

A
MAGYAR
HITELSZERVEZET
TÖRTÉNETE

IRTA
HOLBESZ ALADÁR

MAY JÁNOS NYOMDAI MŰINTÉZET BUDAPEST.

A HITELSZERVEZET KELETKEZÉSE ÉS KIALAKULÁSA

A hitel kérdése egyidős az emberi kultúrával. Az európai kultúrát már kezdeti állapotában foglalkoztatta a kamat kérdése is. Aristoteles, aki a rabszolgatartást természetes és megengedett dolognak tekintette, igen élénk harcot folytatott a kamatrabszolgaság ellen. A középkorban az Egyház tiltakozott a kamatszedés ellen, az 1179.-i laterani zsinat kiközösítéssel sújtotta azokat, akik kamatot számítottak.

A középkor végefelé kezdődött Európaszerte a római jog újjászületése. Minden gazdasági berendezkedés, átalakulás és fejlődés jogkérdés lett. Az újjászületett római jog jelenti a kapitalizmus kezdetét és a hűbériség alkonyát. Az új társadalmi és gazdasági berendezkedés lendítője volt a XIV., XV. és XVI. században az arany- és ezüstitányászat egyre nagyobbarányú fejlődése is. A kapitalizmus kezdett kialakulni mint termelési forma és mint társadalmi berendezkedés. A magántulajdon tisztelete hitté nemesedett. Tudósok és bölcselők egyre behatóbban kezdtek foglalkozni gazdasági kérdésekkel. A XVII. században már fejlett irodalma volt az univerzalista gondolatnak, amely az egész közgazdasági életet zárt organizmusnak tekintette és kezdtek jelentkezni az individualizmus első hirdetői, hogy később ez az individualizmus a szabadelvű kapitalizmus alapja és lényege legyen.

A hitel kialakulása és fejlődése akkor vált jelentőssé, amikor az egyre nagyobb tömegek emberi élete kezdődött. A primitív gazdasági élethez vagy egyáltalán

nem kellett pénz, vagy csak kevés pénz kellett. Amikor a termelés emelkedett, nőtt az életszínvonal és fokozódott a tömegek fogyasztása, egyre inkább volt szükség pénzre, hogy kiegészítő eszköze legyen annak a folyamatnak, amely a termelt javakat a termelőktől a fogyasztókhoz juttatja. A forgalom növekedése szülte azután az áruhitelt, a termelés fokozódása pedig a termelési és beruházási hitelt.

A modern értelemben vett kapitalizmus hazája Olaszország volt. Az első hitelszerv bölcsője Perugiában ringott. Ott alapított 1462-ben egy Barnabás nevű ferenc-rendi szerzetes egy gazdasági szervezetet, talán az első kölcsönsegélyező szövetkezetet, amely nem akarván dacolni az Egyház kamatellenes álláspontjával, burkolt formában szedett kevés kamatot. A szűk marge már a XV. században is nehézségeket okozott, a szövetkezet megbukott, mert fenntartási költségeit sem tudta megkeresni. Az első kísérletek természetes kudarcra után az arany és ezüstpénz rohamos terjedése fokozta a vállalkozási kedvet, növelte a forgalmat és fejlesztette a gazdasági életet. A nagy olasz városok terein, az uccák és kertek *padjain* (banco) megszülettek az első pénzzel való műveletek. Maga a pénz is áruvá fejlődött és Genova »bancóin« nagyszabású hitelműveleteket bonyolítottak le már a XVI. század első évtizedeiben is. Az iram olyan gyors volt, hogy egy 1690-ből eredő genovai feljegyzés szerint egyes bankárokat már a különböző értékű arany és ezüstpénzek egyre nagyobb forgalma folytán a hitelnyújtásoknál a *valutakockázat* kérdése is foglalkoztatta.

Nemcsak a valutakockázat, hanem a *valutavédelem* fogalma sem volt ismeretlen a XVII. század második felében nemcsak Olaszországban, hanem hazánkban és Ausztriában sem. Az első *behozatali tilalmi rendeletet* 1659-ben bocsátotta ki I. Lipót császár és király. Ez a tilalmi rendelet a luxuscikkekre vonatkozott. A gazdasági és pénzügyi helyzeten ez a rendelkezés nem segített, mire 1688-ban új parancs jelent meg, amely megtiltotta minden rendű és rangú francia áru behozatalát, »akármilyen néven nevezték is.« Talán fölösleges följegyezni, hogy ezek a tilalmak a XVII. század végén

majdnem kizárólag a bécsi és osztrák gazdasági érdekeket védelmezték. Magyarországnak abban az időben csupán Lengyelországgal és a Levantével voltak kisebb-nagyobb gazdasági kapcsolatai. Még ez utóbbiakat is elsorvasztotta III. Károly, aki 1719-ben megalakította Bécsben a Keleti Kereskedelmi Társaságot, amely a Balkán felé való kereskedelmi forgalmat kizárólagos joggal irányította.

AZ ELSŐ OSZTRÁK PÉNZINTÉZETEK

Olaszországban már a XVII. század elején nagyobb számban működtek a *Banco del Giro*. A század közepe táján alakult egy ilyen bank a kontinensen, előbb Amsterdamban, majd Hamburgban és 1694-ben alapították a Szigetországban, Londonban a Bank of Englandot. Bécsben 1620-ban volt az első kudarcos bankalapítási kísérlet, 1686-ban a második, míg végre 1703-ban megalakult és két évig működött is az első Banco del Giro, amint Egon Scheffer »Das Bankwesen in Österreich« című művében feljegyzi, ez az intézet két évi működés után 6 millió forint adósságot hagyott hátra. Egy Abbate-Norbis nevű velencei csaló alapította, félrevezetvén császárt, kancelláriát és az egész akkori osztrák gazdasági életet. A rohamosan fejlődő Bécsnek nem kedvetlenítette el a Banco del Giro 1705 májusában bekövetkezett összeomlása. Még ez év decemberében megalakult a Wiener Stadt Banco, amely valóban szédítő iramú fejlődésnek indult és a XVIII. század első felében a kontinens egyik legjelentősebb pénzügyintézete volt. 1724-ből eredő, valószínűtlenül, sőt hihetetlenül hangzó kimutatás szerint nem kevesebb, mint 90.000 ügyfele volt és 1732-ben betétállománya meghaladta az 52 millió forintot.

1711-ben megalakult Bécsben az Universalbankalintát, amelynek állami hitelintézeti jellege volt és amely valójában a központi állampénztár szerepét töltötte be.

A fejlődő osztrák hitelszervezeti életet főleg a hivatali és katonai arisztokráciából származó férfiak irányították. A legjelentékenyebbnek Zinzendorf Lajos gróf

látszik, akinek döntő szerepe volt úgy a Wiener Stadt Banco, mint az Universalbankalítát irányításában és akinek nevét feljegyzí és megörökíti a gazdaságtörténetírás azért, mert az ő előterjesztésére engedélyezte 1761-ben Mária Terézia a *bankócédulákat*, az első papírpénzt az osztrák Császárság és a magyar királyság területén. Jókai ragyogó fantáziája ugyan a XVI. század közepére teszi az első magyar bankjegykibocsátást, amelyet Fráter Györgynek tulajdonít, aki a költő szerint Kolozsvárott bankjegyeket nyomtatott, papírpénzért vásárolt bort és eleséget és azt aranyért adta el Lengyelországnak. A történelem azonban nem igazolja ezt az elképzelést, nem is valószínű, hogy 1540-ben Kolozsvárott olyan nyomda lett volna, amely bankjegyeket tudott előállítani és így tényül kell elfogadnunk Földes Bélának azt a megállapítását, hogy az első papírpénzt Magyarországon és Ausztriában 1761-ben Mária Terézia uralkodása alatt hozták forgalomba Bécsben és ezt a papírpénzt bankócédulának nevezték.

Bécs ebben az időben már erősen foglalkoztatta a pénzváltók és magánbankárok egész seregét is. Olaszok és zsidók voltak ezek a magánbankárok, a Zanchonik, Bolzák, Pierik, Oppenheimerek, Wertheimerek és Hirschlek voltak a legjelentősebbek. Egy 1778-ból eredő kimutatás szerint 138 cég foglalkozott Bécsben kizárólag pénzműveletekkel, vagy a kereskedelem mellett pénzületekkel is. A XVIII. század végén olyan fejlett volt Bécs pénzügyi élete, hogy az első nagyobbszabású bankbukás is megszületett. II. József uralkodása alatt 1787-ben alapította egy Bargum nevű dán bankár a Wiener Commercial Leih und Wechselbankot, amely 3 évvel később kínos botrányok között megbukott. A szökni készülő Bargumot letartóztatták és bankesalásért és váltó hamisításáért 5 évi súlyos börtönre ítélték.

Több mint egy évszázaddal az első bécsi bankalapítási kísérlet után alakult meg 1819-ben az első osztrák takarékpénztár Erste Österreichische Sparkasse in der Leopoldstadt címen. A címből később elmaradt az in der Leopoldstadt és ez az intézet volt nagyon sokáig az egyetlen nagy osztrák takarékpénztár, amelynek

igen nagyarányú üzlete és erősen kiterjedt fiókhálózata volt az osztrák örökös tartományokban és amely 1827-ben Magyarországon is fióknyitásokkal kísérletezett. Több magyar vidéki városban voltak fiókjai, de ezeket hosszabb-rövidebb fennállás után forgalom és jövedelem hiányában be kellett szüntetni. A pozsonyi fiók 1828-tól 1841-ig, a nagyszombati 1827—41-ig, az érsekújvári 1829—39-ig, a győri 1827—38-ig, a zólyomi 1827—29-ig, a szegedi 1827—29-ig, az eszéki 1827—34-ig, a varasdi 1827—30-ig működött. A fiókok csak Pozsonyban és Győrött jelentettek önálló szervezetet, másutt egyes tekintélyesebb kereskedők kaptak megbízást a bécsi takarékpénztártól, elsősorban betétek elfogadására. Az osztrák pénzügyek csak felszívni igyekezett a magyar tőkét, kihelyezésre csak nagyon kevés hajlandóságot mutatott.

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI HITELTÖRVÉNYEK

A magyar gazdasági élet a török hódoltság alól való felszabadulás után a legteljesebb egyszerűség képét mutatta. Az arisztokráciát, amelynek túlnyomó többsége Bécsben vagy Párisban élt, alig érdekelték a hazai állapotok. A nemesség beérte a primitív mezőgazdálkodásból eredő jövedelemmel, amely nyugodt és igényeinek megfelelő életszínvonalát biztosította. A kereskedelmet túlnyomó többségben német, görög, örmény, kisebb mértékben zsidó kereskedők bonyolították le. A kisipar kezdetleges volt és csak ott fejlődött, ahol jelentősebb céhek alakultak. Ezt az ipart is jórészt németek gyarkorolták, úgy a túladunai, mint az északmagyarországi városokban, csak néhány felsőmagyarországi városban és Erdélyben voltak színmagyar iparosok. Hitelforrásul néhány kereskedő szolgált, elvéve 1—2 káptalan és vármegyei árvapénztár. A káptalanok inkább az államkincstárnak hiteleztek, az árvapénztárakat a politikai hatalmat gyakorló nemesség vette igénybe. A kereskedők közül csak a görögök és a zsidók foglalkoztak pénzkölcsönzéssel — kamat mellett. Egykorú feljegyzés szerint:

»régente a magyarok minden kölcsönt ingyen, bér nélkül adtak egymásnak, de ma már a számos köztük lakó idegen nemzetbeliek régi hitelüket elrontván, akár ingyen, akár írás nélkül, kivált pénzkölcsönzés ritkán történik. Eltanulták a zsidóktól, görögöktől, az uzsoravételt, kik mindenkor uzsora mellett kölcsönöztek, mivel igen nagy uzsorát vettek, a törvény azért határozta 100-tól 6 forintot vehetni, mi már ma kamatnak nevezetik, uzsorának pedig az mondalik, ha valaki 100-tól 6-nál többet zsarol.«

Legelső hiteltörvényünk, az 1715 évi LI. törvény-cikk kimondja, hogy a törvényes kamat 6 percent, aki ennél többet követel, uzsorás és az uzsorás a tokét is elveszti. Az 1723. CXX. törvény-cikk szintén az uzsora ellen hozott szigorú rendelkezéseket.

Ebből az időből jegyezte fel Schwartzner Márton pesti tanár, aki részletesen megírta a XVIII. század magyar gazdaságtörténetét, hogy »még a lakájok és házmesterek fiai is irtóznak a kaptafától és a szövöszéktől«. Szinte kísértetiesen hangzik ez a megállapítás, amely 1809-ben jelent meg egy tudományos munkában. Vargha Gyula a magyar hitelügyről szóló nagy művében a XVIII. század kereskedelméről azt jegyzi fel, hogy »az igazi nagykereskedők görögök és örmények és amidőn ezek kiválóbbjai meggazdagodva és nemességet nyerve az uralkodó osztályba olvadtak át, az eddig csak házalással vagy italméréssel foglalkozott zsidók kezdtek mind nagyobb szerepet játszani kereskedelmünkben.«

Pozsony, Győr, Komárom, Nagyszombat viszonylagosan jelentős kereskedelmi gócpontok voltak Pest mellett, amelynek arányai már a XVIII. század vége felé kezdtek kibontakozni. Ezekben a városokban csaknem kizárólag német származású kereskedők működtek, ők fejlesztették az állatkereskedelmet és ők honosították meg később az ipari jellegű sertéshizlalást is.

A termelés egyszerű volt, a forgalom csekély, a

magánosok hitelszükséglete jelentéktelen. Hitelre csak az államnak volt szüksége és ez a tény szülte az első magyar hitelszervezetet 1772-ben. Ez év november 15.-én jelent meg Mária Terézia királynői rendelete, amelynek értelmében megnyílt Pozsonyban a M. kir. hitelfőpénztár.

A MAGYAR KIRÁLYI HITELFŐPÉNZTÁR

A magyar közvéleményben ebben az időben egyre élesebben alakult ki az osztrák pénzügyi és államhitelügyi gyámkodás alól való szabadulás vágya. A magyar arisztokrácia, az élen gróf Erdődy Jánossal, a kamaraelnökkel és a kamara alelnökévé kinevezett gróf Festetics Pállal, a magyar önállóságért harcolt és ellentétben az osztrák örökös tartományok feltétlen alárendeltségével, a magyar kamara különleges önállósága mellett tört lándzsát. A magyar kamara a meghatározott összegben megállapított kvótát akarta továbbra is a bécsi udvari kamara rendelkezésére bocsátani, míg gróf Kollowrath azt kívánta kikényszeríteni, hogy a magyar kamara egész fölöslegét minden feltétel nélkül beszolgáltassa Bécsnek. Amíg gróf Grassalkovich Antal, Mária Terézia kegyence állt a Pozsonyban székelő magyar kamara élén, ezt a törekvést sikerült meghiusítania. Grassalkovich 1771-ben bekövetkezett halála után az a veszedelem fenyegetett, hogy a magyar önállóságra való törekvések kudarcot vallanak. Festetics Pálnak, aki a bécsi udvari kamarában tanulta ki az állampénzügyek vezetésének művészetét, minden tudására és erejére szüksége volt, hogy a magyar álláspont győzelmét kiharcolja. 1772 július 31.-én egyenesen a királynőhöz fordult. Igazolta, hogy a magyar közvéleményben kialakult felfogás a bécsi pénzügyi rendelkezésektől való függetlenséget követeli és igazolta, hogy ez a törekvés siker esetén a magyar kincstár hitelét oly mértékben megszilárdítaná, hogy további nagyobb kölcsönök kibocsátását tenné lehetővé. Mária Terézia engedett, a magyar álláspont győzött. 1772 november 15.-én megjelent a legfelsőbb rendelet a kvótális rendszer meghagyásáról és a magyar királyi hitelfőpénztár létesítéséről. Festetics elsősorban azért har-

colt a hitelfőpénztár felállításáért, hogy legyen Magyarországon egy szerv, amely magánfelektől kölcsönöket állandóan elfogadjon, megakadályozva ezáltal a magyar tőkéknek külföldön való elhelyezését. A kamatlábat a rendelet 4 százalékban állapította meg azzal a határozott célkitűzéssel, hogy a korábban 5 majd $4\frac{1}{2}$ százalékkal felvett kölcsönöket törlessze.

A M. kir. hitelfőpénztár csak közel két évvel életrehívása után, 1774 júliusában kezdte meg működését. Erről az első magyar hitelszervről Herzog József a Századok 1925.-i 4—6 számában megjelent tanulmányában a következőket írja:

A szervezet legszűkebb fokán számszerint közel 40 külső kamarai, vagyis harmincad-só és uradalmi pénztár állott. Ezek nemcsak a kölcsönök befizetését fogadták el, hanem a tőke és kamat törlesztéseket is teljesítették. A befizetett összegekről a kamarának azonnal jelentést tettek, róluk a feleknek ideiglenes nyugtát adtak, amelyet utóbb a kamara nevében kiállított s hozzájuk kézbesítés végett leküldött kötelezvényvel kicseréltek. A befolyt készpénzt külön jegyzék kíséretében a náluk bevételezett kamarai jövedelmekkel egyidejűleg negyedévenként a pozsonyi kamara főpénztárának szolgáltatták be. A kölcsönök felmondását azonnal be kellett jelenteniök, hogy a náluk ez esetben netán szükséges nagyobb pénzüsszegekről idején gondoskodás történhessék.

A szervezet második fokán a pozsonyi kamarai főpénztár löszomszédságában elhelyezett és ezzel közvetlenül érintkező hitelfőpénztár állott, amelynek szervezése és javadalmazása a hitelügyi újítások legfontosabbja volt. Amíg a kinstár adósságait a kamara és ennek pénztára kezelte, addig a törlesztésre szükséges készpénzről esetről-esetre kellett gondoskodnia, mivel e célra semmiféle jövedelem vagy évi összeg kijelölve nem volt. E bizonytalan helyzetet már a hitelfőpénztárat felállító rendelet meg akarta szüntetni, amiért is a kamattörlesztésre évi 570.770 forintot rendelt. Mivel a hitelbizottság

erről az összegről kimutatta, hogy a kamarajövedelmekből sohasem lesz fedezhető, az 1774 március 13.-i királyi rendelet a mondott célra az 1774 január 1.-én fennállott összes adósságok egy évi kamatainak megfelelő összeget vagyis 333.664 forintot állapított meg.

A pénztár személyzete aránylag csekély volt, egy számfejtő, két pénztártiszt és két számvevő. A felügyeletet a pénztáros és ellenőr gyakorolta, amely állásokat, költségkímélés céljából a kamarai főpénztárossal és ellenőrrel töltötték be. A kölcsönökről, ezeknek 5, 4 $\frac{1}{2}$, 4, vagy 3 $\frac{1}{2}$ százalékos kamatozása szerint beosztott nyilvántartó könyveket és a bevételekről és kiadásokról naplót vezettek. A pénztár szinte titokban működött. Az ott alkalmazott tisztviselőkn kívül, akik kamarai tisztviselőtársaikkal szemben a legnagyobb titoktartásra voltak kötelezve, a pénztár helyiségébe senki sem léphetett be. Magánféllal a pénztár közvetlenül nem érintkezett, kivéve a Pozsonyban történt be- vagy kifizetés eseteit.

A harmadik fokon a hitelügy tulajdonképpeni intézőszervét, a kamara elnökéből, alelnökéből és pénztárigazgató tanácsosából álló s a hitelpénztárra közvetlenül felügyelő állandó hitelbizottságot találjuk, amelyben felvilágosítások adására a főpénztáros és főszámvevő is megjelent. A pénztár bejelentései alapján e bizottság állította ki a kötelezvényeket, határozott a felmondásokról és adta meg az utasításokat a kifizetésekre. Üléseiről szóló jegyzőkönyveit, valamint a pénztárnak hozzá bemutatott kimutatásait és számadásait a bécsi kamaraelnök nevére címezve terjesztette Őfelsége elé. Utasításait a kamaraelnök és alelnök nevére szóló királyi leiratokban kapta. A hitelszervezet megalkotásakor a kincstárnál elhelyezett tőkékre vonatkozó szabályokat is pontosan körülírták. A kincstár ezenkívül csak kerek, azaz lízzel osztható összegeket fogadott el, amelyeknek legalacsonyabb tétele száz forint volt. Az elhelyezett tőkékről a hitelbizottság a

kamaraelnök és pénztárigazgató tanácsos aláírásával, a kamarán őrzött királyi pecsét alatt, a kamara nevében kötelezvényeket adott. A kölcsönöknél a betevő nevének és a betett összegnek beírásával a felek kívánsága szerint latin vagy német nyelven szövegezett nyomtatott kötvényeket állítottak ki. A második csoportba tartoztak a kamarahivatalnokok óvadékairól adott szintén latin vagy németnyelvű kötelezvények. A harmadik fajta kötelezvények az alapítványokról szóltak. Ezeket, amennyiben a királynő a hitelfőpénztárnál elhelyezett tőkéből alapítványokat tett, egyedül a hitelbizottság fogalmazta. Az újonnan elhelyezett tőkéket egy éven belül felmondani nem lehetett, az év eltelte után azonban, kivéve bizonyos fel nem mondható tőkéket, a hitelbizottság köteles volt minden negyedévi felmondást elfogadni. Szintúgy a kincstár is minden kölcsönt 3 hónapra felmondhatott, amely szabály alól csak azok a régi kölcsönök képeztek kivételt, amelyeknél semminemű, vagy félévi felmondási idő volt kikötve. Mindkettőnél félévi felmondási időt kellett betartani.

A »kincstár hasznára és a magyar tőkepénzesek kényelmére felállított pénztár« többféle feladat megoldására volt hivatva. A fiókpénztárak sűrű hálózatával, a száz forintos, tehát nem magas tételnél kezdődő betétek állandó elfogadásával és a 3 hónapos megokolt esetekben megrövidíthető felmondási idővel, e kor magángazdaságában mintegy a későbbi takarékpénztárakat pótolta és egyúttal a közgazdaságnak ekkor már erősen hangsúlyozott érdekét is előmozdította, hogy a tőke és kamata az országban maradjon.

A hitelfőpénztár két legnagyobb szervezete Pozsonyban és Budán működött. A hét milliót meghaladó betétállományból két millió esett a budai pénztárra.

AZ ELSŐ LATIN SZÖVEGŰ
MAGYARORSZÁGI BETÉTI KÖTVÉNY

Az Országos Levéltárban őrzik azoknak a latinnyelvű kötvényeknek mintáit, amelyeket a M. kir. hitelfőpénztár kiállított. A betétről szóló latin kötvény mintája a következő:

Nos sacratissimae caesareo-regiae apostolicae maiestatis dominae dominae elementissimae camerae regiae Hungarico-aulicae praeses, vice-praeses et consiliarii praesentium per vigorem recognoscimus et universis, quibus expedit, notum facimus: quod... capitale... summam erga... per centum a... anni currentis in angaricalibus ratis pendendum interusurium ad aerarium regium camerale Hungaricum effective ac taliter anticipaverit, ut ipsum capitale dum et quando, facta tamen praevis ab utrinque reservata trimestrali praemonitione, rite et absque difficultate remuneretur.

Praememoratum proinde... intuitu attacti fundo Hungarico-camerali inhaerentis... capitalis harum tenore securum reddimus, quod non modo pactatum... pro centuale interesse a praemissa... rite praestabitur, verum ipsum etiam capitale, facta praevis trimestrali praemonitione, absque defectu repersolvetur. In cuius robur et fidem hasce obligatorias sigillo regio camerale munitas et consveta subscriptione roboratas extradandas esse duximus et concedendas.

Quod antelata... anticipationalis summa sub hodierno et praepositis sub conditionibus ad regiam generalem cassam Hungarico-cameralem rite et absque defectu ad manus nostras dinumerata sit, hisce recognoscimus. Posonii die.. 17.

1775 októberében 7.012.059 forint volt a hitelfőpénztár betétállománya. A betevők sorában szerepeltek gróf Schönborn, báró Trenk és Ditrich Sándor 50—50.000 forinttal, gróf Nádasdy 40.000, Mitterbacher Johanna 32.000, gróf Sonau 9.000 és özv. Pálffy Wilhelmina 2.000 forinttal.

A BANKÓCÉDULÁKTÓL AZ ÁLLAMCSÖDIG.

A hitelfőpénztár az állam hitelszerve volt, szabályzata és rendeltetése szerint kölcsönöket vett, de nem folyósított. Rövid fennállása után 1776 december 4.-én kelt rendeletével Mária Terézia megengedte, hogy a hitelfőpénztár kivételesen magánosoknak is kölcsönt nyújthasson. Így gróf Kaunitzknak, aki Madridban volt követségi tanácsos, 150.000 forintos kölcsönt folyósítottak, ami igen nagy feltűnést és felháborodást keltett, mert a gróf nem volt magyar állampolgár. Egyidejűleg Pozsega részére is folyósítottak 100.000 forint kölcsönt, a város polgárainak egyetemleges felelőssége mellett.

1762 június 15.-én jelentek meg az osztrák-magyar monarchiában az első bankócédulák. Mária Terézia pántense 12 millió forint értékben engedélyezte a papírpénz kibocsátását, kifejezetten a háború befejezéséig szóló érvénnyel. A bankócéduláknak nem volt kényszerárfolyamuk és a tetszetős és kényvelmes papírpénzt az uralkodónő mindkét országa szívesen fogadta. Olyan szívesen, hogy az első években készsággel fizettek a bankócédulákért egy, sőt két százalék felpénzt is.

A hétéves háború véget ért, de a bankócédulák forgalomban maradtak, sőt a papírpénz, az államháztartás állandó és egyre növekvő deficitje folytán, szaporodott is. II. József alatt már 20 millió forint értékű bankócédula volt forgalomban. II. Lipót alatt kezdetben valamivel esökkent a bankjegyforgalom, de a francia háború kitörésével állandó és egyre emelkedő lett a bankjegyki-bocsátás. 1796-ban bevonták az első bankócédulákat és újakkal cserélték ki. Egy évvel később, *1797-ben jelent meg az első rendelkezés, amely a bankjegyeknek ércpénzzel való beváltását felfüggesztette.* Megindult a szabályos és elkerülhetetlen folyamat. Az árak emelkedtek és a papírpénz értéke esökkent. Az államhatalom teljes erejével, bírságok kiszabásával, beviteli vámokkal és behozatali tilalmakkal igyekezett a papírpénz értékét megvédeni, — sikertelenül. Az ércpénznek előbb ázsíója született, majd az ércpénz eltűnt. Nem segített a papírpénzen az a rendelkezés sem, hogy az adóhivatalok teljes

értékben fogadták el az adófizetésnél. A drágaság egyre nőtt. *A kormány 1801-ben olcsósági bizottságot nevezett ki*, majd 1803-ban drákói *uzsoratörvényt* hozott a papírpénz romlását és az állandó romlásnak magas kamatok által való kiegyenlítését megakadályozandó. — Földes Béla »Adalékok a papírpénz történetéhez és statisztikájához« című tanulmányában a papírpénz romlásának rohamát az 1809-ben kitört háborúnak tulajdonítja. Az Ausztriától akkor elszakított tartományokból a papírpénz visszafolyt és mert a franciák a meghódított területeken ércpénzt hoztak forgalomba, könnyen láthatóvá és érezhetővé vált a nagy eltérés a két értékmérő között. Ezen nem segített a só- és dohányárak, a posta- és vámlételek emelése és az ezüstitárgyak újabb fémjelzése sem. Míg az ezüst ársziója 1799-ben még csak 103 százalék volt, ez az árszió 1810-ig 469 százalékra emelkedett.

1810 február 26.-án császári pátens jelent meg, amely elrendelte ércpénzzel fedezett váltójegyek kibocsátását. Az egyházi javakra kebelezték be a kölcsön útján beszerzett fedezetet. *Kivetettek tíz százalékos vagyjonadót is*. A bécsi kormány azonban nemcsak tehetetlenségnek, de tehetetlennek is bizonyult. Minden igyekezete kudarcot vallott. *1810 decemberében 100 papírförintért már csak 12 forint ércpénzt fizettek*, bár a kormány erőltetett papírpénzvásárlásokkal igyekezett a fenyegető csődöt elhárítani. Meg sem lehetett pontosan állapítani, hogy mekkora a bankjegyforgalom. Földes feljegyzése szerint erről egy magasállású egyén így nyilatkozott: »*azt az Istenen kívül nem is kell tudnia senkinek.*«

Nem is tudta pontosan senki, Csak akkor derült ki a papírpénz mennyiségének fantasztikusra nőtt volta, amikor kérérelhetetlen rendelkezésre volt szükség a papíráradat levezetésére.

AZ 1811-i ÁLLÁMCSÖD ÉS DEVALVÁCIÓ

1811-ben végre bekövetkezett az elháríthatatlan államcsőd. A császári pátens, amelyet 1811 február 20.-án írtak alá, de amelyet csak 23 nappal később, március 15.-én mertek kihirdetni, a papírpénz értékét egyötödére szállította le és a bankjegyeket kivonta a forgalomból. A papírpénz helyébe bécsi értékű *»beváltó jegy«* lépett, amelynek összegét 212.159.750 forintban maximalták. A császári parancs az adósságok összegét is azok egyötödére mérsékelte, hogy *»a magánviszonyok rendeztessenek, a nemzeti jólét és az ipar ismét élesztessék és a tőkések és járadékosok az elszegényedéstől megóvassanak«*.

A magyar országgyűlés, amely már 1807-ben tiltakozott minden alkotmány sértő pénzügyi rendelkezés ellen, *1811 augusztus 25.-én ünnepélyesen óvást emelt a devalváló pátens ellen, amelynek kihirdetését a vármegegyék is megtagadták*. A bécsi kormány a császári rendeletet az országgyűlés feloszlata után 1812 szeptember 1.-én hatalmi szóval életbeléptette Magyarországon is.

A februári pátens azonban nem segített és újból a kísérletek egész sora következett az államháztartás egyensúlyának biztosítására és a nemzetgazdaság menetének rendes mederbe való terelésére. Egyike volt a legérdekesebb kísérleteknek az *»előlegezési jegyek«* forgalombahozatala főleg azért, mert hasonló kísérletet az azóta eltelt 125 év alatt jó egynéhányszor megismételték másutt is. Ilyen előlegezési jegy, amely az első kísérletnél a földadó előlege kívánt lenni és a tervzet szerint 12 év alatt lett volna visszafizetendő, 1815-ben már 466 milliót meghaladó összegben volt forgalomban.

Öt évvel az 1811.-i nagy devalváció után, 1816 június 1.-én új császári rendelet jelent meg Bécsben, amely határozott szavakkal ígérte meg a monarchia rossz pénzzel megvert népeinek, hogy *»soha többé papírpénz kényszerárfolyammal forgalomba nem hozatik«*. Az akkor forgalomban volt papírpénz kérdését úgy oldották meg, hogy mindenki a bankjegy kéthetedét kapta készpénz-

ben, öthettedért pedig egy százalékos állami kötvényt kapott.

AZ OSZTRÁK NEMZETI BANK MEGALAKULÁSA

Ez a pátens létesítette az átalakulás lebonyolítására az Osztrák Nemzeti Bankot, amelyből jó hatvan évvel később az Osztrák Magyar Bank fejlődött. Érdekes a feljegyzésre, hogy az Osztrák Nemzeti Bank 1.000 forint névértékű részvényeiért 1.000 papírforintot és 100 ezüst forintot lehetett fizetni. Ez is egyik módja volt a bankjegyforgalom csökkentésének, illetve a romlott papírpénz forgalomból való kivonásának. Minden kísérlet ellenére az ausztriai pénzürték továbbra is állandóan ingadozó maradt, bár voltak hosszabb-rövidebb nyugalmi korszakai is. A legnagyobb ingadozás jelei az 1848—1869.-ig tartó két évtized alatt mutatkoztak. Ennek a korszaknak talán legjellegzetesebb eseménye, hogy *1867. május 25.-én 10 krajcáros papírpénzjegyek kerültek kibocsátásra.*

A magyar politikai és gazdasági élet az osztrák papírpénz létének 100 esztendő korszakában sohasem érzett együtt Béccsel, de akarva, nem akarva, együtt vérzett vele. Az átmeneti jobb időkben Magyarország keveset élvezett, a romlásokat mindig sokszorosán megszenvedte. Nem volt önálló magyar gazdasági élet, nem volt iparunk, kereskedelmünk és hiteléletünk a XVIII. század végén, de még a XIX. század elején sem.

A BLOCUS CONTINENTAL ÉS PEST FEJLŐDÉSE.

Egyetlenegy rövid átmeneti időszak volt a XIX. század elején, amely forgalmat és életet jelentett Magyarországon és amely Pesten megvetette egy későbbi kereskedelmi fejlődés szilárd alapjait. Ez a *Blocus continental* korszaka, amely 1806 november 21.-től, Napoleon bukásáig terjedt. Ezen a napon adta ki ugyanis Napoleon Berlinben kelt azt a rendelkezését, amely szigorúan megtiltotta az egész kontinensen a közlekedést, a keres-

kedést, sőt még a levelezést is Angliával. Ausztria ugyan csak 1808-ban fogadta el magára nézve kötelezőnek a napoleoni parancsot, amelyet azonban már nyomban kibocsátása után siettek Pesten és Bécsen át megszegni.

Az élet erősebb volt Napoleonnál is. Az a kereskedelem, amely a francia, német, spanyol és olasz kikötőkön át nem volt lebonyolítható, a Levanterá szorult, ahova a legkevésbé ért el Napoleon hatalma. A Levanteről azután igen hosszú szárazföldi és igen nehéz vízi utak igénybevételével kerültek az áruk Közép és Nyugateurópába. Ennek a különös és érdekes átmenő forgalomnak egyik nevezetes állomásául kezdett kialakulni Pest, ahol *ebben az időben 80–100 görög, örmény, német, angol kereskedő telepedett le*, túlnyomó többségben átmeneti rövid időre, de ekkor került Pestre az a 15–20 nagykereskedő is, aki itt maradt és később Napoleon bukása után lerakta az önálló magyar nagykereskedelem alapjait.

Ezek a kereskedők alapították *»a Pesti Kereskedői Pitvart,«* amelynek 27 nagykereskedő tagja volt 1822-ben. Ezek kezdték szorgalmazni az első magyar kereskedési bank felállítását, de néhány megbeszélésnél és egy a város vezetőségéhez intézett előterjesztésnél tovább nem jutottak. Pesten kívül csak Szegeden, Komáromban, Győrött és Pozsonyban fejlődött tovább a kereskedelmi élet, minden valószínűség szerint szintén a szárazföldi zárlatból eredő nagyszabású tranzitforgalom következményeként és maradványaként. Erdélynek ettől függetlenül megvolt a maga önálló nagykereskedelme és ipara is.

»MOSTANI FINÁNCMUNKÁLATOK FONÁKJA«

Hitelélet és hitelszervezet azonban sem Magyarországon, sem Erdélyben nem volt és a XIX. század első negyedében már nagyon is hiányzott. A század harmadik évtizedében Bécsnek már voltak bankjai, nagy forgalmat lebonyolító magánbankárjai, volt egy nagy takarékpénztára az osztrák örökös tartományokra és Magyarországra is kiterjedő fiókhálózattal és Bécsben működött

1816 óta a szabadalmazott Osztrák Nemzeti Bank is. Pesten és Magyarországon néhány pénzülettel is foglalkozó nagykereskedőn kívül 1830.-ig, Széchenyi István Hitelének megjelenéséig, csak az arisztokrácia és a gazdagabb birtokos nemesség tudott a hitel létezéséről, sőt nagyon is tudott róla. Jelentősebb főnemesei és vagyonos nemesi családok »*részleges köttelevei*« forgalomban voltak Bécsben, Hamburgban, Amsterdamban, Párizsban és Londonban is.

Azok az igen jelentékeny kölcsönök, amelyeket a magyar arisztokrácia a XIX. század első harmadában felvett, sötét árnyékot vetnek e korszak pénzügyi műveleteire, amelyeknél nem volt jóhiszemű az adós, de nem voltak jóhiszeműek a hilelezők sem. Jellemzi az időt, a dolgokat és az embereket, hogy 1833-ban Kassán egy névtelen rőpirat jelent meg, amelynek címe

A

Mostani
Fináncz-Munkálatok
Fonákja
Különös viszonylattal

a

Magyar Privát Kölcsönvételekre
Részleges köttelevek útján.

Az ismeretlen szerző, akinek előszava »Költ a Vogesek lábainál Márt. 1.-én 1832« bevezetésül a következőket írja:

»A jelen irat czélja s czélzása czime által már olly pontosan kijelentve van, hogy a kiadók magokat csak kevés érintésekre korlátozhatják.

Minden mag, mellynek csirázata s nevedése a nagy közönség részvételében van kikötve, megérett gyümölcsét sem akarhatja ugyanezen közönség ítélete elől elvonni s ha ezen ítéletek szigorúan s fanyaron ütnek ki, ezt csak akkor lehet becsmérlni, ha nincsenek czáfolhatatlan bizonyítványokkal erősítve. E szemrehányást szorgosan iparkodánk kerülni.«

Megírja, hogy egész Európát elárasztották értéktelen értékpapírokkal és »*mexikói, chiliai, guatimalai* és

columbii« bányarészvényeket is sóztak a hiszékenyekre magyar kötlevek mellett.

A röpirat 18. oldalán, korát száz évet megelőzve szabályszerűen fenyeget, hogy »közlünk oklevelünk gazdag tartalékából némellyeket, de sokakat megtartunk jövőre.« Majd így folytatja:

»Miért lenne a természettől olly gazdagon megajándékozott Magyarország kárhozlatva, telhetetlen uzsoranadályok nyomása alatt ellankadni s mintegy a művelődés előlépteitől kizárva maradni?«

Az akkori hitelviszonyokra és jogszolgáltatásra a hitelt élvezők szerepére és magatartására és a hitelnyújtók eljárására jellemzők a következő részletek:

»Elő is fordult azon eset, hogy egy bécsi kereskedői ház, melly különös csak kevesekre terjedő kedvezés által herceg Grassalkovich ellen a perben felhozott adósság értékéig végrehajtó parancsot nyert, ezen parancsot nem is vitethette véghez, mivel a herceg szolgálói a törvényhatóság személyzetét vi et armis valamint nyilvános hadban visszaúzták. Azonban ezen esetre nézvést később a követelés barátság útján megtérítettetett.«

Viszont Udvarnoky ügyész Grassalkovich herceg megbízásából 1828 július 4.-én a következőket írta a bécsi hitelezői gyülekezeti igazgatóságához:

»A herceg minden megfogatot felülhaladó módon a leggyalázatosabban megcsalattott légyen s az egész 2 millióra kiadott részleges kötlevelekre pénztárába 32000-nél több nem folyt...«

Festetics gróf kötvénykölesönével kapcsolatban a következő érdekes sorokat közli a röpirat:

»Ezen részlegeknek igen kellemes szemesábitó külsőik van s a kömetszői fényűzés példányaiként szolgálhatnak. Egészen fölülről gróf Festetics címere diszolg... A birtokosok bátorságára szolgálnak a kiadótól aláírt birtoki jogok, Lowacz, Patona Weszprimben, Tolna Tolnában és Czikwand Győr vármegyei uradalmak Magyarországnban. Hol nyomtattattak és metszettek kőbe ezen s ehhez hasonló papirok?«

Majd az akkori pénzügyi világ felfogására hivatkozva a következőket írja a szerző:

»Nem lehet ezen papírok vásárlásától eléggé óvni a közönséget, ezt írja 1831 végével egy tisztelt bankász a Rajna vidékéről.«

Hadik-kötvények is voltak forgalomban. A röpirat szerint:

»A Hadik nemzetség tiszteletet érdemlő tagjai ugyan 1828. november 4.-én a posonyi, azután 1829 december 29.-én a bécsi udvari ujságba ezen 500.000 forintos kölcsönvétel iránt óvatokat iktattattak be, ők e kölcsönvételt értéktelennek nyilatkoztatták.«

A névtelen szerző lesújtó kritikát mond a múlt század eleji állapotokról, írván:

»Vagy talán azt hiszik, hogy ezen iszonyú cselekvést addig folytathatják, míg végre a palotától kunyhóig alapostúl feldulatik a böcsületbe való hit?!«

Végül ezzel a mondattal nyugtatja meg az olvasót:

»Másként lesz nemsokára, ezt halljuk a magyar finansz-munkálatokra nézve kiáltozni, jobb törvények fognak hozatni.«

FÁY ANDRÁS, A TAKARÉKOSSÁG APOSTOLA

Széchenyi István Hitele és a kassai röpirat megjelenése nyomán kezdte meg akcióját a magyar hitelszervezet alapításának legnagyobb és legmaradandóbb emlékü apostola, Fáy András. Jelentőségét méltatni, nagyságát felmérni, talán nem is a gazdaságtörténetíró feladata. Olyan férfiú volt, akinél a széleskörű tudás igen nagy agitátorikus erővel párosult és akinek emelkedett szelleme még a XIX. század legnagyobb magyarjai között is messze kimagaslik. Fáy András a közgazdasági fejlődésért, a gyorsabb és határozottabb kereskedelmi jogszolgáltatásért és a kisemberek takarékosságának előmozdításáért megindított harcával mozgásba, valósággal lázba hozta a nemzeti közvéleményt. Lelkes és lankadatlan harcot folytatott azért, hogy a hitel és takarékosság érdekében megfelelő szervek álljanak rendelkezésre. Fáy mozgalmát önzetlen odaadással támogatta az egész szabadelvű nemesség, amely különösen az egyszerű nép takarékosságának előmozdítását tekintette főcélnak.

A BANKALAPÍTÓK MEGMOZDULÁSA

Ezzel párhuzamosan föléledt és haladt az a mozgalom, amely már 1822-ben egy első magyar kereskedési bank létesítését célozta. A pesti kereskedelem erős fejlődésre lendült. 1830-ban már 72 nagykereskedői ház dolgozott és ezek közül *11 komolyabb és számottevőbb méretekben foglalkozott pénzműveletekkel.* Váltótörvényünk még nem volt, de a bizalom alapján már *váltóforgalom* alakult ki. A pesti kereskedelmi élet vezetője, szitányi Ullmann Mór nagykereskedő, 1830-ban mozgalmat kezdeményezett, hogy »*állítsanak fel oly intézetet, mely által a kereskedés és ezáltal a hazai munkásság számára jelentékeny tőkeösszeg szereztessék, mely egyedül a kereskedésre fordítva, hazánkban a pénz forgását sokszorozza, az igyekezetet biztosítsa, az elvállalt tartozások pontos teljesítését könnyebbítse, végre a személyes hitelnek biztos alapot szerezzen s éppen ezáltal a szorgalomnak eddigelé oly veszedelmes uzsorát megszüntesse.*«

Pólya Jakab egyetemi magántanár, aki a mult század egyik legkiválóbb gazdaságtörténetírója volt és akinek egyik értékes és érdekes munkája a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank félszázados története, erről az 1830-ban elhangzott indítványról a következőket írja:

»Bármennyire legyünk is meggyőződve az ily intézet felállításának szükségességéről, az indítványtól a me-részséget mégsem tagadhatjuk meg. Akkoron nálunk a hitelnek minden alapfeltétele hiányzott, annál kevésbbé valának meg a javaslatba hozott intézet felállítására szükséges előfeltételek. Nemcsak, hogy kereskedelmi és váltótörvényünk nem volt, hanem az igazságszolgáltatás már rosszabb és önkényesebb nem is lehetett. A perek, a sok mindenféle határnap, kifogás és jogorvoslat miatt a végtelenségig húzódtak.«

A bankalapítási mozgalom elindítói tudták a nehézségeket, ismerték az akadályokat, de nem riadtak vissza. 1830 május 7.-én elkészült a kérvény, amely József nádort a bank pártfogójául kérte fel. Elkészült az ügyrend és az alapszabálytervezet is. Ebből kevés gondot csinál-

lak az alapítók. Egyszerűen lemásolták az Osztrák Nemzeti Bank ügyrendjét és alapszabályait, kihagyván azokból a bankjegy kibocsátásra vonatkozó rendelkezéseket. A munka nem volt elég alapos és nem volt eléggé megfontolt sem. Az Első Magyar Kereskedelmi Bank alapszabálytervezetéből hiányzott az egyik legfontosabb rendelkezés, a betétüzlet gyakorlása, egyszerűen azért, mert az Osztrák Nemzeti Bank ezt az üzletágat nem gyakorolta és így ügyrendjében és alapszabályaiban nem szerepelt. Másfelől viszont gondos és alapos munkát végeztek az alapszabályok készítői, amikor szerkesztettek egy szakaszt, amely hivatva volt elhárítani a bank működéseinek útjából mindazokat a nehézségeket, amelyeket a kereskedelmi jog, a váltójog és az eredményes végrehajtási eljárás hiánya okozhatott. Az alapszabályok 40. szakasza szerint ugyanis köteles lett volna a bank minden ügyfele akár magyar, akár idegen, nemzetiségre és származásra, születésre és rangra való tekintet nélkül, választott bíróságnak magát alávetni. *A magyar gazdasági életben ezzel az elhatározással jelentkezett először a választott bíróság gondolata.*

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank létesítése érdekében megindult mozgalom igen nagy és sokáig leküzdhetetlennek látszó nehézségekbe ütközött. Az alapítók erős pártfogóra találtak gróf Sztáray Albertben, aki a mozgalom élére állt és vállalta a bank alapítása ellen a kormány részéről felhozott kifogások és ellenvetések leküzdésének irányítását. Közben egyre komolyabb formában jelentkezett Fáy András mozgalma egy takarékpénztár létesítése érdekében. A közszellem a közérdekért való munkálkodás és áldozatkészség jegyében fejlődött, a közérdek önzetlen és alázatos szolgálata egyre több hívőt és harcost szerzett, úgy az első magyar bank, mint az első takarékpénztár ügyének. Széchenyi István, aki ezt a közszellemet felébresztette, mindkét akciót szóval, írásban és részvétellel is támogatta.

AZ ELSŐ MAGYAR TAKARÉKPÉNZTÁR BRASSÓBAN

Miközben Pesten meg-megújuló lendülettel folytak a törekvések, megfelelő hitelszervek létesítésére, megmozdult az ország is. A vármegyékben Fáy András törekvései találtak egyre élénkebb visszhangra. Nyugat-európában a takarékpénztári intézmény indult virágzásnak. Magyarországon, Brassóban létesült az első ilyen intézet. 1835 július 15.-én hagyta jóvá Brassó szabad királyi város tanácsa az Általános Brassói Takarékpénztár alapszabályait. Az intézet létesítésére irányuló mozgalmat még 1827-ben indította Lange Péter brassói szenátor, aki az akkor már virágzó nürnbergi takarékpénztár szervezetét és alapszabályait vette irányadóul. Az Általános Brassói Takarékpénztár 1836 január 1.-én kezdte meg működését. Kezdetben csak minden szombaton volt nyitva és helyiségéül a városháza tanácsterme szolgált. De csakhamar önálló és állandó helyiségbe költözött és ettől kezdve már hetenként két napon át, pénteken és szombaton tartott nyilvános hivatalt.

54 brassói polgár adta össze az első alaptőkét 2076 forint értékben. 5 évre adták a pénzt, lemondva a kamatokról. A takarékpénztár 4 százalékot fizetett betétek és 5 százalékot számított a nyújtott hitelek után. Az alapszabályok szerint az elért tiszta nyereség felét tartalékolták, harmadik negyedét a városi polgári kórház kapta, negyedik negyede a tisztviselőket illette, akiknek nem volt fix fizetésük.

AZ ELSŐ MAGYAR PÉNZINTÉZETI MÉRLEG

1836 december 31.-én zárták az intézet első teljes üzletévét. A mérlegszám az aktív oldalon 9541 forint 53 $\frac{1}{4}$ krajcárt mutatott, a passzív oldalon 9506 forint 19 $\frac{1}{4}$ krajcárt. A tiszta nyereség tehát 35 forint 34 krajcár volt, amelyet az alapszabályok értelmében így osztottak fel:

1. két negyed az intézet tartalékalapjára	17 forint 67 krajcár
2. egy negyed a tisztviselők javadalmazására. De mert ezek ingyen dolgoztak, ez az összeg is a tartalékalap javára írandó	8 forint 83 ½ krajcár
3. egy negyed a városi tanács rendelkezésére a polgári kórház alapja javára	8 forint 83 ½ krajcár
	35 forint 34 krajcár

Hogy a mérleget átvizsgálták és rendben találták, azt 1837. február elején kelt aláírásukkal Klosius István perceptor, Kinn János kereskedő és Germany János kereskedő aláírásukkal igazollák.

Az intézet altruista jellegét még sokáig megőrizte, a körültekintő gondosságot és szilárd megbízhatóságot pedig mindmostanáig. Amikor 1935-ben fennállásának 100. évfordulóját ünnepelte, büszkén állapította meg, hogy Magyarországnak és Erdélynek első pénzintézete volt.

A PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR SZÜLETÉSE

A magyar hitelszervezet igazi megszületését azonban mégis csak a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület megalapítása jelentette 1839-ben. Ezt az intézetet a magyar nemesi osztály közérdekű gondolkodása és érzülete hívta életre az arisztokrácia és a polgári osztály lelkes támogatása mellett. Abban a módban, ahogy az intézet megalapítását elképzelték és keresztülvitték, benne lobogott annak a kornak magyar lelke a maga teljességében. Alakult egy részvénytársaság, amelynél a részvényesek csak egyetlen jogot kaptak és vállaltak: adni. Mert a Pesti Hazai Első Takarékpénztár részvényesei és ez a tény jellemzi a kort és a szellemet a legélesebben és a legfényesebben, nem jogot váltottak maguknak, amikor részvényeket jegyeztek, hanem áldozatos köte-

lességteljesítést. Az első nagy magyar hitelszerv részvényesei évenként 6 százalék kamatot fizettek részvényeik után és amikor az intézet fennállásának ötödik esztendejében Kossuth Lajos részvényes azt indítványozta, hogy tegyék meg az előkészületeket az osztalékos társasággá való átalakulásra, ez az indítvány nem kapott többséget és csak azt határozták el, hogy további részvényjegyzéseket nem fogadnak el. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület alapítása teljes egészében Fáy András munkája volt.

»Használni, vala élte törekvése, jelszava« — hirdeti a felírás Fáy András kohányi szülőházán. Valóban ez volt egész élete ennek a rendkívüli férfiúnak, akiben egyesült és megtestesült a legjobbra törekvő magyar nemesség minden kitűnő tulajdonsága. Író volt, politikus volt, nemzetgazdász volt, remekbeszabott ember volt, nemcsak címben és rangban, hanem lélekben, érzésben és gondolkodásban is nemes. Szobrok, képek, emléktáblák őrzik emlékét, de legjobban őrzi ez a nagyszabású intézet, amelyet férfikora delén alapított és amelyet 30 esztendőn át féltő gonddal, a legnehezebb időkben is a legnagyobb önfeláldozással vezetett.

Az a lelkesedés és meggyőző erő, amellyel a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület alapítása érdekében agitált és dolgozott, rendkívüli hatású volt. Össze tudta hozni Széchenyi Istvánt Kossuth Lajossal a legaulikusabb arisztokráciát a zsidó nagykereskedőkkel és a legelőkelőbb nemességet a német, örmény és görög eredetű polgársággal.

A célkitűzés a Takarékpénztár volt. Józanul és megfontoltan elképzelve, közhasznú működési körrel. Az a felhívás, amelyet »T. N. Pest vármegyének 1839 június 10.-én Pesten tartott köz Gyűlése határozatából kiadott rövid köznépi értesítés, t. táblabíró Fáy András úrnak az egybegyűlt Rendek által helyben-hagyott s magokévvá tett terve szerint felállítandó megyei takarékpénztárról« a vármegye kibocsátott, tele van a szegény nép iránt érzett szeretettel és a róla való gondoskodás vágyával. Ekkora altruizmussal, soha sehol a világon még pénzintézetet, sem azelőtt, sem azóta nem alapítot-

lak, bár abban az időben a német és osztrák takarékpénztárak is inkább dolgoztak a köz érdekében, mint a haszonért és osztalékért. De a Takarékpénztár életrehívásának minden mozzanatában az a célkitűzés volt az uralkodó, használni a köznek, segítségére lenni a legelhagyottabb szegénységnek. Az a felszólítás részvények aláírására Pest megye földbirtokosaihoz, amelyet Simontsits János másodalispán, később a Takarékpénztár igazgatója írt alá, de amelyet minden valószínűség és jogos fellevés szerint a »Bélteky-ház« költője szerzett, egyike a legnemesebb veretű írásoknak, mindenesetre a legszebb írás, amellyel valaha pénztintézetet alapítottak. Így hangzott:

Pest Vármegyének Rendei erősen meggyőződők afelől, miként a hazának dolgozó és szolgáló alsóbb néposztályainál a közte gyakorta szomorúan tapasztalt szegénységnek, nyomornak, erkölcsülyedésnek, s mindezekből folyó békétlen indulatnak legtöbbnyire az legyen alapoka, hogy a szorgalom és takarékoság, két főerényei a köznépeknek, nála még nagyobbára szunnyadnak, csak kikerülhetetlen szükség készteteti többnyire őt kelletlen munkára s nap és év felemésztik nála rendszerint a napnak és évnek keresményét. Átláták egyszersmind a tisztelt Rendei azt is, hogy a köznépi szorgalom és takarékoság ébresztésének, serkentésének leghatalmasabb eszközei legyenek a Takarékpénztárak, mik, mind ennél, mind más számtalan idveiknél, különösen pedig azon tekintetnél fogva, hogy azok egyszersmind alapjai más jótékony intézeteknek, mint dolgozó házaknak, fogház-javító intézeteknek sat. annyira divatba jövének immár a külföldön, hogy Európa eddigelé közel 1200 takarékpénztárt számlál tartományában. — Ezeknél fogva fájdalmas gondolat vala az Pest Megye Rendeinek, hogy hazánk, melynek a jótékony intézetek ezen nemére előlegesen és kitűnőleg volna szüksége, mind eddig nem bir

egy önállású takarékpénztárral is! S innen miután egyik Táblabírája Fáy András úr egy Pest megyében dolgozó és szolgáló köznép számára felállítandó Takarékpénztárnak általa kidolgozott tervét nyújtá be Közgyűlésünkben a Rendeknek, nem lehet azt küldött-ségi megvizsgálás után örvendezéssel el nem fogadniok s létesítése iránt a szükséges rendeleteket el nem határozniok. Szélküldettek Tisztviselőink és ajánlkozott forró emberbarátok között az ajánlások aláírási ívei; s az emberiségnek ezen szent ügye minden előítéletek, akadályok s tán adakozási unatkozások dacára is, meleg részvétellel fogadtatott nemcsak megyénk birtokosai, hanem megyei-ek, polgárok, kereskedők között is, meggyőződven mindnyájan afelől, hogy hitelbeli törvényeink jelen állásában e nemben csak ily kisedemény lehet kivihető, mit később gyakorlat, haladás, kedvezőbb törvények s pártoló körülmények mind inkább-inkább ki fognak terjesztetni. Mint emlékkönyvünk, annakidejében kinyomtatandó adakozási névsorunk bizonyítandja, a hazának több kitűnő férfiai, nagyait van immár szerencsénk takarékpénztárunk részvényesei közt tisztelhetnünk s a siker naponként biztatóbb afelől, hogy a 400 részvényre számolt intézet határ-idejére, 1840 január hónapra meg fog nyitthatni. A címzettet úgy tiszteli a haza, mint minden a hon javára, díszére szolgáló és emberiséget boldogító ügynek forró barátját. Minélfogva mi is Tekintetes Pest Megye e tárgyban megbízott küldöttségének tagjai legkisebbé sem kételkedven abban, hogy munkában vett takarékpénztárunkat is pártolandja, bátrak vagyunk tisztelettel megkérni, mint megyénk egyik birtokos urát aziránt, hogy takarékpénztárunk részvényei közzül úri tetszése s nagy-lelkűsége szerint egyet vagy többet kegyesen

elfogadni s ebbeli pártfogásával Pest Megyének az egész haza előtt vállalt szent szándékát, mint annak egyik lelkes fia, elősegíteni méltóztassék. Ezt annyival is inkább szabad reménylenünk Megyénk lelkesebbjeitől, mint-hogy egy actia 100 pengő forintból állván (melly soha le nem fizettetik, hanem csak mint jótállási tőke kamatozik az intézetnek 10 évig s ezen időn túl, mind jótállás, mind kamatozás megszűnik, s ekként egy-egy actiának minden terhe a 10 évig évenként fizetendő 6 pengő forint kamatban határozódik, melyért szék és szavazat adatik a részvényesnek) a Takarékpénztárunkra szánandó hazafiúi áldozatok egyáltalában nem terhelők. Minek esalhatatlan jelensége az is, hogy megyénk apróbb, de buzgóbb birtokosai közül is többen vállaltak immár Takarékpénztári részvényeket.

Minthogy az intézet megnyitásának határideje közelget, teendő határozatát s alulírt elnökünkhöz intézendő nagybecsű válaszát kikérvén, tapasztalt kegyeibe ajánlottak, megkülönböztetett tisztelettel maradunk Pesten október 16.-án 1839.

A részvényjegyzési felhívás nem maradhatott, nem is maradt sikertelenül. Aki akkor Pest vármegyében és Pesten csak számított, sietett jelentkezni legalább egy részvény jegyzésével, de a legtávolibb vármegyékből is érkeztek aláírások. *A pesti nagykereskedők szinte kivétel nélkül jelentkeztek.* A legtöbb részvényt, egy tételben tized, szilányi *Ullmann* Móric jegyezte, míg a *Vodjaner* (később *Wodianer*) fivérek, *Rudolf* és *Sámuel* öt-öt részvényt írtak alá. Szerepel az alapítók sorában *Andrássy* György gróf, *Bánffy* László báró, *Barabás* Miklós a nagy festőművész, *Bajza* József, *Beöthy* Ödön Biharból, *Bezerédj* Miklós Fehér vármegyéből, *Bohus* János Aradról, *Bónis* Sámuel Szabolesból, *Botka* Imre Szalmárból, *Burghardt* Ferenc orvostanár, *Csáky* Petronella grófnő, *Deák* Ferenc Zalából, *Flór* Ferenc orvostanár, *Fogthűy* Zsigmond szolgabíró Komáromból, *Friebeisz* István hadi

főadószedő, *Géczy István* zólyomi főispán, *Ghyczy Cs.* kir. kapitány, *Heckenast* Gusztáv könyvkereskedő, *Hőgyész Lajos* cs. kir. főhadnagy, *Kammermayer Antal*, *Károlyi György* gróf Csongrádból, *Kasselik János*, *Keglevich Miklós* gróf, *Kendeffy-Bethlen* Borbála grófnő, *Kollarich* Fridrik, *Koppély Fülöp*, *Kossuth Lajos*, *Lendvay* Hivatal Anikó, *Nádasdy-Ráday* Anna grófnő, Óbudai Izraelita Község, *Pázmándy Dénes*, Pesti és Budai Mészáros Céh, *Podmaniczky* Endre és Lajos báró, *Prónay* Albert báró (4 részvény) *Ráday* Gedeon gróf és hitvese (5 részvény), *Rudnyánszky* Zsigmond báró, *Széchenyi* István gróf, Szentendre m. város közönsége, *Szilassy-Inczédy* Katalin bárónő, *Teleki* Sámuel gróf (3 részvény), *Teleki* József gróf (2 részvény), özv. *Teleki* Józsefné, *Teleki* Zsófia grófnő (5 részvény), *Tisza* Lajos bihari alispán (2 részvény), *Tschögl* János, *Jósika* Miklós báró, *Vachot* Imre és Sándor, *Valero* Antal, *Vay* Lajos báró, *Wenckheim* Béla báró Békés vármegye alispánja, *Wesselényi* Miklós báró.

Fáy András 4 részvényt jegyzett, kivüle még a Fáy család 5 tagja szerepel egy-egy részvénnel az aláírók sorában. Összesen 400 részvény jegyzését tervezték és ennek megfelelően készítették el az első ideiglenes részvényeket is. Később a részvények száma 629-re emelkedett és az ideiglenes részvények szövege a következő volt:

Pestmegye

pártfogása alatt álló hazai első

TAKARÉK-PÉNZTÁRI

IDEIGLENES RÉSZVÉNY,

mellynél fogva ezen pénztárt alapító egyesület részéről ezennel bizonyítatik, hogy N. N. úrnak az egyesület szabályos egész vagyonsbeli 1/629-ik részéhez és járulékhöz tulajdonosi igénye van, olly megjegyzéssel, hogy az illető Részvény az 1849. év végével, midőn az ide ./. alatt zárt alapkötelezés megszűnik — a jelen ideig-

lenes részvénylapnak visszaváltása mellett — fog minden részvényesnek kiosztatni.

A részvények névre szóltak. A részvénytársaságok akkor még, a kezdeti stádiumban, általában nem voltak névtelen társulások. Névre szóltak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a 40-es években alakult minden vidéki takarékpénztár részvényei is. Sőt a későbbi évtizedekben alakult takarékpénztárak és biztosító intézetek is névre szóló részvényeket bocsátottak ki.

»JÓTÁLLÁSI BÁTORSÁG« ÉS MÁS RENDELKEZÉSEK

A Takarékpénztár szervezetének és működésének egész beosztása nagyjában másolata volt egyrészt a bécsi, másrészt a nürnbergi takarékmunkásságának, sőt túlnyomó részt a nürnbergi példát vette irányadóul. Ezt azért kell kiemelni, mert egész akkori gazdasági életünk szinte teljes mértékben az osztrák szokásokhoz és berendezkedésekhez igazodott, Bécsből kapott minden ösztönzést és irányítást, kereskedelmi és pénzügyi törvényhozásunk, úgy kezdeti, mint folytatólagos állapotában, valósággal szolgál másolata volt az osztrák törvényhozásnak. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület nemcsak az első jelentékeny magyar hitelszerv volt, hanem az egyéniségre és önállóságra törekvő magyar lélek is megnyilatkozott működésében és célkitűzéseiben is. Ha Fáy András és társai el is fogadták túlnyomó többségükben a nürnbergi takarékmunkásság alapszabályait, megtöltötték azokat magyar lélekkel és a takarékpénztár vezetésében a magyar lehetőségeket és a magyar célokat tekintették irányadóul.

Fáy elképzelése szerint a takarékpénztár »jótállási bátorságának« hármas alapra volt szüksége: 1. az alapítványi összegre, 2. a tartalékpénzre és 3. a tisztviselők vagyoni jóállására. Az alapítványi összeget, amely alatt az alaptőke értendő, 40.000 forintban kívánta megállapítani, amely négyszáz, 100 forint névértékű részvény jegy-

zése útján volt előteremtendő. Tekintve, hogy csak 200.000 forint betétre számított, esetleg elégnek tartott volna 20.000 forint alaptőkét is, csak a nagyobb biztonság kedvéért ragaszkodott a 40.000-hez. Az intézetnek az elképzelés, sőt a valóság szerint »gyámolói« is voltak, ezek a takarékpénztárt részesítették adományokban. — Akik egy részvény névértékénél nagyobb összeget adományoztak, tiszteletbeli tagokul voltak választhatók és később az igazgatásba is bevonhatók. Fáy aki a francia és különösen a holland takarékpénztárak szervezetét és működését is behatóan tanulmányozta, a költségvetésnél a szerényebb magyar viszonyokat és lehetőségeket vette irányadóul. Így helyiségre az intézetnek nem volt kiadása, mert *a vármegye ingyen adott helyiséget, igaz, hogy nem sokáig.* Az első költségelőirányzat szerint a tisztviselők és szolgák fizetése *1.650 forint, a kezelési költség 509 forint volt.* Az első felszerelést a gyámolók adományaiból szerezték be. Az alaptőke kamata és a betét és kihelyezési kamatláb között mutatkozó különbözetből eredő haszon, a költségek levonása után 3.241 forint jövedelmet jelentett évenként. Ezt Fáy tartalékolni kívánta mindaddig, amíg a tartalékpénz el nem éri az 50.000 forintot. Ekkor a tartalékpénz elég minden esetleges meglepetés ellen és így ez időponttól számítva a tiszta jövedelem jótékony célra lesz fordítandó.

Fáy, Pestmegyei Takarékpénztárnak akarta nevezni az intézetet, szorosabban kívánta a vármegyei pártfogást és ellenőrzést is. A zárszámadásokat be akarta mutatni a megyegyűlésen és olyan gyámkodást képzelt, hogy például oly esetekben, midőn pénzbeli apály áll be a »*megye, alispáni kirendelés mellett, 2.000 forintig emberelje meg házi pénztárából az intézetet csak néhány napra.*«

A szervezet, amely az intézet ügyeit irányította; 1. a közgyűlés, 2. az igazgató és 3. a választmány volt. A közgyűlés, amelyet többször is tartottak egy évben, döntött minden fontos kérdésben, hatáskörébe tartozott a tisztviselők fizetésének megállapítása is. Az igazgató volt az elnöke a közgyűlésnek és a 18 tagból álló választmánynak. Az igazgató és a választmány tagjait a közgyűlés választotta, a részvényesek és gyámolók sorából.

A részvények számára való tekintet nélkül, minden részvényesnek csak egy szavazata volt. Az igazgatót 3 esztendőre választották. A választmányi tagok megbízatása 1 évre szólt, a megüresedett helyeket évközből a választmány töltötte be. Kezelési ügyekben 6, kölcsönügyekben 8 választmányi tag jelenléte volt szükséges, ez utóbbi esetben kétharmados többség kellett. Az igazgató és a választmány tagjai a leghívebb sáfárkodást illetően becsületszavukat adták az intézetnek.

»A fizetési tisztviselők, pénztárnok, számvevő, ügyvéd, írnok, kiktől tisztakezéség és nyájas bánásmód követelendő, a megye közgyűlésén hitet tesznek le hűséges hivataloskodásra és pénzbeli biztosítékot tartoznak nyújtani. Fizetésüket csak évnegyedenként szedhetik ki, előre soha.«

Az intézet kedden, pénteken és szombaton a *pesti és budai hetivásárok napjain* 9—12-ig és 3—6-ig tartott hivatalt. Január és július első hetében, amikor a betétek után járó kamatok kerültek kifizetésre, minden nap. Egy-egy betét legkisebb összege 20 krajcár, legnagyobb összege 100 forint, amely a kamatokkal együtt sem emelkedhetik 200 forint fölé. 200 forintnál magasabb betétet csak őriz az intézet, kamatot utána nem térít. A tervezet szerint az első évben betét kifizetés nem lett volna, »rendkívüli szorultság esetét kivéve.« Egy év után 50 forintig felmondás nélkül, 100 forintig 8 napi és 200 forintig 1 hónapi felmondással lehetett csak a betétek kifizetését kívánni, bár a Fáy féle tervezet meghagyta, hogy »a takarékpénztár ne tartsa magát ezen kikötéshez és rendszerint fizessen azonnal, ha elég a pénze.«

Az adandó kölcsönöknél a legfőbb elv: *»senkinek pusztán személyes hitelére ne adassék kölcsön.«* A legmagasabb kölcsön 10.000 forint volt. A kölcsönök elbírálásánál és a kölcsöntkérők megítélésénél Fáy a következő utasításokat adta: »a választmány ítéli meg, hogy a biztosítékul lekötendő birtok elégséges bátorságot nyújt-e. Ezen biztosság megítélésénél nem vehet részt oly választmányi tag, aki a kölcsöntkérőnek negyedizig

atyafia. Maguk a választmányi tagok és az igazgatók nem vehetnek az intézettől kölcsönt.

A Fáy-féle alapos és körültekintő berendezkedés, tervezet és célkitűzés lényege egy olyan hitelszerv létesítése volt, amely előmozdította a takarékoskodást, buzdította a szorgalmat, segítette a törekvőt. Nem alamizsnát akart osztogatni, de nyeresztkedni sem kívánt.

1839. március 19.-én küldte ki Pestvármegye közgyűlése azt a bizottságot, amely a Takarékpénztár megalapítását volt hivatva intézni. A bizottságban helyet foglalt gróf Széchenyi István is, bár a tervezéskor nem pártolta a gondolatot, nem hitt a sikerben és csak igen nehezen volt rábirható, hogy egyellen egy részvényt jegyezzen. A bizottság 1839. június 4.-én tartott ülésében néhány csekély módosítással Fáy egész tervezetét magáévá tette. Fáy maga javasolta a részvények névértékének 100 forintban való megállapítását és azt, hogy a jegyzésre Buda és Pest polgárai is felhivassanak azzal, hogy úgylis, mint részvényesek, betevők és adósok kötelesek magukat a pestmegyei bíraskodásnak alávetni. A bizottság 6000 példányban rőpiralat adott ki a takarékpénztári gondolat népszerűsítésére. A nyomtatványok elkészítésére Mondorovits István főszolgabíró ajándékozott 100 forintot. *A lelkészek a szószékről buzdítottak, a jegyzők 6 vasárnapon át istentiszteletek után beszédeket tartottak a takarékpénztár érdekében.*

FÁY ANDRÁS »SEGÉDIGAZGATÓ«

A bizottság a november 14.-i megyegyűlésnek már azt jelentette, hogy 28 gyűjtőíven 326 részvényt jegyeztek, hogy a gyámolóktól 790 forint 38 krajcár és 1 arany folyt be és így kétségtelenné vált, hogy a takarékpénztár az eredeti tervnek megfelelően, 1840 január 2.-án megkezdheti működését. 1839 december 15.-ére hívták össze a részvényesek nagygyűlését, addig az ügyeket Simontsits János másodalispán vezette, akit a nagygyűlés az intézet igazgatójává választott. A második nagygyűlést 1840 január 9.-én tartották, ezen megválasztották az első tiszti-

kart is. Titoknok és ügyvéd Szalay József, pénztárnok Mátray József, ellenőr Sántha Péter és írnok Suhajda Ferenc lett.

A nagygyűlés Fáy Andrást »*segédigazgatónak*« kiál-
totta ki. Ez különleges cím és állás volt, amelyet Fáy,
közel 30 esztendőn át, haláláig viselt. A szó rosszul hang-
zott, a mai ember fülét valósággal sérti. Az ország azon-
ban akkor is tudta és tudja az utókor is, hogy, a legelső
nagy magyar hitelszerv életrehívója és élete végéig lelke
és irányítója, Fáy András volt.

A takarékpénztár, amelynek megalapítása példaadás
volt és mintául szolgált országszerte az azonos vagy ha-
sonló jellegű hitelszervek megalakítására, részvényes
egyesületnek nevezte ugyan magát, de a kezdeti években
nem olyan alakulás volt, aminőt a részvénytársaság meg-
jelölés a közkereseti társaságokról szóló 1840. évi XVIII.
t. c. alapján jelentett vagy ma jelent. Az 1841. január
3.-án tartott közgyűlés meg is állapította, hogy az intézet
nem közkereseti társaság és ezért bejegyzését a váltótör-
vényeséknél mellőzte. A takaréknál a részvényesek nem
osztalékot kaptak, ellenkezőleg minden részvény után
6 forint kamatot fizettek évenként az egyesület pénztá-
rába. Az alapító tagok ezt a kötelezettséget 10 esztendőre
vállalták. Az intézetet érő esetleges veszteségekért az
alapító részvényesek 100 forint erejéig kezességet vállal-
tak. Akkor ezt jelentette alapító részvényesnek lenni egy,
nagy és egyre növekvő pénzügyintézetnél és mégis olyan
nagy volt az érdeklődés a részvények iránt, hogy a 100
forintra szóló részvények száma, amely az első év végén
607 volt, 1844 végéig 667-re emelkedett és az 1845 évi
közgyűlés a további részvényjegyzések elfogadását meg-
tagadta.

Az 1841 január 21.-én tartott közgyűlés először
szavazott meg liszteletdíjat a takarékpénztár igazgatójá-
nak. Fáy András javaslatára évi 100 aranyat ajánlottak
fel Simontsits János igazgatónak. Ezen a közgyűlésen
Széchenyi István gróf indítványára egyhangúlag hozták
azt a határozatot, hogy »*a takarékpénztári segédigazga-
tói tiszta a Fáy András névnek élete fogytáig elidegeníthe-
tellen és változás alá nem eshető tulajdona marad.*«

KOSSUTH ÉS AZ OSZTALÉK

Egy évvel később, az 1845. január 19.-én tartott közgyűlésen Kossuth Lajos volt a vezérszónok. Azt javasolta, hogy az intézet alakuljon át »részvényes társasággá,« mert az a célkitűzés, hogy 100.000 forintos tartalékalap létesüljön; a takarékpénztár fejlődése folytán az előírt 10 esztendőnél jóval előbb elérhető lesz. Kossuth javaslatát nem fogadták el, de az ő felszólalásának hatása alatt szüntették be a további részvényjegyzéseket és kötelezték a kamatokkal hátralékos alapítókát a fizetésre. Az ugyanez év szeptemberében tartott újabb közgyűlés kimondta, hogy megkezdji az osztalékfizetést, ha a tartalékalap eléri a 100.000 forintot és kimondta azt is, hogy akik kamathátralékukat záros határidőig nem rendezik, megszűnnek részvényesek lenni. A 667 részvényesből 38-at töröltek is. 1846-tól 1864-ig változatlanul 629 részvényese volt az intézetnek.

TAKARÉKPÉNZTÁRAK ORSZÁGSZERTE, ALTRUISTA ELVEKKEL, OSZTALÉKOS JELLEGGEL

A vidéken, a pesti példaadás nyomán a 40-es évek kezdetétől a szabadságharcig rohamosan szaporodtak a takarékpénztárak, csak az első kísérlet, a Brassói Általános Takarékpénztár, őrizte meg tökéletesen altruista jellegét, a többi vagy sietve átalakult osztalékos társasággá, vagy már ezzel a jelleggel alakult. A takarékpénztári intézménynek igen nagy sikere volt országszerre. Fenyvessy Adolf, aki igen értékes munkát végzett, amikor 1889-ben megírta a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület félszázados történetét, mint különös érdekességet jegyezte fel, hogy *Ausztriában, amelynek első takarékjá 1819-ben alakult, 1845-ben csak 8 ilyen intézet működött, míg Magyarországon már 20 takarékpénztár állott fenn.*

A magyar hitelszervezet kezdett kialakulni. Az *Aradi Első Takarékpénztár Egyesület*, amely teljesen pesti mintára létesült és alig egy hónappal a pesti intézet

megnyitása után 1840 február elején kezdte meg működését, már 1844-ben átalakult osztalékos társasággá. — Mint közkereseti osztalékos társaság alakult 1841 végén a *Pozsonyi Takarékpénztár*, amely 1842 január 1.-én 20.000 forint alaptőkével kezdte meg működését. Ugyancsak 1841-ben alakult a *Nagyszombati Takarékpénztár*, majd a *Miskolci Takarékpénztár* is, altruista elvekkel ugyan, de már osztalékos jelleggel. 1842-ben alakult a *Soproni Takarékpénztár*, amelynek alapításában Széchenyi István tevékenyebben vett részt, mint a Pesti Hazaiéban. Míg Pesten csak nagy nehezen lehetett rábírní egy 100 forint névértékű részvény jegyzésére, addig Sopronban Széchenyi 20 részvényt jegyzett a 200 darab egyenként 100 forintra szóló részvényből. Sopron vármegye közönsége 233 részvényt jegyzett, úgy hogy az alapítási tervezetet 53 darab részvénnel túljegyezték. A megnyitás napján 2306 forint 31 krajcár volt a Soproni Takarékpénztár betétállománya. Az intézet 4 százalékos betéti kamatot térített és az első évben az egész betétállományt gróf Széchenyi Lajosnál helyezte ki 6 százalékra. Az első félévi tiszta nyereség 805 forint 32 krajcár volt.

Kezdetben a pesti példán felbuzdúlva a soproni intézetet is altruista alapon és komoly vármegyei támogatással tervezték, de egykorú soproni panaszok szerint Pest vármegye nem sietett Sopront tájékoztatni a takarékpénztár jellegéről és szervezetéről. Több soproni átirat és megkeresés válasz nélkül maradt. Sopron vármegye vezetői nem lelkesedtek egy altruista jellegű és hatóságilag támogatott pénzintézetért, viszont szívesen látták a takarékpénztárt közkereseti társasági alapon. Érdeemes a külön feljegyzésre Sopron vármegye alispánjának 1842 október 9.-én kelt jelentése, amely a következőket állapította meg:

»Tanácskozásunk folyama alatt csakhamar meggyőződünk afelől, hogy hasonló vállalatokat közhatóságilag jó sikerrel nem igen lehetne létrehozni, a megyének helyzetében pedig ennek ilymódon való eszközlése lehetetlen, azért a célra szolgáló-

nak tartjuk az igenis üdvös intézetnek felállítását hasonló speculativus tárgyakban jártas és kész szándékot mutató *magányférfiakra* bízni és örömmel jelenthetjük, hogy a takarékpénztár soproni intézetének felállítása sikerült. «

VÁROSI VÁLTÓTÖRVÉNYEK, VÁROSI BANK

Nem mindenütt uralkodott ez a felfogás, amelyen az akkori világ és a későbbi magyar élet gazdasági fejlődése épült. A negyvenes évek Magyarországára nem nélkülözhetette az állam és a vármegyék közreműködését és támogatását a gazdasági élet semilyen terén. Az államhatalom azonban nem mindig segített, gyakran kíméletlen ellenőrzést gyakorolt és még gyakrabban hatalmi szóval akadályozta a fejlődést és a kialakulást. Az elméleti akarásokat még csak tűrte és gyámolította is. Ilyenek voltak a »gyáralapító társaság« és a »kereskedelmi társaság«, amelyeknek működése csak néhány gyűlésre és felhívásra terjedt és amelyeknek léte már a kezdetnél befejeződött. De a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank létesítését már lehetőleg minden eszközzel akadályozták és gáncsolták egy évtizeden át, mert működésétől féltették a szabadalmazott Osztrák Nemzeti Bank fejlődését és mert Magyarországnak Bécsből való pénzügyi függőségét minden áron fenn akarták tartani.

Egy évtized harcai és viszontagságai után jutottak csak el odáig a Kereskedelmi Bank alapítói, hogy megkapták a legfelsőbb engedélyt az intézet működésének megkezdéséhez. Igaz, hogy 1830-ban, amikor az 1822-i bankalapítási kezdeményezés már komoly és végleges formát öltött, a nemzeti élet számos kiválósága sem ítélte szükségesnek egy magyar bankalapítást. Még a későbbi szakértők és gazdaságtörténészek is korainak ítélték a pesti kereskedők kezdeményezését. Maga Lónyay Menyhért, aki a szabadelvű korszak tényleges gazdaságpolitika és egyik legkiválóbb elméleti tudósa volt, a magyar hitelügy történetét tárgyalván, felvetette a kérdést: »mi

szükség volt nálunk 1830-ban, vagy az ezt megelőző korszakban hitelintézményre vagy általában hitelre az akkori viszonyok között?!«

Talán csak *Széchenyi* nézett és látott messze előre. Látnoki lelke megérezte, hogy a magyar gazdasági élet és termelés nem áll meg a dézsma beszédésénél és a robot beszolgáltatásánál és 1830-ban már igen nagy számmal voltak kereskedők és iparosok, akik a magyarországi hitel kérdésének megoldásában lelkesen és önfeláldozással dolgoztak a legnagyobb magyar oldalán és akik a maguk célkitűzése érdekében megnyerték a születési és hivatali arisztokrácia nem egy kiválóságát. A városi polgárság hitelszükségletének megnyilatkozása volt az a tervezet, amely már *1821-ben, majd 1822-ben egy városi váltótörvényszék, majd egy városi bank létesítését javasolta*. Ebben az időben készült *Farkas Ferenc* ügyvéd tervezete is egy *Magyar Nemzeti Hitelbank* létesítéséről, de ezt nem vették komolyan, mert a szerző egy évtizeddel előbb élehangú röpiratot írt az 1811.-i államsódról és azt eladta a helytartótanácsnak. Általában egy-két értékes és nagyon sok értéktelen és jelentéktelen tervezet forgott közkézen, a bankalapítás gondolatának igen sok híve volt: Komoly elbírálásra azonban csak az a tervezet tarthatott számot, amelyet a pesti kereskedelem előkelőségei készítettek és igen hosszú és nehéz küzdelem után juttattak el a megvalósuláshoz. Amikor a kereskedők városi váltótörvényszék, majd városi bank létesítését szorgalmazták, felismerték a hiányokat és megpróbálták önmagukon segíteni, de Pest város akkori vezetősége mereven elzárkózott minden újítástól, még a közlekedés fejlesztésére vagy megjavítására sem volt rászorítható, pedig már négy évtizeddel előbb, *II. József* uralkodása alatt *voltak egyes vármegyék, amelyek kitérő utakat építettek*. Pest még erre a célra is édeskeveset áldozott, az esős ősztől késő tavaszig az Alföld felől csak igen nehezen volt megközelíthető. A közlekedési viszonyokra jellemző az az egykorú feljegyzés, amely szerint *egy könnyű szekér, amelyet 12 ökör vontatott, csak 15 óra alatt tudta megtenni az utat Szolnoktól Abonyig*.

FEJLŐDŐ KERESKEDELEM, FEJLŐDŐ IPAR HITELSZERVEZET NÉLKÜL

Pestnek 1830-ban a katonasággal és a vidéki tanulóifjúsággal együtt már kereken 75.000 lakosa volt. A szabad királyi város kereskedelmi forgalma a század elején a két legfontosabb vásárnapon, tavasszal és ősszel olyan nagyarányú volt, hogy az elragadtatott Schwartner, magyar Londonnak nevezte Pestet. Igaz, hogy már a huszas években voltak nagykereskedőink, akik egy-egy nagyobb vásárkor 10.000 forintnál is több vámot fizettek. Hihetetlenül nagy volt a forgalom Pest és Buda között. Pólya feljegyezte, hogy a Nagyhíd ucca (most Deák Ferenc ucca) irányában felállított hajóhíd bérlője 24.000 forint évi bért fizetett annak ellenére, hogy egy kocsi és egy pár ló után csak 12 krajcár vámot szedhetett azoktól, akik hídvám fizetésére kötelezve voltak. Schams szerint, aki szintén Pest egyik lelkes rajongója volt »a pesti vásárokhöz mérhető Európa egyetlen városa sem mutatható fel.« Az igazság érdekében azonban meg kell jegyezni, hogy a rajongó szerző az akkori lipcsei vásárt nem tekintette egyszerű vásárnak, hanem »*sokadalomnak*.«

Volt esztendő, hogy 8.000-nél több hajó kötött ki a pesti Dunaparton és volt esztendő, amikor a város kövezetvámjövödelme legbiztosabb alapja volt a városi háztartásnak. A legnagyobb forgalom az 1829-i augusztusi vásáron volt, ebben az évben 14.382 kocsi és szekér fizetett kövezetvámot, amihez tudni kell, hogy a nemeség és a katonaság semmiféle vámot nem fizetett. Gyár, jelentősebb ipartelep öt működött ebben az időben: a Valeró Testvérek selyemgyára, a Keherer Testvérek bőrgyára, Kanitzer Joachim posztógyára, az óbudai Goldberger kékfestőgyár és a Vogl féle bútorgyár.

850 kereskedője volt Budapestnek és 1930 iparosa. A gyári lerakóhelyek száma 39 volt.

A kereskedelmi fejlődésre legjellemzőbb adat, hogy 1828-ban Pest kereskedői kereskedelmi csarnokot emeltek. A Lloyd-palota alapkövének letétele 1828 június 4-én volt József nádor jelenlétében. Az épületet 1831 március

1.-én adták át rendeltetésének. Minden hétköznapon délelőtt 11—1-ig kötötték itt a mindenfajta üzleteket.

AZ ELSŐ MAGYAR BANK ALAPÍTÁSÁNAK AKADÁLYAI.

Ilyen forgalom és élet mellett nem volt sem hitel-élet, sem hitelszervezet. A szabadalmazott osztrák Nemzeti Bank, amelyet az 1811.-i államesőd és a napoleoni háborúk befejezése után hívtak életre, nehezen esett át a gyermekbetegségeken és Bécsen kívül sehol a monarchiában nem tudott élénkebb tevékenységet kifejteni. A hitel, nagyobb bécsi és kisebb pesti magánbankárok jóhiszeműségén, anyagi erején és nyereségvágyán alapult. A Grassalkovicsok és más arisztokraták nagy külföldi hitelműveletei, amelyekről az 1833.-i Kassán megjelent névtelen röpirat ismertetése kapcsán már szó volt, csak nehezítettek minden belföldi hitelműveletet és hitellehetőséget.

Igy mutatkozott egyre nagyobb szüksége egy jelentős pesti bank létesítésének és így született meg 1830-ban az első magyar kereskedelmi bank terve. De csak három évvel a mozgalom megindítása után jutottak el odáig, hogy az 1.000 darab részvény jegyzése sikerült. A bank engedélyezési kérvénye azonban a kancellárián megrekedt. Azok a hatalmak, amelyek az Osztrák Nemzeti Bank sorsát intézték és irányították, sehogysem akartak hozzájárulni egy Béctől független pesti bank létesítéséhez. 1835-ben már 2.000 részvényt jegyeztek és az előzetes költségekre részvényenként 1 forint befizetését határozták el. Bizottságot is alakítottak, amelynek feladata volt a bankalapítási engedély kiadását sürgetni. A bizottság tagjai gróf Sztáray Albert elnöklete alatt gróf Széchenyi István, szitányi Ullmann Móric, Schedius Lajos helytartósági tanácsos, Dubraviczky Simon alispán, Robitsek József, Valeró András és Vodjaner Mór voltak. A bizottság munkába kezdett és az első részvényaláírókat közgyűlésre hívta össze. Ez a közgyűlés elutasította a részvényenként 1 forint »előpénz«

befizetését, mert szitányi Ullmann Móric bejelentette, hogy »az előleges költségeket a bank megalakulásáig maga fogja fedezni.«

Még ebben az évben nyilatkozott a bankalapítási kérdésben az Osztrák Nemzeti Bank. Ennek a bécsi jegykibocsátó intézetnek akkor már volt Budán és Temesvárott egy-egy bankjegyfelváltó, utalványozási és értékpénztára, amely azonban semmiféle hitelszervi működést nem fejtett ki és az intézet vezetősége kijelentette, hogy egyáltalán nincs szándékában Pesten váltóleszámitólási és kölcsöntnyújtó fiókot nyitni, sem ilyen jellegű önálló szervezetet létesíteni. Kijelentette továbbá, hogy amennyiben Pesten egy olyan bank létesül, amely működésében magáévá teszi az Osztrák Nemzeti Bank ügyviteli szabályzatát, kész ez az intézetet szükség esetén támogatni is.

Öt év intrikái és nehézségei után lelkesítő és biztató hatást gyakorolt az Osztrák Nemzeti Banknak ez a nyílt és jóakarató állásfoglalása, de az első magyar bank ügyét csak kevéssel vitte előbbre. Az udvari kamara, amely az első magyar bankalapításnak kezdettől fogva legnagyobb kerékkötője volt, sietett a jogszolgáltatási kérdésekbe belekapaszkodni és a pénzügyi részen azt kifogásolni, hogy a létesítendő bank tervbe vette bemutatóra szóló utalványok kibocsátását is. Az alapítók sürgősen nyilatkoztak, hogy ilyen szándékuk nem volt és ünnepélyesen megígérték, hogy nem is lesz. Ez sem segített sokat. Pest kereskedői társadalma el volt keseredve a sok huzavona miatt és a pesti rendőrhatalóság sürgős bizalmas jelentéseket küldött Bécsbe az egyre élénkebben megnyilatkozó pesti elégtelenségről. Végre az udvari kamara a jogkérdéseket is elintéztettek tekintette a választott bíróság újszerű és szerencsés alakítása folytán és 1838 végén a kancellária közölte az érdekeltségekkel, hogy az alapszabályok és az ügyrend megfelelő módosítása után megkapják az előleges királyi jóváhagyást.

De ezzel még mindig nem ért el a valóságos megszületéshez a Kereskedelmi Bank vajudása. 1838 végén a helytartótanács kezdett újabb tárgyalásokat és megint

nehézségeket támasztott. A bank megalapításának elhalasztását javasolta azzal a megokolással, hogy az országgyűlés elé kerülnek a hiteléhez szükséges gazdasági törvényjavaslatok. Az országgyűlés gyorsan le is tárgyálta a kereskedőkről szóló, a gyárak jogviszonyait szabályozó és a közkereseli társaságokról intézkedő 1840 évi XV., XVI., XVII. és XVIII. törvénycikkeket, amelyek egyszerű fordításai az idevonatkozó osztrák rendelkezéseknek. Ezek a törvényalkotások alkalmat adtak a kancelláriának arra, hogy a bank alapszabályait megint visszaküldje és most már az új törvények alapján követelje az új fogalmazást. Ez is gyorsan elkészült, mire nem lévén újabb kifogás, már az engedélykiratot is kiállították, amikor valakinek eszébe jutott a kancellárián, hogy az első kérvény benyújtása óta több mint egy évtized telt el és ezalatt a kérvényező alapítók közül számosan meg is halhattak. Be kellett tehát terjeszteni a még élben levő alapítók jegyzékét. Megtörtént ez is. Végre 1840. október 14.-én V. Ferdinánd aláírta a szabadalomlevelet, amely az első magyar bank alapítását és működésének megkezdését engedélyezte.

1841 április 30.-án a kereskedelmi csarnokban tartották meg a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank első rendes közgyűlését, amelyen a részvényesek igen nagy számban jelentek meg. A helytartó tanács nevében Zsedényi Ede kormánybiztos jelent meg, aki magyar nyelven köszöntötte a részvényeseket és zúgó éljenzés és tomboló tapsvihár közepette jelentette be, hogy a helytartótanács a bankkal való hivatalos érintkezésben a magyar nyelvet fogja használni. A részvényesek jelentékeny része alig tudott magyarul és az üzleti életben ritkán használta a magyar nyelvet, de kipirult arccal lelkesedett, amikor ez a váratlan bejelentés elhangzott. Ullmann Móric mutatta be és olvasta fel az Ófelsége által aláírt szabadalomlevelet és az ő javaslatára határozta el a közgyűlés, hogy a bankot megalapítottnak tekinti és az ügyek vitelére 15 tagú választmányt választ. Kimondták, hogy az elnöki állást egyelőre nem töltik be, alelnökké Ullmann-t választották, a vezetőség tagjai lettek Malvieux bankár, Sartory János György, báró Podma-

niczky László, báró *Rédl* Imre, *Valeró* Antal és *Vodjaner* Sámuel. Az alakuló közgyűlés hálával és köszönettel emlékezett meg gróf Sztáray Albert önzetlen és eredményes közreműködéséről, amelyet a bank megalapítása érdekében kifejtett. Kimondta a közgyűlés, hogy hivatalos értesítéseit és hirdetéseit a Pesti Hírlap, Világ, Pester Tagblatt, Ofner Zeitung, Wiener Zeitung és Allgemeine Zeitung című lapokban teszik közzé és az utánn nyomásokat nem díjazza.

Megválasztotta a közgyűlés az első tisztviselőket is és megállapította fizetésüket. Könyvelő Schiller Ferenc lett 50 forint, pénztáros Dumtsa Ignác 50 forint, segédkönyvelő Wieting Ödön 25 forint és hivatalszolga Dárnföld György 18 forint fizetéssel. *A bankot az állomásparancsnöksággal történt megállapodás alapján katonai őrség őrizte*, amely a banktól ugyanannyi fizetést kapott, mint amennyi zsoldot élvezett. Az őrség egy káplárból, egy tizedesből és 6 közemberből állt és 1841 augusztus 1.-től 1849 januárjáig teljesített szolgálatot. A banktól a katonai őrséget *Windischgraetz* herceg vonta meg.

1841 szeptember 2.-án a választmányból igazgatóság lett, amely széleskörű felhatalmazást kapott a bank ügyeinek vitelére. Jelentkezett az intézetnél *Bogsch* Jakab bécsi szabadalmazott nagykereskedő, aki magyar állampolgár volt és hazakívánkozott Pestre. Azt az ajánlatot tette, hogy ingyen elvállalja az intézet titkári teendőit. Az igazgatóság ezt az ajánlközást négy hónapra elfogadta, 1842 január 1.-től kezdve azután *Bogsch* fizetett titkára lett az intézetnek.

HITELSZERV — HITELIGÉNYLŐK NÉLKÜL

Az első magyar bank korlátlan bizalmat élvezett, de munkásságának kezdetén még nem állt feladata és hivatása magaslatán. Az egész intézmény szokatlan volt Pesten és tekintélye és jelentősége olyan nagy volt, hogy minden cselekedetének túlzott jelentőséget tulajdonítottak. Ullmannak igen nagy tekintélye és hatalma volt, de erősen élt is vele, amiért harc tört ki ellene, magában az igazgatóságban is és ez fokozódott a pesti kereskedői világban. Az intézet igazgatósága hitellajstromot készített a pesti kereskedelemről és ennek a megállapításnak az adatai nem maradtak titokban és az érdekeltek körében óriási felháborodást keltettek. Előbb az igazgatóság két tagja mondott le, majd Ullmann adta be lemondását és két hónapra Bécsbe költözött. Néhány hónappal később 1843 júniusában végre létrejött a béke, a bank elnökévé megválasztották Ürményi Ferencet és igen sok módosítást határoztak el az üzlet fejlesztése érdekében.

A Kereskedelmi Bank az akkori viszonyokhoz képest már megalakulásakor hatalmas tőkék felett rendelkezett olyannyira, hogy azokat nem is tudta felhasználni, mert *a hiteligénylés nem tartott lépést a betétek emelkedésével.* Az intézet fennállásának második évében közel *100.000 forint* hevert gyümölcsözetlenül a bank pénztárában. Ez a körülmény okozta, hogy a bank, amely kereskedelmi hitelek nyújtásával kezdte működését, egyszerre nagyarányú fejlődésnek indult és bár a bécsi hatalmasságok, az élen Kübeck osztrák pénzügyminiszterrel, mindent elkövettek ennek megakadályozására, az intézet arányai egyre jobban növekedtek és amikor 1844-ben az első nagyszabású tőkeemelését keresztülvitték, a bécsi Rothschild-ház 50 részvényt vett át az új részvényekből.

Általában az 1842—48-ig terjedő időszak az erőteljes gazdasági fellendülés jegyében telt el. A pesti pénzpiac két fiatal, de gyorsan nagyranőtt és jelentőségben hirtelen megnövekedett hitelszerve, a Hazai Takarékos és a Kereskedelmi Bank egyaránt a legnagyobb pénzbőséggel dicsekedhetett és — küzdött. Mindkét intézetnél a

kihelyezési gondok voltak az uralkodók. A bank helyzete természetesen könnyebb volt mint a takaréké, bár a banknak is gondosan kellett keresnie a megfelelő ügyfeleket. A takaréknál annyira megduzzadt a betétállomány, hogy 1845 augusztus 1.-én 100.000 forint betétet ajánlott fel a banknak 4 százalékra. A bank igazgatósága szavatosságot vállalt azért az esetleges veszteségért, amely ebből a betételfogadásból az intézetet érthette.

Ilyen körülmények között természetesnek mutatkozott, hogy a Kereskedelmi Bank nemcsak a megszokott keretek között folytatta működését, hanem nagyobb arányú műveletek lebonyolítására is vállalkozott. *Széchenyi István gróf kezessége mellett 20.000 forint hitelt nyújtottak a Pesti Hengermalom Részvénytársaságnak.* — Nagyobb hitelkeretet állapítottak meg a gyáralapító részvénytársaságnak, gróf *Dessewffy* Emillel és *Kossuth* Lajossal való megbeszélés alapján. A Pesti Cukorgyár Egyesület 150.000 forint hitelt kapott, ez volt az első kampányhitel, amelyet az intézet nyújtott. 1846-ban a pénzbőség folytatódott és a kihelyezési gondok annyira megnövekedtek, hogy 1847 elején Havas József alelnök közölte az igazgatósággal, hogy van egy terve a kihelyezési válság elkerülésére, de ezt a tervet csak egy legszűkebbkörű bizottsággal hajlandó közölni. Az igazgatóság tudomásul is vette ezt a bejelentést, három igazgatósági tagot küldött ki, hogy az alelnök javaslatát meghallgassák és róla döntsenek. Májusban kiderült, hogy *Havas egy félmillió forint értékben államadóssági címleteket vásároltatott az intézettel.* 1847 végén, a forradalmak előjeleként egész Európában megszűnt a pénzbőség, nagy zavarok, súlyos kereskedelmi válságok és komoly pénzügyi nehézségek jelentkeztek. A nagy pénzbőséget hirtelen súlyos pénzszűke váltotta fel, amely olyan mértékűvé vált, hogy 1848. január 5.-én az Osztrák Nemzeti Bank 1 millió forintot volt kénytelen a pesti kereskedelem rendelkezésére bocsátani. Ezt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jótállásával tette és a hitelösszeg kezelésével és ellenőrzésével az intézetet bízta meg.

FORRADALOM, SZABADSÁGHARC ÉS HITELSZERVEZET.

A forradalom küszöbén két nagy pesti hitelszerv és 33 vidéki takarékpénztár 9 millió forint betéttel szolgálta a magyar gazdasági életet. A forradalom első viharai megtámadták a Pesti Hazai Első Takarékpénztárt, amely keményen állta a megpróbáltatásokat és megkapta az állam, a vármegye és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank készséges és teljes támogatását, hogy a betevők riadalmát elviselhesse.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a forradalom kitörésekor már olyan hatalmas tőkékkel rendelkezett, hogy nemcsak a betevők rohamát állta könnyedén, nemcsak segíteni tudott mindenütt, ahol erre szükség volt, hanem rendelkezésére tudott állni az államhatalomnak is. Forgalma és jövedelme a 40-es évek gazdasági viszonyaihoz képest fantasztikus arányokat öltött, érdemes a feljegyzésre, hogy 1844-ben már 300.000 forintot kínált 5 százalékkal, mint jelzálogkölcson, pesti bérházakra és az igazgatóság felkérte szitányi Ullmann Móricot, hogy maga is vegyen fel ilyen kölcsönt, adjon példát másoknak, hiszen »olyan sokat áldozott a bank érdekében, hogy ezt az áldozatot is meg kell hoznia.«

Az első felelős magyar minisztériumnak nem voltak, a viszonyok folytán nem is lehettek részletes gazdasági tervei, hiszen nyomban hivatalbalépése után váratlan feladatokkal kellett megbirkóznia. Az első magyar pénzügyminisztérium azzal kezdte működését, hogy öszszeköttetést és szoros kapcsolatot keresett és teremtett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal, elsősorban a bankjegyek kibocsátására nézve. Kossuth Lajos pénzügyminiszter alig néhány nappal azután, hogy átvette a pénzügyek vezetését, megkezdte a magyar bankjegyek kibocsátására vonatkozó tárgyalásokat, amelyeket a Kereskedelmi Bank nevében az intézet alelnöke, Havas József folytatott. Kossuth elképzelése szerint a jegykibocsátási jog a magyar államot illette, de a jegykibocsátást magát nem kívánta állampénzügyi műveletnek tekinteni. Az első tervezet szerint Kossuth csak 1 és 2

forintos bankjegyeket akart kibocsátani, mert az ezüst eltűnt a forgalomból, viszont a bécsi bankjegyek forgalmát, amelyek magasabb értékekre szóltak, a magyar pénzügyminiszter nem akarta befolyásolni. Az Osztrák Nemzeti Bank, amelynek szabadalma 1861-ig érvényben volt, tiltakozott a tervezett magyar jegykibocsátás ellen, viszont felajánlotta, hogy amennyiben a magyar kormány a bécsi szabadalmat a magyar szent korona területére is elismeri, hajlandó a magyar kormánynak 12 és fél millió forintot 1 és 2 forintos bankjegyekben kölcsönözni.

AZ ELSŐ MAGYAR JEGYBANK: A PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK.

Kossuth visszautasította azt az ajánlatot, hogy az Osztrák Nemzeti Bank szabadalmát elismerje és megkötötte a megállapodást a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal a magyar bankjegyek kibocsátására. A szerződés, amelyet Kossuth kötött a Kereskedelmi Bankkal, mint a szabadságharcot megelőző kor egyik legérdekebb történelmi dokumentuma egész terjedelmében így hangzik:

Szerződés,

mely egyrészt a magyar állalom nevében a pénzügyi miniszter, másrészt a Pesti Magyar Kereskedelmi Részvényes Bank társulat megbízásából annak igazgatósága közt kölcsönösen eszközöndő bankjegyek kibocsátára kezelése és biztosítása végett kötött.

Először. A magyar státus nevében a pénzügyi miniszter a Pesti Kereskedelmi Banknál valóságos aranyban és ezüstben öt millió forintot teszen le. Ezen alapon 12 és fél millió forint fog bankjegyekben mind a státusnak, mind a banknak alább

körülírt biztosítása mellett kibocsátatni.

Másodsor. Ezen arány az érc-alap és bankjegyek közt oly változhatatlanul állapíttatik meg, hogy amennyiben az öt milliom csak részenként tétetik le, a bankjegyek kibocsátása is a mondott arányban szinte csak részenként történik s a pénzügyi minister kötelezi magát, hogy oly kibocsátást, mely az érintett arányt meghaladná, sem maga nem eszközöl, sem ilyenre megegyezését nem adja, úgy hogy netalán ezen arány áthágása esetére akár a bank igazgatóságnak ahhoz járult tagjai, akár más személyek egyenként és egymásért minden vagyonukkal felelősekké tétetnek.

Harmadsor. A letett arany és ezüsthől a banknak akár kikölcsönöznie, akár más módon saját vagy a status részére kiadnia semmi szín alatt nem szabad, hanem ahhoz egyedül csak azon esetben azon mennyiségig engedtetik nyúlania, amidőn s mely mennyiségben az azok alapján kibocsátott jegyekből némelyek beváltás végett mutattattnak elő.

Negyedsor. Az arany vagy ezüstért beváltott jegyeket vagy ezek helyett másokat a bank újólág teljességgel ki nem adhat mindaddig, míg az azokért kifizetett arany vagy ezüst ismét be nem folyt vagy a status által be nem tétetik.

Ötödször. A bankjegyek készítése az egyes jegyek értékének, hogy tudniillik egy, két vagy több forintot képviseljenek-e, megállapítása a

pénzügyi minister rendelkezése alá tartozik, továbbá a készítés költségei úgyszintén egyrészt netalán a hamisítás és utánzásból eredhető baj és kár, másrészt a bankjegyeknek a forgásban elveszte vagy megsemmisülte után származó haszon is a status-tal illeli.

Hatodszor. Noha a bankjegyek készítésére szükséges minden műszer és készüllet a status költségén szereztetik s tulajdona marad, mind a mellett, míg a jelen szerződésből eredett viszony tart, azon készüllet a status és banknak külön és saját zárjaik alatt s kellő őrizettel ellátott helyen fog felállítatni és csak mind a két fél által külön megbízott felügyelők jelenlétében használtathatni oly módon, hogy a bankjegyeknek kellő mennyiségbeni elkészítése után mindkét részről oly intézkedések tétessenek, hogy úgy az egyik, mint másik félnek valóságos és telleges hozzájárulása nélkül további jegykészítés semmikép ne eszközöltessék, sőt lehetelenné tétessék.

Hetedszer. Mihelyest a bankjegyeknek közös akarattal meghatározott mennyisége elkészítetett azon öszevetel, mely a lelett aranyat és ezüstöt képviseli vagyis az egész öt milliommnyi alapon készített 12 és fél milliomm forintból az öt milliomm jegyet a status a maga szükségei fedezésére fordíttatja vagy átvételi, 4 milliomm pedig a statusnak alább a 9. pontban körülírt további rendelkezése végett fenntartatik.

Nyolcdaszor. Egy milliomm forint

jegyekben a Kereskedelmi Banknak kamat nélküli kölcsön fejében adatik saját javára, hogy annak jövedelme őtet, mivel a status részéről a bankra bízandó működések ennek mint hivatalnokai számait s fizetései tetelesen szaporítandják, mint pedig újabb s terjedelmesebb szálást igénylendenek, e mellett újonnan elvállalt munkálatait és kiterjesztett üzleteit némi károsodások is követelhetik, — a szaporodott kezelési költségek s nagyobbodott felelőség és biztosítási teher tekintetéből fedezze, illetőleg kártalanítsa. Két és fél milliom forint pedig szinte jegyekben ugyan a banknak kamatos kölcsön fejében száztól hármas kamat fizetésének kötelessége mellett oly végből adatik, hogy mindezen öszveg mind a fentebbi egy milliom segítségével a kereskedést, ipart és kereset egyéb ágait szabályszerűleg elegendő biztosítékok alapján gyámolítsa és élénkítse, azonban csak oly rövid időre adandó **kikölcsönzések** által, hogy szükség esetében a bankjegyek beváltása akadályt ne szenvedjen. Ezen 3 és fél-milliomnyi kölcsön biztosítására a banktársulat minden vagyonát a status irányában ezennel leköti.

Kilencedszer. Az öt milliomon felül még a status részére fenntartott négy milliomról a status úgy a bank, mint a közönség irányában részint ezen egész pénzügyi munkálatért magára vállalt azon kötelességével kezeskedik, hogy azokat minden közpénztáraiba fizetésként elfogadja, részint azon négy milliom akár egész-

ben, akár részben csak oly biztosíték szerzése mellett adathatik ki, mely a beváltási kötelességekkel járó bankjegyeket fedezni képes leendő s ily biztosítás nélkül a nevezett öszvegek kiadására a bank megegyezését adhatja s ellenkezőre őt kötelezni vagy kényszeríteni nem lehet.

Tizedszer. Ezen négymillióra nézve a status elvállalja a szavatosságot a bank irányában mindazon esetekben, melyekben a bank jöllehet az álladalom által reáruházott dolgokban szabály és szerződés szerint jár el, azonban saját vétke s hibája nélkül vagy hatalmát felülmuló események miatt netalán veszélybe bonyolódott és kárt vallott.

Tizenegyedszer. Köteles még a bank nemcsak e szerződésből folyó viszonyaira nézve a statussal külön könyveket és pénztárt tartani és kezelni és így külön számviteleket vezetvén azokból időnként, sőt a pénzügyi minister minden kívánatára bármikor kimutatásokat terjeszteni elő, hanem a statusnak minden ezen kibocsátáson jelen szerződésen alapuló pénzbeli dolgait is akár egyes személyekkel, akár testületekkel, amennyire a pénzügyi minister rendelendi, teljesíteni; kamatokat és visszafizetéseket elfogadni s mindezekről számolni; végtére, ha kívánatnék a teljes beváltást vagy törlesztési eljárást is elvállalni anélkül, hogy azért valamely újabb kedvezményt vagy ellátást követelhetne.

Tizenkettedszer. Mivel pedig a fentebbiek szerint a status közvetőleg a

bankot, mint részvénytársulatot közvetlen pedig a bank igazgatóságát nagy fontosságú pénzügyi teendőikkel bízva meg, miknek kellő végrehajtása és kezelése iránt teljes belátást és biztosítást kívánni a status tökéletesen jogosítva van, ehhez képest a status nevében a pénzügyi miniszternek joga lesz, míg ezen szerződési kölcsönös viszony tart, a részvényes társulat által tovább is választandó 12 igazgatóhoz még külön négy igazgatót saját választása szerint nevezni, kik a bank szabályszerű vezetésében és üzletei kezelésében a többi igazgatókkal egyenlő jogot és befolyást gyakorlandanak. Ezen kívül noha a kormányzó megválasztása, valamint díjazása is a banktársulat jogaihoz tartozandik, azonban a megválasztott kormányzó hivatalába csak úgy léphet s működését érvényesen csak akkor kezdheti el s folytathatja, ha választása az álladalom részéről a pénzügyi miniszter által is megerősítettik.

Tizenharmadszor. Egyéb iránt a Kereskedelmi Bank azon alap alakját, miszerint ő részvényes társulat kifolyása, tovább is megtartván és az eddigi csak törvény és saját szabályai által korlátolt függetlenségét megőrizvén, üzletét mennyire az a statussal kötött viszonyban nem alapszik vagy arra nem vonatkozik, szabadon folytatandja; mihez képest 12 tagból álló igazgatóságát ezután is választja; a vizsgálók kinevezésébe befolyand; neki fog az igazgatóság akár köz- akár választmányi gyűlé-

sekben, az üzlet és kezelésről számolni és a nyereség hova fordítása és miképeni felosztása iránt ő határozand.

Tizennegyedszer. Ha a 12 és fél milliom egészen kibocsátva és a banknak a fent kitett 3 és fél milliom használatára kölcsön kiadva leszen, miután ezen összeg a banknak avégett is adatik, hogy annak segítségével a kereskedést és ipart pártolja, éléssze, általában a forgalmat élénkítse, köteles lesz a bank külföldi pénzvviszonyoknak és kamatlábnak is tekintetbevétele mellett a mostani kamatlábat leszállítani.

Tizenötödször. Ha a magyar álladalom az ezen szerződésbeli öt milliomnyi alapon túl újabb alapon is kívánna bankjegyeket kibocsátani a Kereskedelmi Bank az első és második pontban megállapított vagy azt megközelítő arány szerint a status kívánságát teljesíteni ígérkezik; az avval járandó részletes kötelességei és terhei, valamint az ezek irányában neki adandó kedvezések is külön szerződés tárgyául szolgálndván.

Tizenhatodszor. Ha a pénzügyi minister más időjártával más alapon az e szerződés folytán készítenődő bankjegyekből különböző bankjegyekből különböző bankjegyeket bocsátana ki, s amazokat ezekkel átcsereelni s beváltani rendelné, ezen esetben a Kereskedelmi Bank az ilymódoni beváltást maga részéről is elősegítendi s az új neki átadandó bankjegyekért a régiebb bankjegyeket,

azon öszvegre nézve is, amely neki kölcsönadatott, becserélni fogja.

Tizenhetedszer. Ha a status a Kereskedelmi Banknak kölcsönadott 3 és félmillió forintot visszavonni kényteleníttelnék, annak visszafizetésére a banknak öt évre terjedő határidőt fog adni oly módon, hogy minden félév lefolytával az egésznek egy tizede törlesztessék, a kamat nélküli egy milliónak visszafizetése utoljára hagyatván.

Tizennyolcadszor. Ezen szerződés minden benne foglalt viszonyos kötelességekkel és kedvezésekkel megszűnt akkor, midőn az annak alapján kibocsátott jegyek egész mennyisége beváltva és megsemmisítve leszen, következőleg a szóbanlevő jegyekre nézve a bank által elvállalt kezességnek minden szüksége és tárgya elenyészett.

a pénzügy miniszter
Kossuth József

Magyar Kereskedelmi Bank nevében

Alajos József
Bank elnöke
Valero A.
Bank igazgató

Károly József
Bank igazgató

Kossuth június 17.-én írta alá ezt a megállapodást, másnap jelentést tett róla az országgyűlésnek, június 29.-ére pedig összehívták a Kereskedelmi Bank közgyűlését a pénzügyminisztériummal kötött szerződés jóvá-

hagyására. Ezt a közgyűlést még Ürményi Ferenc vezette, de a határozatok meghozatala után aggkorára való tekintettel lemondott, mire a közgyűlés *Valeró* Ancalt bankkormányzónak, *Frölich* Frigyet pedig kormányzó-helyettesnek választotta meg. A bankkormányzó a közgyűlés határozata értelmében 4.000, a kormányzóhelyettes pedig 2.000 forint tiszteletdíjat kapott évenként. Kossuth, mint pénzügyminiszter egyelőre két igazgatót delegált a Kereskedelmi Bankhoz, *Manó* Istvánt és *Malvieux* J. C.-t. Malvieux csakhamar lemondott, lemondásának elfogadásával egyidejűleg Kossuth betöltötte a kormány részére fenntartott igazgatósági tagsági helyeket és *Manó* István mellé kinevezte *Fogarassy* János miniszteri tanácsost, *Wodianer* Sámuel miniszteri bankárt és *Weinzierl* Vincét, a magyar kereskedelmi társaság igazgatóját.

FEDEZETT BANKJEGYEK, FEDEZETLEN PAPIRPÉNZEK

A monarchia mindkét országában egyre romlottak a gazdasági viszonyok 1848 második felében. Az *Osztrák Nemzeti Bank* már május 21.-én úgy rendelkezett, hogy csak 25 forint erejéig váltja be bankjegyeit fémpénzre, egy hónappal később azonban *a bankjegyek beváltását teljesen beszüntette*. Az osztrák pénz akkor már erősen névérték alá esett és erre hivatkozott Kossuth is, amikor augusztus 10.-én kelt rendeletével az ezüstpénz kivitelét az ország területéről megtiltotta. »*Ausztriában úgysem kell ezüstpénzzel fizetni, az ezüstkiviteli tilalom tehát jogos,*« — hangzott a pénzügyminiszter rendelete.

Már az ezüstkiviteli tilalom kiadása előtt, 1848 augusztus 5.-én kerültek forgalomba a magyar egy és két forintos bankjegyek, ezt követőleg augusztus 15.-én a kormány megtiltotta a közpénztáraknak, az *Osztrák Nemzeti Bank* hasonló értékű bankjegyeinek elfogadását. Ezeket a Kereskedelmi Bank fogadta el és cserélte be magyar bankjegyekre, eljuttatván az osztrák bankjegyeket az *Osztrák Nemzeti Bank* budai felváltó pénz-

tárához, ahol azokat magasabb címletű bankjegyekre cserélte át.

Azt a szerződést, amelyet az állam a Kereskedelmi Bankkal kötött, az intézet igyekezett még áldozatok árán is betartani, az állam azonban nem tudott eleget tenni ígéretének és az 5 millió forint értékű ércfedezetből csak 490.000 forintot tudott letétbe helyezni. Kossuthnak az elképzelése az volt, hogy a nemzet önkéntes adományai-ból és kölcsöneiből gyűjti össze a bankjegyek ércfedezetét, de ez az adakozás csak 410.000 forintig, az önkéntes kölcsönök összege pedig 450.000 forintig terjedt. A kormányban azonban pénz kellett s a Kereskedelmi Bank már szeptember 3.-án sajnálattal állapította meg, hogy a pénzügyminiszter 268.000 forinttal több névértékű bankjegyet vett át, mint amennyit az ércfedezet alapján átvennie jogában állt volna. Az állam szorult pénzügyi helyzete magyarázta és indokolta ezt az eljárást, hiszen történelmi adat, hogy 1848 június 26.-án 519 forint 40 krajcár készpénze volt összesen a magyar államkincstárnak.

Az események gyorsan követték egymást. A kormány a fedezett bankjegyek mellett kénytelen volt fedezetlen állami papírpénz kibocsátásával segíteni magán és a képviselőház már 1848 augusztus 24.-én, tehát alig 3 héttel az első magyar bankjegyek forgalombahozatala után törvényjavaslatot szavazott meg, amely a pénzügyi kormányt 61 millió forint névértékű államjegy kibocsátására hatalmazta fel.

Már a 2 forintos bankjegyek sem voltak túlságosan népszerűek a fővárosban, úgy hogy a lakosságot külön rendeletekben kellett figyelmeztetni az első magyar papírpénz elfogadására. Amikor az államjegyek is megjelentek a forgalomban, a papírpénz értéke még jobban esni kezdett és úgy a bankjegy, mint az államjegy csak nagyon nehezen volt kiadható. A papírpénzforgalom egyre nőtt, az államkincstár mindent elkövetett, hogy a bankjegyek ércalapját növelje, sikerült is ezt 1849 januárjáig közel 1.700.000 forintra fejleszteni, amelynek ellentételeként 1 forintos bankjegyekben 670.220 darab, 2 forintos bankjegyekben 1.555.000 volt forgalomban

összesen 3.777.000 forint értékben. 1849 januárjában a bankjegyek további nyomását beszüntették. Ezekből az adatokból meg lehet állapítani, hogy a magyar állam a bankjegyek nyomása ügyében kötött szerződést a legkomolyabban vette, hiszen az 1848 decemberi 1.700.000 forintot elért ércfedezet alapján 4 milliót meghaladó bankjegyet lehetett volna forgalombahozni, ezzel szemközt összesen, csak 3.777.000 forintnyi bankjegy került forgalomba.

Hat hónapi működés után megszűnt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jegykibocsátó tevékenysége. A kormány Debrecenbe költözött és 1848 december 31.-én útnak indították Debrecenbe a bankópréseket és a bankjegynyomáshoz szükséges anyagokat is. Windischgraetz herceg, alighogy bevonult Budára, rögtön felelősségre vonatta a Kereskedelmi Bankot, amiért ez a magyar kormánnyal a bankjegykibocsátási szerződést megkötötte. A herceget természetesen nem erkölcsi és jogi problémák foglalkoztatták, hanem a bank által őrzött ércalap elkobzására kívánt jogcímet szerezni. A bank kénytelen volt belemenni abba, hogy az érckészletet Budára, a kamarai hivatalba szállítsák, de tiltakozott az ellen, hogy ezt az ércalapot átszolgáltassa a királyi kamarai főfizető hivatalnak. Gróf Török Valentin, akit Windischgraetz ideiglenes biztosként küldött a Kereskedelmi Bank ügyvitelének ellenőrzésére, szigorú hangú megkeresésben szólította fel az intézetet az ércalap átadására. A bank igazgatósága erélyesen tiltakozott a felszólítás ellen. 1849 április 7.-én Windischgraetz újabb, még szigorúbb parancsban hívta fel a bankot az ércalap átadására. Ez április 8.-án meg is történt, a bank kénytelen volt a parancs előtt meghajolni és csak ünnepelesen óvást emelt a kényszer ellen és megállapította, hogy az állammal kötött szerződésben vállalt kötelezettségét önhibáján kívül nem tudja teljesíteni.

Mikor a diadalmas magyar csapatok visszafoglalták Budát, a bank ismét kellemetlen helyzetbe került. Ezúttal a magyar kormányhatóságok részéről vonták felelősségre az intézetet. Irányi Dániel kormánybiztos egyik szigorú utasítást a másik után küldte a Kereskedelmi

Banknak, amely lelkes igyekezetet mutatott, hogy a kormány rendelkezésére álljon, de a gazdasági ügyekben járallan kormánybiztos olyan rendelkezések végrehajtását követelte, amelyek szöges ellentétben álltak a bank erkölcsi és jogi felfogásával egyaránt. Ilyen rendelkezése volt Irányinak az a parancs, amellyel megtiltotta, hogy a Kereskedelmi Bank az Osztrák Nemzeti Bank részére bárminemű fizetést teljesítsen. A bank igazgatósága részletes feliratban tiltakozott ez utasítás végrehajtása ellen. Hivatkozott arra, hogy az Osztrák Nemzeti Bank 15 hónap előtt a Kereskedelmi Bank kezessége mellett 1 millió forintnyi segélykölesönt nyújtott a pesti kereskedelemnek és iparnak. Ebből a bank 350.000 forintot már visszafizetett, a további 650.000 forint visszafizetésének megtagadása pedig igen alkalmas lehetett volna arra, hogy érzékenyen sértse úgy a bank, mint a kereskedők és iparosok hitelét.

A hadiszerecense ismét fordult és ezúttal Windisch-graetz helyett *Haynau* vonult be Budapestre, aki még hercegi elődjénél is *nagyobb kegyetlenséggel élt gazdasági megtorlásokkal is*. A Kereskedelmi Bank számadásai tiszták és világosak voltak, de a hatalom nem fogadta el ezeket, mert sarcolni kívánta az intézetet. A bécsi pénzügyi hatalmasságok sem voltak hajlandók megbocsátani azt a tényt, hogy a Kereskedelmi Bank jegy kibocsátásra vállalkozott. Perek egész sora keletkezett. Az ítéletekre azonban nem került sor, legfelsőbb helyen belátták, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot a polgári hatalmat is gyakorló katonák részéről rengeteg méltánytalanság érte. 1854 augusztus 29.-én császári rendelet jelent meg, amely kegyelmi határozattal felmentette a bankot minden ellene támasztott követelés teljesítése alól, aminek ellenében a bank is tartozott lemondani a kincstár ellen támasztott mindennemű igényről. Így végződött az első magyar jegy kibocsátás.

AZ ELSŐ PESTI RUN TÖRTÉNETE

A magyar hitelszervezet első nagy intézete, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár még sokkal több megpróbáltatáson ment keresztül a szabadságharc előtt, alatt és után, mint a Kereskedelmi Bank. Már 1848 első napjaiban megrendült a közhitel és az Osztrák Nemzeti Bank Bécsi főintézetét és vidéki fiókjait valósággal megostromolták az ezüstpénzért. A bank kezdetben fizetett, de a bizalom tovább romlott. Az országgyűlés is behatóbban kezdett foglalkozni a pénzügyi kérdésekkel és Pozsonyban a karok és rendek március 3-i kerületi ülésében Balogh Kornél, Győrmegeye követe azt indítványozta: »Kéressék meg Ófelsége, hogy a bécsi bank állása és különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezése iránt a nemzetet világosítsa fel és nyugtassa meg.« Az Osztrák Nemzeti Bank a közvélemény nyomása alatt közzétette február 29.-i státusát, amely 214 millió jegyforgalom ellenében 65 millió ércfedezetet mutatott ki. A közvéleményben, amely még nem felejtette el az 1811.-i és 1816.-i devalvációkat, egyre nőtt a nyugtalanság. Az ezüstpénz eltűnt a forgalomból.

A Hazai Első Takaréknál a kivevő felek március három első napján tömegesen jelentek meg és szedték ki betéteiket. Március 2.-án 124 fél vette ki pénzét, ami a rendes számnak négyszeresét tette ki. Az intézet választmánya március 5.-én este rendkívüli ülést tartott és elhatározta, hogy rögtöni kisegítésképpen a Kereskedelmi Banktól váltóra 20.000 forint kölcsönt vesz fel és egyidejűleg a helytartótanácsához 100.000 forint kölcsönért folyamodott. Ez a 120.000 forint már másnap a Hazai Takaréknak rendelkezésére állt. A betétek elvonása azonban nem szünetelt, úgy hogy az intézet kénytelen volt március 25.-én a helytartótanácsától további 100.000 forintot kérni. Ezideig az intézet minden fennakadás nélkül fizetett és nem ragaszkodott a felmondási idő betartásához sem. Az intézet később Klauzál Gábor miniszterhez is fordult segítségért, de csak ígéretet kapott, pénzt nem. Az intézet választmányának tagjai maguk siettek áldozatokat hozni és az intézet részére kölcsönt

folyósítani, nehogy a még mindig sűrűn jelentkező betevők kielégítése fennakadjon. Az a tény, hogy az intézet folyton fizetett és hogy saját vezetői háritották el a fizetési akadályokat, cioszlatta a bizalmatlanságot és április utolsó harmadában a betétek visszavándorlása indult meg. Ez azonban nem tartott sokáig, mert a májusban országszerte jelentkező zavarok ismét a betétek elvonásához vezettek. A kormány által kiadott moratorium rendelet még súlyosbította a helyzetet, mert a moratorium a takarékpénztárak fizetési kötelezettségére nem vonatkozott. A Hazai Takaréék és a legtöbb vidéki takarékpénztár előbb Kossuthoz, majd az országgyűléshez fordult azzal a kérelemmel, hogy a moratoriumot terjesszék ki a takarékpénztárakra is, ezek a kérvények azonban sohasem kerültek tárgyalás alá.

Nem kapván kormánysegélyt és nem kapván törvényes védelmet, az intézet kénytelen volt a betétek visszafizetését általában felfüggeszteni, csak kamatokat fizetett és 100 forintnál nem nagyobb betétekből 10—20 forintos részleteket. Ezt a határozatot kiszögezték a hivatal ajtajára.

Ez talán a legszomorúbb emléké eseménye a nagy intézet százesztendőös történetének, de az igazgatóságot nem terheli semmiféle felelősség. Az elhatározás természetes és elkerülhetetlen következménye volt a rosszul kiadott moratoriumrendeletnek. A Hazai Takaréék a meghatározott keretek között tovább is folytatta a betétek kifizetését egész szeptember végéig. Akkor az intézet egész tisztikara hadbavonult és a választmány féltette az értékeket és magát a fővárost is veszélyeztetve látta, ezért 1848. szeptember 29.-én a takarékpénztár működését megszüntette. Amikor a Buda felé közeledő Jellasicsot a magyar csapatok megverték, október közepén az intézet ismét megkezdte működését és pénztári állapota annyira javult, hogy a betevők igényeit ki tudta elégíteni, sőt a közalapítványi igazgatóságnak 80.000 forintot vissza is fizetett. A közönség szabadulni akarván pénzjegyeitől, különösen a nagyobb címletektől, valósággal megrohanta betéteivel az intézetet. Voltak napok, amikor százával helyezték el betétként a 100 forintos pénzjegyeket. Így

vállozott aránylag igen rövid időn belül a közhangulat. A választmány ezúttal a betétek áradata ellen volt kénytelen védekezni és 1849 március 1.-én kelt határozatával kimondta, hogy egyelőre 50 forintnál nagyobb betétet egyszerre nem fogad el. Nehezítette az intézet helyzetét, hogy az üzleti élet általában pangott, kölcsönöket senki sem akart igénybevenni. A sokféle papírpénz, magyar bankjegyek, magyar államjegyek és osztrák bankjegyek zürzavara pedig olyan bizalmatlanságot keltett, hogy mindenki igyekezett a papírpénztől szabadulni. Még fokozta a zürzavart a Windischgraetz herceg által forgalomba hozott kényszerforgalmi pénzjegyek, a »tresorscheinek« áradata is, amelyeket a pesti nép Almássy bankóknak nevezett, mert gróf Almássy Mór aláírásával voltak ellátva. Az intézet az Almássy bankókban elhelyezett betétek ellen úgy próbált védekezni, hogy a felekkel közölte, hogy az ilyen betéteket azonos pénznemben fizeti vissza. Az Almássy bankók csak kérészerűek voltak, amikor Windischgraetz megfutott Budáról, vele együtt ellűntek a papírpénzei is.

A gazdasági élet pangása és a papírpénzforgalom növekedése olyannyira megszorította az intézet betétállományát, hogy a Hazai Takaréka a kormánnyal szemben fennállott tartozásait könnyen rendezhette. Az intézet pénzkészlete folyton emelkedett és 1849. június 16.-án közhírré tette, hogy kész megint váltókat leszámfolni. A választmány a betétek folytonos szaporodására való tekintettel július 2.-án azt a nevezetes határozatot hozta, hogy egyelőre további betétet nem fogad el, adósságtörlesztést pedig csak lejárat esetén.

A szabadságharc leveretése után az intézetnek is be kellett szolgáltatnia a magyar pénzjegyeket, az úgynevezett Kossuth bankókat. Az intézet igazgatója 177.167 forintot adott át a katonai parancsnokságnak a kiadott utasítás értelmében. Ezeket a jegyeket elégették. Az intézet pénzkészlete az elégetés folytán megint alaposan megfogyott, úgy hogy 1849 július 18.-ától augusztus 6.-ig a pénztárt megint zárva kellett tartani. A császári és királyi főbiztos ekkor 30.000 forintot utalványozott az intézet részére, hogy a betétek kifizetését megkezd-

hesse és a kamatokat fennakadás nélkül folyósíthassa. Ez volt az utolsó zavaros fennakadás az intézet életében, mert ettől kezdve a gazdasági élet menete, habár számottevő élénkség egészen a kiegyezésig nem mutatkozott, mentes volt a súlyosabb politikai zavaroktól és főleg a katonai megpróbáltatásoktól. Az intézet átvészelte, sőt nagyobb nehézségek nélkül vészelte át, előbb Haynau, majd Bach gyászos korszakát. Az a tizenhét esztendő, amely a szabadságharc leveretésétől a kiegyezésig eltelt, az erőgyűjtés korszaka volt.

A HITELSZERVEZET FEJLŐDÉSE A SZABADSÁGHARCIG

A két nagy pesti intézettől eltekintve már egészen számottevő hitelszervezet alakult ki az ország területén, a pesti kezdeményezés nyomán, 1840-től a szabadságharc kitöréséig. 1840-től 1848-ig az egy 1843 ével kivéve, évről-évre alakultak takarékpénztárak, kezdetben csak szórványosan, a fontosabb kereskedelmi központokban, később 1845-ben és 46-ban pedig meglepően nagy számmal. A takarékpénztári gondolat olyan népszerű lett Magyarországon, mint a nyugati államokban, sokkal népszerűbb, mint az osztrák örökös tartományokban. Az Aradi Takarékpénztár, amelyet alapítók, jöltevők és gyámolítók hívtak életre, 1840 februárjában kezdte meg altruista működését. Alapítók azok az emberbarátok voltak, akik 10 forintot ajándékoztak az egyesületnek, jöltevők azok, akik 10 évre 40 forintot kamat nélkül kölcsönöztek. Szerephez jutottak még a gyámolítók is, akik 1–10 forintig terjedő adományokkal gyarapították az intézet alaptőkéjét. Fennállásának negyedik évében azonban az első Aradi Takarékpénztár osztalékos részvénytársasággá alakult át.

Sorra alakultak azután: 1841-ben a Nagyszombati Takarékpénztár községi szervezettel és jótékonysági jelleggel, 1842-ben a Pozsonyi Takarékpénztár alakult meg, és gyorsan számottevő intézetté fejlődött. A betétek maximuma 2000 forintban volt megállapítva. Ugyanabban az évben kezdte meg működését a Soproni Taka-

rékpénztár is. 1844-ben alakult a győri első, a kassai, az esztergomi és a kőszegi takarékpénztár. 1845-ben kezdte meg működését a besztercebányai, az eperjesi, a komáromi első, a miskolci, a nagykanizsai, a pécsi, a szegedcsongrádi, a székesfehérvári, a losonci, az iglói és a veszprémi takarékpénztár. 1846-ban alakult a debreceni, a hevesmegyei, nagyszombati, lőcsei, szekszárdi, szepesi zágrábi és temesvári első takarékpénztár. Ebben az esztendőben született meg a Budai Takarékpénztár is, amely 22 évig működött önállóan és 1869-ben mint Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár folytatta működését egészen addig, amíg a világháborús összeomlás, majd az azt követő újjászületés nyomán át nem alakult Budapest székesfőváros községi takarékpénztárává.

1847-ben létesültek a nagyváradi, jászberényi, szatmárnémeti-i, körmöci és selmeci takarékpénztárak, 1848 januárjában pedig a bajai és érsekújvári takarékpénztárak kezdték meg működésüket. Ezeknek a pénzügyintézeteknek túlnyomó nagy többsége bizonyult életképesnek, sőt. életerősnek, amit talán legjobban az a tény igazol, hogy a felsorolt intézeteknek jelentékeny hányada közel száz esztendő után, igen nagy megpróbáltatásokat elviselve, még ma is él és működik.

A vidéki intézetek iránt az érdekelt közönség részéről igen nagy bizalom nyilvánult meg országszerte, ami azt igazolja, hogy hivatott vezetők irányították a takarékpénztárak sorsát és az új intézetek teljes mértékben rászolgáltak erre a bizalomra. A nemzeti takarékoskodásnak már a kezdeti korszakában is, amikor új volt a gondolat és csaknem ismeretlenek voltak az intézmények, a betétállományok az egész vonalon szaporodtak, még pedig nem várt és nem remélt mértékben. *Vargha Gyula*, aki az 1885 évi budapesti általános kiállításra megírta hitelviszonyaink fejlődésének és a hazai pénzügyintézeteknek négy évtizedes történetét, kimutatja, hogy az 1840-től 1848-ig alakult és működött takarékpénztárak milyen fejlődési, sőt virágzási folyamaton mentek végig. Amíg 1840-ben 44,441 forint volt a takarékpénztári alaptőke, addig 1848-ban már ez intézetek alaptőkéje 617.512 forintra emelkedett. Ez a vonal állandó

és egyre fokozódó emelkedést mutat, úgyszintén a tartaléktőkék vonala is. 1840-ben, 1904 forint tartaléktőke állt a takarékpénztárak rendelkezésére, 1848-ban már 83.332 forint. A takarékbetétek szintén hatalmas emelkedést mutattak, itt azonban 1848-ban megtörik az emelkedés. 1840-ben 205.529 forint a takarékbetétek állománya. Ez 1841-ben 960.565 forintig emelkedett. 1843-ban meghaladja a 2 milliót. 1845-ben hatodfél millió fölé szökik. 1847-ben 10,586.436 forint, 1848-ban azonban jelentékenyen visszaesik és alig haladja meg a 9 milliót.

Vargha megállapítása szerint az alaptőke folytonos emelkedése nem annyira az egyes intézetek alaptőkéjének gyarapodásában, mint inkább a keletkező új intézetekben leli magyarázatát.

Természetes jelenségnek látszott, hogy a betétek sokszorososan felülmúlták a saját tőkét, minélfogva a takarékpénztárak saját vagyona a betevők számára nem nyújtott kellő biztosítékot. De az intézetek ügykezelése olyan óvatos volt, hogy még csekélyebb saját vagyon mellett is teljes garanciát tudott nyújtani. A betevők megnyugtatására szaporították igen nagy igyekezettel a takarékpénztárak a tartaléktőkéket, miáltal a saját vagyon és betétek arányát megjavították. 1840-ben a betétállomány harminckétszerese, 1841-ben harmincöt-szöröse volt a saját tőkének, míg 1845-ben csak 21-szerese és 1848-ban már csupán tizenháromszorosa.

A HITELSZERVEZET AZ ELNYOMATÁS KORSZAKÁBAN

1818-ban természetsszerűleg válságba jutott az egész akkori magyar hitelszervezet. A válság éppen olyan súlyosan érintette a vidéki takarékpénztárakat, mint a Házai Első Takarékpénztárt, mert a kormány moratoriumrendelete a takarékpénztárakat semmilyen tekintetben nem mentesítette, míg adósaikat feljogosította a fizetések halasztására. Így a szabadságharcban előbb a moratoriumrendelet, majd a pénzjegyek zűrzavara, a szabadságharc leveretése után pedig a Kossuth bankok elégetése és a drákói politikai rendszabályok miatt, súlyos válságba jutott az egész magyar hitelszervezet, amelynek életerejét és elhivatottságát éppen az igazolja a legélénkebben, hogy aránylag rövid fennállás és erőgyűjtés után is el tudta viselni a csapásokat és megpróbáltatásokat, amelyek egyaránt voltak erkölcsiek és anyagiak. Mert a gazdaságtörténetírónak elfogulatlanul meg kell állapítania, hogy azokban az időkben, amikor csaknem minden rétegéből a társadalomnak akadtak férfiak, akik vállalták a zsarnokság szolgálatát, egész Magyarországon egyetlenegy olyan pénzügyi vezető sem volt, aki a Bach-uralomban bármilyen szolgálatra is jelentkezett volna. Talán az egyetlen vétség, amelyet a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank egy tisztviselője elkövetett, volt az, hogy fölöttesei utasításai ellenére Windischgraetz egy ukázat teljesítette, ezért igen súlyos megróvásban részesült és a szolgálatból is elbocsátották. Ettől az egyetlen esettől eltekintve Pozsonytól Brassóig nem akadt egyetlenegy hitelszervezeti férfiú sem, aki nem a magyar gondolatot és a szabadság gondolatát szolgálta volna. Ez a tény teszi legteljesebb mértékben megérthetővé, hogy az egész hitelszervezet olyan könnyen viselte el a szabadságharc megpróbáltatásait és olyan nagy erkölcsi és anyagi erőgyűjtéssel tudott készülni a feltámadásra és a további fejlődésre. Enétkül szinte elképzelhetetlen volna, hogy abban a korszakban, amelyben a közhangulat hazafiúi érdemmé emelte az adócsalást és még a közpénzek megrövidítését sem tar-

tolta bűnnek, a hitelszervek fejlődni tudtak volna. Ez csak azért volt lehetséges, mert az egész vonalon kiváló férfiak dolgoztak az élen és az egész magyar közvélemény igen nagy szeretettel és lelkesedéssel támogatta munkájukban a hitelszervezeti vezetőket.

Az abszolutisztikus uralom egyszerre el akart törölni mindent, ami a negyvenes években a fejlődést jelentette, nemcsak politikai téren, hanem gazdasági téren is. Megpróbálkozott ugyan bizonyos gazdasági haladás előmozdításával, rendezte a katasztert, rendezte az úrbériséget és különösen nagy gondot fordított az utak javítására és a közlekedés fejlesztésére, de nem tudta feledtetni az általános elnyomatást, nem bírta elviselhetőkké tenni a folyton emelt adóterheket és nem tudott físzla helyzetet teremteni a valutafronton sem.

Ilyen körülmények között természetesen a hitelszervek csak a meglévő javak megtartására és némi erőgyűjtésre vállalkozhattak. Új intézetek létesítéséről szinte alig lehetett szó, hiszen az egymást követő császári pántensek mindenféle alakulást valósággal lehetetlenné tettek. A kormányhatalom kegyétől függött még az előzetes megbeszélések lehetősége is, részvényjegyzési aláíráásokat gyűjteni határos volt a lehetetlenséggel, egy részvényesgyűlés összehívása pedig olyan körülményes volt és olyan nehéznek látszott, hogy ha mutatkoztak volna is ilyen törekvések, a nehézségek mindenesetre kedvüket szegték volna az alapítóknak.

Az első fejlődés korszakában alakult hitelszervek közül néhány eltűnt. A Losonci Takarékpénztár az orosz belérés folytán szűnt meg, az orosz csapatok egyszerűen kirabolták a pénzüintézetet, nemcsak a pénzt vitték el, nemcsak az értéktárgyakat, hanem a berendezési tárgyakat is. 1850-ben megszűntette működését a Szatmári Takarékpénztár is, amely szintén olyan nagy veszteségekkel szenvedett, hogy további fennmaradása lehetetlenné vált. Ezekben a nehéz időkben részvénytársasági jelleggel nem is alakult új pénzüintézet, csak egy-két községi hitelszerv létesítése érdekében történtek kezdeményező lépések, de komolyabb és számottevőbb eredmény nélkül, még az 1851-ben megalakult Fiúmei Köz-

ségi Takarékpénztár is csak jelentéktelen tényezője volt a magyar tengerpart hiteléletének és egészen összezsugorodott, amikor ott az Osztrák Nemzeti Bank fiókja három évvel később megkezdte működését.

Az abszolutizmus a megmaradt hitelszervezetet arra akarta kényszeríteni, hogy formálja át alapszabályait és működésével a hatalom érdekeit szolgálja. Ez a törekvés teljes kudarcot vallott a pénzüintézetek vezetőinek és igazgatóságainak hol nyílt, hol passzív ellenállásán. Egy 1854-ben megjelent császári rendelet az osztrák takarékpénztári törvényt léptette életbe a nyolc körzetre felosztott Magyarországon oktroj útján. Ez sem segített és nem változtatott a magyar hitelszervezet vezetőinek célkitűzésein. Saját megerősítésüket a vidéki takarékpénztárak azáltal érték el, hogy szinte az egész Bach-korszak alatt nem fizettek osztalékot és minden nyereségüket tartalékolták. Ez a nyereség nem volt, nem is lehetett nagy, még arra se igen adott alkalmat, hogy a Kossuth bankók elégetése folytán szenvedett veszteséget behozza. Ezeknek a veszteségeknek mértékére csak kevés adat áll rendelkezésre. Kétségtelen, hogy a papírpénz elégetése folytán a Tiszántúl és az attól keletre fekvő országrészek lakossága és pénzüintézetei szenvedték a legnagyobb veszteségeket, de hiteles feljegyzések szerint a Komáromi Takarékpénztár vagyonállományából 35.913 forint értékű Kossuth bankó került elégetésre. Minden pénzüintézet szenvedett 10–20.000 forint veszteséget, még a legkisebb is.

Az abszolutizmus, mely az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseit léptette életbe Magyarországon, azal a tényével nyúlt bele legmélyebben a magyar hitelszervezet életébe, hogy az ingatlanokra adott kölcsönök kamatlábát 5%-ban állapította meg. A földhitel javát kívánta szolgálni ez a rendelkezés, de épen ellenkező eredményt ért el, mert a takarékpénztárak ilyen olcsó pénzt nem tudtak a hitelkeresők rendelkezésére bocsátani, maguk is 5%-ot fizetvén betéteik után. Erre az 5%-os betéti kamatra viszont szükség volt, a betétállomány növelése és a takarékoság előmozdítása érdekében. A magas betéti kamatláb és az ehhez képest ala-

esonyar megszabott maximális kamat eredményezte azután az uzsora újabb felbúrjázását. Az uzsora talán sohasem virágzott annyira, mint az abszolutizmus első tíz esztendejében.

A betétállomány, amely az 1847-ben meghaladta a 10 milliót és 1848-ban 9 millióra csökkent és 1849-ben már csak 8.9 millió volt, a szabadságharc elmúltával újból emelkedni kezdett. A magyar hitelszervezet életképességét és a magyar nép életerejét és életravalóságát igazolja, hogy két esztendő legsúlyosabb megpróbáltatásai után, 1850 végén már 10.6 millió, 1851-ben 13.3 millió, 1852-ben 16.6 millió forintra emelkedett a takarékpénztárak betétállománya. Ez a betétállomány 1854-ben csökkent. Walder Gyula dr. *Das Sparwesen in Ungarn* című német nyelven megjelent igen alapos és értékes tanulmányában a keleti háborúnak tulajdonítja a magyar betétállomálynak ezt a váratlan csökkenését, míg dr. Vargha Gyula már idézett munkájában az 1854-ben erőszakosan behajtott, úgynevezett „önkéntes” nemzeti kölcsönnek tulajdonítja a betétállomány meglepő visszaesését. Ez az utóbbi feltevés látszik is valószínűbbnek, mert az 1854-et követő öt év alatt megint erősen lendült a takarékoság a leliport országban, 1859-ben a magyar betétállomány már 32.6 millióra emelkedett.

Ez alatt az idő alatt szinte teljesen átalakult a takarékpénztárak élete. Az országnak csak egyetlen bankja volt és 40-nél több takarékpénztára és ezek az intézetek a körülmények nyomása folytán kényszerítve voltak bankszerű üzletek gyakorlására. Nemcsak takarékpénztárak voltak, hanem bankok is. Eredetileg jelzálogkölcsönökkel foglalkoztak, később egyre jobban kifejlődött a váltószámítolási üzlet. Míg a szabadságharc előtt a váltótárca csak egy tízedre volt a jelzálogkölcsön állomálynak, 1857 év végén 10.8 millió forint jelzálogkölcsönnel szemben a váltótárca állomány már 8.7 millió forint volt. Ez volt a természetes fejlődés, mert a mozgó tőkét a pénzüzetek lehetőleg úgy kívánták kihelyezni, hogy azok mobilitásukat minél nagyobb mértékűvé tegyék.

AZ OSZTRÁK NEMZETI BANK A LEIGÁZOTT MAGYARORSZÁGON

Az elnyomtatás korának vezető gazdasági lényezői, akiknek működését *Ramberg* báró irányította, igen nagy igyekezetet fejtettek ki, hogy az első és mindazideig egyetlen magyar bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank működését lehetetlenné tegyék. Ez a törekvésük azonban az intézet vezetőségének szívós ellenállásán teljes kudarcot vallott. Voltak pedig olyan napok, amikor a Kereskedelmi Bank a városi pénztárból eszközölt ki 21.000 forint, 5 napos kölcsönt. Az intézet szorongatott helyzetében az Osztrák—Nemzeti Bankhoz fordult segítségért abban a jogos reményben, hogy a bécsi jegykibocsátó intézet méltányolni fogja azt a nagyszerű magatartást, amelyet a Kereskedelmi Bank 1848—49-ben kötelezettségei ügyében tanusított. A Kereskedelmi Bank csalódott. Az Osztrák Nemzeti Bank váratlanul azt az ajánlatot tette, hogy hajlandó a pesti piacot támogatásban részesíteni, de ezt csak saját fiókjaitól utján teheti. Felszólította tehát a Kereskedelmi Bankot, *számoljon fel, adja át helyiségét, felszerelését és hivatalnokait az Osztrák Nemzeti Bank-fiók céljaira.* A Kereskedelmi Bank, bár a bécsi ajánlat még igen sok kedvezményt helyezett kilátásba, elutasította a tervet és más úton segített önmagán: *részvényeseinek áldozatkészségét vette igénybe.*

Az Osztrák Nemzeti Bank megmaradt elhatározása mellett és 1851 májusában megnyitotta pesti leszámítoló fiókját, amelyet 2 millió forinttal dotált.

Kilencven esztendő távlatából elfogulatlanul meg kell állapítani, hogy az akkori viszonyok között az Osztrák Nemzeti Bank budapesti fiókjának felállítása kedvező hatással volt a magyar kereskedelmi forgalomra, talán csak azt lehet kifogásolni, hogy a 2 millió forint valóban kevés volt. A bécsi főintézet már 1853-ban további félmillióval emelte ezt a dotációt, de még ez sem bizonyult elégnek.

Az Osztrák Nemzeti Bank a rá következő évben megkezdte magyarországi fiókhálózatának kiépítését.

1854-ben Brassóban, 1855-ben pedig Debrecenben, Temesvárotn és Fiumében létesített fiókot. A magyarországi forgalom annyira nőtt, hogy 1856-ban a budapesti és vidéki fiókok együttes tárcaállománya 5.8 millió forintra emelkedett.

Az Osztrák Nemzeti Bank fiókjának megnyitása ellenére is a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank folytatta működését és elért eredményei tökéletesen igazolták azt az elhatározását, hogy nem volt hajlandó öngyilkosságot elkövetni és magát a bécsi érdekekért áldozatul dobni.

Ennek a kornak érdekes epizódját jegyzi fel dr. Vargha Gyula, írván a következőket:

»A sors szeszélye ez időben ismét szép, de csalfa reménnyel játszott a Kereskedelmi bankot és vele együtt a magyar hiteléletet. 1857 elején Bruck báró geniális osztrák pénzügyminiszter a bankügy decentralizációjának eszméjével foglalkozott és egy tervet érlelt meg, mely szerint az akkori koronaországok fővárosaiban Pesten, Prágában és Triesztben országos bankokat akart felállítani s azokat valamennyi banküzleten kívül a bankjegykibocsátás jogával is fel akarta ruházni. E feladatra Budapesten a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot szemelte ki. Az alaptőkét 10 millió forintra határozta, melyből 6 milliót azonnal be kellett volna fizetni. Ami az alaptőke beszerzését illeti, egyharmadát a Pesti Kereskedelmi Bank, második harmadát az akkor még új bécsi Creditanstalt szolgáltatta volna, harmadik harmada pedig részvényaláírások útján teremtett volna elő. A Pesti Kereskedelmi Bank nagy örömmel fogadta az ajánlatot és csakhamar bemufatta az alapszabálytervezetet, de a pénzügyminiszter lemondott tervéről és a külön magyar jegybank eszméje ismét eltemettetett.«

A Creditanstalt ebben az időben került először szorosabb kapcsolatba Budapesttel. Már 1856-ban tárgyalások folytak a bécsi intézet és a Pesti Magyar Kereske-

delmi Bank között, egy Budapesten felállítandó bankfiók dolgában. A Kereskedelmi Bank szívesen vállalta volna ennek a fióknak a kezelését, de a megállapodás nem jött létre, a Creditanstalt saját kezelésében nyitotta meg fiókját, amely csakhamar igen nagyarányú hitelműveleteket bonyolított le a pesti piacon. 1859-ben a Creditanstalt budapesti fiókjának vállalkárca állománya meghaladta a 9 millió forintot.

POLITIKAI ENYHÜLÉS, GAZDASÁGI FEJLŐDÉS, ÚJ TAKARÉKPÉNZTÁRAK KELETKEZÉSE

A magyar gazdasági élet, függetlenül az abszolutisztikus nyomástól, a dolgok természetes rendje szerint is nagy átalakuláson és fejlődésen ment keresztül az alkotmány nélkül való kormányzás 17 esztendeje alatt. A nagy átalakulás a termelést és az egész gazdasági berendezést átformálta, mert ebben az időben jelentkezett nagy változtató erejével az elmúlt 100 esztendő első nagy átalakító tényezője a gőzgép, illetve a gőzhajó és legfőként a vasút, amely *jelentékenyen közelebb vitte Magyarországot Európához* és amely a magyar mezőgazdálkodást, ipart és kereskedelmet egészen új lehetőségek és nagyarányú fejlődés felé lendítette.

Talán ez a legjobb magyarázata annak, hogy bár a pénzintézetek szenvedték a legtöbbet az elnyomatás alatt, a hitelszervezet volt kitéve a legsúlyosabb zaklatásoknak, mégis olyan fejlődésen ment keresztül, hogy amikor egy évtized szörnyű megpróbáltatásai után a 60-as években az abszolutizmus erőszaka engedett és az 1861-ik évi országbírói értekezlet a magyar lörvények érvényét visszaállította, megint megindult a hitelszervezeti fejlődés. Még az alkotmányosság visszaállítása előtt, 1861—66-ig 23 új takarékpénztár alakult és 1864-ben megalakult Budapesten a második magyar bank, amely célkitűzéseinek megfelelően az *Első Magyar Iparbank* címet viselte és amely hat évtizeden keresztül a magyar hitelszervezet egyik igen jelentékeny és megbeesült intézete volt.

Az elnyomatás korának egyik feljegyzésre érdemes eseménye az 1857-iki nagy kereskedelmi válság. Ez már előre vetette árnyékát 1855—56-ban, különösen Bécsset fenyegette összeomlással. Érdemes a feljegyzésre, amit erről a helyzetről a fennforgó ausztriai pénzügyi kérdésekről című tanulmányában gróf Dessewffy Emil írt:

»Egyrésztől lázas nyugtalanságot szemlélünk, mely a részvény és börzejáték útján gyors meggazdagodásra törekszik, míg másrésztől azok igyekezetével találkozunk, kik — ezen eszközöket lehető legesekélyebb kockázattal és legnagyobb sikerrel maguk hasznára kihasználni akarva — azon hasznot, melyet a tulajdonképeni vállalat csak később sok fáradtság és munka után nyújthat, az agiotage által minden munka nélkül előre zsebökre szedni, az ekként megdrágult részvényt pedig s a vállalat minden veszélyeztetéseit a nagyközönség nyakára tolni iparkodnak.«

Az 1857-iki világgazdasági válság, amely megrázta a nyugateurópai nagyobb városokat és jelentősen érezte hatását az Északamerikai Egyesült Államokban, Magyarországon csak Pesten volt érezhető igen kis mértékben. Három pesti magánbankár vált fizetésektelenné, maga az egészséges magyar hitelszervezet teljesen mentes maradt tőle, sem a budapesti intézetek, sem a vidéki intézetek nem vettek részt semmiféle tőzsdejátékban.

A magyar politikai közvélemény már 1861-ben érezte, sőt tudta, hogy a passzív ellenállás, amely az ősi alkotmányra és a magyar törvénykönyvre támaszkodott, meghozza a maga gyümölcsét. Még újabb megpróbáltatásoknak kellett ugyan következniök, még további nehéz és mozgalmas hat esztendő telt el, amíg a nemzet eljutott a királlyal való kiegyezésig, de kétségtelennek látszott már 1861-ben, hogy ez az eredmény nem marad el. A gazdasági életben az erőszak enyhülésével jobb idők következtek. Megszűntek azok az akadékoskodások, amelyekkel a gazdasági életet minden téren bénítani próbálták és az egészséges gazdasági szervezet igen élénken reagált az enyhítésekre. Az abszolutizmus, ledöntvén a

vámsorompókat, egy nagy birodalmat tett a magyar mezőgazdaság szabad piacává és ennek a fejlődő mezőgazdaságnak érdekeit volt hivatva szolgálni az a vasút-építési politika is, amelyet Bécsből irányítottak. Csak az osztrák államvasutak, a Déli-vasút és a Tiszai-vasút épült meg. Mindegyik azért, hogy elsősorban Bécsset és Triesttel szolgálja, de természetesen hasznát látta a gyors és szabad szállításnak a mezőgazdaság is, amelynek termelése évről-évre fokozódott. A megjavított közlekedés igen erősen élénkítette az egész gazdasági életet, de legfőként a mezőgazdaság egyre javuló helyzete fokozta a pénzintézeti tevékenységet az egész országban. A betétállomány 1859-től kezdve is állandóan emelkedett és az összes takarékpénztárak egyre növekvő osztalékol fizettek. Alföldi Antal dr. a budapesti pénzintézetek története napjainkig című művében azt állapította meg, hogy: «a budapesti bankoknak és takarékoknak nagy érdeme a magyar kapitalista gazdálkodás megteremtése. E téren alkotó, teremtő tevékenységet fejtettek ki. A külföldön ez többnyire fordítva történik. Ott a kapitalista gazdálkodás teremtette meg a pénzintézeteket.» Ami ebben az érdekes megállapításban elismerés a magyar hitelszervezet iránt, azt szívesen tesszük magunkévá, de meggyőződésünk szerint a magyar kapitalista gazdálkodást a hitelszervezet csak irányította és egészségesen fejlesztette, amely tény nem csökkenti a pénzintézetek érdemeit. A technika fejlődése, a közlekedés rendkívüli gyorsulása, az iparosodás, a jobb mezőgazdasági termelés és egyben a jótermésű esztendőik szerencsés sorozata, soha nem remélt arányokban fejlesztették az egész gazdasági életet.

A nemzeti közvélemény ebben az időben újra élénkebben és behatóbban kezdett foglalkozni gazdasági kérdésekkel. Legelsősorban talán a legnagyobb és legfontosabb és a szabadságharc leveretése óta állandóan elevenen élő és ható problémával, a pénz, pontosabban a papírpénz kérdésével. A sajtó, amelynek sorsa Budapesten és Bécsben is a hatalmasok kezgyétől függött, egyre nagyobb érdeklődést mutatott a kérdés iránt. A gazdasági élet, amely mint új hatalmasság próbált beleszólni

a sajtó életébe, azt kívánta elérni, hogy a lapok csak kommunikéket, lőzsdei árfolyamokat és piaci árakat közöljenek, különösen az Osztrák Nemzeti Bank próbált ebben az irányban közvetett és közvetlen nyomást gyakorolni a lapokra. De a jelentkező kritikát és a közvélemény részletesebb gazdasági tájékoztatását már nem igen lehetett megakadályozni, vagy elhallgattatni; úgy a bécsi mint a pesti sajtóban egész sereg cikk és tanulmány jelent meg, amely a valutáris kérdésekkel foglalkozott. Az 1859-i olasz hadjárat alatt és után megint a háborúkat törvényszerűen kísérő jelenségek mutatkoztak; az Osztrák Nemzeti Bank megint beszüntette a készfizetéseket és az állampénzügyi nehézségek megint felőrölték néhány pénzügyminiszter idegrendszerét.

VEGLEGES, MEGDÖNTHETETLEN ÉS ÖRÖK IDŐKRE ÉRVÉNYES:

1862-ben az új bécsi pénzügyminiszter, Plener vállalkozott megkísérteni a lehetetlent: rendezni az osztrák császárság pénzügyeit és bankügyeit. 1862 március 13-án megint elhangzott Bécsben, hogy *»végleges, megdönthetetlen és örök időkre érvényes«* intézkedésekkel rendezik a valutakérdést. Ez az örök időkről szóló frázis pontosan tizedszer hangzott el a papírpénz bevezetése és az Osztrák Nemzeti Bank alapítása óta. A Pléner-féle tervezet szerint az osztrák állam vállalta, hogy azt a 250 milliót, amellyel az Osztrák Nemzeti Banknak tartozott, záros határidőn belül visszafizeti. A bank szabályzatát akként módosították, hogy 330 millió bankjegy kibocsátásig egyharmad ércfedezetre van szükség, további négyszáznegyven millióig ötvenszázalékos fedezet kell, az összes hétszázhetven millió felüli bankjegy-kibocsátáshoz pedig teljes arany- vagy ezüst fedezet kívánatik. Még 1862 decemberében megszületett a bankakta, amely ezeket a rendelkezéseket tartalmazta és amely az Osztrák Nemzeti Bank szabadalmát meghosszabbította. Az 1866-i osztrák-porosz háború természetesen megint felborította a pénzügyi helyzetet, amely

már lassan-lassan a komoly rendeződés stádiumába jutott. A bankjegyeket ugyan csak nagyon kis mértékben szaporították, annál szabadabban élt azonban a kincstár azzal az önmagának adományozott joggal, hogy államjegyeket bocsáthatott ki.

Az 1867-i kiegyezésben Magyarország vállalta, hogy nem létesít önálló jegybankot és vállalta az Osztrák Nemzeti Bank jegyeinek kényszerárfolyamát. A kiegyezés viszont kötelezte az Osztrák Nemzeti Bankot nagyobb magyarországi fiókhálózat létesítésére és a fiókok megfelelő ellátására. Erről a megállapodásról az Osztrák Nemzeti Bankot a bécsi illetékes tényezők csak utólag értesítették, ez a tény okozta azután azt, hogy egész 1873-ig igen feszült volt a helyzet a magyar kormány, a magyar gazdasági élet és az Osztrák Nemzeti Bank között.

133 TAKARÉKPÉNZTÁR, 52 BANK

A kiegyezés folytán helyreállt alkotmányos szabadság megteremtette a szabadságot a gazdasági életben is. Az államjegyek kibocsátása pénzbőséget teremtett és 1867 és 1868 rekordtermése fokozta a gazdasági jólétet az egész országban. A szabadság és a pénzbőség erősen felfokozták a vállalkozási és alapítási kedvet a hitelszervezési vonalon is, sőt talán ott első sorban. 1867-ben 8, 1868-ban 21, 1869-ben 48 új takarékpénztár alakult és ezzel a takarékpénztárak száma 133-ra emelkedett az országban. Míg a kiegyezés előtt csak 3 bank működött Budapesten, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amely 1811-től—1864-ig egyedül dolgozott, az Első Magyar Iparbank, amely 1864-ben alakult és a Budai Kereskedelmi és Iparbank, amely a rákövetkező évben kezdte meg működését, a kiegyezés évétől kezdve igen gyors iramban indul meg a bankalapítás Budapesten. 1867-ben hét új bank alakult, 1868-ban tizennégy, 1869-ben huszonhat, ekkor már összesen ötvenkét bank működött.

1867 legnevezetesebb alapítása a Magyar Általános Hitelbank volt, amely három évvel később magába olvasztotta a Creditanstaltnak akkor már egy évtized óta

működő fiókját, amely Budapesten igen nagyarányú tevékenységet fejtett ki.

Az alapítási láz más vállalatok létrehozásában is jelentkezett és óriási arányokat öltött. Igaz, hogy az alapítások igen nagy része csak látszatalapítás volt, amint Pólya Jakab feljegyzi: 1871- és 72-ben lényegesen csak tíz új részvényvállalat alakult meg Budapesten, holott a földművelési ipar és kereskedelmi minisztérium nem kevesebb, mint 124 különféle vállalat alapszabályait látta el bemutatási záradékkal.

1869: AZ ELSŐ TŐZSDEI VÁLSÁG

A nagy vállalkozási kedvet csakhamar letörte az első tőzsdei krízis 1869-ben. Ezt a válságot az Osztrák Nemzeti Bank hitelmegszorításai idézték elő és kimélyítette az a tény, hogy a legtöbb új alapítás nem nyugodott szilárd alapokon. Kétségtelen, hogy a spekuláció, különösen a bécsi tőzsdén, erős túlzásokra ragadtatta magát, de bizonyos, hogy az Osztrák Nemzeti Bank jobbindulatú közbelépése megakadályozhatta volna a válság kitörését. A magyar országgyűlés által kiküldött bizottság bankankétján igen súlyos vádak hangzottak el az Osztrák Nemzeti Bank ellen, többen azzal vádolták meg az intézetet, hogy tervszerűen és szándékosan akarta tönkretenni a nagy lendületnek indult magyar gazdasági életet. Az 1869-i tőzsdei krízis csakhamar elsűmelt, még az emléke sem igen maradt meg, az emberek hamar elfelejtették az elszenvedett veszteségeket. Fokozott erővel lángolt fel már 1870-ben az alapítási kedv. Ebben az esztendőben huszonnégy új takarékpénztár és tizenöt bank létesült. 1871-ben 14 takarékpénztár és tizenhét bank, míg 1872-ben kilencvenhárom takarékpénztár és harminchat bankot alapítottak. Még 1873 első négy hónapjában is negyvennégy takarékpénztár és huszonnyolc bank alakult.

Kétségtelen, hogy a fejlődő gazdasági életnek szüksége volt a hitelszervezet jelentékeny megnövekedésére, de az arányok, különösen a bankarányok már túlzottakká lettek. A takarékpénztárak ugyanis eloszlottak az

ország egész területén, míg a bankok túlnyomó nagy többsége Budapesten alakult. Igaz, hogy az alapítások jelentékeny része nem volt számottevő, nem is tartott igényt arra, hogy számottevőnek tekintsék és a fősúlyt a tőzsdei üzletre helyezte. Nagyon sok volt e bankok között olyan, amelyik egyszerű tőzsdei cégből alakult át bankrésztvénytársasággá kicsi, de még így is csak névleges alaptőkével. Ezeknek egy része az 1869-i tőzsdei krízisben tűnt el, majd szinte valamennyit elsöpörte az 1873-i nagy »krach«.

NAGYOBB BANKALAPÍTÁSOK BELFÖLDI ÉS KÜLFÖLDI TŐKÉVEL

A nevezetesebb és maradandóbb bankalapítások sorát 1867-ben a Magyar Általános Hitelbank megalakulása vezette be. 1869-ben alakult a Magyar Leszámlító és Pénzváltó Bank, amelyet a Malvieux bankházból fejlesztettek jelentős bankrésztvénytársasággá. Ugyanebben az évben alakult meg szerény keretek között a Magyar Jelzálog Hitelbank, amelyet vezetői csak évtizedekkel később fejlesztettek nagyarányú és európai jelentőségű vállalkozássá, amely pozícióját egészen a világháborút követő összeomlásig megtartotta. Amíg a kiigyezés előttig működött három banknak 1866 végén 5,5 millió forint alaptőkéje volt, addig 1872-ben az a huszonegy pénzüintézet, amely akkor félmillió forint, vagy ezt meghaladó alaptőkével működött, összesen 128,800.000 forint alaptőkével rendelkezett névlegesen. Mert a ténylegesen befizetett alaptőke ennek az összegnek még csak nem is a felét tette ki, 59 millió forint volt.

Ennek a korszaknak két olyan nagy bankja volt, amely idegen tőkékkel igen nagy arányokban alakult és fontos szerepet játszott a pesti hitelszervezeti életben. Mindkettőnek alapítása a külföld érdeklődését igazolja a magyar piac iránt, de mindkét intézet nélkülölte azt az óvatos és megbízható szellemi vezetést, amely a magyar pénzüintézetek irányítását jellemezte. 1868-ban az Angol-Osztrák Bank alapította Budapesten az akkori Angol-Magyar Bankot húszmillió forint alaptőkével, míg 1869-

ben a francia Erlanger bankcsoport a Franko-Magyar Bankot alapította már harminckétmillió forint alaptőkével. A Franko-Magyar Banknak csakhamar megszülettek leányintézetei is, előbb a Magyar Általános Földhitelintézet Részvénytársaság, majd az Általános Magyar Municipális Hitelintézet. Ugy az Angol-Magyar Bankot, mint a Franko-Magyar Bankot alapjaiban rendítette meg az 1873-iki nagy krach, mindkét intézet olyan érzékeny veszteségeket szenvedett, amelyeket már kiheverni nem tudott, elvesztette nemcsak alaptőkéje jelentékeny részét, hanem súlyát és jelentőségét is és a lassú felszámolás állapotába jutott.

Az 1872-ben működő és élő félmillió vagy annál nagyobb alaptőkével rendelkező bankok névsora a következő volt:

Az intézet címe:	Alapítási év:	Névleges részv. tőke:
1. Pesti Népbank	1866	1.500.000.— forint
2. Magyar Általános Hitelbank	1867	15.000.000.— „
3. Angol-Magyar Bank	1868	20.000.000.— e. „
4. Iparosok általános takarékos és hitelegylete	1868	2.000.000.— „
5. Magyar Jelzálog Hitelbank	1868	2.000.000.— „
6. Franko-Magyar Bank	1869	32.000.000.— e. „
7. Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	1869	3.000.000.— „
8. Buda-óbudai népbank	1869	2.000.000.— „
9. Pest-terézvárosi (később Budapesti) iparbank	1869	1.000.000.— „
10. Pest-budai kézművesbank	1869	500.000.— „
11. Pesti egyleti bank	1869	1.000.000.— „
12. Általános municipális hitelintézet	1871	10.000.000.— „
13. Magyar Általános Földhitel Részvénytársulat	1871	20.000.000.— „
14. Pesti Bank	1872	2.500.000.— „
15. Pesti Váltóüzlet Társaság	1872	3.000.000.— „
16. Magyar Alkuszbank	1872	10.000.000.— „
17. Takarékos és Előlegezési Egylet	1872	500.000.— „
18. Pesti Zálogköcsön Intézet	1872	500.000.— „
19. Budapesti Takarékos és Hitelegylet	1873	800.000.— „
20. Központi Társulati Bank	1873	500.000.— „
21. Ferenc és Józsefvárosi Takarékos és Hitelegylet	1873	1.000.000.— „
		128.800.000.— forint

De nemcsak a bankok szaporodtak el gombamódra, az itt felsoroltakon kívül még közel negyven törpebank működött ténylegesen, vagy névlegesen a fővárosban, hanem igen nagy üzletág volt a takarékpénztáralapítás is. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1869-ben ünnepelte fennállásának 30-ik évfordulóját és ebből az alkalomból a pesti lapok kiemelték azt az örvendetes tényt, hogy az intézet részvényeinek árfolyama 1690 forintra emelkedett. A takarékpénztár ebben az évben nyitotta meg első fiókjait az újonnan fejlődő városrészekben és különösen ez a tény tette népszerűvé a takarékpénztárak alapításának gondolatát, legalább is a Pester Lloyd 1870-i Rückblickje ezeknek a fióknyitásoknak tulajdonítja, hogy Budapesten hirtelen mindenki takarékpénztáralapításon törte a fejét. Az első két konzorcium egymástól függetlenül és egymásról nem is tudva kért engedélyt egy fővárosi takarékpénztár és egy terézvárosi takarékpénztár alapítására. Az engedélyek birtokában megkezdődött a részvények kihelyezése, természetesen igen nagy felpénzzel. A Terézvárosi Takarékpénztár alapítói 2000 darab részvény jegyzését nyilvános aláírásra bocsátották. Ezen az aláíráson 3.361 ügyfél vett részt és nem kevesebb mint 127.147 darabot jegyzett.

Az 1870-i pesti napilapokban szinte állandó rovat volt a takarékpénztáralapítási láz, nemcsak komoly tárgy, hanem humortéma is. A kirokírók arról írtak tréfákat, hogy előbb minden kerületnek, majd minden uccának, végül minden háznak saját takarékpénztára lesz. A valóságban csak a kerületi takarékpénztárak alakultak meg, de ezek közül is több csakhamar fuzionált, a kisebb takarékpénztárak alapítása nem jutott tovább az elképzelésnél, volt két olyan, amely formálisan megalakult, de meg sem kezdve működését beolvadt és volt három takarékpénztár, amely az ilyen népszerű cégér alatt folytatott tőzsdeüzletet és az 1873-i viharban eltűnt.

Csak egy jellemző adalékot jegyzünk még fel, az alapítási kedvre és lázra érdekesen jellemzőt. A Börze és Arbitrage-Alkuszbank, amely a Reitzes bécsi bankház pesti alapítása volt, felhívást bocsátott ki egy *hivatalnok-építőtársulat* alapítására. Ötvenezer részvényt bocsátot-

lak ki és az első napon négyszázkilencezerkétszáznyolcvanhárom részvényt jegyezték.

A pesti pénzpiac, amelynek pénzsüksége folyton növekedett, bőven el volt látva nemcsak hitelszervezettel, hanem pénzzel is. A magyar hitelszerveken kívül egyre nagyobb mértékben állt a piac rendelkezésére az Osztrák Nemzeti Bank budapesti fiókja, amelynek dotációja 1869-ben már meghaladta a 23 millió forintot. A Creditanstalt, a Magyar Általános Hitelbank megalakulása után, még három évig fenntartotta pesti fiókját és ez is igen nagy összegekkel állt a piac rendelkezésére.

A bankok szerepéről, helyzetéről és működéséről az 1867-től—1873-ig terjedő korszakban klasszikusan tömör képet ad Pólya Jakab »A budapesti bankok története« című nagy művében, ahol a következőket írja:

»Az alapítási korszak alatt keletkezett és működött bankokat négy osztályba sorozhatjuk. Az első osztályba tartoznak azok, amelyek az alapítási korszak alatt már csak folytatták működésüket. Ezeket *régi* bankoknak nevezzük. A második osztályt a nagy tőkével keletkező bankok alkotják, amelyeket épen ezért *nagy* bankoknak mondunk, habár azokat forgalmi, vagy *üzér bankoknak* is nevezhetnők, mert a fősúlyt új vállalatok alapítására, kibocsátási üzletek költséire, vállalkozásokra, vagy egyenesen és kizárólag üzérkedésekre fektették. *Kisbankok* néven nevezzük a harmadik osztályba tartozókat, amennyiben aránylag kis tőkével kezdték meg működésüket. A negyedik osztályba sorozzuk mindazokat a bankokat, amelyek bizonyos tekintetben szövetkezeti jelleggel alakultak meg és amelyek lényeg is a kisemberek köréből indultak ki és ezeknek hitelszükségeit tartoztak kielégíteni. Mindezekre való tekintettel az idetartozó bankokat *népbankoknak* mondjuk.

Szükségesnek tartottuk ezt az osztályozást különösen azért, mert elősegíti a különböző bankok feladatköréről való tájékozást anélkül, hogy folytonos ismételésekbe kellene bocsátkoznunk és elő kel-

lene adnunk külön-külön minden egyes banknak az alapszabályokban körvonalazott hatáskörét.

A régi bankok osztályába tartozik a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, az Első Magyar Iparbank és a Budai Kereskedelmi és Iparbank. Hazánk legrégebbi bankja, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank üzletkörébe az 1866 év végén életbe lépett alapszabályok szerint tartozott 1. a leszámítolási üzlet, 2. az előlegezési üzlet, 3. a letétüzlet, 4. az ingatlanokra való kölcsönzési üzlet, helyesebben a magyarországi, különösen üres házhelyekre és állandó jövedelmet szolgáltatató városi lakházakra záloglevelekre való kölcsönadás és végre 5. pénzeknek folyószámlára és pénztári jegyekre való átvétele. A bank a leszámítolási üzletnél, legalább az alapszabályok szerint, a főszűlyt hitelbirtokosai váltóinak leszámítolására fektette. Ezt is szabályozza a legrészletesebben. Szabályait behalóbban ismeretjük, mert mintául szolgáltak a bankok és takarékpénztárak kebelében alapított úgynevezett *tárcaaváltó és személyes hitelegyleteknek*.

A bank által hitelbirtokosok címén létesített hitelegylet tulajdonképen tárcaváltó hitelegylet volt. A hitelbirtokosokat a szükséges tőkével a bank látta el és köteles volt legalább is 200.000 forintot rendelkezésükre bocsátani. A hitelbirtokosok a bank által rendelkezésükre bocsátott tőkékért a nekik nyújtott összegek erejéig egyetemlegesen szavatoltak. A hitelbirtokosok rendelkezésére állt még a tartaléklőke, amely a banknak a hitelbirtokosokkal folytatott üzletből eredt nyeresége 15%-ából alakított. E tartaléklőke, továbbá a biztosítéki alap kamatainak kimerülése után állt csak elő a tagoknak biztosítékkiegészítési, illetőleg pótfizetési kötelezettsége. Amely tag ebbeli kötelezettségének a felszólítástól számítandó 15 nap alatt eleget nem tett, kilépettnek tekintetett. Kilépettnek tekintetett az a tag is, aki fizetéseit beszüntelte, vagy akinek forgalmányával, vagy elfogadmányával ellátott váltóját óvatolni kellett. Ezt az utóbbi tagsági megszűnést

különös figyelmet érdemlő esetben a bizottság és a bankigazgatóság egyhangú szavazata hatálytalaníthatta. Hitelbirtokosnak csakis budapesti lakos véltethetett fel, kinek jelleme és becsületessége ellen nem lehetett kifogást tenni és akit a bank kereset és fizetéképesnek elismert. A hitel minimuma 300 forint, maximuma 10.000 forint volt. A maximum azonban az újabb hitelegyesületi alapítások következtében nem sok idő múlva fokozatosan 25.000 forintra emelkedett. Egyszerű leszámítolásra a bank csakis oly váltót fogadott el, amelyen legalább három aláírás volt, melyek közül kettő, különösen pedig a benyújtóé, budapesti bejegyzett cégtől származott. A váltó nem lehetett három hónapnál hosszabb lejáratú és 100 forintnál kisebb összegű.

A személyes hitelegyletek lényegileg abban tértek el a tárcaváltó hitelegyletektől, hogy a tagok a megszavazott hitelt három vagy négyhavi lejáratra kiállított váltóelfogadványaikra kapták meg és azt vagy kezességgel, vagy bekeblezéssel tartoztak biztosítani. Kezes, különösen a népbankoknál, rendszerint a hitelegyleti tag neje volt. Népbankoknál a tag még köteles volt fedezetül részvényeit, vagy részjegyeit, törzsbetélkönyvét is letenni. A hitelegyleti tag nem tartozott váltóját kifizetni, hanem csak 10%-ot törleszteni. Mihelyt élvezett hitelére 40%-ot kifizetett, az egész hitelt ismét igénybe vehette. Az Első Magyar Iparbank kebelében alakult hitelegylet személyes hitelegylet volt, amely kezdetben csakis iparost vett fel tagjai sorába. Később azonban, midőn Budapesten a hitelegyletek nagyon elszaporodtak, ezt a korlátozást megszüntették.

Kétségtelenül szűkre volt kímélve a régi bankok halásköre, mely nagyban és kicsinyben csak keveset tért el a takarékpénztárakétól. Már tágabb működési kört biztosítottak maguknak az újabban keletkezett bankok, különösen pedig a nagy forgalmi bankok, amelyekhez tartozott elsősorban az 1867-ben az osztrák hitelintézeti bankcsoport által

alapított Magyar Általános Hitelbank, az 1868-ban gróf Széchenyi Béla és Beaumont Sommerset Archibald kezdeményezésével, az Angol—Osztrák bank támogatásával létesített Angol—Magyar Bank és az Erlanger bankház által 1869-ben alapított Franko—Magyar Bank. Ez a három bank csaknem azonos hatáskörrel alakult meg, felölelt minden a bankok körébe tartozott üzletet, kivéve a bankjegy és záloglevél kibocsátást. Az Angol—Magyar Bank még ez utóbbit is felvette hatáskörébe. Mind a három bank különös súlyt fektetett iparos és kereskedelmi vállalatok létesítésére, alapítására, flynemű vállalatok alapításában való részesülésére, alapításuknak kölcsönrel, előleggel, vagy egyéb módon, különösen címleteik kibocsátásával való előmozdítására, vasutak, viziutak létesítésére, állami hatósági, vagy községi, vagy másnemű vállalatok kölcsönének megkötésére, vagyis azokra az üzletekre, amelyeket röviden vállalkozási, alapítási, kibocsátási és társasüzleteknek mondunk. Üzletkörükbe bevonták az iparcikkekre, a nyersterményekre való előlegnyújtást, iparcikkeknek és nyersterményeknek a saját számlára vagy bizományképen való vásárlását és eladását, az ingatlanok vételét és eladását. Az ingatlanok vételét és eladását a Hitelbank a tényleg befizetett részvénytőke egynegyed részére korlátozta, ellenben a Franko—Magyar Bank alapszabályaiban különös súlyt fektetett ingatlanoknak építkezési vagy más célokra való vételére és eladására és általában az építkezési vagy szépítési vállalatoknak a kormány, községek, társaságok vagy magánosok számlájára Budapesten és az országban való átvételére, fogantatosítására és közvetítésére.

Míg a Magyar Általános Hitelbank a leszámítolási üzletnél nyíltan csak a váltó-leszámítolást, a külföldi váltók vásárlását tűzte ki célul, az előlegüzletnél pedig az árueelőlegén kívül csak az értékpapírokra való előlegnyújtásra szorítkozott és a Franko—Magyar Bank is megelégedett a leszámítolási üzlet és előlegezési üzlet minden ágának

folytatásával és ezt csak annyiban bővítette ki, hogy előleget adott állami és magánértékpapírokra, valamint ingó zálogtárgyakra, addig az Angol—Magyar Bank leszámította a váltókat, utalványokat és egyéb kereskedelmi kötelező jegyeket. Előleget adott állampapírokra, iparvállalatok részvényeire és kötvényeire, ingó- és ingatlan zálogtárgyakra, ércpénzre és nemes ércekre. Foglalkozott mind a három intézet betéteknek folyószámlára, vagy pénztárjegyek ellenében való elfogadásával is.

A Franko—Magyar Bank ügyletei köréből különösen kiemelte a tőzsdeügyleteket, úgy saját, mint mások számlájára és a személyes hitel előmozdítását az egyetemleges szavatosságra alapított hitelbiztosítás elvének végrehajtása által. Ez a bank különben épen úgy súlyt fektetett a Magyarország és Franciaország közt való üzletekre és üzleti összeköttetések előmozdítására, mint az Angol—Magyar Bank, a Magyarország és Angolország közt való üzleti összeköttetésre.

Míg ez a három bank általános, mondhatnók minden forgalmi bank által vallott célokat tűzött ki, addig az ugyancsak az Erlanger bankház által alapított Magyar Általános Földhitel Részvénytársulat éppen, mint az Általános Magyar Muncipális Hitelintézet külön célokat is kívánt szolgálni. A Magyar Általános Földhitel Részvénytársulat házak, háztelkek és birtokok adás-vételét tekintette főcéljának, de mindjárt működése kezdetén nagy kudarc érte az intézetet. A Lagrand-féle birtoküzletet kellett volna megcsinálnia, ezt azonban késedelmező eljárása miatt a Wiener Bankverein elhálászta előle. Az Általános Magyar Muncipális Hitelintézetnek különös feladataihoz tartozott, hogy a talajjavítások és közhasznú építkezések foganatosítására alakult vállalatokat kölcsönökkel támogassa. Az intézetnek joga volt nyereménnyel ellátott úgynevezett muncipális kötvényeket kibocsátani.

Határozott üzéri jellege volt a Magyar Alkuszbanknak, amelyet a hasonló nevű bécsi bank az 1872.

év végén abból a célból alapított, hogy a bécsi és budapesti tőzsdék között a kölcsönadást és érintkezést szorosabbá és élénkebbé tegye. Erről a 10 millió névleges és 1 millió tényleg befizetett tőkével 1872 december 3.-án megalakult bankról elég lesz még csak annyit felhoznunk, hogy az alapító bank a részvényeket 60 forint felpénzzel szóla részvényeseire és hogy már 1873 július 6.-án elhatározta a felszámolást.

A kisbankok sorát a Magyar Jelzálog Hitelbank nyitja meg, amely 1869 április 19.-én tartotta meg alakuló közgyűlését, miután előtte való napon a Pozsonyban székelte Magyar Jelzálog és Váltóbank elhatározta feloszlását és átalakult a Magyar Jelzálogbank fiókjává. Akkori szervezetét illetőleg érdemes kiemelni, hogy a közgyűléseken nemcsak a részvényeseknek, hanem a záloglevélbirtokosoknak is volt szavazatjoguk. A szavazatjog gyakorolhatása 5000 forintnyi záloglevél birtokától léteztetett függővé és minden 5000 forint egy-egy szavazatra jogosított.

Ebben a korszakban szorosan véve tehát a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, a Pest-Terézvárosi Iparbank, a Pesti Bank, a Pesti Váltóüzlet Társaság, a Pesti Zálogkölesön Társaság és végre az Ipartársulati Hitelintézet tartozott a kisbankok körébe. Mindezek a bankok, kivéve a Pest-Terézvárosi Iparbankot, a Pesti Zálogkölesön Részvénytársaságot és az Ipartársulati Hitelintézetet, a fősúlyt a nálunk magán, vagy társas cégek által is gyakorolt, úgynevezett váltóüzletre fektették. A Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank különben is a Malvieux I. C.-féle bank és váltóüzletből alakított. Alapszabályaik egyébként őket a nagy forgalmi bankok által gyakorolt vállalkozási, alapítási, kibocsátási és áruüzletekre is jogosították.

A Pest-Terézvárosi Iparbank semmi különös célt sem tűzött maga elé, ha csak azt nem tekintjük ilyennek, hogy a bankok közül addig egyedül a Népbank által gyakorolt zálogüzlettel is felvette

feladatai körébe. Alapítását nem is valami különös célnak, hanem *választási kortesfogásnak* köszönhette. A *Gorove*-pártiak alapították a Pest-Terézvárosi Takarékpénztárt. Ellensúlyozásul a *Jókai*-párti kortesek a Pest-Terézvárosi Iparbankot létesítették. Már az Ipartársulati Hitelintézet azzal a határozott céllal keletkezett, hogy előmozdítja az iparos szövetkezetek alapítását.

A negyedik csoportba tartozó népbankok a legkülönbözőbb címeket vették fel. Népbank néven tulajdonképen csak kettő: a Pesti Népbank és a Buda-óbudai Népbank fordult elő. Jellegző vonásuk, hogy az alaptőkét a részesek apró részletekben fizették be s hogy főcéljuknak, különösen eleintén, a kisemberek hitelügyletének előmozdítását tűzték ki és épen ebből az indokból a főszűlyt hiteligyletek alakítására fektették. Mintául tulajdonképen az Iparosok Általános Takaréka és Hitelegylete szolgált, mely határozott névértékű részjegyekre elosztott határozott összegben állapította meg alaptőkéjét. A részjegyeket 50 krajcáros heti részletekben kellett befizetni és a befizetésekhez csatolták az osztalékol is mindaddig, míg a részleteket teljesen ki nem fizették. Ez a bank kebelében kétféle hiteligyletet alakított, az egyik Hiteltársulat név alatt kezességen, vagy külön zálogjogi biztosítékon alakult, a másik pedig Hiteleszövetség név alatt tulajdonképen tárcaváltó hitelegylet volt.

Ezt a képet adja Pólya az 1867-73-ig terjedő korszak pesti hitelszervezeti helyzetéről. A kép, melyet megrajzolt, csakhamar megváltozott, mert 1873 májusában a bécsi nagy krach alaposan felforgatta a pesti gazdasági helyzetet. Külön kell hangsúlyozni, hogy a pesti helyzetet, mert a vidéken csak a nagyobb városokban okozott pusztulásokat a bécsi fürgeteg, főleg csak Sopron, Győr, Kassa és Szeged kereskedelmi életében voltak összeomlások, a bécsi és pesti tőzsdei események nyomán. A vidéki hitelszervezetet a krach vagy egyáltalán nem érintette, vagy csak annyiban, amennyiben egyes hitelszervezetek az Angol—Magyar Bankkal, a

Franko—Magyar Bankkal, vagy a Magyar Alkuszbankkal tartottak fenn szorosabb kapcsolatot, vagy lazább összeköttetést. Az egész magyar takarékpénztári szervezet nagyszerűen helytállt ebben a viharban is. Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor aki megírta »A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése« című munkájában az 1873-i pénzügyintézeti összeomlások rövidre fogott történelmét, azzal az adattal szolgál, hogy 1873-ban 22 bank szűnt meg, több intézet pedig néhány évi hasztalan erőfeszítés után felszámolt. Ezzel szemközt a nagy krízis évében mindössze négy takarékpénztár szűnt meg, ezek közül is kettő valósággal a megalakulás állapotában.

Külön érdemes feljegyezésre, hogy az Angol—Magyar Bank, amely nyomban megalakulása után megkezdte a vidék megszervezését, egészen megrendüléséig állandóan alapított vidéki bankokat. Mindjárt az első évben megalapította a győri, a nagykanizsai, a bajai, az aradi, a debreceni és a lőcsei kereskedelmi és iparbankokat. Nagyváradon a Biharmegyei Kereskedelmi Ipar és Terményhitelbankot, Temesvárott a Temesvári Kereskedelmi és Jelzálogbankot, Ujvidéken az Első Pécsi Kereskedelmi és Iparbankot és végre Zágrábban az Első Horvát Leszámítoló Bankot. A következő évben kezdte meg működését az Angol—Magyar Bank által alapított Szegedi Forgalmi Bank, a Borsod—Miskolci Hitelbank és az Erdélyi Jelzálog és Hitelbank Marosvásárhelyt. A fiumei bank, amelynek alapítását az intézet már 1868-tervbe vette, de amelynek létesítését Fiume közbizalmi állása miatt sokféle nehézség gátolta, 1871-ben kezdte meg tevékenységét. Még 1872-ben is alapított az Angol—Magyar Bank egy új vidéki intézetet, a Besztercebányai Bankegyletet. Az alapító intézet összeomlása természetszerűleg érezte hatását ezekenél a vidéki bankoknál is, de a felsorolt intézetek jelentős része erősebb ellenálló képességet tanúsított. Mint felszabadult intézet túlélte az anyaintézetet és van közöttük nem egy, mely eredeti formájában működik ma is és van több olyan, mely némi átalakulással napjainkban is folytatja tevékenységét.

A HITELSZERVEZET AZ 1873-I NAGY ÖSSZEOMLÁS ALATT ÉS UTÁN

Az 1873-i esztendő jelenti az első nevezetesebb törést a magyar hitelszervezet életében. Pólya az enyészet korának nevezi azt a korszakot, amely a nagy bécsi összeomlással kezdődött. A közvélemény pedig sokat remélt ebben az időben ettől az esztendőttől, a Pesti Napló 1873 január 1-i számának vezércikke arról szól, hogy az 1873-i év a rendezett valuta ígért földét a legeslegközelebb fogja hozni és az égető bankkérdés végre megoldásra kerül. Ez volt a közhangulat a politikai életben is. Kerkápoly Károly pénzügyminiszter még 1872-ben felemeltette az Osztrák Nemzeti Bank magyarországi fiókhálózatának dotációját, ami ezúttal nem okozott semmi nehézséget, mert Ausztria valóban tele volt pénzzel. Abból az 5 milliárdból ugyanis, amelyet a németek a franciáktól hadisarcként kaptak és amelyet a német gazdasági élet nem tudott teljesen felhasználni, 1 milliárdnál több került Ausztriába és szinte szédületes arányokban növelte a forgalmat és fokozta a vállalkozási kedvet olyan mértékben, aminőre még valóban nem volt példa a Habsburgok birodalmában. Bécs 1873-ban rendezte meg első nagyszabású világkiállítását, talán épen ennek a váratlan és páratlan arányú főkeáramlásnak lendítő hatása alatt. Mindenki a tőzsdén játszott, egyre több és több részvény került tőzsdei jegyzésre, magáncégek és vállalatok hosszú sora alakult át részvénytársasággá, hogy részvényeit a tényleges forgalomban, vagy a magánforgalomban értékesíthesse. Ez így ment 1872-től kezdve, amikor a franciák az aranyban és ezüstben megállapított hadisarcot azonnal kifizették.

A bécsi viszonyok természetesen erős hatást gyakoroltak a magát soha függetleníteni nem tudó pesti piacra is. A pénzbőség jelentkezett a magyar fővárosban is és ha megközelítőleg sem olyan arányú, de mégis erősen fokozott tőzsdejáték és alapítási játék kezdődött Budapesten is. Már 1872 év végén soha nem látott arányokban nőti meg a pesti tőzsde forgalma, de az elszédí-

tett játékosok igen nagy tömege játszott a bécsi lőzsdén is. Negyven törpebank szolgálta a közönséget, hogy a lőzsdéken játszhasson és az Angol-Magyar Bank és a Franko-Magyar Bank lázas alapítási tevékenysége is a könnyű pénzszerzést tette lehetővé.

A magyar országgyűlés előtt törvényjavaslat feküdt egy »*magyar kereskedelmi és leszámítoló bank*« alapításáról. Ezt az állami jellegűnek tervezett intézetet a közvélemény úgy tekintette, mint egy későbbi önálló magyar jegybank alapját és a parlamenti tárgyalások során a felvonuló ellenzék ebben az irányban próbálta kialakítani az új bank szervezetére vonatkozó rendelkezéseket. Bécsben a törvényjavaslat kapcsán nagy idegesség támadt és rendkívül feszült helyzet keletkezett a magyar pénzügyi kormány és az Osztrák Nemzeti Bank között. A Wiener Bank-Verein megpróbálta a feszültség elsímíttatását és arra vállalkozott, hogy maga alakítja meg Budapesten a tervezett Magyar Kereskedelmi és Leszámítoló Bankot, a kormány azonban ezt az ajánlatot visszautasította. Az országgyűlés tárgyalásainak egyik kimagasló eseménye volt, hogy ellenzéki részről azt javasolták: az országgyűlés tagjai ne lehessenek igazgatósági tagjai a megalakítandó állami jellegű bankintézetnek. Az inkompatibilitás akkor először felvetett kérdése kínosan érintette az országgyűlés számos tagját. A kérdésben Deák Ferenc hallatta bölcs szavát és ő is magáévá tette azt az álláspontot, hogy a Magyar Kereskedelmi és Leszámítoló Bank igazgatósági tagsága összeférhetetlen a képviselőséggel. A magyar közélet akkor még olyan érzékenyen reagált a közéleti tisztesség ügyében felvetett kérdésekre, hogy báró Sennyei Pál, aki a Magyar Államias Hitelbank elnöke volt, erről a tisztségéről 1873 május 20-án lemondott, mert az elhangzott felszólalások alapján mindenfajta bankelnökséget összeférhetetlennek ítélt a képviselőséggel.

Az első jelét annak, hogy az 1873-i év kritikus esztendő lesz, mindjárt a Pesti Napló január 1-i száma szolgáltatta, közölve egy königsbergi táviratot a következő szöveggel:

»A Jakob E. N. régi bankház 3 millió tallér passzívával beszüntette fizetéseit.«

Ez igen nagy és szokatlan esemény volt abban a pénz- és gazdaságilag igen lendületes időben. A passzívák nagysága is meglepő volt és a jelentékeny magánbankház bukása kellemetlen helyzetbe sodort több más magánbankházal és néhány német középintézetet is. Komolyabb közvelen következményei azonban nem lettek a krízis első jelének.

1873 telén és tavaszán egyre nagyobb mértékben folytatódott a szemérmellen lózsdejáték. Az egykorú lapok egész sereg spekulációra csábító hirdetést közöltek anélkül, hogy ez ellen a romlásra való felhívás ellen csak egyellen szó is elhangzott volna. Az országgyűlés ugyan állandóan közgazdasági kérdéseket tárgyal, de még a hol személyes élű, hol igen emelkedett szellemű felszólamlások során sem hangzott el egyellen szó sem az egyre terjedő könnyelmű játék és a kártyavárjellegű alapítások ellen. A közönséget nem figyelmeztették sem Bécsben, sem Budapesten, a játék átterjedt a legszélesebb rétegekre, mindenki gyorsan akart meggazdagodni. Olyan nyílt volt a spekulációra való csábítás, hogy például az egykorú pesti lapokban, amelyek oldalnagysága jóval nagyobb volt a mai újságokénál, negyedoldalas hirdetések jelentek meg, amelyekben a Bank és Váltóüzlet a Fortunához nevű cég a »Pesti Egyesületi Bank és Takarékpénztári Üzlet részvényeit kínálta 13 havi 10 forintos részletre. A hirdetés szerint nevezett intézet 1872-ben 12 forint osztalékot fizetett és a hirdető Fortuna 1873-ra 20 forint osztalékot garantált azoknak, akik a részvényeket részletre megvásárolni hajlandók voltak. Olvastunk egy hirdetést, amely így hangzott:

» P é n z .

Bármily magas összegben
mérsékelt kamatok és csupán
kötvény mellett
Magas uraságok és gavalérok részére
kölsön adatik.«

Az egykorú lapok szinte kivétel nélkül tele voltak

ilyen és hasonló hirdetésekkel és óvó, vagy figyelmeztető szó nem hangzott el semmilyen irányból. Bécs még jobban fertőzve volt a játék és spekuláció szellemével, mint Budapest, ott sokszorta nagyobbak voltak az árnyok, ott élénk szerepet játszottak osztrák és nemzetközi kalandorok is.

Nálunk még voltak komoly és megnyugtató tünetek is úgy Budapesten, mint az országban. 1872 december 10.-én Kolozsvár székhellyel 1 millió forint alaptőkével megalakult az Erdélyi Egyesült Takarékpénztár, amelynek célkitűzése az volt, hogy 20 intézetből álló pénzügyi hálózatot létesít Erdélyben. Az alapítás élén báró Bánffy Albert állt.

1873 május 7.-én tört ki a bécsi krach. A május 8.-i pesti lapokban erről az eseményről a következő szűkszavú tudósítások jelentek meg:

»Tizenöt bank egy tegnap tartott értekezleten elhatározta, hogy a börzének nagyobb deroute lehető megelőzésére, elégséges összeget adnak rendelkezésre.«

»A bécsi és pesti pénzügyi állása e pillanatban igen siralmas. A bécsi börzén tegnap oly pánik volt, mely a börze legszomorúbb napjaira, a legnagyobb válságokra emlékeztetett. A bécsi nagy áresökkenéseknek hatása ma nyilvánult a pesti börzén. Nagy depoteladások történtek és a legjobb bankpapírok 20—30 forinttal hanyatlottak. Több börzei fizetéképtelenség is előfordult s csak a mi tudósítónk öt ügynököt tud, akik kimaradtak a börzéről. Több kisebb hitelintézet lényegesen megszorította hitelezését. Pesten a bankok nagy része maga is az árfolyam lenyomására spekulál.«

Május 9.-én a következő tudósítások jelentek meg:

»A válság oly fokot ért el, aminő még egyáltalában nem fordult elő. A bécsi börze felfüggesztett minden üzletet s a pesti börze is követé. A börzén ma reggel sok érték depónáltatott, melyek gazdáját egyáltalán nem ismerik. A bankok nem fogadnak el depókat, az értékek hanyatlása beláthatatlan.«

»A bécsi börzén Rothschild és Schey bankárok bántalmaztattak. A Petschek bankház fizetésképtelen.«

Az értékek hanyatlása úgy a bécsi, mint a budapesti tőzsdén kiszámíthatatlan volt, mert alig néhány legkömolyabb értéktől eltekintve, egyetlen részvény tényleges árfolyamát sem lehetett valójában megállapítani. A pesti tőzsdén a régi bankok és takarékpénztárak és a Magyar Általános Hitelbank részvényeinek árfolyamai aránylag csekély veszteséget szenvedtek és az Első Magyar Általános Biztosító részvényei egyáltalán nem mutattak árhanyallást. Bécsben az első napon 200 millió forintra besülték az árfolyamveszteséget. A bécsi fizetésképtelenségek száma mindjárt az első napon meghaladta a százat, a bécsi börzelátogatók általában megtizedeltettek és a Pesti Napló tudósítása szerint keringtek olyan hírek, hogy öngyilkosságok fordultak elő.« A bécsi tőzsde termében május 9-én olyan elkeseredett volt a hangulat, hogy délelőtt féltizenegykor a rendőrség jelent meg és a termel kiürítette. A bécsi bankok 20 milliót adtak a válság továbbterjedésének megakadályozására, az osztrák kereskedelmi minisztérium 4 milliót, ez az összeg azonban kevésnek bizonyult.

Budapesten a kormány értekezletet hívott össze a tőzsde ügyében. Ezen az értekezleten képviselők és bankigazgatók vettek részt. Az elhangzott felszólalások azt hangsúlyozták, hogy Budapesten csak tőzsdei válság van, közgazdasági válság nincs. A válság súlyát a Franko-Magyar és az Angol-Magyar Bank érzik elsősorban, más bankpapírok jórészt érintetlenek és takarékpénz-

láraink kitérnők. Az egyik felszólaló szerint »az, ami a börzén bukik, megmentésre nem érdemes.« Egy másik felszólaló szerint a tőzsdei események igen alkalmasak arra, hogy a pénzpiacon a szédelgések kártyavárai összedőljenek és a szolid alkalmások nagyobb terjeszkedési kört nyerjenek.«

A válság azonban egyre mélyült és minden segítség kevésnek bizonyult. Az Osztrák Nemzeti Bank végre szükségesnek látta, hogy maga is segítsen a mentésben, hogy legalább is rendelkezésre álljon az osztrák kormánynak, amely napról-napra nagyobb erőfeszítéseket tett, egyrészt, hogy a kétségbeesett tömegeken valahogyan segítsen, másrészt, hogy a bécsi világkiállítás sikerét megmentse. Az Osztrák Nemzeti Bank közreműködéséhez azonban szükség volt a bankakta felfüggesztésére, ehhez az intézkedéshez viszont kellett a magyar kormány hozzájárulása is. A magyar közjogi ellenzék részéről éppen az Osztrák Nemzeti Bank legutóbb tanúsított ellenséges magatartására való tekintettel azt követelték, hogy a magyar kormány ne járuljon hozzá a bankakta felfüggesztéséhez. A kormány azonban átérezte a magyar gazdasági életet is fenyegető veszedelem nagyságát és módot kívánt adni az Osztrák Nemzeti Banknak, hogy a mentésben résztvehessen és hozzájárult a bankakta felfüggesztéséhez. Kerkápoly Károly pénzügyminiszter Bécsbe utazott és személyesen közölte a magyar kormány hozzájárulását az osztrák kormánynal és az Osztrák Nemzeti Bank vezetőivel. Bécsben igen jó hatást tett a magyar kormánynak ez a méltányos magatartása, amelynek egyik örvendetes következménye volt az, hogy az *Osztrák Nemzeti Bank budapesti intézete rendkívüli készséggel segítette át a megrendült pesti piacot 1873 májusának medióján.*

Bécsben minden beavatkozás ellenére is egyre szaporodott a fizetéseképtelenségek és csődök száma. Gróf Arz és báró Pereira, akik számos kártyavárszerű alakulás élén álltak, megszöktek az osztrák fővárosból. A bécsi bankok igen nagy számban liquidáltak és egy egész sereg kisebb intézet a fuzióban keresett menedéket. A közönség, amely a tőzsdén játszott, valósággal felbe-

esülhetetlen veszteséget szenvedett. A bécsi krach Ausztria egész gazdasági életét hosszú időre tönkretette.

A baj nem járt egyedül. Nemesak a tőzsdei összeomlás sújtotta 1873-ban az országot, a mezőgazdaságban is ez volt talán a legrosszabb esztendő az egész XIX. században. Valósággal inséges év volt mezőgazdaságilag is úgy, hogy a monarchia ebben az esztendőben kénytelen volt a gabonavámokat fellüggeszteni.

A nagy krach legjelentősebb következménye volt, hogy a két, saját lőkeerőt tekintve legnagyobb bank, az Angol-Magyar Bank és a Franko-Magyar Bank anyagi erejében megrendült és a bizalmat elvesztette. Minden alapítás, és minden üzlet, amely ezzel a két nagy intézettel kapcsolatban volt ugyancsak megrendült és az éveken át tartó lanyhaság során a legtöbb összeomlott, vagy esendesen felszámolt. De megbuktatta a válság a fejlődés korának több más pénzügyi alapítását is. Így a válság első áldozata a Pesti Népbank volt, az egyetlen az eltűnő pénzügyi intézetek között, amely kénytelen volt maga ellen csődöt kérni. Ennél a banknál Pest-városa volt érdekelve 181.000 forint betéttel és tulajdonképpen a főváros kergette csődbe az intézetet, mert nem járult hozzá a felszámolás végrehajtásához szükséges fizetési halasztáshoz, és a maga részéről biztosítási végrehajtást kért. Erre a magatartásra válaszolt az intézet igazgatósága azzal, hogy 1873 szeptember 20.-án megkérte maga ellen a csődöt. A régi bankok megpróbálták, hogy a Pesti Népbank teljes összeomlását megakadályozzák, ez nem sikerült. Csak annyit tudtak elérni, hogy az intézet hitelegyletét átmentették. A hitelegylet ügyének lebonyolítását az Iparosok Általános Takaréka és Hitelegylete vette át a pesti bankok összességének megbízásából. Ez volt az első együttes pénzügyi eljárás a magyar hitel-szervezet történetében.

Más bank nem kért csődöt, hanem lassú és hosszadalmas felszámolással fejezte be életét. Még a krízis esztendejében határozta el felszámolását a Magyar Alkuszbank, a Pesti Váltóüzlet Társaság és a Polgári Takaréka és Hitelegylet. A Ferenc-Józsefvárosi Takaréka és Hitelegylet 1874 elején beolvadt a Magyar Hivatal-

nokok Hitel és Biztosító Intézetébe. Ugyanebben az esztendőben határozta el a felszámolást a Pesti Zálogkölcsön Intézet is. Megszüntették működésüket 1873 végén a Pesti Bank és a Pesti Egyleti Bank is.

A Franko-Magyar Bank 1873- és 74-i mérlegei már erősen hanyatló irányzatot mutattak. Ennek az intézetnek volt akkor Pesten a legnagyobb saját tőkéje. A bank részben túlhajtott spekuláció folytán, részben pedig az által, hogy ingatlanok vásárlásával immobilizálta magát, a krach után már igen súlyos és később leküzdhetetlennek bizonyult nehézségekbe került. Ez az intézet a tőzsdei összeomlás folytán 6 millió forintot meghaladó veszteséget szenvedett, amelyet az 1873-i mérlegben még szépíteni igyekeztek, később azonban már kénytelenek voltak bevallani, hogy a bank ügyei rosszul állnak. 1876-ban még egyszer megpróbálták a bank fennmaradását biztosítani, a hamis mérlegek egész sorozata készült, hogy hiszékenyebb tőkecsoportokat bekapcsolásra bírjon, de ezek a kísérletek már kudarcra végződtek. Az intézetnek, különösen a vezetőségnek rossz híre volt. A közönség körében az a hír terjedt el, hogy nem is annyira az intézet, mint inkább a vezetők játszottak a tőzsdén, de a kockázatot a bank viselte és a bank terhére rótták a veszteségeket is. Az intézet vezetői erélyes cáfolatot adtak ki e híresztelésekre vonatkozólag, de a köztudatot nem lehetett megváltoztatni.

Az Angol-Magyar sorsa hasonlatos volt a Franko-Magyar Bank sorsához, azzal az eltéréssel, hogy ez az intézet több őszinteséget mutatott részvényesei és a közvélemény irányában. Az igazgatóság már az 1873-i évről is nyíltan nagy veszteségeket ismert be. A kimutatott 1.217.000.— forint veszteséggel kapcsolatban az igazgatóság közölte a közgyűléssel, hogy ez az összeg egyáltalán nem fejezi ki az egész veszteséget. Az igazgatóság közölte a közgyűléssel azt is, hogy miután a veszteséget teljes mértékben megállapítani nem tudják, nem is lesznek javaslatot a bank ügyeinek rendezésére. A további években egészen 1876-ig megpróbáltak különböző veszteségleírásokat eszközölni, de ezek már a haldoklás erőtlenségére voltak és az intézet 1878 január 25-én

egyhangúlag kimondta megszűnését. Ezzel a két nagy intézettel egyidejűleg szűnt meg a Földhitel-Részvénytársulat és a Municipális Bank is. Mindkét intézet szintén túlélte néhány esztendővel 1873-at, de ez inkább csak formai volt, az intézetek tényleges működése megszűnt és csak a felszámolás váratott magára néhány esztendőig. A Földhitel Részvénytársulat élt a legtovább, még 1880-ban is folytatott némi tevékenységet és a felszámolást csak az 1881 december 18.-án megtartott közgyűlés határozta el. Az intézet nem is állt olyan rosszul a felszámolás évében, ez volt az egyetlen az 1873-i krach áldozatai közül, amelynek részvényesei még aránylag számottevő összeget kaptak a felszámolás eredményeként. De el kellett tűnnie ennek az intézetnek is, mert a közvélemény nem tudott újra bízni azokban az alapításokban, amelyek az Angol-Magyar, vagy a Franko-Magyar Bankkal voltak kapcsolatban. Hiába próbálkoztak a legkülönbözőbb üzletekkel, a bizalmat nem tudták megszerezni. Az intézet felszámolását jórészt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank segítette elő és a bank átvette a Magyar Általános Földhitel Részvénytársulat jelzálogüzletét. A felszámoló intézet egyik igazgatója volt Lánczy Leó, aki a felszámolás után a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szolgálatába lépett.

Statisztikai összeállítás szerint az 1873-i válság következtében megbukott magyar bankok 33 millió forint, a felszámolt 12 bank, 2 biztosító intézet, 1 közlekedési, 1 építkezési és 10 iparvállalat 22 millió 600.000 forint, 2 megbukott iparvállalat 800.000 forint tőkét képviselt. A tőzsdén az összeomlás folytán szenvedett árfolyamveszteségek becslése erősen eltér egymástól a szerint, amint a becslésnek figyelembe vették a tőzsdén nem jegyzett, de a forgalomban jelentékeny mértékben szereplő exoták értékvesztéseit is. Volt ugyanis hat olyan részvény, amelyek hivatalos tőzsdei jegyzésére még nem volt idő, de amelyeket a közönség igen szívesen vásárolt a tőzsdei bevezetés és a magasabb árfolyam reményében. A statisztikusok általában 60 millió forintra becsülik azt a veszteséget, amelyet a magyar értékpapírok birtokosai a bécsi krach folytán szenvedtek.

A hitelszervezetnek az az együttműködése, amely a Pesti Népbank hitelegyletének átmentését eredményezte, egy Hitelegylegyeletben jelentkezett, amelyet a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara felhívására alapítottak a nagyobb pénzintézetek. Ezt az alakulást egyrészt a pénzügyminisztérium támogatta erkölcsileg, másrészt az Osztrák Nemzeti Bank anyagilag. A Hitelegylegyelet nemcsak a pesti piacon állt rendelkezésre, de készséggel megsegített több vidéki pénzintézetet is, különösen Szegeden, Temesvárott, és Aradon nyújtott hatékony segítséget ottani bajbajutott pénzintézeteknek.

A nagy bécsi összeomlás nemcsak Budapesten, hanem egész Európában, sőt még a tengerentúlon is érezte hatását. Az egyetlen Franciaország volt csak kivétel, ahol abban az időben mindenfajta spekuláció szünetelt, a nagy nyugati nemzet a maga újjászületésén dolgozott, Sedán után. Leroy-Beulieu nagy tanulmányt is írt erről a tényről, amellyel kapcsolatban a következő megállapítást tette:

»Franciaországot alig érinti a válság, semmiféle látható nyomát nem érezzük a Középeurópai és Kelet-európai összeomlásnak, sőt még az Unióban lejátszódó gazdasági események is komolyabb hatás nélkül maradtak. Tőlünk elvettek 5 milliárdot, mi ezt megszenvedtük, de kiheverjük és ime ott, ahová tonnaszám vitték a francia aranyat, súlyos zavarok vannak, amelyeket sokáig meg fognak érezni.«

Valóban külön fejezetet érdemel egyetlen egy milliós alaptőkéjű pesti pénzintézetnek, az Iparosok Általános Takaréka és Hitelegyletének helyzete és szereplése a megpróbáltatás évében és az azt követő esztendőben. Ez az intézet 1 millió forint alaptőke mellett 285.295 forint nyereséggel zárta az 1872-ik üzletét, majd 1873 első napjaiban alaptőkéjét 2 millió forintra emelte fel. Ez az intézet 1873 júliusában, alig két hónappal a tőzsdéi összeomlás után, azzal lepte meg a magyar gazdasági közvéleményt, hogy közzétette 1873 első feléről szóló mérlegét, amely 2 milliós alaptőke mellett 611.187 forint nyereséget mutatott ki. Ez a félévi mérleg ugyan az év végére már erősen romlott, mert az egész év tiszta nye-

résége már csak 565.051 forint volt, de azért ez volt az egyetlen bank abban az évben, amelynek tiszta nyeresége százalékszerűen mégis emelkedett. A régi komoly bankok is kénytelenek voltak sokkal kisebb nyereséget kimutatni az előzőnél és minden üzletágban hanyatlásról számoltak be. Ebben a tetszetős és hivalkodó nyereségkimutatásban egy részvénytranzakció játszott a főszerepet. Az Iparosok Általános Takaréék és Hitelegylete ugyanis még a krach előtt, 1873 februárjában átvette a Pest-Lipótvárosi Takarékpénztárt és 20.000 darab új részvényt bocsátott ki, természetesen az akkori időknek megfelelően, igen magas felpénzzel. Az időkre, a felfogásokra, a szellemre, amely abban a korban uralkodott, egyaránt jellemző és ezért feljegyzésre érdemes az a tény, hogy ugyanakkor, amikor az intézet magába olvasztotta a Pest-Lipótvárosi Takarékpénztárt, nyomban új hitelszervet alapított: Általános Pest-Lipótvárosi cég alatt, természetesen nem azért, mert egy ilyen hitelszervre akár neki, akár a pesti piacnak szüksége lett volna, hanem egyszerűen azért, mert alkalmat adott megfelelő és nagy haszonnal kecsegtető részvénytűvelésre. Az általános Pest-Lipótvárosi Takarékpénztárt életrehívó Iparosok Hitelegyletét eredetileg az akkor nagyon divatos német munkáshitelszervek, a Schulze-Delitzsch-féle szövetkezetek mintájára tervezték és a kérdés körül feltűnést keltett vitát kezdeményeztek. A szakértők megállapították, hogy a tervezett intézetnek semmi azonossága nem lehet a német eredetű hitelszövetkezetekkel, hiszen azok kizárólag munkások számára létesültek, míg a pesti, szövetkezet jellegű pénzügyintézetet, iparosok részére tervezték. A dolog vége az lett, hogy úgy az Iparosok Általános Takaréék és Hitelegylete, mint pedig az Általános Pest-Lipótvárosi Takarékpénztár kizárólag tőzsdeüzletekkel, telekspekulációkkal és általában akkor divatos alapítási üzletekkel foglalkozott, amelyek megszűntével csakhamar végetért az intézet keresete is. 1874-ben már csak 14%-os tiszta jövedelmet tudott kimutatni az az intézet, amely 1873 első felében még 60%-ot meghaladó nyereséggel dicsekedhetett. 1875-ben ez a kalandos életű és furcsa nevezetességre szert

tett intézet megbukott. A hivatalos igazgatósági jelentés szerint a bukást az intézet vezérigazgatójának hűtlen kezelése és félmilliót meghaladó sikkasztása okozta. A megtartott szigorú vizsgálat azonban megállapította, hogy bár a bukáshoz a lökést valóban a nagyarányú sikkasztás adta meg, de az intézet mérlegei már az előző években is szemfényvesztéssel készültek és hamisak voltak, mert állandóan olyan vagyonértékeket tüntettek fel, amelyek sohasem voltak tényleges értékek. Miután az intézetnél Budapest iparosságának igen jelentékeny része volt mint részvényes érdekelve, ezúttal is megkísérelték a már szokásossá vált együttes eljárással megmenteni a menthetőt. Az anyaintézetet és leányvállalatát egyesítették és Lipótvárosi Bank cég alatt új intézetet alapítottak. Ez az új intézet súlyos nehézségek között kezdte meg működését 1876-ban, a rá következő évben kevés osztalékot is juttatott részvényeseinek, de két évvel később már kénytelen volt ismét cégért változtatni. Ekkor egyesítették a Pest-Budai Kézművesbankkal és Budapesti Bankegyesület Részvénytársaság cég alatt folytatta működését.

A LASSU FELTÁMADÁS ADATAI ÉS ESEMÉNYEI.

Az eseményeket feljegyző és a gazdasági életet bíráló történetírás kénytelen elfogulatlanul megállapítani, hogy a kiegyezést követő fejlődés korában alakult pénzintézetek túlnyomó nagy többsége elesett a bécsi krach nyomasztó hatása alatt. Csak azok az intézetek maradtak meg, amelyek a fejlődési korszak első stádiumában születtek, amelyek jól voltak megalapozva és amelyeknek irányítása megbízható és megfontolt magyar kezekben volt. A múlt század 70-es éveinek végén már csak öt számottevő bank működött Budapesten, alapításuk sorrendjében:

- a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank,
- az Első Magyar Iparbank,
- a Magyar Általános Hitelbank,
- a Magyar Jelzáloghitelbank,
- és a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank.

A többi eltűnt, vagy eltűnőfélben volt, vagy tengődött, vagy kereste egy tisztességes elmúlás, esetleg egy jótékony fúzió lehetőségét.

A közönség általában sokkal nagyobb bizalommal és ragaszkodással vette igénybe a takarékpénztárakat, amelyek keményen dacoltak a viharral és ha betétállományukban, tárcaváltó-állományukban és elért tiszta nyereségükben hanyatlottak is az általános gazdasági romlás hatása alatt, egy pillanatra sem rendültek meg és a betétesek bizalmát változtatlanul élvezték a legnehezebb időkben is.

Természetesen egy hanyatló folyamat mutatkozott a régi bankok és a régi takarékpénztárak üzletmenetében 1873-tól kezdve, és ez a folyamat megszakítás nélkül tartott öt éven át, 1878-ig és csak 1879-ben kezdtek mutatkozni a javulás csekély jelei.

Erdekesnek látszik ebből az 1873-tól–1879-ig terjedő időből feljegyezni a működő öt bank árfolyamértékének és osztalékának hullámzását.

A Kereskedelmi Bank részvényeinek névértéke akkor 500 forint volt. A részvények tőzsdei árfolyama 1873-ban 765 forint volt, az intézet 85 forint osztalékot fizetett. Ez az árfolyam 1874-ben 775 forintra, 1875-ben 784 forintra emelkedett, majd 1876-ban 555 forintra csökkent. A mélypont 1877-ben állt be, amikor a részvények árfolyama alig valamivel a névérték fölött szerepelt, 524 forint volt. A javulás első jeleire az árfolyam 1878-ban 567 forintra, majd 1879-ben 635 forintra emelkedett. Hogy a kamatozás nem mindig befolyásolja azokat, akik tőkájukat részvényekben kívánják elhelyezni, élénken igazolja az a tény, hogy a bank 567-es árfolyam mellett 45 forint osztalékot fizetett 1878-ban és bár osztalékát a rákövetkező évben 40 forintra szállította le, a részvények árfolyama mégis több mint 10%-kal emelkedett az előző évhez képest, a csökkentett osztalék ellenére is. Az 1879-i tőzsdei árfolyamok jelzik a bizalom visszatérését és az újabb, most már jóval megalapozottabb és egyenletesebb gazdasági fejlődés, sőt fellendülés kezdetét.

Az Első Magyar Iparbank részvényeinek árfolyama

1873-ban 420 forint volt, 200 forint névérték mellett. Ez az árfolyam 1875-ben még 20 forinttal volt a névérték fölött, míg 1877-ben már 90 forinttal esett a névérték alá, ekkor 110 forinttal jegyezték a pesti tőzsdén, míg osztaléka 8 forint volt. A rákövetkező évben azonos osztalék mellett az Iparbank részvényeinek árfolyama 125 forintra emelkedett, míg 1879-ben, amikor az intézet egyáltalán nem fizetett osztalékot, részvényeit ismét drágábban, 148 forinttal jegyezték.

A Magyar Általános Hitelbank 200 forint névértékű részvényei 9 forint osztalék mellett 125 forinttal szerepeltek az árfolyamlapon 1873-ban. 1874-ben az intézet 17 forint osztalékot fizetett és részvényei 225 forintig emelkedtek. A mélypont 1876-ban következett be, amikor 100 forint volt az árfolyam és 5 forint volt az osztalék. 1878-ban a részvények árfolyama 212 forintra, az osztalék 20.5 forintra emelkedett, míg 1879-ben 25 forintos osztalék mellett 165 forint volt a részvények tőzsdei középárfolyama.

A Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank 1873—74-ben nem fizetett osztalékot. 1875-ben megkezdte az intézet az osztalékfizetést és ettől fogva évről-évre állandóan emelte a részvényeseinek juttatott nyereséget. A Leszámítoló Bank első osztaléka 7.8 forint volt részvényenként, ezt 1876-ban megduplázta, 1878-ban 11, míg 1879-ben már 12.5 forint osztalékot fizetett. A Leszámítoló Bank részvényeit ugyan bevezették a tőzsdére, de a részvényekben nem volt abban az időben tőzsdei forgalom, azért, mert a részvények 100%-ig biztos kezekben voltak.

A Magyar Jelzáloghitelbank 1873-tól—76-ig egyformán évi 3 forint osztalékot juttatott részvényeseinek, ezt 1877-ben 2 forintra csökkentette, míg 1878-ban egyáltalán nem fizetett osztalékot. 1879-ben kezdte meg újra az intézet az osztalékfizetést, akkor megint 3 forint osztalékot fizetett. Ezekben a részvényekben tőzsdei forgalom nem volt.

A takarékpénztárak sorában természetesen a Pesti Hazai Első Takarékpénztár vitte a döntően vezető szerepet és ennek az egyre fejlődő intézetnek üzleti arányai

nem egy tekintetben meghaladták a bankok üzleteit. Az intézet betétállománya és tárcaváltó-állománya állandóan erős fejlődést mutatott. A takarékpénztárak, beleértve a pestieket és a vidékieket is csak 1873-ban és 1874 első felében éreztek üzleti fejlődésükben több-kevésbé számottevő visszaesést, a javulás jelei ezeknél a hitelszerveknél előbb jelentkeztek, mint a bankoknál. A takarékpénztári mérlegek már 1876-tól, még inkább 1877-től kezdve egyre erőteljesebb fejlődés jeleit mutatják. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár, mely 1872-ben emelte alaptőkáját 2.400.000 forintra, 1875-ben már külön tartalékalapot létesített 468.000 forinttal. Ez a külön tartalékalap 1877-ben már meghaladta a háromnegyedmillió forintot, 1878-ban pedig 900.000 forint fölé emelkedett. Hasonló fejlődés mutatkozott a Hazai TakarékJövedelmei terén is. A kölcsönök, váltók és előlegek utáni kamatjövedelem, amely 1873-ban 1.595.000 forint volt, 1876-ban meghaladta az 1.900.000 forintot és 1877-ben 55.000 forinttal a 2 millió fölé emelkedett. Ezekben az üzletágakban azután három éven át csökkenés mutatkozott, ezek a jövedelmek 1880-ban az 1873-iki színvonalra estek vissza. Ezzel ellentétben az értékpapírok és pénztárjegyek utáni kamatból eredő jövedelem, amely 1873-ban még csak 625.000 forint volt, 1876-ban meghaladta az 1.100.000 forintot és ugrásszerű arányokban 1880-ig a 2.100.000 forint fölé emelkedett. Nem csökkent egyetlen egy esztendőben sem a TakarékJövedelme. Ez 1873-ban 534.601 forint volt, 1876-ban 654.947 forint, és 1881-ben haladta meg először az 1 milliót 9179 forinttal.

1878: A FORDULAT ESZTENDEJE.

Nem lehet pontosan megállapítani, hogy dátumszerűen mikor kezdődött az új fejlődés és lendület kisebb válságoktól megszakított korszaka. Az a korszak, amelyet általában a liberális individualista-kapitalista korszaknak szoktak nevezni. Talán nem is fontos a dátumszerű megállapítás, bár szeretnők azt mondani, hogy az 1878. év jelenti a fordulat igazi kezdetét, mert ebben az

évben teremtetten meg a hosszantartó európai békét a berlini konferencia, ebben az évben kezdte meg működését az Osztrák Magyar Bank, ebben az évben került a Hitelbank élére *Kornfeld Zsigmond* és ebben az évben tűnt fel először a magyar állami pénzügyi politika későbbi legkimagaslóbb egyénisége, *Wekerle Sándor*.

A megelőző korszakokat, a magyarországi hitelszervezet négy évtizedes történetét, már könnyebb körülhatárolni. Kezdődött a közérdek korával, amely 1839-től—1848-ig tartott, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület alapításától, a szabadságharcig. A második korszak az elnyomatás korszaka volt, 1849-től, a kiegyezésig, 1867-ig. A harmadik korszak 1867-től—1873-ig a gyors fejlődés, az erős iramú gyarapodás és a lázas alapítások korszaka volt.

A közérdek korában a hitelszervezeti alapítások lényege nem az üzlet, nem a kereseti lehetőség, hanem a magyar nemzet naggyátételének, a magyar jólét fokozásának, a magyar gyarapodás fejlesztésének előmozdítása volt. Az elnyomatást a hitelszervezet is, a passzív ellenállás módszerével szenvedte és küzdötte végig, hogy aztán frissen, rugalmasan, ha csökkent anyagi erővel is, de erkölcsi értékeiben jelentősen meggyarapodva kezdje meg az új életet. Az alapítási korszak esztendőiben már voltak igen erős kilengések és történetek igen nagy hibák. Elsősorban a fölföldi tőke részéről, amely két igen nagy bank alapításával mutatott olyan példát, amelyet sietve követtek sokan a belföldiek sorából, de amelyet sohasem fogadott el irányadónak a régi magyar hitelszervezet, amely megőrizte óvatos és körültekintő üzleti politikáját és amely korántsem szenvedte meg olyan mértékben az 1873-ik összeomlást, mint az új alapítások. Elsősorban ennek a ténynek köszönhető, hogy amikor elsímultak a nagy bécsi krach hullámverései, meglehetősen gyors volt a regeneráció menete és 1878-tól kezdve egészen 1914-ig, a világháború kitéréséig, már csak inkább érdekes és izgalmas, semmint veszedelmes gazdasági események, különösen tőzsdei események zavarták meg az állandó fejlődés lendületes menetét. Abban az emberöltőben, amely a berlini konferencia és a szarajevói gyilkosság

között telt el, igen sokszor voltak kritikus tőzsdei események, voltak súlyosabb jellegű világgazdasági zavarok, voltak nemzeti és nemzetközi szélhámosságok Európában és az európai gazdasági életre egyre nagyobb hatást és befolyást gyakorló Egyesült Államokban, de általában ez az emberöltő békében telt el. Békében és Európa és Amerika példátlan arányú gazdasági fejlődésében. Természetesen nagyban hozzájárult ehhez a fejlődéshez a technika óriási arányú és jelentőségű vívmánysorozata, a villamosság, majd a benzin rendkívüli hatása és befolyása a társadalmi berendezkedésre, az állam és az egyén életére.

A politikai és gazdasági liberális individualista-kapitalizmus alapította meg Magyarország hatalmas és a történelmi események által igazoltan megrendíthetetlen hitelszervezetét, amely 1914-ig már európai arányúvá és jelentőségűvé tudott fejlődni és amely épen ennek a nagyságának köszönhette, hogy átvészelte a világháborút, a forradalmakat, az inflációt és az 1931-iki példátlan arányú gazdasági világválságot is. Ez a korszak fejlesztette ki a nemzetközi jelentőségű és hitelű magyar kereskedelmét, amely azonban sokkal gyengébb ellenállóképességűnek bizonyult a hitelszervezetnél. Ez a korszak rakta le az erős és egészséges magyar gyár-ipar alapjait, amelynek nagyarányú kifejlesztése akkor kapott lendületet, amikor a világháború után a magyar állam életbeléptette az önálló vámtarifát és amely ma a nemzet életében nemcsak gazdaságilag foglal el igen jelentős pozíciót, hanem egyetlen levezetője azoknak a nehézségeknek, amelyeket sűrű népességünk és egyre emelkedő népszaporodásunk okozhatnak.

Bűne a liberális korszaknak egészségtelen és apolitikus földbirtokpolitikája volt, amelynek eredményeként lúrt, sőt előmozdította a kivándorlást, nem enyhítette a leghasznosabb réteg, a kisbirtokos parasztság és a földműves szegénység nyomorát, hagyta érvényesülni a nemzetiségi politikát. Nem célunk és nem feladatunk, hogy ezekkel a kérdésekkel részletesebben foglalkozunk, még arra is csak éppen rá akarunk mutatni, hogy a magyar kormányok ezekben az évtizedekben eltúrték

egyes nemzetiségi jellegű belföldi és külföldi pénzügyintézeteknek a hazai nemzetiségeket erősítő pénzügyi politikáját. Ez igen nagy mulasztás volt a magyar államhatalom részéről, de talán még inkább mulasztásszámba megy, hogy a magyar hitelszervezet nem kapott kellő útmutatást és kellő támogatást egy olyan pénzügyi politika bevezetésére, amely főleg a nemzetiségi vidékeken a magyarság megerősítését szolgálta volna. Az államhatalom beérte azzal, hogy a nemzetiségi vidékeken a magyar pénzügyintézetek segítették a kormányjelölteket képviselőválasztások alkalmával, de sohasem gondolt arra, hogy a kétségtelenül készséggel rendelkezésre álló hitelszervezetet igénybe vegye és főleg az agrár jellegű, vagy agrárüzletekkel foglalkozó hitelszervezetek útján a határszéleken, vagy a sűrűbben lakott nemzetiségi vidékeken megfelelő birtokpolitikával magyar telepítéseket vigyen keresztül. A magyar hitelszervezet részéről ebben az irányban néhányszor történt is igen okos és céltudatos előterjesztés, a különböző kormányok azonban nem mertek hozzányúlni ehhez a kérdéshez, minden jogos feltevés szerint azért, mert Bécs nem látott volna szívesen egy ilyen reális magyar politikát és a magyar kormányok sorsa mégis csak Bécestől függött. A magyar közjogi ellenzék politikája évtizedeken át kimerült »az átkos közösügyek« ellen való küzdelemben és ha volt is közgazdasági és nemzetgazdasági problémája ennek az ellenzéknek, ez teljesen kimerült az önálló magyar bankért és az önálló magyar vámterületért folytatott küzdelemben.

Ez a közjogi ellenzék élesen harcolt akkor is, 1878-ban, amikor egy évtizedet meghaladó változatos, mozgalmas, sőt izgalmas tárgyalások után a kormány előterjesztette javaslatát, amely 10 évre kívánt bankjegykibocsátási jogot biztosítani az Osztrák Nemzeti Bankból Osztrák—Magyar Bankká átalakult intézetnek.

AZ OSZTRÁK—MAGYAR BANK

Egészen 1878-ig tudvalevőleg az Osztrák Nemzeti Bank jegyei voltak forgalomban Magyarországon is, nem ugyan törvényesen, de ténylegesen. Császári rendeletek szabályozták és engedélyezték 1816 óta az Osztrák Nemzeti Bank működését, de az intézetnek Magyarországhoz való viszonyát még a kiegyezés sem szabályozta 1867-ben, amikor is a magyar állam csak arra vállalt kötelezettséget, hogy, önálló jegybankot nem létesít és az Osztrák Nemzeti Bank jegyeinek kényszerárfolyamát biztosítja. Már ezt a megállapodást megelőzően is nemcsak bankjegyei forogtak Magyarországon az Osztrák Nemzeti Banknak, hanem kiterjedt banküzleti tevékenységet is folytatott az ország egész területén. A szabadságharc után, amikor az Osztrák Nemzeti Bank is erősen megszenvedte a forradalmak szülte pénzügyi válságot, a bécsi kormány igen sok kísérletet tett, hogy valutáris téren tiszta és egészséges helyzetet teremtsen. 1858-ban vezették be az osztrák értékű valutát, de ez már 1859-ben megrendült. 1862-ben, amint ezt már feljegyeztük, új rendezés és új jegybanktörvény készült, de ebből a porosz háború után 1866-ban csak új adósság maradt és egy 1876-ig szóló szabadalom. Amikor 1876-ban ez a szabadalom lejárt, Ausztriában császári rendelettel ideiglenesen meghosszabbították, mert akkor már tárgyalások voltak folyamatban Magyarországgal az Osztrák—Magyar Bank megalapítása érdekében. Az Osztrák Nemzeti Bank, amely 1816 július 1.-én kapta első szabadalmát, így eredeti formájában hatvan évet élt. Első szabadalma 1842-ben járt le, ezt akkor 1866-ig hosszabbították meg, majd 1866-ban 1876-ig történt a meghosszabbítás. Az Osztrák—Magyar Bank megalapításának legfőbb nehézsége annak a 80 millió adósságnak a kérdése volt, amellyel a bécsi kormány az Osztrák Nemzeti Banknak tartozott, és amelyben való részesezéshez a magyar kormánnyal szemben határozott követelést támasztott. A magyar kormány végül hosszú ellenállás után engedett ebben a kérdésben, aminek az lett

a következménye, hogy az Osztrák–Magyar Bank népszerűtlen légkörben kezdte meg működését 1878-ban.

A magyar közvélemény, amely már az 1869-i válságot is az Osztrák Nemzeti Banknak tulajdonította és amely 1873-ban is csak kevéssé volt megelégedve az Osztrák Nemzeti Bank segítő tevékenységével, nem fogadta túlzott lelkesedéssel az 1878. XXV.-ik törvénycikket, amely 10 esztendőre, 1887 december 31.-ig adott szabadságot jegykibocsátásra az Osztrák–Magyar Banknak, fenntartván a jogot a szabadság lejártá után önálló jegykibocsátási intézet alapítására. A gazdasági körök még 1873-ban azt remélték, hogy sikerül egy olyan intézetet alapítani, amely alapja lehet egy későbbi önálló magyar jegybanknak, letárgyaltak és megszavaztak az országgyűlésen egy ilyen értelmű törvényjavaslatot, de a nagy válság szétlépte ezeket a reménysegeket. Akik nem a közjog alapján, hanem gazdaságilag gondolkodtak, arra a meggyőződésre jutottak, hogy a magyar gazdasági életnek, különösen a magyar pénzügyi életnek a bankjegykibocsátás terén erősebb és biztosabb támasztéka az Osztrák–Magyar Monarchia, bár igen sokan vallották azt a meggyőződést, hogy az önálló magyar jegykibocsátás igen nagy lendületet adna a magyar gazdasági élet fejlődésének. A többség megszavazta az 1878-ik évi XXV. törvénycikket az Osztrák–Magyar Bank alapításáról. A törvény és az alapszabályok szerint a bank székhelye Bécs maradt, de főintézetet létesítettek Budapesten is. A bank vezetése egységes maradt, az intézet sorsát egy kormányzó irányította, aki mellett két alkormányzó és 12 főtanácsos intézte az ügyeket. Az egyik alkormányzó az alapszabályok szerint a bécsi, a másik a budapesti főintézet elnöke lett, mindkettőt az uralkodó nevezte ki, a két pénzügyminiszter külön-külön való előterjesztésére. A főtanácsosokat a közgyűlés választotta, nyolcat közvetlenül, kettőt-kettőt pedig a bécsi, illetőleg a budapesti főintézet kijelölése alapján. Mint magyar vívmányt érezték és tüntették fel az alapszabályoknak azt a rendelkezését, hogy a leszámítolási és kölcsönüzlet tekintetében az osztrák és a magyar bankpiacokon ugyanazon általános szabályok lettek érvénye-

sek. A bécsi igazgatóság tagjai csakis osztrák, a budapesti igazgatóság tagjai csakis magyar állampolgárok lehettek. Az Osztrák—Magyar Bank kötelezte magát, hogy a magyar piacok leszámítolási és kölcsönüzlete céljára legalább 50 millió forintot bocsát a budapesti főintézet rendelkezésére. Nagyobb hitelszükséglet esetén ezt az összeget emelni lehetett. Az Osztrák—Magyar Bank egyidejűleg kötelezettséget vállalt, hogy a magyar pénzügyminiszter által kijelölendő helyeken a Szent Korona területén tíz új bankfiókot létesít.

Az Osztrák—Magyar Bank megalapítása és 10 éves szabadalma némileg rendezettebb pénzügyi helyzetet teremtett, de egyáltalán nem jelentette az annyira óhajtott valutarendezést, mert az alapszabályokból hiányzott a készfizetések felvételének kötelező rendelkezése. A bank csak jogot kapott, hogy a készfizetéseket bármikor megkezdheti, ami azt jelentette, hogy a bank nem állt a valutarendezés útjába. A kérdés megoldásának legfőbb akadályai az állampénzügyek voltak. Ausztriában is, Magyarországon is. Rendkívül sok volt a közös függő adósság és az osztrák követelések olyan nagyok voltak a magyar tehervállalásra vonatkozólag, hogy a kormány ebben az irányban még csak tárgyalásokat sem mert kezdeni.

Az Osztrák—Magyar Bank nyomban a törvény kihirdetése után megkezdte működését. 1879-ben Győrött, Kolozsvárott, Nagykanizsán, Pozsonyban és Szegeden állította fel fiókjait, 1880-ban Aradon és Sopronban. Különösen ez utóbbi helyen volt nagy fontossága és jelentősége annak, hogy a jegyintézet fiókja megkezdte működését, Sopron igen sokat szenvedett a bécsi összeomlás hatása alatt, 1873-ban és az azt követő években itt egy nagyobb és négy kisebb pénzintézet szüntette be fizetéseit és ezt a város és az egész vármegye is érzékenyen megszenvedte. 1881-ben Eszéken létesült jegybankfiók. Ezzel együtt a magyar birodalomban a budapesti főintézetten kívül tizenöt fiók működött, ebből tizenhárom esett a tulajdonképeni Magyarországra, kettő pedig a társországokra.

A bank igen jól működött. Elfogulatlanul, politikai

tekintetektől mentesen, kizárólag gazdasági célokat szem előtt tartva végezte feladatát. Igyekezett minden tekintetben előzékenységet mutatni, a fiókok nem helyi, hanem kerületi beosztást kaptak, sőt a jobb és gyorsabb kiszolgálás érdekében nagyobb helyeken, ahol bankfiók nem volt, az intézet mellékhelyeket létesített. Az első mellékhelyek Kecskeméten, Székesfehérváron, Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Miskolcon, Pécsen, Ujvidéken, Nagybecskerekén, Lugoson, Fehértemplomban, Versecen és Sziszeken létesültek, vagyis több olyan városban is, ahol később bankfiók nyílt. Hogy működésének ötödik évében, 1883-ban miként szolgálta a magyar hiteléletet az Osztrák—Magyar Bank, arról a következő kimutatás tájékoztat:

A főintézet és fiókjainak székhelye.	Működése megkezdésének éve.	Dotáció 1883 dec. 31.	Váltótárca	Előlegek értékpapirokra.
Budapest	1851	37.900.000	31.208.563	4.852.300
Arad	1880	1.200.000	1.024.903	62.700
Brassó	1854	800.000	561.276	114.100
Debrecen	1856	2.400.000	1.905.149	265.000
Fiume	1856	600.000	448.964	30.800
Győr	1879	1.100.000	664.993	59.000
Kassa	1854	1.800.000	1.490.101	201.500
Kolozsvár	1879	1.700.000	1.212.818	309.200
Nagykanizsa	1879	1.800.000	1.664.280	45.800
Nagyszeben	1854	700.000	288.177	281.800
Pozsony	1879	1.500.000	803.074	379.200
Sopron	1880	800.000	429.497	113.700
Szeged	1879	2.400.000	2.138.809	98.700
Temesvár	1854	2.500.000	1.922.797	234.400
Zágráb	1854	1.900.000	1.259.714	451.600
Eszék	1881	900.000	712.498	40.700
Összesen:		60.000.000	47.735.613	7.540.500

A kimutatásból kitűnik, hogy Budapest után Szeged, Temesvár és Debrecen pénzüpiacának, tehát igen fontos magyar gazdasági gócpontoknak nyújtotta a legnagyobb hitelt az Osztrák—Magyar Bank, amely mint ugyancsak a kimutatásból kitűnik, mindazokon a helyeken, ahol az Osztrák Nemzeti Banknak volt fiókjintézete, ezeket a fiókokat átvette.

Fel kell jegyezni az Osztrák-Magyar Bank javára,

hogy semmilyen tekintetben nem állt a magyar hitel-élet fejlődésének útjába. Ezt a megállapítást alátámasztandó Vargha Gyula Magyarország pénzüzetei című művében érdekes kimutatást közöl a leszámítolás fejlődéséről 1866-tól—1883-ig. A kimutatásból kitűnik, hogy ez alatt a tizenhét esztendő alatt a bank magyarországi intézeteinél leszámított összeg 868%-kal emelkedett, míg ugyanezen idő alatt az osztrák bankintézetek váltóleszámításainak növekedése csak 81% volt. Amíg Magyarország 1866-ban csak kereken 6%-kal részesült a jegyintézet leszámításában, ez a részesülés 1883-ban már 26% fölé emelkedett.

BESZÉDES SZÁMOK A JAVULÁS KORSZAKÁBÓL

Az 1873-iki összeomlást nemcsak Magyarország heverte ki, a 70-es évek végén már egész Európában igen nagy fejlődés jelei mutatkoztak. Nagy volt a pénzbőség Angliában, Németországban, Hollandiában és az erősen fejlődő svájci hitelszervezeti életben és különösen nagy volt Párisban, ahol ismét megkezdődött nemcsak a nagyarányú belső tevékenység, hanem megindult a francia tőkeáramlás egyidőben Nyugat felé a tengerentúltra és a Kelet felé, Magyarországra és a Balkánra is. Nálunk ismét alakult új francia tőkével egy nagyobb pénzüzet, a Magyar Vasuti Bank, amely azonban eredeti formájában nem bizonyult szerencsés alapításnak és rövid működés után átalakult és Magyar Országos Bank címen folytatott elég számottevő tevékenységet hosszabb időn át a magyar hitelszervezet életében.

A pénz általában olcsóbb lett a világszerte mutatózó pénzbőség hatása alatt Magyarországon is. A világ-gazdasági helyzet lehetővé tette a magyar állam által élvezett hitelek olcsóbbá tételét. Az állam kezdte mérsékelni az uzsorakamatokat és ez az örvendetes tény, megadta a jogot ahhoz, hogy a hitelviszonyok terén közhelépjen és fellépjen az uzsora ellen. Így született meg az 1877-ik évi VIII. törvénycikk, másfél század alatt a negyedik magyar uzsoratórvény, amely jótékony hatást gyakorolt a kishitel alakulására. Az uzsora leküz-

désére mugújult harc fegyverlarsakat keresett, ez az irányzat szülte az első hitelszövetkezeteket, amelyek komoly hatósági segítséggel létesültek. A takarékoskodás és az olcsóbb pénzszerzés céljait kívánta szolgálni a Postatakarékpénztár működése is. 1885-ben létesítette a törvényhozás a Magyar Királyi Postatakarékpénztárt, amely különösen működésének első negyedszázada alatt jelentékeny mértékben előmozdította a kisemberek takarékoskodását, későbbi fejlődése során pedig a forgalom egyszerűsítésének egyik legjelentősebb és leghasznosabb tényezője lett.

Az 1873—1881 között eltelt időről érdekes adatokat szolgáltatnak hitelszervezeti életünk egykori statisztikai kimutatásai. Az összes hitelintézetek száma volt

1873-ban	490
1874-ben	396
1875-ben	625
1876-ban	645
1877-ben	649
1878-ban	651
1879-ben	668
1881-ben	716

Ezek között volt:

Bank	109
Takarékpénztár	322
Szövetkezet	266
Földhitelintézet	5
Osztrák—Magyar Bank intézeti fiók	15

A leszámítolási üzlet terén 1873-ban a hitelszervezet bankszerű tárcaállománya 126 millió volt, 1881-ben a váltótárca 201. millióra emelkedett.

Az előlegüzlet összege 1873-ban kerekén 33 millió forint, 1880-ban 22 millió forint, 1881-ben 27 millió forint volt.

A jelzálogüzlet 1873-ban megközelítette a 177 millió forintot, 1881-ben pedig kerekén 260 millió forint volt.

A takarékpénztári betétek összege 1873-ban meghaladta a 174 millió forintot, 1880-ban a 305 millió, 1881-ben pedig a 336 millió forintot.

A kifizetett osztalék 1873-ban 8.181.000 forint volt, 1880-ban 11.764.000 forint, 1881-ben 13.286.000 forint.

A tartaléktőke 1873-ban 8 millió, 1880-ban 20.268.000, 1881-ben 23.350.000 forint volt.

A bankfronton 1867-hez képest igen nagy és jelentős emelkedés mutatkozott nem egészen másfél évtized alatt. Míg 1867-ben a földhitelintézetek nélkül öt bank működött, ez a szám 1881-ig 109-re emelkedett. Ezek a bankok 1881-ben 38.392.176 forint tényleges alaptőkével dolgoztak, betétállományuk meghaladta a 40 millió forintot, váltótárcájuk az 51 milliót, előlegüzletük a 10 milliót, jelzálogüzletük a 13 milliót. Az 1881-ik évre a bankok 3.942.497 forint tiszta nyereséget mutattak ki.

1867-ben ötvennégy takarékpénztár működött Magyarországon. Számuk azóta állandóan nőtt és csak a nagy válság évében csökkent átmenetileg. 1879-ben 309 takarékpénztár működött, 1881-ben pedig már 322.

1866-ban a takarékpénztárak alapszabályszerű alaptőkéje a tartaléktőkével együtt 2.600.000 forint volt, ez a szám 1881-ben 26.668.000 forintra emelkedett.

A magyar takarékpénztárak betétei 1866-ban meghaladták az 53 millió forintot, a takarékpénztári betétállomány 1881-ben már 283 millió fölé emelkedett.

A takarékpénztári váltótárca 1881-ben 103 millió forint, a jelzálogkölsönök összege 101 millió forint, az előlegüzlet összege 7 millió forint volt.

Meglepetést jelent a kor történetének kutatója részére az a kimutatás, amelyet az 1881-ik évi kamatlábról a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában 1883-ban megjelent »Nemzetgazdasági és Statisztikai Évkönyv« az 1881-ik év kamatlábról feljegyez és amely a következőként hangzik:

»A bankoknál a szedett kamat a leszámítolásnál 3,5–13% között változik, átlagban 8–10% körül forog; előlegeknél 5–24% közt az átlag 10–12% körül található. A takarékpénztáraknál a leszámítolási díj 4–12%, az előlegek utáni kamat 5–14%, a jelzálogkölsönök utáni kamat 5–12%. A legtöbb intézet a törvényes védelmet élvező 8% kamatot jegy-

zi. A takarékpénztári betét után fizetett kamat 2—10% között ingadozik. Dacára az alacsonyabb betéti kamatnak, a takarékpénztári betétek az utolsó évben ismét jelentékenyen emelkedtek. A szövetkezeteknél is a kamatláb egészben véve magas, a leszámítolásnál 6—12%, az az előlegeknél 5—14%, jelzálognál 6—10%, kölcsönkötvényeknél 6—24% «.

Nehéz kételkedni annak az akadémiai kiadványnak hitelességében, amelyet Földes Béla szerkesztett, viszont szabad csodálkozni a kamatok magasságán négy esztendővel az 1877-iki uzsoratorvény életbeléptetése után.

BANKJEGYEK ÉS PAPIRPÉNZEK 1880-BAN

A gazdasági fellendülés nagy és általános volt 1880-ban az egész világon. Az államok adóssága mindenütt csökkent és az államadóssági címletek kamatozása alacsonyabb lett. A hitelintézeti és kereskedelmi forgalom jelentősen megnövekedett és nem lesz érdektelen feljegyezni ebből az időből a papírpénz és bankjegyforgalom adatait a legszámottevőbb országokról. Burchard szerint 1880-ban a papírpénz és bankjegyforgalom forintra átszámítva a következő volt:

Nagybritanniában	425 millió
Franciaországban	922 „
Ausztria—Magyarországon	654 „
Németországban	503 „
Oroszországban	1.157 „
Olaszországban	666 „
Hollandiában	168 „
Belgiumban	136 „
Svédországban	50 „
Svájcban	37 „
Norvégiában	17 „
Spanyolországban	67 „
Az Egyesült Államokban	1.486 „

Franciaország államadóssága ebben az esztendőben meghaladta a 10 milliárd forintot, Spanyolországé 5 milliárd volt, Az osztrák államadósság 3.600 millió

forint. Magyarország kamatterhe igen nagy volt, évi 95 millió forint. Az államadósság és főleg a kamatterhek csökkentése látszott a legfontosabb nemzetgazdasági feladatnak, mert ennek megoldásával az egész hiteléletben alacsonyabb kamatok és egészségesebb és erőteljesebb gazdasági működés vált lehetővé.

Még az államadósságok rendezésénél is sürgősebb és fontosabb feladatnak látszott a valutarendezés, mert a kétféle papírpénz a bankjegyek és államjegyek forgalma igen nagy mértékben megnehezítette az egészséges hitelélet kialakulását. 1866-ban annyi államjegy került forgalomba, hogy a pénzügyi helyzetet roppant nehezzé tette, még a legbeavatottabb tényezőknek sem volt kezdetben pontos áttekintésük a kibocsátott államjegyek összegéről. A bankjegyek terén megszűnt minden rendszertelenség és hatalmaskodás, még az osztrák kormány is betartotta azokat a megállapodásokat, amelyeket 1862–64-ben az Osztrák Nemzeti Bankkal kötött, az Osztrák–Magyar Bank megalakulása és működésének megkezdése óta pedig ezen a téren a legrendezettebb viszonyok uralkodtak. A bankjegyforgalom természetesen és szükségszerűen állandóan emelkedett, a jegykibocsátás kezdete óta évtizedről-évtizedre, majd az Osztrák–Magyar Bank megalakulása óta évről-évre, amint ez a következő érdekes táblázatból kitűnik:

A bankjegyforgalom ugyanis

1818 végén	26.738.365 forint
1820 „	51.915.255 „
1830 „	111.988.605 „
1840 „	167.079.390 „
1850 „	255.367.221 „
1860 „	474.861.562 „

volt. Amikor a bankakta életbeléptetése után a bankjegyek nagyrészt bevonták és az Osztrák Nemzeti Bank új alapon folytatta működését, a bankjegyforgalom természetesen csökkent. 1870-ben 296.893.160 forint volt a bankjegyforgalom, ez 1880-ban 328 millió fölé, 1881-ben 354 millió fölé, 1882-ben 368 millió fölé és 1883-ban 380 millió fölé emelkedett.

Allamjegy ekkor már csak körülbelül 350 millió értékben volt forgalomban, a kormányok komolyan vették azt a vállalt kötelezettségüket, hogy az államjegyek forgalmát a lehetőség szerint állandóan és egyre fokozottabb mértékben csökkentik. Új államjegyek természetesen az Osztrák—Magyar Bankról szóló törvény értelmében nem kerülhettek forgalomba. Talán nem érdektelen a feljegyzésre, hogy az 1883-iki kimutatás szerint az államjegyek közül 69 millió egyforintos, 26.700.000 ötforintos és 2.960.000 ötvenforintos államjegy volt forgalomban.

Nemes fémből vert pénzek a bécsi és körmöcbányai pénzverő hivatalokban készültek. Egy 1883-i kimutatás szerint a bécsi pénzverde a törvényes országos ezüstpénzek közül 69.579 darab kétforintost, és 6.035.954 darab egyforintost hozott forgalomba. Az aranypénzek közül 36.739 darab négyszeres aranypénz, 408.639 darab egyszerű aranypénz, 30.814 darab nyolcforintos és 3.720 darab négyforintos aranypénz került ki, összesen 2.931.515 forint 40 krajcár értékben. Egykrajcáros rézpénzt a pénzverde 35 millió darabot hozott forgalomba.

A körmöci pénzverdében a törvényes országos ezüstpénzből csak egyforintost vertek és pedig 7.040.766 darabot. Nyolcforintos arany 300.429 darab került ki Körmöcről, míg négyforintos arany 11.685 darab került forgalomba. Egykrajcáros rézpénzt ebben az esztendőben 8.535.127 darabot vertek Körmöcön.

A pénz 1881 óta állandóan olcsóbbodott az egész világon. Ezen a téren nálunk is a javulás erős jelei mutatkoztak, de még messze elmaradtunk a nyugati hitelviszonyok mögött, sőt Bécsben is jóval olcsóbb volt a pénz, mint Budapesten és Budapesten is jóval olcsóbb, mint a vidéken, ahol egyes helyeken még mindig szenvedtek a kölcsöntkeresők az uzsora súlyos nyomása alatt.

Különösen 1883-ban mutatkoztak a javulás nagyarányú jelei a nemzetközi pénzpiacokon. Amíg ez év január elején Amszterdamban 5 és fél, Frankfurtban 5, Brüsszelben 4, Londonban 5, Párizsban 3.5 és Bécsben 5% volt a kamatláb, addig ugyanez év decemberében

ez a kamatláb mindenütt legalább fél %-kal, de a legtöbb helyen 1%-kal csökkent.

A magyar állam hitele egyre nagyobb mértékben javult a számottevő piacokon. A magyar államadósság, amely összesen 1.171 millió volt, már csak 5.36%-os kamatterhet viselt, nagyobbat mint Olaszország, vagy Ausztria, de már kisebbet, mint Oroszország, amelynek kamatterhe 6% volt.

A budapesti tőzsdén akkor még, a fejlődés e kezdeti éveiben nem sok szerepe volt a spekulációnak, a Bontoux-féle nemzetközi kalandosság alig érinthette a pesti piacot, bár magának Bontouxnak volt Budapesten is rövidéletű pénzügyi érdekeltsége, de amennyire fejlődött a forgalom és fokozódott a vállalkozási kedv minden komoly téren, annyira nem volt tőzsdei spekuláció. Csak a hivatásos játékosok játszottak, a nagyközönség csupán befektetésre vásárolt értékpapírokat. A részvények árfolyama aszerint változott, amint a vállalatok osztalékot fizettek, csökkentettek, vagy emeltek, ez elsősorban vonatkozott az iparvállalatok tőzsdén jegyzett részvényeire. Az Első Magyar Biztosító Intézet részvényeiben az egész 1883-ik év első felében csak 3.400 és 3.450 forint között volt árhullámozás, igaz, hogy ez volt az egyetlen részvény a pesti tőzsdén, amelynek árfolyama még 1873 májusában és az azt követő hónapokban nemcsak, hogy nem csökkent, hanem még néhány forinttal emelkedett is.

Amikor az 1883 év második felében a párizsi és frankfurti tőzsdék viharának hullámai elérték Budapestet, itt is mutatkozott némi lanyhulás, amely azonban nem volt jelentékenyebb mértékű. A Hazai Takarékpénztár részvényei, amelyek 1883 februárjában 4.720 forinton álltak, ez év júliusában 4.520 forintra csökkentek. A Pesti Hengermalom részvényei 710 forintos legmagasabb árfolyam után, 580 forintra estek. Ezt az árnyatlást még az Első Magyar Biztosító részvényei is megérezték, 3.450 forintos januári jegyzésük után, 1883 szeptemberében 2.975 forintért is kaphatók voltak. A tőzsde azonban ettől a kis eltéréstől eltekintve általában nyugodt és biztató képet mutatott a fejlődés új

korszakában és ez a folytonos javulás szinte zavartalanul tartott egészen a 90-es évek derekáig.

A HITELSZERVEZETI FEJLŐDÉS MEGOSZLÁSA ORSZÁGRÉSZEK SZERINT

Az állam pénzügyi helyzetének állandó javulása, a kereskedelem és ipar fejlődése, az egyre fokozódó mezőgazdasági termelés természetszerűen maga után vonta a hitelszervezet fejlődését is, amely 1878 óta ismét jelentősebb arányokban folytatódott. Sok nézőpontból nem látszik érdektelennek megállapítani a hitelszervezet eloszlását az ország területén, mert jóléti, vagyonosodási és fejlődési kérdések jobban bírálhatók el a hitelszervezet területi alakulásának ismerete alapján. Már 1881-ben készült ebben az irányban statisztikai felvétel, amelynek adatai a következők voltak:

	Tényleges népesség	Hitel- intézetek
Duna balpartján	1.757.552	100
Duna jobbpartján	2.562.355	155
Duna—Tisza köz	2.340.959	144
Tisza jobbpartján.	1.441.541	71
Tisza balpartján	1.820.855	63
Tisza—Maros köz	1.721.312	71
Erdély	2.086.048	71
Fiume város és területe	20.981	4
Összesen:	<u>13.749.603</u>	<u>679</u>

A hitelintézeti szám nem egyezik a hivatalos statisztikai adatokkal, amelyek 716 hitelintézetről adnak számot ebből az időből, a hivatalos kimutatásban azonban szerepelnek a tisztviselői és vasutas szövetkezetek is, amelyeket ez utóbbi kimutatásnál mellőztek, mert országos jellegűek és így a területi elbírálásnál figyelmen kívül hagyandók voltak.

Az összeállításból kilúnik, hogy a legtöbb hitelintézet a Duna jobbpartján működött, és aránylag sok hitelszerv volt a Duna—Tisza közében is. A lakosság számához viszonyítva a legkevesebb volt a hitelintézetek

száma Erdélyben, ami annál meglepőbb, mert a legelső takarékpénztár Brassóban alakult és mert a szabadságharc előtti időkben számos takarékpénztár létesült a Királyhágón túl. A részletes kimutatásból kitűnőleg kevés a hitelintézetek száma ebben az időben Beregben, Borsodban, Sárosban, Ungban, Biharban, Szatmárban és különösen Ugocsában, ahol mindössze egyetlen egy takarékpénztár működött. A legjobban el voltak látva hitelintézetekkel az 1881-i részletes kimutatás szerint Temes, Torontál, Abauj-Torna, Bács, Pest-Pilis, Vas, Veszprém, Zala, Tolna, Fejér és Nyitra vármegyék.

Ha a szövetkezeteket, amelyek számra nézve sokan voltak, de szerepre és jelentőségre nézve messze elmaradtak a bankok és takarékpénztárak mögött, figyelmen kívül hagyjuk, akkor a megoszlás képe jelentősen megváltozik. 1881-ben ugyanis az Osztrák—Magyar Bank budapesti főintézetét, vidéki fiókjait és a földhitelintézeteket is beleértve, viszont a mindenfajta szövetkezeteket figyelmen kívül hagyva 449 hitelintézet működött az ország területén. Ezekből 127 volt bank és 322 volt takarékpénztár. Meg kell jegyezni, hogy már abban az időben sem volt lényeges eltérés a bankok és takarékpénztárak között, a bankok betéteket gyűjtöttek és a takarékpénztárak banküzleteket bonyolítottak le. Ha mégis megkülönböztetést teszünk a kétféle hitelszerv között, akkor 1881-ben az ország területén a megoszlás a következő volt:

	Bankintézet	Takarékpénztár
Duna balpartja	22	48
Duna jobbpartja	14	81
Duna—Tisza köz	32	64
Tisza jobbpartja	22	38
Tisza balpartja	12	37
Tisza—Maros köz	14	32
Erdély	9	20
Fiume és területe	2	2
Összesen:	<u>127</u>	<u>322</u>

Ebből az összeállításból kitűnik, hogy 1881-ben közel 100.000 lélekre jutott egy bankintézet és 100.000 lélekre 2.5 takarékpénztár. Az átlagnál jobban volta!

ellátva különösen takarékpénztárakkal a Duna jobbpartja és a Duna—Tisza köz. A részletes kimutatás szerint egyetlen egy bankintézet sem volt 1881-ben Árva, Baranya, Komárom, Moson, Veszprém, Szilágy és Krasó-Szörény vármegyékben és a legtöbb erdélyi vármegyében. A takarékpénztárak megoszlása már egészségesebbnek látszott, úgyszintén a különböző jellegű hitel-szövetkezeteké is.

AZ UZSORA A CSUCSPONTON — UJ UZSORATÖRVÉNYEK

A hitelszervezet fejlődése, amely az 1873-i összeomlás után megállt és csak 1878-ban vett újabb lendületet, erős segítségére volt ugyan az államhatalomnak az uzsora letörésében, de mert ennek a hitelszervezeti fejlődésnek irama nem volt elég gyors, egyre jobban vált kívánatosná a kormányzati beavatkozás, mert megfelelő hitelszervezeti hálózat és működés hiányában, az ország különböző részein még egyre rombolt és tombolt az uzsora. Hiába történtek szigorú intézkedések az 1877-i uzsoratörvényben, már hat évvel később újabb törvényhozásra volt szükség az uzsora megfélemezésére. Hogy a mai ember előtt tisztán álljon a 80-as évek uzsorászkodásának mértéke, szükségesnek tartjuk közölni azokat az adatokat, amelyeket az igazságügyminisztérium szerzett be akkor, amikor az 1778-i uzsoratörvényt előkészítette. Meg kell jegyeznünk, hogy az 1877-i VIII. törvény-cikk életbeléptetése csak nagyon kevéssel enyhítette az uzsorát és az 1883-i adatgyűjtés csak lényegtelen eltéréseket mutat az 1877-ikitől. A kirívó és üldözhető esetek tűntek el és a burkolt uzsora sűrűbben jelentkezett. Az 1877-i adatgyűjtés során az igazságügyminisztérium felkérte az ország területén levő első folyamodási törvényszékeket, közöljék vele a jelzálogilag biztosított és bekebelezett tőkék és azok kamatainak kimutatását. A törvényszékek adatszolgáltatása a következő volt:

Az aradi törvényszéknél a jelzálogilag biztosított tőkék rendszerint 10—24%-ra voltak bekebelezve. Egy esetben, 1783-ban fordult elő 60%.

A beszercebányai törvényszéknél biztosított tőkék kamata rendszerint 10%, kivételesen 7%, mint legkisebb és egy-két esetben 30%, mint legmagasabb.

A debreceni törvényszék jelentése hangsúlyozta és kiemelte, hogy a nyilvános pénzüzetek által eszközölt bekeblezéseknél 6—12% a kamat. A magánosok által eszközölt bekeblezéseknél 16—24% és ezenkívül 2.4% jövedelmi adó, igen gyakran 36—48% és ehhez 3.6—4.8% jövedelmi adó. Egyes esetekben 72—96, sőt 120% kamat is kebleztett be.

A fehértemplomi törvényszéknél a biztosított tőkék kamatlába rendszerint 8—12% volt, kivételesen 20%. Egyetlen egy esetben, egy lajtántúli hitelező részére, 50%.

A kolozsvári törvényszéknél rendszerint 10—24% volt a kamat. Egyes esetekben 40—69, sőt 100%-ig is történtek bekeblezések.

A lugosi törvényszéknél a rendszeres kamat 15—24% volt. Néhány esetben 60—70% volt. Egy esetben 100%-kal történt bekeblezés. Ezenkívül némelykor a késedelmi kamatot és a kötbért is bekebleztették.

A máramarosszigeti törvényszék jelentése szerint a kamat 40—60% között mozgott. Fordultak elő azonban esetek, hogy 250—480%-ig is történtek bekeblezések.

A nagyváradai törvényszéknél a rendszeres kamat 20—24% volt. Néha 10—15%, mint legkisebb. Gyakran 36—60%. Pár esetben 80, sőt 120%-kal is történtek bekeblezések.

A pestvidéki törvényszéknél a leggyakoribb bekeblezés 13—20%-os. Néha 60—120%-os bekeblezések is történtek.

A pozsonyi törvényszék megállapítása szerint hitelintézeti kötelezvényeknél rendszerint 6.5—10%, magánkötelezvényeknél 16—40% kamatot kebleztettek be.

A szabadkai törvényszéknél rendszerint 12—

20% volt a bekeblezett kamat. Igen gyakran bekebleztettek kötbéreket is.

A szatmárnémeti törvényszék közlése szerint az iskolai alaptőkék, árvapénzek és káptalani alapítványok rendszerint 7—8%-ra kebleztettek be. Magánosok lökepénzeinél 20—40% volt a kamat, azonban az igen gyakori késedelmi kamatokkal együtt néha 100%. Kisebb követeléseknél minden egyes forint után hetenkint néha 3—7 krajcár kamat köteleztetik. Fordult elő eset, hogy a bekeblezéssel biztosított 20 forintos kölesöntőke után hetenként 2 forint kamat köteleztetett.

A székesfehérvári törvényszéknél a takarékpénztári követelések kamata rendszerint 8—12% volt. Magánköveteléseket 12—18%-ra, újabb időben ritkább esetekben 60—72%-ra keblezték be.

A szolnoki törvényszéknél a hitelintézeti követelések 12—14%, a magánköveteléseké 20—30% volt. Újabb időben néha 50%-ra is felemelkedett a magánkövetelések kamatlába.

A temesvári törvényszéknél a pénzüintézeti követelések kamatlába 8—10%. Magánkövetelések után rendszerint 24%-ot, ritkább esetekben 36—50%-ot számítottak.

A verseci törvényszéknél a hitelintézeti követelések kamatlába 10—14%, a magánköveteléseké 6—20% volt.

Az egri törvényszéknél az árvapénzek, alapítványi tőkék és pénzüintézeti tőkék 6—15%-kal kebleztettek be. A magánkövetelések kamatlába 10—40% volt. Egyetlen egy esetben fordult elő egy bekeblezés 50%-kal.

A győri törvényszék közlése szerint az átlagos kamatláb 10—18% között volt, ritkább esetekben 20—40%-kal is keblezték be kölesönöket. A törvényszék megállapítása szerint vannak magasabb kamatok is, de »az uzsorások a közvéleménytől való félelemben magasabb kamatot nem kebleztettek be, hanem az előre kiszámított mértéktelen haszon biztosításául a kamat címén nyerni szokott

összeget rendszeren a tőkéhez számítják és így a kamatláb valódi nagyságát kitudni nem lehet.

A kecskeméti törvényszéknél rendszerint 12—15% a kamatláb, ritkább esetekben 20—36%.

A nagybecskereki törvényszéknél az átlag 15—25% között mozog, a legmagasabb bejegyzés 60%-os volt.

A nagyszombeni törvényszéknél rendszerint 6—12% volt a kamatláb. Ennél magasabb kamatot a törvényszék területén nem kebleztettek be.

A pécsi törvényszéknél rendszerint 6—15% volt a kamat. Ritkábban 16—40%, egy esetben 70% és egy esetben 120%.

A soproni törvényszéknél a hitelintézetek és segélyegyesületek 8—10%-os kamattal működtek. Egyéb követeléseknél 15—25% volt a kamat, a legmagasabb bekeblzés 52%-os volt.

Az ungvári törvényszéknél 36—50% volt a leggyakoribb. Gyakran szerepelt 100—150%, néha 200%, sőt ezen felül is.

A veszprémi törvényszéknél általában 7—25%-ig terjedt a bekeblezett kölcsönök kamatlába. Ritkábban 25—50% is volt, ennél magasabb kamat nem fordult elő.

A brassói törvényszéken a rendszeres kamatláb 6% volt, ritkább esetekben kebleztek be 8—25%-ot.

A lőcsei törvényszéknél hitelintézeti és alapítványi tőkéknél 7—10%, magánköveteléseknél 10—24% volt a kamatláb.

A marosvásárhelyi törvényszéknél árvapénzek és egyéb testületi tőkék kamata 7—10% volt. Magánköveteléseké rendszerint 25—50%, egy esetben 60%, egy esetben 120% és egy esetben 1440%.

A nyitrai törvényszéknél a rendszeres kamatláb 12—18% volt, ritkább esetekben 25—40%.

A zalaegerszegi törvényszéknél 20—30% volt a megszokott kamatláb, néha 50—80%, sőt magasabb is.

Az ujjvidéki törvényszéknél 10—24% volt a leg-

gyakoribb kamat, ritkábban 30%, egyetlen egy esetben 36%. A nagybányai törvényszéknél a közpénztárak pénzei 7—9%-kal szerepeltek a bekeblezéseknél. A magánkövetelések kamatlába 10—40% volt, egyetlen egy esetben 240%. E törvényszék területén a nagysomkuti járásbírósnál egy esetben 520% is előfordult.

A szombathelyi törvényszéknél a rendszeres kamatláb 12—34%. Egy esetben 6% és egy esetben 100% szerepelt. A szombathelyi járásbírósnál 7% a rendszeresen előforduló kamatláb.

A csikszeredai törvényszéknél 6—12% a megszokott kamatláb. Egy esetben fordult elő 20%-kal és egy másik 24%-kal.

Az eperjesi törvényszéknél a pénzügyi tőkék kamatlába 12%. Más tőkénél a kamat átlaga 25%. Voltak azonban esetek 100—130, sőt 230%-kal is.

A szegedi törvényszéknél a rendszeres bekeblezett kamat 10—20%. Előfordult azonban 50, sőt 80%-os bekeblezés is.

Ez adatok alapján készültek az uzoratorvények, amelyeknek szigorúsága némileg enyhített ugyan a helyzeten, de a kérdést nem oldotta meg. Az uzora lefőrésére egyetlen mód volt csupán akkor és lesz is minden időben: egy egészséges, jól funkcionáló, minden jogos hiteligényt kielégítő hitelszervezet, amely a múlt század 80-as éveinek derekán már kialakulóban is volt az ország egész területén és amely a maga jószándékú és tisztaságával egyre jobban háttérbe szorította az uzorát és a szoroson vett gazdasági életből ki is irtotta azt. Egyedül azon a területen nem birkózott vele, ahol működni nem is volt feladata, a személyi hitel területén. A személyi hitel és uzora mindig is elválaszthatatlanok voltak egymástól és azok is maradnak, amíg személyi hitel és kamatszámítás lesz. Hogy ez az igazság megdönthetetlen, azt a legélénkebben igazolták azok a Budapesten és a vidék nagyobb városaiban felbújított szövetkezetek, amelyek a 80-as évek végén kezdtek alakulni és amelyek egészen 1907-ig folytatták nem nagy jelentő-

ségű tevékenységüket. Rendszerint hangzatos címük volt, amelynek végén ott díszelgett az m. sz., ami tudvalevőleg annyit jelentett, hogy »mint szövetkezet«. Ezek a »hitel-szervek« folytattak ugyan itt-ott komolyabb jellegű gazdasági tevékenységet is, nyújtottak tagjaiknak kereskedelmi, vagy kisipari hiteleket, de ezt a tevékenységüket rendszerint csak a kezdőévekben gyakorolták, mert csakhamar áttértek az uzsoraüzletre, amit szerényen személyi hitelnújtásnak neveztek. Az m. sz.-ek élete és virágzása a 80-as évek végétől 1907-ig terjedt, az 1907-i világgazdasági válság ez »intézmények« túlnyomó nagy többségét kisebb-nagyobb izgalmak és botrányok között elsöpörte úgy Budapesten, mint egyes nagyobb vidéki városokban. A szövetkezeti jellegű ilyen irányú alapításokból csak egy-kettő maradt meg Budapesten, ezek szervezete és működése azonban csak egyes szakmai körökre terjedt és a megmaradtak sem azelőtt nem folytattak uzsoráskodó tevékenységet és azóta is csak a tagok kölcsönsegélyezése alapján folytatják működésüket. Helyzetük-nél fogva természetesen drágább kölcsönöket folyósítanak, mint a bankok vagy takarékpénztárak, de elért nyereségük a tagoknak jut és a magasabb kamat így a kölcsönvevők részére visszatérül. Az egykori m. sz.-ek eltűnése a magyar gazdasági életből megoldatlanul hagyta *a személyi hitel problémáját* és azokat, akik értékes vagyontárgyakkal rendelkeznek hitelszükséglet esetében a Postatakarékpénztár zálogintézeleteire utalta, de az általános gazdasági élet nézőpontjából a személyi hitel ilyen-tén hiányának nincs semmi jelentősége és ezért valóban az volt a legjobb megoldás, hogy az uzsorával együtt ezek az m. sz.-ek végérvényesen eltűntek a magyar gazdasági közéletből.

A GAZDASÁGI SZABADSÁG TÖRVÉNYES FEJLŐDÉSE

Azt a fejlődést, amely a 70-es évek végén megindult, igen nagy mértékben alátámasztotta és elősegítette ez évek gazdasági törvényhozása is. Legnagyobb jelentősége volt az 1875-ben hozott és 1876 elején életbelépett kereskedelmi törvénynek, az 1874-i közjegyzői törvénynek, az 1876-i záloglevélbiztosítási törvénynek és az 1881-i végrehajtási törvénynek.

A kereskedelmi törvény reformja előtt igen hosszadalmas eljárás volt egy részvénytársaság alapítása, mert miniszteri engedélyre volt szükség akár bankrészvénytársaság, akár gyáripari részvénytársaság alapításához. *Az új törvény megszüntette az engedélyezési kényszert*, általában kivette a részvénytársaságokat az állam felügyeleti és ellenőrzési jogköre alól és ezzel a hatáskörrel a független bíróságot bízta meg. A bíróságnak volt joga ellenőrizni az alapszabályokat és azok megtartását. Ez volt a legnagyobb jelentőségű kezdeti lépése a liberális gazdasági korszaknak, amely megadta a gazdasági szabadságot a vállalkozásnak. Amikor azonban feloldotta a hatósági béklyók alól a vállalatokat, egyben gondoskodott új és talán hatékonyabb ellenőrzésről: a nyilvános számadásról. Hogy a nyilvánosságnak ez az ellenőrzése a gyakorlatban nem vált be olyan szerencsésen és olyan mértékben, ahogyan azt a törvényalkotók elképzelték, csak keveset von le a törvény intencióinak értékéből. Az elképzelés szerint az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok komoly és súlyos felelősséget vállaltak minden pozitív és negatív ténykedésükért, azért is, amit cselekedtek és azért is, amit cselekedni elmulasztottak. A gyakorlatban azonban csak a vállalatok tényleges vezetőinek felelőssége alakult ki, a felügyelőbizottság szereplése és működése alig bírt jelentőséggel. Sok bölcs és helyes rendelkezése a kereskedelmi törvénynek maradt végrehajtás nélkül a gyakorlatban, főleg talán azért, mert a bíróságok csak alaki kérdésekben nyertek komolyabb felügyeleti jogot, amely csak megtámadás folytán vált egyben anyagivá is. A kereskedelmi

törvény életbeléptetését követő első félszázadban ilyen anyagi megtámadás csak a legritkább esetekben történt, olyankor, amikor nagyobb részvényescsoportok kerültek szembe egymással, de a legtöbb esetben álrészvényesek részéről történt, egyéni haszonszerzés célzatával. Alig néhány olyan esetet ismer csak a kereskedelmi jogszolgáltatás, amikor részvénytársaságok ügyvitelét, vagy kereskedelmi határozatait komolyan érdekelt csoportok jogos magánérdekből, vagy közérdekű alapon vitték az illetékes bíróságok elé.

Az 1876 évi XXXVI. törvénycikk szerencsésen rendezte a záloglevelek és a jelzálogkölcsonők dolgát. Megvédte a záloglevél birtokosokat úgy a zálogleveleket kibocsátó intézetek, mint harmadik személyek ellenében. Fokozta a záloglevelek biztosságát, elsősorban az által, hogy nemcsak a jelzálogkölcsonőket, hanem a záloglevelek fedezetére szolgáló külön biztosítéki alapot is a záloglevél birtokosok összességének fedezetére szolgálónak jelentette ki. Korlátozta az intézetek záloglevél kibocsátási jogát, nemcsak annyiban, amennyiben szigorúan megtiltotta a fennálló jelzálogköveteléseknél nagyobb összegű záloglevelek kibocsátását, hanem annyiban is, amennyiben kimondta, hogy a záloglevelek összege a külön biztosítéki alap húszszorosát egyáltalán meg nem haladhatja. Ez a törvény a külön biztosítéki alap minimumát 200.000 forintban állapította meg, míg egy későbbi törvény ezt a minimumot ténylegesen másfél millióra emelte, kimondván, hogy csak az az intézet bocsáthatja ki zálogleveleit adó és illetékmentesen, amelynek legalább másfélmillió biztosítéki alapja van. Ez a rendelkezés erősen korlátozta a záloglevélkibocsátási tevékenységet és kisebb, kevesebb felelősségérzettel működő kibocsátó intézetek alakítását.

A közjegyzői törvény lehetővé tette a peres eljárás mellőzését, amennyiben közjegyzői okmányok alapján egyenesen végrehajtást lehetett kérni és foganatosítani. Az új végrehajtási törvény, az 1881-ik évi LX. törvénycikk pedig erősen meggyorsította az eljárást és szabatosan körülírta az ingatlanra vezetett végrehajtás körülményeit. Ezek a rendelkezések nagy könnyítéseket jelen-

tettek a bankoknak a jelzálogüzlet terén és megindították az egészséges versenyt a bankok és takarékpénztárok és a külön törvényes szabadalmakat élvező jelzálogintézetek között.

A MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET ÉS AZ ALTRUISTA FÖLDHITEL

A jelzálogüzlet volt a szabadságharc után a magyar hitelszervezet legfontosabb és legjelentősebb üzletága, mert az ősiség és urbériség eltörlésével, a köztelherviselés kimondásával, a magyar mezőgazdaság egész élete és rendszere olyan átalakuláson ment keresztül, amelyen csak nagyszabású pénzműveletekkel lehetett segíteni. Az úrbéri erő elvesztése folytán az egész mezőgazdálkodást új alapokra kellett helyezni, az ingyenes munkát megfizetett munkával kellett pótolni és a földbirtokokat, amelyeket a jobbágyság felszabadításáig 99%-ban szinte minden beruházás nélkül kezelhettek, jelentékeny költséggel kellett instruálni. A Bach-korszak egyre súlyosodó adózási rendszere, amely váratlanul érte az addig nem adózott magyar földbirtokos nemesi osztályt, egyre komolyabb és elviselhetetlenebb terheket jelentett. Ez a nemesi osztály, amely vérzett a szabadságharcban, még kevés forgótőkét is elvesztette a Kossuth-bankók elégelese folytán. Az 1848-iki törvényhozás, amely a nagy reformokat olyan nemes áldozatkészséggel szavazta meg, már számolt a szabadságharc nélkül is bekövetkező átmeneti nehézségekkel és ezek leküzdésére elhatározta egy nagyarányú földhitelintézet létesítését. Ennek az intézménynek felállítása azonban a szabadságharc folytán halasztást szenvedett, a földbirtokosok évekig kamatot sem kaptak a részükre megállapított kárpótlási összegek után, a tőkéhez is csak 1854 után jutottak, akkor sem készpénzben, hanem földlehermentesítési költségekben.

Erősen javította azonban a földbirtokos nemesség helyzetét, hogy a passzív ellenállás ideje alatt rájött és kedve támadt a komolyabb gazdálkodásra és az a tény,

hogy a fokozott termelés eredményét is értékesíteni tudta; Ausztria piacai vámmentesen fogadták be a magyar mezőgazdaság terményeit és a jobb utak és főleg az épülő vasutak lehetővé tették az olcsóbb és gyorsabb szállítást. Segített még a moratorium-rendelet, továbbá az az 1852-i császári parancs, amely az uzsorásadóságokat megszüntette, kimondván, hogy 6%-nál magasabb kamatot, bármennyi is volt előzőleg kikötve, be nem hajtható.

1856-ban megszűnt a moratorium hatálya és a birtokososztály megint a legsúlyosabb helyzetbe került, annál is inkább, mert az amerikai gabona egyre nagyobb mértékben jelentkezett az európai piacokon. A birtokosság részéről egyre hangosabban nyilatkozott meg a kívánság egy önálló földbirtokos hitelintézet létesítése érdekében, de az abszolutizmus semmiféle magyar mozgalmat nem akart engedélyezni és inkább hozzájárult ahhoz, hogy az Osztrák-Nemzeti Bank létesítsen jelzálogosztályt a magyar birtokososztály hiteligényeinek kielégítésére. Az Osztrák-Nemzeti Bank jelzálogosztálya 1856-ban meg is kezdte működését. Az intézet a nyújtott hitelek után félévénként előre fizetendő 6%-os kamatot követelt, de a kölcsön kamata ténylegesen 8% fölött volt, mert a bank záloglevelei, amelyekben a kölcsönöket folyósította csak 85, később 80%-os árfolyamon voltak eladhatók. A földbirtokosok azonban kölcsön kellett és kényszerhelyzetében a drága kölcsönt is egyre fokozódó mértékben vette igénybe. 1857 végén 6.4 millió, 1859-ben 23 millió, 1859-ben 32 millió és 1860-ban 36.7 millió forint jelzálogkölcsönt folyósított Magyarországnak az Osztrák Nemzeti Bank. A bécsi intézet azonban nem tudott, pontosabban nem is akart minden jelentkező magyar hiteligényt kielégíteni és a magyar gazdatársadalom, amely akkor már a Magyar Gazdasági Egyesületben valamivel szabadabban és erőteljesebben szervekedett, egyre határozottabb formában sürgette egy magyar földhitelintézet létesítését. 1858-ban jelent meg a Magyar Gazdasági Egyesület felhívása ebben az irányban és 1859-ben Pesten megtartották azt a földbirtokos értekezletet, amely elhatározta az intézet megalapítását

és az alapszabályok kidolgozására és az alapítási engedély kieszközlésére bizottságot küldött ki, amelynek tagjai: gróf Desseffy Emil, Lónyay Menyhért, Csengery Antal és gróf Barkóczy János voltak.

A Magyar Földhitelintézet alapszabály-tervezete már 1860 januárjában elkészült és még ez év február 20-án be is adták a kérvényt az alapítási engedély érdekében. A mozgalom azonban nem járt sikerrel, annak ellenére, hogy azt a magyar királyi helytartótanács is pártolta. Bécsben eleinte leküzdhetetleneknek látszó nehézségeket támasztottak és csak az abszolutizmust megtörő országbírói értekezlet után enyhült a hangulat. 1862 nyarán sikerült csak megkapni a legfelsőbb engedélyt, de még akkor is további nehézségeket kellett leküzdeni és az intézet csak 1863 júliusában tudta megkezdeni működését. Hogy mekkora volt az érdeklődés a gazdatársadalom részéről a Magyar Földhitelintézet iránt és hogy mekkora volt a magyar nemesi birtokos osztály áldozatkészsége, azt mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy 209 hazai földbirtokos az intézet hitelének megszilárdítására 1.677.000 forintos alapítványt tett, »minden személyes haszon nélkül, tisztán a nemes cél iránt való hazafias buzgalomból.« A legkisebb alapítványi részlet 5.000 forint volt. Az alapítási összeg 10%-át fizették be készpénzben, 90%-át pedig 9 darab, az összegnek egytizedéről szóló kötvényben tették le. A Magyar Földhitelintézet kitűnő üzletnek bizonyult, úgy hogy a nagylelkű adakozóknak ezeket a kötvényeket már nem kellett beváltaniok, a tartalékalap az üzleteredményből egyre gyarapodott és 1876-ban az alapítók már valamennyi kötvényüket visszakapták. A Magyar Földhitelintézet eredeti formájában kölcsönös jótállási kötelezettségen alapult, aminek az volt a lényege, hogy az általa kibocsátott zálogleveleket nemcsak a tartalék-törlesztési- és biztosítási alap, hanem az összes egyesületi tagok egymásért való jótállása is biztosította. Az intézet tagjai olyan földbirtokosok lehettek, akiket földbirtokuk legalább 1000 forint hitelre jogosított. Az intézet részint záloglevelekben folyósított kölcsönöket rendszeres törlesztésre, részint készpénzkölcsönöket nyújtott rövidebb időre, vál-

lókra, vagy értékpapírokra. Az első hosszú lejáratú kölcsönöket 34 és fél évre folyósították.

A Magyar Földhitelintézet kezdetben 100, 500 és 1000 forintos papírértékre szóló zálogleveleket bocsátott ki, 1869-ben 10.000 forintos címletek is forgalomba kerültek, 1873-ban pedig 1200 forintos ércértékű záloglevelek kibocsátására is sor került. Az intézet igen nagy és hasznos munkát végzett megalakulása óta egészen a világháborúig, majd az inflációs veszteségek leküzdése után bekövetkezett újjászervezéstől egészen addig, amíg a bankzárlat után fel nem merült a szüksége az altruista hitelszervezet gyökeres reformjának és az altruista intézményeknek, egy Országos Földhitelintézetben való egybeolvasztásának.

A Magyar Földhitelintézet zálogleveleiben élénk forgalom alakult ki a budapesti tőzsdén és ezeknek a zálogleveleknek az árfolyamhullámozása kitűnő képet ad minden esztendőben az általános pénzügyi helyzetről. Az első 5.5%-os záloglevelek árfolyama 1864-ben 82.25% volt, ez az árfolyam 1865-ben 74-re csökkent, 66-ban 85-re, majd 67-ben 90-re emelkedett. 1873-ban az árfolyam 80-ra süllyedt. 1879-ben jegyezték először a budapesti tőzsdén a Magyar Földhitelintézet 5.5%-os zálogleveleit névérték fölött, ez a tény is a javulás és fejlődés nagy fordulatát jelezte a magyar gazdasági életben. 1875-ben kerültek forgalomba az 5%-os ércértékű záloglevelek 93.75% árfolyamon, de már a rákövetkező évben csak névérték fölött voltak kaphatók. Az intézet fejlődését és a gazdasági viszonyok javulását jellemzi, hogy 1880-ban már 4.5%-os záloglevelek kerülhettek piacra, 92.25% árfolyamon. Az intézet kölcsöneinek állománya állandóan emelkedett, 1872-ben haladta túl először az Osztrák Nemzeti Bank jelzálogosztályának kölcsönállományát, amely ebben az évben 31 millió volt, míg a Magyar Földhitelintézet kölcsönállománya 34 millió fölött emelkedett. A rákövetkező esztendőben az Osztrák Nemzeti Bank, majd a belőle kifejlődött Osztrák-Magyar Bank fokozta jelzálogosztályi tevékenységét és 1878-ban 58 millió kölcsönállományt mutatott ki a Magyar Földhitelintézet 56 millió kölcsönállományával szemben. Ez

az eltérés 1879-ben további 2 millióval emelkedett az Osztrák-Magyar Bank javára, de ebben az évben a Magyar Földhitelintézet üzlete rohamos fejlődésnek indult és 1883-ban már a Földhitelintézet állománya 79 millió fölé emelkedett, míg az Osztrák-Magyar Bank jelzálogosztályának kölcsönállománya megmaradt az 58 milliós szinten.

A Magyar Földhitelintézet után több kisebb-nagyobb jelzáloghitelintézet alakult. Így 1869-ben a Magyar Jelzálog Hitelbank 2 millió forint névleges és 600.000 forint befizetett részvényűkével. Az intézet kisebb arányokban működött és erősen megszenvedte az 1873-i válságot, amikor is alaptőkéjét 420.000 forintra szállította le. 1880-ban külföldi segítséggel átszervezték és nagyra fejlesztették az intézetet, alaptőkéjét akkor 20 millió aranyforintra emelték és 1883-ban jelzálogkölcsön állománya meghaladta a 30 millió forintot. A Magyar Jelzálog Hitelbank a XX. század elején az ország egyik legjelentősebb intézetévé emelkedett és különösen Franciaországban volt olyan hitele, aminővel csak kevés magyar pénzintézet dicsekedhetett. A világháborús összeomlás után a magyar állam rendezte a Magyar Jelzálog Hitelbank külföldi adósságait.

1871-ben alakult a Magyar Általános Földhitel Részvénytársaság, amelynek címe megtévesztő volt, mert földhitelügyletekkel csak nagyon csekély mértékben foglalkozott és az alapítási tevékenységen kívül ingatlanokkal való üzérkedéssel próbált nagy keresetre szert tenni. Ez az intézet, amelynek szerepléséről már szóltunk az 1873-i események kapcsán, tíz esztendőtt élt. Hasonló sorsra jutott az 1873-ban alakult Kisbirtokosok Földhitelintézete, amely 1879-ben bukott meg, egyszerűen azért, mert alaptőkéjének 90%-át az intézet egyik vezetője elsikkasztotta. Ezt az intézetet természetesen nem szabad összetéveszteni a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetével, amelyet az 1879 évi XXXIX. törvénycikk hívott életre és amelynek megalapításához törvényes kedvezményeken kívül a kincstár adott 500.000 forint kamatmentes alapítványt. Ez is altruista jelleggel alakult, mint a Magyar Földhitelintézet, jelzálogos kölcsönzésének mi-

nimuma 300, maximuma 6000 forint volt. Ez az intézet fennállásának második évében már 4 millió forint állományú jelzálogkölesönt folyósított.

Csaknem ebben az időben, a 70-es évek derekán alakult a Nagyszebeni Földhitelintézet, amely szövetkezeti alapon működött és zálogleveleket bocsátott ki. Tevékenysége a gazdálkodó erdélyi szászok érdekeit szolgálta. Volt még egy hasonló alapítás Sopronban, az ottani Építő és Földhitelbank, amely azonban csak egészen kis bank volt és a földhitelt csak nevében viselte.

A nagyobb vidéki pénzüintézetek természetesen elsősorban a takarékpénztárak, ha záloglevél kibocsátással nem is, de annál behatóbban foglalkoztak jelzálogüzletekkel. Ez az üzletág 1880-tól—1890-ig és az azután következő években is olyan mértékben és arányokban fejlődött, hogy szüksége mutatkozott egy olyan központi szerv létesítésének, amely lehetővé tegye a vidéki pénzüintézetek által folyósított jelzálogkölesönök mobilizálását. Ebből a célból alakult 1892-ben Budapesten a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja, amely a vállalt feladatot mindenkor kitűnően teljesítette és a magyar vidéki hitelszervezet egyik leghasznosabb fővárosi tényezője és támogatója lett.

A magyar mezőgazdaság céljainak erőteljesebb támogatására alapították 1895-ben a Magyar Agrár és Járadék Bankot, amely célkitűzése érdekében igen élénk és eredményes tevékenységet fejtett ki és különösen a szőlőtermelés fejlesztéséért folytatott tevékenységével szerzett kiváló érdemeket. Az intézet alapítása volt később a Telepítő és Parcellázó Bank. A világháborús összeomlás után az újjászületés kezdeti korszakában az intézet több bankot magába olvasztva levette agrár jellegét és Magyar-Olasz Bank címen olasz tőke közreműködésével, mint a pesti pénzüpiac egyik legszámottevőbb intézete, credit mobilier-ként, folytatja tevékenységét.

Jóval később, már a XX. század második évtizedének kezdetén az 1911 évi XV. törvénycikk alapján alakult meg a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, amelyet népszerű nevén Altruista Banknak neveztek.

Az intézetet a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és az Országos Központi Hitelszövetkezet alapították, jelentős állami kedvezményekkel és támogatással.

A bankzárlatot követő időben már nyilvánvalóvá lett, hogy a három altruista jellegű intézet, a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok és az Altruista Bank önálló működése felesleges és így esedékesé vált az altruista bankfront tevékenységének egyszerűsítése és racionalizálása. Így határozta el a törvényhozás a három intézet egyesítését Országos Földhitelintézet név alatt. Az idők és a viszonyok ezideig még nem adtak alkalmat arra, hogy az egységesített altruista bankok komolyabb látható eredményeket tüntethessenek fel, de már az első évek eredményei is jogosulttá teszik azt a feltevést, hogy a kellő eredmény nem fog elmaradni és az Országos Földhitelintézet működése hasznára lesz a magyar gazdaságnak. Nagyobb szabású tevékenységet azonban csak akkor fejthet ki az Országos Földhitelintézet, ha egyrészt a belföldi tőkeképződés jelentősebb arányokat ölt, másrészt megnyílik a lehetőség a magyar záloglevelek külföldi elhelyezésére. Egy tisztultabb és nyugodtabb európai légkörben majdan el is következik az ideje ennek, annál is inkább, mert a vezető záloglevélkibocsátó intézetek, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Hazai Első Takarékpénztár, a háború után kibocsátott és külföldön elhelyezett zálogleveleik nagy részét repatriálták. Hasonló sors érte azokat a zálogleveleket is, amelyeket a Záloglevélkibocsátó Intézetek Szövetkezete bocsátott ki. Így a külföldön ezidőszerint már csak nagyon kevés magyar záloglevél van forgalomban, ha tehát a nemzetközi piacok megint megnyílnak, aminek elképzelésére a gazdaságtörténelem megismétlődő eseményei feljogosítanak, ismét nem lesz akadálya annak, hogy a magyar záloglevelek a külföldön elhelyezést nyerjenek.

AZ ÁLLAMHÍTEL JAVULÁSA, KONVERZIÓK ÉS OLCSÓBB KÖLCSÖNÖK

Az államháztartás helyzete 1876-ban még zavaros volt, de már érezhetővé váltak a javulás első jelei. A Rothschild-csoport, amelyet Magyarországon a Magyar Általános Hitelbank képviselt, 1876-ban az akkor kibokibocsátott 80 millió 6%-os aranyjárdékból 40 milliót 80.5%-kon vett át és jogot szerzett magának arra, hogy a további 40 milliót 81.5%-kal átvehesse. Ezzel a jogával azonban a hitelező csoport nem kívánt élni, mert amikor 1877. októberében a kölcsönt nyilvános aláírásra bocsátotta, csak 31.4 milliót tudott értékesíteni. A mulattal tekintve, sőt az akkori közelmulttal tekintve is, ezt az eredményt sikerként lehetett elkönyvelni. A további események igazolták is ezt a feltevést, mert már 1878-ban és 1879-ben folyton emelkedő árfolyamok mellett 303 millió forint névértékű 6%-os magyar aranyjárdéket sikerült eladni. 1879 decemberében 86.5% volt a 6%-os magyar aranyjárdék árfolyama, három hónappal később pedig ez az árfolyam 87 fölé emelkedett.

Az államháztartás deficitjét egyelőre még nem sikerült eltüntetni és a hiányokat állandóan újabb kölcsönökkel kellett fedezni. Tisza Kálmán kormányzása alatt indult meg az államháztartás rendezésének folyamata és az új adók behozatala egyrészt, a szigorú takarékoskodás, másrészt lehetővé is tették, hogy végre az államháztartás egyensúlyba kerüljön. Elmaradhatatlan kelléke volt az adózás fokozásának a teherbírás fokozása is. A nemzeti jövedelem, amelyről abban az időben még nem készültek olyan pontos és határozott statisztikai felmérések, mint mostanában, állandóan emelkedett, az államvagyon nőtt, az államadósság csökkent és megindult ennek folytán az államadósságok konverziójának sorozata, amelyet a nyugati piacok egyre fokozódó pénz-bősége és csökkenő kamallába jelentős mértékben elősegített.

Az államvagyon az 1882 év végén készült kimutatás szerinti 1.316.974.150 forint volt, ezzel szemközt az államadósság összege 1.171.478.609 forintra rugott. Az

állam vagyonának jelentékeny részét ingatlanvagyon képezte, a becslés szerint 785 millió forintot meghaladó összegben, míg az állami követelések készpénztétele a vagyonkimutatásban 229 millióval szerepelt. Az államadósságok sorában földtehermentesítési adósságok, vasúti kölcsönök, és aranyjárdék és papírjárdék kölcsönök tették a legnagyobb tételeket. A 6%-os aranyjárdék kölcsön összege 217 millió volt, az 5%-os papírjárdéké 105 millió, míg a 4%-os aranyjárdék kölcsöné 250 millió. A 4%-os aranyjárdék volt az első konverzió pozitív eredménye, nagyjelentőségű esemény a magyar állampénzügyek történetében, amelynek keresztülvitelét a Rothschild-csoport megbízásából a Magyar Általános Hitelbank új igazgatója, Kornfeld Zsigmond irányította. A Hitelbank és a Rothschild-csoport ettől kezdve egészen a világháború kitöréséig állandóan igen tevékeny részt vett minden állami pénz és hitelműveletben és teljes erejével segítette a 90-es években keresztülvitt osztrák-magyar valutareformot is, amely sok kísérlet és megpróbáltatás után végre a koronaszámítás bevezetéséhez juttatta el Magyarországot és Ausztriát. A nagy valuta-reform, amely végre stabil pénzügyi helyzetet teremtett, Wekerle Sándor nevéhez fűződik. Wekerle készítette elő és ő is vitte keresztül, nemcsak rendkívüli tehetséggel, hanem igen szerencsés körülmények között is. Az európai és a tengerentúli gazdasági helyzet virágzása nagyban elősegítette az osztrák-magyar valutareform megvalósítását és a valutareform kölcsönhatásként megerősítette a magyar állam hitelét. A valutareform idején már csak kisebb mértékben 4.5%-os, túlnyomó többségükben pedig 4%-os államadóssági címletek voltak forgalomban. Valóban igen nagy utat tett meg az ország amíg a 6%-os aranyjárdéktól eljutott a 4%-os koronajárdékig, nem is szólva az árfolyamok különbözőségéről, hiszen még nem jelentették a távoli multat azok az idők, amikor magyar államadóssági kötvényeket magas kamatozás mellett csak 60%-os árfolyamon lehetett elhelyezni. Nem is egészen egy negyedszázad múlt csak el Kerkápolytól—Wekerléig.

A HITELSZERVEZET AZ ALKOTÁSOK KORSZAKÁBAN

A nagy fejlődés és átalakulás e korszakában, amely a 70-es évek végen kezdődött és amely a mi megállapításunk és beosztásunk szerint a világháború kitöréséig tartott, természetesen átalakult és fejlődött az egész magyar hitelszervezet is. Három hatalmas intézet vitte a vezető és irányító szerepet, a Magyar Általános Hitelbank, amely az állambankári teendőket is végezte, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amely az üzleti élet forgalmának legnagyobb részét bonyolította le és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, amely a magyar tőkegyűjtés legjelentősebb központjává nőtt. Ebben az időben indult el a rohamos fejlődés útjára a Magyar Leszámloló és Pénzváltó Bank, amely kiheverve a válságos években szenvedett veszteségeket, 1881-ben alaptőkéjét 10 millióra emelte fel. Az intézet emelkedését osztrák tőke segítette, a bécsi Unió bank vette át a kibocsátott új részvények nagyobb részét. Ez a bécsi intézet működött közre a Magyar Jelzálog Hitelbank fejlesztésében is, részben saját tőkéjével, részben pedig francia tőkét hozva Magyarországra.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amelynek arányai jelentékenyen megnövekedtek és amely, mint forgalmi bank, az ország vezető intézete volt, 1881-ben 2.5 millióról 5 millióra emelte alaptőkéjét. Ennél a tőkeemelésnél a Länderbank vállalt szerepet. A Kereskedelmi Bank újabb tőkeemelése 1888-ban következett be, ekkor 8 millióra emelte alaptőkéjét. Az intézet, az első magyar bankalapítás, 1892-ben, amikor fennállásának félszázados évfordulóját ünnepelte, alaptőkéjét 10 millió forintra emelte fel, majd az új alapításokkal és régi fejlődésekkel lépést tartandó, 1894-ben 12.5 millióra emelte alaptőkéjét.

Több kisebb-nagyobb alaptőkeemelést hajtott végre az 1864-ben másodikként alakult magyar bank, az Első Magyar Iparbank, amelyet némileg megingatott az 1873-i bécsi összeomlás, de amely ebből a válságból frissen és megerősödve került ki és még közel félszázadon keresztül

tül, a Magyar Általános Hitelbankba történt beolvastásáig, a budapesti pénzpiac egyik komoly és óvatosan működő hitelszerve volt.

Megnőtt és főleg arányokban erősen emelkedett a Budapesti Bankegyesület, amely a Lipótvárosi Bank és a Pest-Budai Kézművesbank egybeolvadásából keletkezett és amelynek alaptőkéje az induláskor, 1880-ban 500.000 forint volt. Az intézetnek 1893-ban már 3 millió forint volt az alaptőkéje, ez a továbbiak során 10 millió forintra emelkedett. Ilyen aránylag vagy aránytalanul nagy alaptőke mellett sem volt azonban jelentősebb szerepe az intézetnek a magyar hitelszervezet életében.

A Magyar Általános Hitelbank 10 millió forintos alaptőkéjét 1891-ben emelte először, ezáltal 14 millió, ténylegesen befizetett forintra.

Ebben a korszakban, amelyet joggal nevezhetünk az alapítások korszaka után az alkotások korszakának, csak egy nagyobb arányú alapítás volt, a Bontoux-féle Magyar Vasuti Bank. Ennek egész alapítása és rövid életű működése az 1870—72-i alapításokra emlékeztetett. Az intézet eredeti formájában csak nagyon rövid ideig élt, belőle alakult a Magyar Országos Bank, amely azonban szintén nem játszott komolyabb és jelentősebb szerepet, bár nagy alaptőkével rendelkezett és nem egyszer szokatlan eszközökkel próbálta üzletkörét kiterjeszteni.

A teljesség kedvéért kell még feljegyezni, hogy 1888-ban még történt egy kisebb bankalapítási kísérlet. Szövetkezeti formáját levette alakult meg a hasonló nevű szövetkezetből a Budapesti Kereskedelmi és Iparbank Részvénytársaság, amely azonban nem egészen öt évi jelentéktelen működés után kénytelen volt felszámolni.

1890-től kezdve az alkotó és teremtő gazdasági élel fejlődési irama erősen meggyorsult. A statisztikai kimutatás 1889 végétől 1895-ig 13 új budapesti bank alapításáról ad számot, ezek közül több maradt jelentéktelen és rövid életű, viszont akadt néhány, mely a további évtizedek során is jelentékeny szerepet játszott.

Sorrendben az első a Fővárosi Bank volt, amely a hasonló nevű szövetkezetből alakult és a cégváltozás és

jellegváltozás ellenére is megmaradt eredeti célkitűzései mellett és az általa alakított hitelegyletek működését se gőlyezte.

A Magyar Országos Központi Takarékpénztár megalapította a Központi Váltóüzlet Részvénytársaságot, mint az anyaintézet váltóüzletét. A Magyar Általános Hitelbank ugyancsak váltóüzletek lebonyolítására alapította a »Hermest« és a Budapesti Bankegyesület is alapított egy Bankegyesületi váltóüzleti részvénytársaságot. A Központi Váltóüzlet igen jelentős üzleti tevékenységet fejtett ki, komoly eredményekkel dolgozott, a későbbi évtizedek során kiterjesztelte működését Bécsre is. Hasonlóképpen jelentős arányokban fejlődött a »Hermes« is, amelynek bécsi fiókja nagy üzleteket bonyolított le és amely Budapesten ma is eredményesen működik mint váltóleszámítoló intézet és mint a kisebb hitelbanki iparvállalatok nagy csoportjának bankárja.

Az 1890-i esztendő két nagyobb alapítással gazdagította a magyar gazdasági életet. Az egyik a Magyar Ipari és Kereskedelmi Részvénytársaság volt, amely az államhatalom különös kedvezéseit és támogatását élvezte és amelynek alapításában a Wiener Bankverein működött közre.

Egyidejűleg alakult a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság a legnagyobb állami jellegű üzletek lebonyolítására. Ebből fejlődött 20 évvel később 1910 júniusában a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság, majd 10 évvel később, 1920 májusában angol tőke jelentékeny közreműködésével az Angol-Magyar Bank Részvénytársaság.

1894-ben alapították a budapesti pénzüzetek a Budapesti Giró és Pénztáregylet Részvénytársaságot, amely a Budapesti Áru- és Értéktőzsde épületében működik, mint a tőzsdei üzletek elszámolásának és lebonyolításának szerve.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület arányainak és jellegének megfelelően nem váltóházat alapított, hanem a Niederösterreichische Escomptegesellschafttal együtt megalapította 1894-ben a *Hazai Bank* Részvénytársaságot, amely mindjárt kezdetben a ma-

gyar pénzpiac egyik jelentős intézete lett és azóta is a magyar hitelszervezet egyik legszámottevőbb, kivételes komolysággal és körültekintő gondossággal irányított pénzügyintézete maradt. Eredetileg kizárta üzletköréből a szoros értelemben vett takarékpénztári üzletet és a jelzálog-üzletet és különös feladatának szövetkezeti, mezőgazdasági és egyéb hitelügyletek lebonyolítását tűzte ki. Ez a célkitűzés a gyakorlatban nem igen került megvalósításra, az intézet a rendelkezésére álló jelentős tőkét nagyobb feladatok megoldására fordította: a magyar kereskedelem és különösen a magyar iparfejlesztés szolgálatában fejtett ki rendkívül hasznos tevékenységet. Különös érdemei vannak a magyar gépipar és a magyar söripar erőteljes fejlesztése terén.

A Magyar Ipari és Kereskedelmi Bank, amely az 1890 évi X.-ik törvénycikk alapján létesült magyar és osztrák tőkével, amely új iparágak létesítését és meghonosítását, a már létezők fejlesztését és kereskedelmi vállalatoknak olcsó hitelek nyújtását tűzte ki céljául, a működési évek során nem váltotta be az alapításához fűzött reményeket, legelső sorban talán azért, mert mint gazdasági intézmény a politika útvesztőjébe tévedt és ennél fogva természetesen politikai támadások céltáblájává vált. Voltak ugyan az intézetnek némi érdemei a magyar iparfejlesztés terén, átvett és fejlesztett kisebb-nagyobb ipari vállalkozásokat, de egész működése során nem tudott maradandó értékű tevékenységet kifejtetni és egyellen olyan számottevő eredeti alapítása sem volt, amely a magyar gyáripar életében nagyobb jelentőségre emelkedett volna. Az intézet, amely az alapítását követő esztendőben már 8 millió forint befizetett alaptőkével rendelkezett, alig másfélmillió forintot fordított iparfejlesztési célokra, már pedig kétségtelennek látszott, hogy ilyen összegekkel a kitűzött célt elérni nem lehetett. Az intézet, amelynek működésétől sokat várt a gazdasági közvélemény, a további évek során sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket és amikor kínos és kellemetlen üzleti kísérletezések végre felszámolásra kényszerítették, igen rossz emlékeket hagyott maga után. Érdekes a feljegyzésre, hogy néhány nagyobb vidéki iparbank, ame-

lyet az intézet alapított, túlélte alapítóját és még ma is hasznos és eredményes működést folytat, elsősorban egyes elszakított területeken. Az intézet működése kezdettől fogva igen sok ellenzést és kritikát váltott ki, egyrészt politikai okokból, másrészt pedig azért, mert a Magyar Ipari és Kereskedelmi Bank Részvénytársaság úgy Budapesten, mint vidéki alapításai útján egészségtelen versenyt támasztott és ennek a káros tevékenységnek nem maradhattak el a szomorú és végzetes következményei. Magyar tőke csak kevés veszett el az intézet összeomlásánál, a magyar piac is csak kevéssé érezte meg ezt a bukást, mert a régi komoly intézetek nem követték útján a Magyar Iparbankot.

UJABB TŐZSDEI VÁLSÁGOK.

Az 1873-i bécsi krach után a gazdasági válságok szinte törvényszerű sorozatában az 1882-i párizsi tőzsdei összeomlás következett, amely azonban Bécsben csak csekély mértékben, Magyarországon pedig alig észrevehetően érezte hatását. Ez mindössze a francia érdekeltségű Magyar Országos Bank megrendülésében jelentkezett. Nem volt érezhető hatása az 1890-i angol válságnak sem. A gazdasági élet fejlődésének lendülete olyan erős volt ebben az időben Magyarországon, hogy a különben sem nagyarányú 1890-i londoni tőzsdeválság nem gyakorolt káros befolyást a magyar pénzpiac, kereskedelem és ipar fejlődésére. A kontinens tőkebősége egyre fokozta a nyugati tőkepiacok érdeklődését Magyarországra. A 90-es évek elejéről Szádeczky-Kardos Tibor a következő érdekes adatokat és megállapításokat jegyzi fel:

»Az 1893 év első felében Magyarországon addig még nem ismert nagyarányú pénzbőség jelentkezett. Ekkor a pénzpiacon nagy élénkség uralkodott, a vállalkozási szellem újra megerősödött. 1893-ban 147 új részvénytársaság alakult 53.980.000 forint alaptőkével, köztük 56 bank és takarékpénztár 5.720.000 forint, 52 ipari részvénytársaság pedig

17.930.000 forint alaptőkével. Ugyanakkor a párizsi és londoni tőzsdéket uraló délafrikai aranyláz Magyarországra is átragadt és felvetődött az »Angol-Délafrikai-Magyar Bank és Hitelintézet« alapításának nagyszabású terve, amely azonban nem valósult meg. A tőzsdei spekuláció és az alapítási láz újból teljes vehemenciával tombolt. Az 1893—95 évi kibocsátások által mozgásba hozott tőkékről szemléltető képet nyújtanak a következő adatok:

	1893.	1894.	1895.
	kibocsátások összege forintokban.		
Állampapírok	12.600.000		22.500.000
Jelzáloglevelek	75.000.000	72.000.000	85.000.000
Bankok, takp. hitelint.	5.720.000	10.834.000	18.151.500
Iparvállalatok	17.931.800	17.066.000	28.879.000
Vasutak, hajózás	25.082.700	18.203.000	55.228.000
Különfélék	5.243.800	3.520.000	4.880.136
Tőkeemelések	11.850.000	18.689.484	48.793.100
Összes kibocsátások:	153.428.300	140.312.484	263.431.736

A tőke ismét széles rétegeket vonzott magához és az alaptalanul felhajtott részvényárfolyamok fokozták a felcsigázott nyereszkesedési vágyat. Az 1894-ik évben az értéktőzsde élénk forgalma a pénzügyintézetek jövedelmezőségét jelentékenyen növelte s általában akkor üzletmenetük kedvező alakulása mutatkozott. A tőzsdei haussemozgalmat azonban külső események, Sztambulov elleni merénylet, a macedoniai lázongások, a brüxi bányaszerencsétlenség, megakasztották, majd baisse irányzat következett. Az értékpapírárfolyamok fokozatosan lemorzsolódtak és 1895-ben pánikszerűen zuhanást szenvedtek. Nagy veszteség érte ez által a tőzsde közönségét. Az 1895 évi tőzsdeválság értékpapír árfolyamvesztését 47.241.497 forintra becsülték. Az 1895 évi válság kitörését az afrikai aranybányapiac összeomlása okozta, az európai tőzsdéket is meg-rázkódtatva. A válság ezúttal főként a tőzs-

dékre szorítkozott és ott tisztulási processzust eredményezett.«

A magyar közvélemény az 1895-i nagy tőzsdei összeomlást nem a fentebb felsorolt külső körülményeknek, hanem határozott és céltudatos budapesti közbelépésnek tulajdonította, annak a lénynek, hogy a túlhajtott tőzsdei spekulációt letörendő, a Magyar Általános Hitelbank osztalékát váratlanul 24 forintról 22 forintra szállította le, bízva abban, hogy ez az osztalékmérséklés nem téveszti el hatását és kijózanítja mindazokat, akik a könnyű pénzszerzés lázában veszélyeztették a magyar gazdasági fejlődés komoly munkával elért eredményeit. A pesti tőzsdének 1895-i fekete napjáról egész terjedelmében adjuk itt az akkor a Pesti Naplóban megjelent részletes és izgalmas tőzsdei tudósítást, amely valóban hű és érdekes képet ad a 90-es évek pesti tőzsdei életéről és a bankok tőzsdei szerepéről, amint következik:

»Sok esztendőn keresztül emlékezetes lesz a mai nap a budapesti börze történetében. Nincs politikai válság, nincsenek gazdasági bonyodalmak, a távíró nem hozott háborús híreket, a fejedelmek nem haltak meg, nem történt semmi és a börze boltozatán mégis sötét komor felhők tornyosultak: lejátszódott egy komoly krízis, a krach minden külső nyilvánulásával, de reméljük romboló következmények nélkül.

Magyarország vezető bankjának igazgatósága vállalkozott arra a szomorú nevezetességű szerepre, hogy botor eszközökkel rontsa a budapesti piac esztendőik munkájával és sikereivel szerzett, becsületesen megérdemelt jó hírét. Mi történik Magyarországon? kérdezi majd holnap Berlin, Párizs, London és az egész művelt világ. Hát rejtett gyűjtő anyagokat hozott össze Budapesten valami romboló kéz, hogy egyszerre borulhat lángba minden? Hát Budapesten felhőtlen égből szakad a zápor és külső jelek, intések, fennakadások, bajok, hitelválságok nélkül csak úgy megrendelésre készül a krach? Hát nincsenek ott konszolidált viszonyok, nincs ott valódi fellendülés és nem a fellendülés

szárnyain emelkedtek az értékek? Hát füstölt kullisszák vannak Budapesten a falak helyén, hogy egy sovány ember újjának egyetlen legyintésére szétmállik, amit erősnek gondolt a világ? Mindezek a kérdések ennek a mai éjszakának az árnyékában fognak megszületni. És a kérdés nagyon szapora faj: egyetlenegy száznak tud életet adni. Majd röpköpnének felénk szóban, nyomtatásban a vádak, ráfogások, a degradációk, kicsinylések: feleljen értük aki ránk idézte: Kornfeld úr, a Magyar Általános Hitelbank igazgatója.

Nem pusztán abból a forrásból fakad a börzének Kornfeld úr ellen való felháborodása, hogy helyes ok nélkül, csak hogy a magyar értékpiacon örvendetes fejlődésének útját szegje, nagyobb üzleti eredmény mellett a tavalyinál alacsonyabb mértékben állapította meg a Hitelbank idei osztalékát. Nem ez az egyetlen ok. Adatokkal lehet igazolni, hogy régtől fogva nem nézi jó szemmel a piac örvendetes gyarapodását és hogy azt az emésztő vihart, mely ma mérget hullatott, ő készítette elő öntudatosan. Ő kezdte meg múlt ősszel a letétek tömeges felmondását és az ellátás megnehezítését. Erre a cselekedetére láttuk a skiccét annak a képnek, amely ma a súlyosztó mélység feketeségével rótt az emlékezetbe szomorú színeit. De az őszi viharból a börze gyorsan magához tért és mint a bajvívó az első harc után csak annál igazabb szenvedéllyel küzdött hódító híréért. Ez a hír fényes lett. Megirigyelték mindazok, akik nálunk a haladás ellenségei és meg akarták tépni. Olyan okokból, amelyeket most a nagy megpróbáltatás napján szóvá tenni nem akarunk, a sötétség lovagjainak szövetségei akadtak a bankokban, amelyek példátlan alacsony liquidációkkal, a lombard megszorításával és a letétérték tetemes apasztásával akarták a börze erejét próbára tenni. Épnek bizonyult ez erő. A bankok szinte megszégyenültek. Hallottunk tőlük ilyes nyilatkozatokat. És nem tehetünk róla, hogy ilyen nehéz időben operett jut eszünkbe, de úgy

lettek, mint a Rip-féle koresmáros. A szegény Rip gyakran volt szomjas és sokat ivott róvásra. A koresmáros szívesen adott neki, mert jóképű ember volt, de egyszerre csak megsokalta a hitelezést és rászólt Ripre, hogy csak akkor ad bort, ha készpénzben fizet. Rip azt felelte, hogy van pénze és mutatott is 100 tallért. A koresmáros majdnem elszaladt tőle:

»Hiszen ha van pénze, akkor nem kell.«

És mérte tovább a bort hitelbe. Így voltak bankjaink is. A múlt havi ultimó alkalmával mindenki fennakadástól tartott. De hogy a bankok felé csak úgy szórták a pénzt, röstelkedve vonultak felre, hogy hiszen ha van, nem kell. Csak látni akarták, van-e? Így történt, hogy az utolsó ultimó után a hónap elején nem hogy hanyatlás lett volna, de fellendülés volt.

Ezt a nagy ellenállást Kornfeld úr megsokalta. És két nappal az Osztrák Hitelmérleg publikálása előtt, szombaton, a hétzáró realizálások napján, két nappal a prolongáció előtt, tehát a börze technikája szempontjából a legsúlyosabb időben, közzétette a Magyar Hitelbank mérlegét, amellyel úgy akarta a börzét meglepni, hogy a tavalyiaknál magasabb kurzusokra, a tavalyinál alacsonyabb osztalékkal felelt. Néhány szóban ez a helyzet kulcsa.

Kitűnő forrásból eredő információink szerint alább beszámolunk arról az okról is, amely a Hitelbank mérlegének publikálását az idén olyan nagyon siettetette. Ez az ok meg fogja döbbsenteni mindazokat, akiknek helyes fogalmaik vannak a piac egészséges fejlődésének fontosságáról és egy vezető bank kötelességeiről.

Az Osztrák Hitelintézet mérlegének publikálása után nagy megkönnyebbülés, bátran mondhatjuk, megnyugvás lépett a rémület helyére. De aki csak egyetlen órára is ilyen gyilkos helyzetbe tudta sodorni azt a börzét, amellyel a magyar hitel, a magyar gazdálkodás sorsa elválaszthatatlanul egybe van forrva, az minden időkre elvesztette a jogosult-

ságál arra, hogy a piac sorsának intézésében vezető szerepet vigyen.

Mértéktelen áresések, aggodalmak és nagy veszteségek sorozzák a mai napot a börze legsúlyosabb napjai közé. Nagy veszedelem volt minden igaz alap, minden komoly gazdasági ok nélkül. Ez az egytellen megnyugtató momentum, mert a felhők gyors eloszlását ígéri.

Az üzlet rendje a budapesti értéktőzsdén egy hét óta megbomlott. Nem kell ennek a rendbomlásnak okait kutatni, mert nyilvánvalók. A múlt héten a tőzsdetanács új rendszabályainak mértékudás nélkül való keresztülvitele adta meg a rendbomlás magvát. De ez a mozgalom csakhamar elült, miután nivellálta azt a túlelmedést, amely az egészséges értékület síma mezején mindinkább növekedett és szebeszőkő lett. A letelt napok izgalmai azonban még meglehetősen erősen voltak érezhetők, amikor egy újabb, jelentőségében hasonlíthatatlanul nagyobb mozgalom előszele mutatkozott. Előbb kósza hír gyanánt, majd utóbb szájról-szájra hallatszott az a hír, hogy a magyar értékforgalom vezető papírjának, a Magyar Hitelrészvénynek ezidei osztaléka kisebb lesz a tavalyinál. Ez a múlt hét közepén történt, a Hitelbank mérlegének publikációját pedig szombat estére ígérték meg. A legkellemetlenebb bizonytalanság három napja telt el időközben — bőséges idő a legkülönbözőbb egymásnak ellentmondó, vagy egymást túllicitáló kombinációkra. És mi sem természetesebb, minthogy ezek a kombinációk a legnagyobb mértékben bizonytalanná tették a helyzetet, egyrészt tartózkodást, másrészt félelmet keltve azokban, akik a dologban érdekelve voltak. Érdekelve volt pedig benne az egész magyar pénzüvilág és az összes internationális pénzpiacok. Végre szombat este tényleg kihirdették a Hitelbank mérlegének adatait, amelyekből megtudtuk, hogy a Hitelrészvény ezidei osztaléka 22 forint lesz, azaz 2 forinittal csekélyebb a tavalyinál.

Ez az egymagában is jelentős tény még sokkal

nagyobbra növelte jelentőségét azzal, hogy ennek révén nyilvánvaló lett az a tendencia, amellyel a Hitelbank a tőzsdei spekuláció ellen dolgozott. Ez a tendencia, ha más eszközökkel is, de ugyanahhoz a célhoz visz, amelyet a tőzsde bevallott ellenségei óhajtanak.

A Hitelbank a tőzsde ellen dolgozik! Ez a nyilvánvaló tény, természetesen a legnagyobb megütközést keltette. A leghatalmasabb magyar pénzügyintézet, amely létesülése, fennállása és prosperálása összes oszlopaival ép a tőzsdére támaszkodik, a tőzsde ellenségeivel egy célért lelkesedjék, ezt valóban nem várta senki. És a spekuláció, miután egy viharos hetet zárt le maga mögött, annak minden átszenvedett félelmével, s közvetlenül az ultimóprolongáció előtt állott, ennek minden eshetőségeivel — bizony, nem is állhatott ellen annak a támadásnak, amely, onnan érte, ahonnan csak támogatást és minden eszközzel való istápolást várhatna. A meghökkenrt értékpapírtulajdonosok — mit tehetnek egyebet — siettek lerázni nyakukról az ominozussá válni kezdő Hitelrészvény ügyét. A mindenkor gyenge bázison mozgó vasárnapi magánforgalomban ilymódon oly nagy mérvű realizációkat eszközöltek, amelyek egy, rendes üzletnap forgalmában is nagyobb mérvű változást idéztek volna elő. A vasárnapi magánforgalom csekély ellenálló képessége, a realizációk hatalmas nyomása alatt tökéletesen megsemmisült és helyet adott a derut kifejlődésére. Ez a magyarázata annak a nagymérvű hanyatlásnak, amely a vasárnapi magánforgalom képét egy-egy válságos nap képehez tette hasonlónak.

Ily előzmények után a legkellemetlenebb bizonytalanság közepette nyílt meg a mai tőzsde és oly mozgalmasan folyt le, hogy a budapesti tőzsdének kétségkívül legemlékezetesebb napjai közé fog tartozni. A vasárnapi magánforgalomból áthozott izgatottságot tetemesen fokozta az a feszült várakozás, amellyel a tőzsde az Osztrák Hitelintézet mérlegének mára hirdetett publikációja elé nézett.

A vélemények egymástól igen elütőek voltak. Az üzlet az elképzelhető legnagyobb változatossággal, cikk-cakkszerűen ide-oda kapkodó és hatalmas hullámokat csapkodó menetben folyt le.

A megnyitáskor nyugodt volt a hangulat, mert a spekuláció meglehetősen tartózkodással viselkedett. Ennek következtében az árfolyamok nívója kedvezően állapotodott meg, s már úgy látszott, hogy az üzlet menete ma nyugodtabb lesz. Csakhamar megkezdődtek azonban a becslések, amelyek az Osztrák Hitelintézet osztalékát akarták megállapítani. S egyidejűleg felvették ismét a realizáció fonalát azok a börzeirodák, amelyek a tegnapi baisseben is nagy szerepet játszottak. Ezek szabadulni igyekeztek kötelezettségeiktől és nagyhangú sürgős kínálataikkal csakhamar ismét a lanyha irányzatba terelték az üzlet menetét, úgy hogy az árfolyamok ismét süllyedni kezdtek, bár ez a visszaesés igen mérsékelt volt. Így tartott ez délig. A déli tőzsde támaszkodva az ultimóellátás akadálytalan lefolyására és arra a bécsi hírre, hogy 19 forint lesz az Osztrák Hitelintézet osztaléka, újra az emelkedés útjára terelte az áralakulást. A realizációk nem szüntek ugyan meg, de a piacra hozott értékeket a megfelelő mértékben mutakozó kereslet felvette, módot adva így az árfolyamok fokozatos javulására. Az Osztrák Hitel részvényszelvénye a becslések alapján élénk forgalom tárgya lett s 18.50 forintos átlagárfolyamot ért el. Az Osztrák Hitel részvény pedig egészen közelébe jutott a 400 forintos árfolyamnak.

A déli tőzsde közepe táján újra túlsúlyba jutott a kontremín. Kezdetben nagy erőfeszítéssel és csekély eredménnyel ment ugyan a dolog, de utóbb mégis serény lépésekkel haladt előre az árfolyamok leszorítása. A kínálat vehemenciával dolgozott és ennek következtében az utótőzsde már, a déli-tőzsde zárlatából hozta át a lanyha hangulatot. Az izgatottság az egész napon át igen nagy volt, de ekkor tetőpontjára fokozódott. Az árfolyamok elképzelhetetlenül mozgalmasan, a rendszernek, vagy

az állandóságnak legteljesebb híjával estek egyik szélsőségből a másikba.

Az utótőzsde is be volt már fejezve s a spekuláció teljesen elkedvetlenedve, kimerülve, úgyszólván apatikusan várta a közlés hírét a legalacsonyabbra redukált árfolyamaival, a legrosszabbra is elkészülve lévén. Végre megérkezett az első sűrűgöny Bécsből: az osztalék 19 forint. Azt a hurrákiállást, amellyel a hírt fogadták, nyomon követte egy másik kiáltás, amelyben a megsanyargatott tőzsdések véleményüket nyilvánították a legutóbbi napok roppant izgalmainak okozói ellen: Abzug Creditbank, abzug Kornfeld! A rendszerint kettéoszló vélemények helyén a tőzsdén ezek a kiáltások egy szívből-lélekből törtek ki. S az új életre ébredt tőzsde, hogy megmutassa erejét, bosszút álljon megsanyargatásáért hirtelen hatalmas hausse akciót indított meg szapora fokozatossággal és nagy lépésekkel emelve fel jó magas nivóra az árfolyamokat.

Már a tegnapi vasárnap délelőtt is méltán sorozható a fekete napokhoz. De a rombolás ma 2 óra tájban kezdte elérni tetőpontját. A tőzsdeteremben, amidőn a déli tőzsde vége felé már a bankok képviselői és a látogatók is nagyrészt távoztak, mint egy zivatar előtt félelmetes csönd támadt és a jelenlevők sápadt és ijedt arcáról mindenki valami veszedelmet olvashatott le. Mindenki érezte, hogy valami nagy bajnak, csapásnak kell most bekövetkeznie.

Senkinek sem volt kedve a tőzsdeterembe beüldöztetett eladási megbízásoknak eleget tenni, mert érezte, hogy ebben a pillanatban hasztalan lesz minden fáradozása. Így történt aztán, hogy ebben az időben a déli tőzsde zárlati árfolyamai mindenki előtt már csak magas számok gyanánt szerepeltek. Egyszerre népesedni kezdett a tőzsdeterem, de az ott megjelent arcok idegeneknek tűntek a rendes látogatók előtt. Az értékpapír birtokosok közül sokan maguk jelentek meg, mintegy érezve,

hogy a börzén temetésre készülnek. Végre nagy és hangos kínálat jutott felszínre, de a vevők nem akartak jelentkezni. Az Osztrák Hitel délben 398 forinton záródott, most forintokkal olcsóbban kínálták, de hasztalan. Senkisésem akart venni olcsón sem. A következő kötés 393, azután 391 volt, az ijedtség azonban akkor lett a legborzasztóbb, amikor a Hitel 390 alá süllyedt és így sem lehetett eladni. »388-al adok« -- kiabáltak sokan, de rimánkodó arcuk láttára sem volt senki, aki tőlük vegyen.

Végre segély érkezett. Bár 388-al szívesen adtak volna sokan, de a csakis interveniáló vételek célzataival bíró megbízások keresztülvívői 390-nel vették meg a kínált részvényeket. De ekkor csak úgy ömlött a sok áru a vevőkre. Nem akart nyugalom beállani még ekkor sem. Mindenki csak akkor tudott fellelegezni, amikor már valamiképpen az árutól megszabadult. Maguk a legvérmesebb kontremínörök is megijedtek e látványtól és ajnálkozva látták, hogy dobálják oda az addig annyira kedvelt Osztrák Hitelrészvényt. A tőzsde körül nagy csoportokban voltak rémült arcú emberek, akik várták a legújabb híreket. Egy-egy árfolyamot hozó galopint körülvettek és kérdezősködéssel halmoztak el.

Az arbitrage ma délután szünetelt, mert annyira elrémült az itteni árfolyamoktól, hogy hiányzott a rendes bátorsága a vételek teljesítésére.

Közeledett a tőzsde vége. Lehanggoltan és fáradtan hagyták el egyenkint a tőzsde látogatói a termet és csak a lépcsőkön és folyosókon elegyedtek egymással szóbeszédre a mai délután eseményeit és okait tárgyaltván. Mindenfelé a Kornfeld nevet lehetett hallani, ezzel mindent megmondtak. Csak még egy parányi kilátás látszott mindenki előtt a további bajok elhárítására, de senki nem mert hinni, hogy ez a remény teljesülni fog. Vajjon az Osztrák Hitelintézet 19 forintot fog-e fizetni, vagy kevesebbet, ettől függött sokaknak az exiszen-

ciája. 6 órakor délután szokták kihirdetni, mennyi lesz az osztalék, amelyet az Osztrák Hitelintézet részvényeseinek fizet. De ma mintha csak nehéz elhatározás lárgya volna e kérdés Bécsben, ezúttal később jött és nehezen. Izgalmasan várták a percet, amelyben meg kell a hírnök jönnie. A bécsi telefon apró kamaráit már rég lefoglalták, hogy minél előbb meg lehessen tudni a pontos hírt.

Körülbelül 7 és $\frac{1}{4}$ óra volt, már, amidőn egy bécsi cég itteni képviselője lélekszakadva sietett a várakozó tömeg közé. Egyszerre csend lett. Mindenkinek figyelme és tekintete egy pont felé irányult, ahonnan csak ez a három rövid szó hangzott a tömeg felé: Dividende 19 Gulden.

Az örömtől és megkönnyebbüléstől sugárzó emberek egy pillanatig még csendesek voltak, de már egy pillanat múlva megkezdték az üzletet. — Egyszerre nagy vételkedv mutatkozott, amely az általános megnyugvás közepette fokozódott.

A mai nap a bécsi börzén is a legsúlyosabbak egyike volt. A félelem ma sokkal komolyabb volt mint a fekete pénteken és a boldogtalan emlékeztű fekete szombaton. A börze nyelvén a mai napot szürke hétfőnek nevezték el. A nagy pánik külső oka az a nagy csalódás, amely a Magyar Hitelbank osztalékának bejelentésével a bécsi tőzsdét is érte. Ehhez járultak azok a nehézségek, amelyek a cukoriparban mutatkoztak. A tőzsdetechnikai helyzet legnagyobb hibája az volt, hogy majdnem az egész spekuláció à la hausse volt érdekelve, tehát a kontremín fedező beavatkozása a válságos pillanatban, amikor az árfolyamok hanyatlani kezdtek, hiányzott. A bécsi előtőzsde alacsony, de még mindig megfelelő árak mellett indult. Midőn azonban délben a cukoriparban fizetlésképtelenséget jelentettek — a Drucker-féle cukorgyárról volt szó — bekövetkezett a tulajdonképeni veszedelem, úgy hogy az árfolyamok zárlatig átlag 10 forintra csökkentek. A tőzsde hivatalos zárata után félhá-

rom és három óra között árfolyam egyáltalán nem volt megállapítható.

Budapesten dacára a mai nap nagy megrázkódtatásainak mindössze két jelentéktelenebb fizetésképtelenség történt. Egy kisebb ügynök és egy magánspekuláns jelentett inzulvenciát. Az előbbi mintegy 10.000, az utóbbi pedig 100.000 forinttal akadt meg.

Ime színes és változatos leírása a nevezetes 1895-i tőzsdei összeomlásnak, amelyet valóban mesterségesen idéztek fel és amelynek komolyan *tisztító célzata volt*. Meg akarta akadályozni a túlhajtott tőzsdei játékot és ezt a célját el is érte. A vihar hamar elült, az elszenvetelt nagyobb veszteségeket kiheverték és a tőzsde élete rendes, normális mederbe terelődött és ebben a fontolva haladó tempóban fejlődött az egész magyar gazdasági élet az élen a magyar hitelszervezettel, amely ezeknek az esztendőknék köszönheti azt a szilárd megalapozottságot, amelyet a későbbi évtizedek legsúlyosabb eseményei sem tudtak megrendíteni.

NÉPVÁNDORLÁS ÉS PÉNZVÁNDORLÁS

A bankok keresete évről-évre nagyobb arányokban fejlődött. Az egész vonalon érvényesült az előrelátó és gondos tartalékolás politikája. A vezető pénzügyintézeteknél olyan hatalmas látható és láthatatlan tartalékok gyűltek össze, amelyek még a leggondosabban vezetett külföldi pénzügyintézeteknél is csak ritka és kivételes esetekben állapíthatók meg. Ezt az óvatos és egészséges üzletpolitikát legelső sorban az arányok példátlan megnövekedése tette lehetővé. Megkezdődött a technikában a villamosság korszaka. Az európai béke és nyugalom évei mindenütt fokozták a termelést, a fogyasztást, a forgalmat és a kereseti lehetőségeket. Európa emberfőlélegét erősen vonzotta magához az Ujvilág, amelynek gazdasági élete szédítő arányokban fejlődött. Ez az amerikai gazdagodás közvetve és közvetlenül erősen fejlesztő hatást gyakorolt Európa életére is. Az egyre szorosabb gazdasági kapcsolatok és kölcsönhatások számos kedvező

jele mutatkozott és az elvesztett emberanyagért némileg kárpótolta Európát az a tény, hogy *a kivándorlók a dollárok millióit küldték haza befektetésre, földvásárlásra, vagy betétként való elhelyezésre* Európának úgyszólván valamennyi országába. Európából az emberek vándoroltak Amerikába. Amerikából az arany özönlött Európába.

A magyar kivándorlás, amint már említettük, megítélésünk szerint túlzott arányú volt. A beözönlő dollárok csak igen-igen csekély mértékben kárpóolták a nemzetet az elszenvedett vérveszteségért. A kivándorlás fokozásával szüksége mutatkozott egy olyan szervezet létesítésének, amely a kivándoroltak anyagi és erkölcsi érdekeit gondozza és a magyar-amerikai pénzforgalom lebonyolítását ellátja. Hosszas tárgyalások után e célból alapították meg 1911-ben a nagyobb fővárosi pénzintézetek amerikai tőke bekapcsolásával New-Yorkban 1.050.000 dollár alaptőkével a *Trans-Atlantic Trust Company* cég alatt azt a magyar-amerikai pénzintézetet, amelynek ezen a célkitűzésen kívül feladata volt az Amerikai Egyesült Államokkal való gazdasági kapcsolatok ápolása is. Ez az alapítás megfelelően működött még a világháború kezdetén is egészen addig, amíg az Unió hadat nem üzent a központi hatalmaknak. Akkor az amerikai hatóságok zár alá vették az intézet vagyonaát és a társaságot 1918-ban felszámoltatták.

Az általános gazdasági javulás és fejlődés folyamatát 1895-től 1914-ig, a világháború kitöréséig, még csak egyetlen egyszer zavarta még egy jelentősebb gazdasági megrázkódtatás, az 1907-i gazdasági világválság, amelynek tünetei és pusztító hatásai az egész világon jelentkeztek. Magyarországon elsősorban a kereskedelmet rázkódtatta meg ez a krízis, a csődök és fizetési képtelenségek száma igen magasra szökött. A hitelszervezet rendkívül ellenállóképesnek bizonyult, csak a kisebb, önállóan működő szövetkezetek soraiban mutatkozott nagy pusztulás, ekkor lütek el végérvényesen azok a hitelszervek, amelyek »mint szövetkezetek« működtek Budapesten és a vidék nagyobb városaiban. A közbeeső válságokat, amelyek a fővárosban és a vidéken, különösen Kassán

és Sopronban jelentkeztek, mint túlhajtott építkezési válságokat kell tekinteni és megítélni és ha mutatkoztak is más téren következmények, ezek csak abból eredtek, hogy az építkezés nagyobb visszaesése rendszerint számos téren gyakorol romboló hatást. Magát a hitel-szervezetet ezek az építkezési válságok csak annyiban érintették, hogy egyes vidéki pénzüzetek, amelyek anyagi helyzetükhöz képest túlhajtott mértékben folyó-sítottak építkezési kölcsönöket, megrendültek, vagy összeomlottak. A millenáris kiállítást követő építőipari válság erősen érezte hatását Budapest gazdasági életében is, de azok a jelentősebb pénzüzetek, amelyek ennél a krízisnél érdekelve voltak, elszenvedett veszteségeiket könnyűszerrel leírhatták, mert megfelelő nyílt és burkolt tartalékokkal szinte fölös mértékben rendelkeztek.

BELSŐ GAZDAGODÁS — TERJESZKEDÉS KIFELE

Az a kép, amely a hitelszervezet betétállományának fejlődéséről 1880—1894-ig elének tárul, legélénkebb bizonyosságát nyújtja a páratlan arányú hitelszervezeti fejlődésnek, akár a bankbetétek szaporodását tekintjük, akár pedig a takarékpénztárak betétállományának rendkívüli fejlődését. Százaslétszerűen természetesen a bankbetétek szaporodása a nagyobb, mert hiszen erre a korszakra esik a bankfront egészségesebb és erőteljesebb kialakulása, számszerűen viszont a takarékpénztárak betétállományának emelkedése a nagyobb, ami természetesen következik abból a tényből, hogy a bankok ebben az időben még kevesebb súlyt helyeztek a betétüzletre általában, hiszen az intézetek egy része a betétkönyvecskékre való betéti üzletágot még nem is gyakorolta.

Amíg 1880-ban 8.838.200 forint volt a budapesti bankok betétállománya, ez az állomány 1894-ben már 53.798.200 forintra emelkedett, vagyis másfél évtized alatt meghatszorozódott.

A takarékpénztárak betétállománya Budapesten 1880-ban 80.875.798 forint volt, ez az összeg 1894-ig

160.665.205 forintra emelkedett. A betétállomány megoszlása a budapesti takarékpénztárak között 1894-ben a következő volt:

Pesti Hazai Első Takaréék	106.843.567
Egyesült Fővárosi	27.006.457
Moklár	14.827.710
Magyar általános Takaréék	2.430.639
Belvárosi tak.	2.821.616
Budapesti-Terézvárosi tak.	3.240.809
Budapesti III. kerületi tak.	1.080.331
Budapesti-Érzsébetvárosi tak.	925.638
Budapest VIII. - IX. -X. ker. tak.	833.917
Kőbányai tak.	654.521

A magyar hitelszervezet, fejlődése során, már a múlt század végén, de különösen a század elején, amikor világszerte megint újabb nagyszabású gazdasági fellendülés és pénzbőség jelentkezett, vállalt minden hasznos munkát és szerepet, örködve a reábízott vagyon érdekei fölött, de sohasem tévesztve szem elől a közérdeket és a nagy nemzeti célkitűzéseket sem. A hitelszervezet működése a magyar gazdasági életben és a magyar nemzeti életben, ha kétségtelenül nem is jelentett mindent, de bizonyos, hogy nagyon sokat jelentett. Talán többet, mint bárhol a világon. A magyar hitelszervezet kutató munkát végzett, alkotó munkát végzett, kultúrfeladatokat vállalt és egyben előljárt nemcsak a jóltekonyság gyakorlásában, hanem a mecenási köteleességek teljesítésében is. Az a nemes és tiszta fegyverekkel folyó küzdelem, amelyet a vezető intézetek között való versengés támasztott, jótékony hatást gyakorolt a hitelszervezet egészére. A bankok és takarékpénztárak működése már jóval az érdekelt intézetek tömörülése előtt erősen érezte a maga hasznos befolyását a magyar élet megnyilvánulásának minden terén az ország területén belül. De vállalta és végezte a hitelszervezet az úttörés munkáját a kifelé való törekvésekben, különösen a Balkán irányában, mert a magyar gazdasági expanzivitás lehetőségei elsősorban ezen a területen voltak fellelhetők.

Ha nem is mutatkoztak nagyobb mértékben magyar lökefeleslegek, a budapesti pénzüintézetek megtalálták a

módját annak, hogy a maguk szervezeteivel és képességével a Balkán gazdasági kifejlesztésében közreműködjenek. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank erős kapcsolatokkal tudott teremteni, főleg Bulgáriával, de Romániával és Törökországgal is és a század elején résztvett mindhárom állam különböző kölcsöneinek kibocsátásában. Szoros kapcsolatokat tartott fenn az intézet előkelő bolgár, román és török pénzintézetekkel, sőt ilyen intézetek alapításában is résztvett.

Szerepet vállalt a Balkánon a Hitelbank és a Lezámlítóbank is. A Hitelbank a Herzog M. L. céggel együtt megalapította a Tabacus Dohánykereskedelmi Részvénytársaságot, amely Bulgáriában és Kisásziában nagy dohányüzleteket bonyolított le.

A Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság, a mai Angol-Magyar Bank, jelentékeny banküzlet mellett nagyszabású áruexportot és importot bonyolított le a Balkánnal, legfontosabb kiviteli cikke a só, legfontosabb behozatali cikke a déligyümölcs volt. Az intézet teremtett piacot a Balkánon, főleg Romániában és Bulgáriában a Magyar Állami Gépgyár gyártmányainak is.

Résztvettek a magyar nagyintézetek az osztrák- és olasz nagybankokkal együtt 1913-ban az Albán Nemzeti Bank alapításának előkészítő munkálataiban. Ennek az intézetnek végleges megalakulását már a világháború kitörése akadályozta meg.

A HITELSZERVEZET HATÁLKÖTŐ GYARAPÍTÁSA

Idehaza a hitelszervezet gazdagodásának és az egész gazdasági életre való jótékony fejlesztő befolyásának menete töretlenül tartott a millenáris rendkívüli fellendüléstől egészen a világháború kitöréséig. A politikai események, a szabadelvű párt bukása, a koalíció kormányrajutása, az önálló jegybankért kiújult küzdelem, a munkapárt győzelme, a delegációk alkudozásai, a bankok üzletmenetét lényegesen nem befolyásolták. Az ország gazdagodott, a hitelszervezet keresett és a maga egyre fokozódó gazdasági erejét állandóan az ország további gyarapodásának szolgálatába állította. A pénz-

intézetek működési köre egyre szélesebb lett és a hitelszervezet kénytelen volt átesni a politikai harcok tűzkeresztségén is. A jelentkező szélsőséges demagógia a bankokráciát, mint az ország egyik legerősebb és legfélelmetesebb hatalmi lényezőjét emlegette, a közjogi ellenzék is szembehelyezkedett agitációja során a bankokkal, egyrészt, mert politikai pozíciója folytán az Osztrák-Magyar Bankot támadnia kellett, másrészt pedig azért, mert a hitelszervezet a dolgok természeténél fogva kormánypártinak látszott. Egyes nagyobb üzletek sorsa ugyanis természetesen a kormányok kezétől, vagy legalább is jóindulatától függött és bár a hitelszervezet valóban olyan erős és hatalmas volt már, hogy kegyeket nem kellett keresnie, a meg-megnyilatkozó jóindulatot mégis szívesen vette igénybe.

A pénz az egész világon olcsó volt, olcsó volt Magyarországon is. Voltak periódusok, amikor az elsőrangú pesti pénzintézetek hosszabb időre lekötött betétek után is csak 3.5% kamatot térítettek és az elsőrangú váltók leszámítolási kamatlába nem haladta meg a 4%-ot. A külföld könnyen és olcsón kínálta a maga hiteleit és a pénzintézeti tevékenység egyre nagyobb mértékben fordult az alkotások felé. A hitelszervezeti tevékenység, a gazdasági és nemzeti élet egész vonalán alkotási tevékenységgé emelkedett. A közlekedés fejlesztése, amely nemcsak a vasúti és közúti közlekedés kiépítésével, hanem az önálló magyar tengerhajózás megalapításával is járt, nálunk szintén bankfeladat volt és a pénzintézetek ezt a helyzetadat kötelezettséget is készséggel vállalták, egyben ez alapításokból kifolyólag igen jelentős nyereségekre tettek szert. Általában szinte minden gazdasági érdekű alkotás és feladat elvégzése a pénzintézetekre hárult, vállaltak is mindent. A legtöbb feladatot rendszerint kitűnően oldották meg, jelentős anyagi és erkölcsi sikerrel. Ezek a tények fokozták a hitelszervezet anyagi erejét, egyben súlyát és jelentőségét is.

Igen nagy érdeme volt a hitelszervezetnek a magyar iparfejlesztés terén, amelyből ugyancsak jelentős mértékben vette ki részét. A bankok nemcsak új iparvállalatok egész sorát alapították, hanem régi vállalatokat is

nagyszabásúvá fejlesztettek. Ennek a fejlesztésnek a módja rendszerint az volt, hogy a bankok a régi vállalatokat részvénytársasággá alakították át, a részvények egy részét átvették, az iparvállalatokat ellátták a szükséges pénzzel és rendszerint más kapcsolataik igénybevételével módot adtak az iparvállalatnak a terjeszkedésre és fejlődésre. Különös érdemeik voltak a bankoknak az újabb iparágak megteremtése körül. Elsősorban a malomipar fejlesztése és világhírűvé emelése tudható be a bankok érdeműl. Jelentős szerepet játszott a pénzintézeti tőke a mezőgazdasági ipar fejlesztése körül is. Az alapítások terén a Magyar Általános Hitelbank vezetett, amely, célkitűzéseinek megfelelően iparfejlesztési programját komolyan és alapos megfontoltsággal vitte keresztül és igen jelentős összegekkel állt a magyar ipar rendelkezésére.

A kereskedelem fejlesztése és európai kapcsolatainak kiépítése, színvonalának rendkívüli emelése terén a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vitte a vezető és irányító szerepet. Különösen a magyar gabonakereskedelem volt valóban világhírű, vezető nagy cégeinek olyan tekintélyes nemzetközi hitelük volt, mint akár a legnagyobb angol kereskedő cégeknek.

A hitelszervezet igen élénken és lelkesen szolgálta a magyar mezőgazdaság fejlesztésének érdekeit is, a jelzálogkölcsönök egyre olcsóbbak lettek és a gazdaváltók szaporodása jelezte azt a törekvést, hogy a bankok és takarékpénztárak olcsó kölcsönök nyújtásával kívánják fejleszteni a legfontosabb magyar termelési ágazatot.

PÉNZINTÉZETEK A BIZTOSÍTÁSI PIACON

Külön kell feljegyezni a magyar biztosítási ügy fejlődését, különösen azért, mert a biztosító intézetek az életbiztosításokkal kapcsolatban némileg a hitelszervezethez tartoznak, de azért is, mert a bankok és takarékpénztárak jelentősebb részt vállaltak a magyar biztosító intézetek alapításában.

Az első magyar biztosító vállalkozás régebb keletű a takarékpénztáraknál és bankoknál. Már 1808-ban működött a Komáromi Hajóbiztosító Társaság, amelynek 200.000 forint alaptőkéje volt és amely elért nyereségét évről-évre kiosztotta részvényesei között. A szállítmánybiztosítás, pontosabban a viziszállítmányok biztosítása volt tehát a kezdet. A komáromi intézet több mint három évtizedig egyedül volt a biztosítási piacon, csak 1842-ben kezdte meg működését előbb a Pesti Jégverés Elleni Biztosító, majd a Tisza melléki Biztosító, később pedig az Erdélyi Jégbiztosítási Társaság. Körülbelül ebben az időben kezdte kiterjeszteni működési körét Magyarországra a Trieszti Általános Biztosító Társaság is, amely az Első Magyar Általános Biztosító Társaság megalakulásáig, közel két évtizeden keresztül igen erős tért hódított. A Trieszti Általános Biztosító Társaság a későbbi évtizedek folyamán egyre nagyobb szerepet vállalt a magyar gazdasági életben, tevékeny részt vett díjtartalékainak szilárd elhelyezése érdekében a megindult fővárosi építkezésekben és egyik alapítója lett a Magyar Általános Takarékpénztárnak is.

Az Első Magyar Általános Biztosító Intézetet Léva, Henrik hívta életre az 50-es évek végén, Deák Ferenc, Eötvös József, Lónyay Menyhért, gróf Desseffy Emil és gróf Károlyi György támogatásával. Az abszolutizmus korában ennek az intézetnek a megalapítása épen olyan nehézségekkel járt, mint a Magyar Földhitelintézeté, a legfelsőbb engedélyt csak gróf Apponyi György igen hathatós befolyásának érvényesítése útján lehetett megszerezni. Az intézet, amely 3 millió forint névleges és 600.000 forint tényleges alaptőkével kezdte meg működését, példátlan gyorsasággal hódította meg az orszá-

got, elsősorban a tűzbiztosítási gondolatnak és igen nagy arányokban fejlődött és gazdagodott.

Az alapítási korszakban, közvetlenül a kiegyezés után a biztosítási piac sem maradt mentes a »gründolásoktól.« Gyors egymásutánban alapították a Hazza Életbiztosítási Bankot, az Ország Biztosító Társaságot, a Nemzeti Biztosító Társaságot és igen sok más apró intézetet. Ezeknek túlnyomó nagy többsége eltűnt az 1873-i viharban, vagy megszűnt, vagy beolvadt. Még a Pesti Biztosító Társaság is, amely túlélte az összeomlást, csak néhány évig működött továbbra is önállóan és beolvadt az 1879-ben alapított Foncière Pesti Biztosító Intézetbe, amely magyar és külföldi tőke részvételével létesült. Ugyancsak 1879-ben alapították francia tőkével a Magyar-Francia Biztosító Társaságot, amelyet 1938-ban olvasztott magába a Foncière.

1883-ban az élet- és járadékbiztosítás főösszege az akkor működő magyar és külföldi biztosító intézeteknél 143.915.249 forint volt. Ez a hatalmas összeg szintén egyik érdekes adaléka a fejlődés és alkotás korának.

A magyar gazdasági élet és a magyar hitelszervezet fejlődésének története az alkotás korszakától kezdődőleg már a legszorosabb kapcsolatba került az európai, még pontosabban a világ gazdasági történetével. Tagadhatatlan ugyan, hogy a kölcsönhatások mindenkor megmutatkoztak, a történelempolitikai kapcsolatok már Mátyás király uralkodása alatt is érvényesültek, a gazdasági élet érzékenysége azonban csak akkor mutatta ki, hogy minden ország reagál a világ-gazdasági eseményekre és jelenségekre, *amikor a világ kisebb lett*, azaz: előbb a vasút, majd a villamosság közelebb hozta egymáshoz a birodalmakat és a fővárosokat. A XIX. század derekán már el is símulhatott egy amerikai gazdasági válság, amíg annak a híre Bécsig, vagy Budapestig eljutott, bár kétségtelen, hogy mindig volt valami a levegőben, amiből a pénz sok ezerkilométeres távolságra is meg tudta érezni, ha valahol baj volt. De a villamosság, a táviró, majd a telefon korszaka annyira közel hozta egymáshoz a világ-

gazdaság életének központjait, hogy New-York, London, Párizs, Frankfurt és Bécs eseményeit mindig azonnal meg kellett éreznie Budapestnek is. Meg is érezte. Ezért voltak kisebb-nagyobb hullámzások a magyar hitelszervezet életében is az 1890-től 1914-ig terjedő ke-
reken negyedszázados korszak alatt. Ezek a hullámzások, amelyeknek egyes részleteiről rendkívül érdekes képet adott *Hegedüs Lóránt* a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 75 éves történetét tárgyaló művében, nem érintették a lényegét: a magyar hitelszervezet rendkívüli megalapozottságát és megerősödését, amelyet azért kell ennyire hangsúlyoznunk, mert csak ez a példátlan felkészültség teszi megérthetővé ennek a kitűnő szervezetnek kivételes ellenálló képességét, amelyet a világháborúban, a forradalmakban, az inflációban és az 1929—33-i világválságban tanúsított.

KONJUNKTURA AKADÁLYOKKAL

1892-ben kezdődött az első nagy világgonjunktura, amikor már az angol pénzpiac is kiheverte az 1890-i baisse okozta károkat és veszteségeket. A pénzpiac példátlan pénzbőséggel rendelkezett, a kamatláb Amerikában is, Európában is szinte a minimumra csökkent, Londonban, Párizsban, sőt Berlinben is 1.5% volt a magánkamatláb, a magyar pénzpiacon a fixkamatozású papírok 4%-os címletekkel jelentkeztek és magas árfolyamon könnyen voltak értékesíthetők. A bankok keresete nőtt, a takarékpénztárak nyeresége és osztaléka jelentős mértékben emelkedett. A pesti pénzügyi verseny egyre élesebbé vált és bár a piaci helyzet megokolttá és szükségessé tette volna a betéti kamatláb erősebb mérséklését, ez a nagy verseny folytán nem sikerült. A bankok és takarékpénztárak egyaránt, a viszonyokhoz mérten, igen magas betéti kamatozásokat fizettek és a jobb tárcaváltó anyagot olcsón vásárolták. A marge szűkülése csökkentette a kereseti lehetőségeket, de a hitelszervezetet az így elmaradt nyereségekért jelentős mértékben kárpótolta érdekeltségeinek egyre fokozódó jövedelmezősége. 1893-ban a világgonjunktura

Olaszországban támadt pénzügyi nehézségek, majd pedig a bejelentett görög államcsőd irritálták. Fokozta az európai nehézségeket a vámháborúval fenyegető német-orosz feszültség is. Mindezek a tünetek azonban csak rövid átmenetre befolyásolták kedvezőtlenül a világgazdasági helyzetet, a termelés és a fogyasztás általános rohamos növekedése igen magas szintre emelte a világforgalmat és ebből kifolyólag a nagyipar és a nagykereskedelem hatalmas nyereségekkel dolgozott és ez a körülmény erősen fellendítette a pénzintézeteket az egész világon. A bécsi pénzintézetek rohamosan fejlődtek és ezekben az években jutottak először komolyabb nemzetközi szerephez a budapesti piac vezető hitelszervei is. A magyar állam tekintélye és hitele megnőtt és 1894-ben történt meg először, hogy a vezető angol és francia sajtóorgánumok naponként közölték a budapesti tőzsde árfolyamait is. Ezek az árfolyamok, amelyeket a bécsi lapok és a Frankfurter Zeitung már 1889. óta rendszeresen publikáltak, a pesti tőzsde egyre önállóbb életerejéről és életképességéről tártak képet a világ elé. 1894-ben volt először erősen megélenkült magyar értékpapírüzlet, nem értéktelen értékpapírokban, hanem a legkomolyabb magyar értékekben. A budapesti tőzsde élete és története tulajdonképpen ebben az évben kezdődött, mert mindezt csak függvénye volt a bécsi tőzsdének. Ettől az időtől kezdve igen sok tekintetben tudta magát függetleníteni és önálló akciókat bonyolított le állampapírokban, záloglevelekben és kitűnően megalapozott vállalatok részvényeiben egyaránt. Az 1895-i »fekete napok«-nak utóhatásuk nem volt. A tisztulási folyamat csak lendítette a tőzsdei üzletet.

A világonkonjunktura a gazdaságkutatás egybehangzó megállapítása szerint 1895-ben még tovább emelkedett. Nálunk is érezte hatását, bár ezt a hatást belpolitikai események sokszor károsan befolyásolták, de természetesen teljesen eliminálni nem tudták. Rendkívül érdekesek azok a megállapítások, amelyeket ezzel a ténynyel kapcsolatban említett művében Hegedüs Lóránt tesz, följegyezvén a következőket:

»Magyarországon ennek a nagy európaivá szélesedett gazdasági irányynak sajátságos sorsa lesz: a belső politikai válságok annyiszor megzavarták, hogy akárhányszor egyenesen megtörték felmenő vonalát. Nem azt teszi ez, hogy Magyarország nem látta volna nagy hasznát ennek a világkonjunkturának. Ilyet állítani nemcsak tulzás lenne, hanem egyenest beleütköznék a valóságba. De igen is meg kell mondani az igazság kedvéért annyit, hogy éppen a külföldi konjunktúra legjobb éveiben rontották meg nálunk a hitelpiacot is, a külfölddel való hasznos összeköttetést is a politikai krízisek és elsősorban az Ausztriával való kiegyezésnek évtizedes válsága, míg — szerencsétlenségünkre — a politikai láthatár akkor derült ki mindig rövid időre, amikor külföldön a nagy konjunktúra meg-megakadt. Ebből kettőt fogunk látni a magyar gazdaság történetében. Egyik az, hogy a jó és rossz hullámok nálunk néha gyorsabban változtak, mint a külföldön. A másik az, hogy jó politikai és jó gazdasági konjunktúra ritkán tudták nálunk, egymással találkozáskor, egymást emelni.«

Az ezeréves kiállítással egyidőre végetérni látszott a magyar gazdasági konjunktúra. Mutakozott zökkenő a világgazdasági helyzetben is, a pénz átmenetileg megrágult, a legkevésbé Franciaországban, a legnagyobb mértékben Németországban. Tudatosan, vagy tudat alatt a millénium nagy erkölcsi és politikai sikerének hatásaként a bécsi pénzpiac némi ellenséges irányzatot mutatott Magyarország iránt, aminek az lett a természetes és helyes következménye, hogy a magyar hitelszervezet kapcsolatokat keresett és talált a hollandiai, svájci és francia pénzpiacokkal, de Németországgal és Angliával is. Ez a korszak volt az, amelyben Budapest, Bécs mellőzésével és megkerülésével a magyar hitelt igen magas színvonalra tudta emelni egész Európában, bár tagadhatatlan, hogy ennek a hitelnövelés-

nek alapja mégis csak az volt, hogy Magyarország egy ötvenmillió nagyhatalomnak volt része és tényezője. Magyarország hitelének európai megnövekedése azonban hervadhatatlan és felejtethetlen érdeme a magyar hitelszervezet céltudatos, hasznos, komoly és megbízható tevékenységének is. Igen sok újságcikk és tanulmány igazolta a 90-es évek második felében, hogy komoly külföldi tényezők igen magasra értékelték a fejlett magyar hitelszervezetet, a fejlődő magyar gyár-ipart és az ugyancsak erősen fejlődő magyar mezőgazdasági termelés jelentőségét. Ez a helyzet és a megítélés a század végéig változatlan maradt, nem befolyásolta azt a múlt század utolsó éveiben bekövetkezett fizetéseképtelenségi sorozat sem, amely az építőipari válságnak volt természetes következménye és fo-lyománya.

MÁSFÉL ÉVTIZED FEJLŐDÉSE SZÁMOKBAN

Budapest Székesfőváros statisztikai évkönyvének tanúsága szerint a budapesti pénzintézetek, bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek főbb üzletágainak állapota 1884-től 1900-ig a következő volt:

Év.	Betétek.	Váltótárca.	Előlegüzlet.	Jelzálogköles.
1884	frt. 100.919.724	51.408.140	15.925.585	158.546.687
1885	„ 116.495.996	52.246.687	14.602.971	177.844.084
1886	„ 121.552.677	54.931.980	16.406.809	192.235.801
1887	„ 122.127.936	51.761.838	18.170.163	207.061.527
1888	„ 140.754.087	59.576.572	22.124.198	229.267.688
1889	„ 152.026.219	58.388.812	26.275.756	255.939.310
1890	„ 160.658.041	61.876.721	38.548.206	266.854.510
1891	„ 187.015.701	76.064.329	47.704.798	286.550.275
1892	„ 201.927.799	93.298.970	51.685.544	248.529.308
1893	„ 201.273.131	99.863.491	60.549.911	282.553.458
1894	„ 223.986.793	109.061.050	68.593.494	298.437.748
1895	„ 256.396.074	122.344.655	86.925.650	373762.574
1896	„ 271.919.000	136.821.527	77.628.904	426.171.649
1897	kor. 622.516.186	288.808.840	172.920.206	965.935.178
1898	„ 653.238.247	346.051.862	207.642.958	1.042.275.556
1899	„ 663.878.972	352.248.968	161.018.248	1.072.824.133
1900	„ 646.673.000	362.229.605	223.783.947	1.092.226.941

Amint ebből a kimutatásból kitűnik, a betétállomány rendszeres és fokozatos növekedésének tempója

csak egyellen egyszer torpant meg komolyabban, 1900-ban, amikor az előző évihez képest 17 millió koronás csökkenés mutatkozott. A váltótárca is csak egyetlen egyszer csökkent 1887-ben 3 millió forinttal, ettől eltekintve évről-évre fokozatosan és ütemesen emelkedett. Az értékpapírokra nyújtott előlegek statisztikája pontosan mutatja az értékpapírüzlet fejlődését és ennek az üzletágnak 1899-ben bekövetkezett jelentős csökkenése csak átmenet volt, mert a rákövetkező évben annál nagyobb arányú volt az emelkedés. A jelzálogkölcsonök összege 1898-ban érte el, illetve haladta meg az 1 milliárd koronát és ettől kezdve is évről-évre 20—30 milliós emelkedést mutatott. Ebben az időben már igen jelentős összegre emelkedett a budapesti házakra nyújtott jelzálogkölcson is, a fővárosi építkezések rendkívüli arányai a 90-es években erősen igénybevették a budapesti pénzügyintézeteket. Hasonló arányú emelkedés mutatkozott a nagyobb vidéki városok takarékpénztárainak jelzálogüzletében is ebben az időszakban, különösen a temesvári, nagyváradi, kassai építkezésekkel kapcsolatban. A jelzálogkölcsonök emelkedése ezekben a városokban volt a legfeltűnőbb.

A budapesti intézetek részvény- és tartaléktőkéről 1884-től 1890-ig a statisztikai évkönyv a következő képet adta:

	Intézetek száma	Részvénytőke	Tartaléktőke	Külön tartalék
1884	15	frt. 57.077.117	13.216.230	7.707.127
1885	14	„ 56.920.317	14.002.416	8.317.617
1886	14	„ 55.119.976	15.058.203	7.551.687
1887	13	„ 45.419.976	15.882.355	6.702.218
1888	14	„ 48.719.976	17.199.978	8.076.360
1889	14	„ 49.319.976	18.111.286	9.408.302
1890	17	„ 52.934.176	21.866.116	9.902.669
1891	19	„ 63.814.476	25.818.579	11.286.581
1892	19	„ 66.016.476	26.753.640	13.380.233
1893	21	„ 77.589.976	30.004.625	13.750.552
1894	24	„ 84.020.926	32.425.603	15.903.122
1895	28	„ 107.520.026	40.141.599	17.043.094
1896	29	„ 119.520.026	41.493.039	16.467.096
1897	30	kor. 253.040.052	96.676.158	38.911.900
1898	30	„ 265.426.053	112.890.240	41.461.029
1899	31	„ 266.337.053	109.224.976	47.400.437
1900	33	„ 274.446.053	116.524.678	40.822.910

Ebből a statisztikai összeállításból is a nagyarányú állandó fejlődés képe tűnik ki, stagnálás és visszaesés szinte egyáltalán nem mutatkozik sem a részvénytőke, sem a tartaléktőke, sem a külön tartalékok alakulásában. A számok beszédéhez hozzá kell fűzni azt a megállapítást, hogy a kimutatott tartalékok nyílt tartalékok, amelyek mellett rendkívüli mértékben gyarapodtak a titkos tartalékok is. A törvényes rendelkezések módot adtak a hitelszervezetnek, hogy különböző értékelésekkel olyan láthatatlan, de rendkívül hasznos tartalékokat gyűjtsön, amelyek teljes mértékben biztosították a pénzügyintézeteket minden gazdasági meglepetés ellen.

Aki ezeket a számadatokat tüzetesebben vizsgálja, annak számára már feltűnő a nyílt tartalékoknak a részvénytőkéhez viszonyított rendkívül magas aránya is. Hogy csak egy példát ragadjunk ki, 1899-ben a 266 milliós részvénytőke mellett 156 milliót meghaladó tartaléktőke és külön tartalék szerepel a budapesti pénzügyintézetek kimutatásaiban. Ez rendkívül magas arányszám, megközelíti a 60%-ot. A bécsi, berlini és párizsi intézeteknél ez az arányszám 1900-ban 40% körül mozgott. A gondos és óvatos tartalékolás szelleme volt az uralkodó a magyar hitelszervezetben, ezt a hagyományos szellemet megőrizték a pénzügyintézetek a későbbi évtizedek folyamán is és ez a szellem nyilatkozott meg a háborús összeomlás után az aranymérlegek felállításánál is. Meg kell állapítani, hogy az aranymérlegek konstruálását az a tartalékolási szellem tette lehetővé, amely a magyar hitelszervezet mérlegkészítését kezdetől fogva irányította.

A SZÁZADFORDULÓ ESEMÉNYE: A MAGYAR HITELSZERVEZET PÉNZT KINÁL AZ EURÓPAI PIACOKON

A századforduló gyengébben indult. Már 1900-ban, bár aránylag jelentéktelenül, de a forgalom és a kereset csökkent. A mérlegadatokban nem is igen jutott kifejezésre ez a csökkenés, annál kevésbé, mert a betétállomány emelkedett, csak a kimutatott tiszta nyereségek mérséklődtek, a vezető intézeteknél 2—300.000 koronával, de ez az akkori arányok mellett már valóban nagyon keveset jelentett.

1901-ben azonban folytatódott a forgalom és a kereseti lehetőség csökkenése, akkor már nemcsak Budapesten, hanem egész Európában is. A sötétben látók újabb összeomlástól féltek, a Leipziger Bank botrányos bukása és számos német bankösszeomlás valóban súlyosabb jellegű következményekkel fenyegetett, de az európai pénzügyi piacok egészséges ereje megakadályozta a fenyegető válság továbbterjedését és csakhamar bekövetkezett a kedvező fordulat. A tiszta kamatjövedelem ugyan Magyarország csaknem valamennyi pénzintézeténél csökkent 1901-ben, még a lefelé menő tendenciát jelző 1900-hoz képest is, de ez a körülmény a pénzügyi intézetek életét és működését csak nagyon csekély mértékben érintette. Már 1901 végén az egész világon megfordult az irányzat, a legjobban sújtott Németországban is új konjunktura következett és Magyarországon olyan nagy volt a pénzbőség, hogy a pénzügyi jelentések hangját ebben a kérdésben csaknem panaszkodónak lehet minősíteni. A legnagyobb gond a felgyülemlett betétek megfelelő kihelyezése volt. Nemcsak Budapesten volt ilyen rendkívüli pénzbőség 1902-ben, ugyanezek a jelenségek mutatkoztak a vidéki pénzügyi intézeteknél is, ez a korszak volt az, amely ismét elindította a pénzügyi alapítási kedvet úgy a fővárosban, mint a nagyobb vidéki városokban. Budapesten 1901-től 1905-ig nem kevesebb mint 11 új pénzügyi intézet alakult, a vidéken pedig ebben az öt esztendőben 96 új bank és takarékpénztár kezdte meg működését, nem számítva a

budapesti vezető intézetek fiókjait, amelyek ugyancsak ebben a periódusban nyitlak meg a legnagyobb vidéki városokban, kezdetben csak nagyon szórványosan.

1902 talán egyik legnevezetesebb esztendeje volt a magyar hitelszervezet életének abból a rendkívüli, különleges, valósággal gazdaságlörténelmi jelentőségű nézőpontból, hogy ebben az esztendőben Magyarország a Nyugat felé is mint pénzkihelyező jelentkezett. 1902-ben, az év második negyedében következett be az a váratlan és valóban páratlan esemény, hogy a pénz Budapesten hónapokon át olcsóbb volt, mint akár Ausztriában, akár Németországban és a magyar pénzintézetek, a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Moktár és az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár külön-külön is, de különféle csoportosulásokban együttműködve nagyobb összegű pénzt kínáltak a külföldi pénzpiacokon. Nem sokáig tartott ez az állapot, de mint esemény és érdekesség valóban érdemes a külön feljegyzésre. Sajnos, részletesebb adatokat ennek a rendkívüli műveletnek menetéről és arányairól nem sikerült felkutatnunk. A pénzintézetek jelentései csak egyszerűbb, vagy színesebb szavakkal, de általában szűkszavúan jegyezték föl a tényt, a kezdetleges szakirodalom alig foglalkozott vele, a napisajtó közgazdasági rovatai is csak rövid mondatokban emlékeztek meg róla. Mindenesetre valószínűnek látszik, hogy a magyar pénzkínálat a nyugati pénzpiacokon nem volt nagyarányú és bizonyos, hogy nem tartott sokáig, mert a rákövetkező esztendőben már a belföldi piacon is csökkent a pénzbőség, bár a gazdasági élet egész menete teljesen zavartalan volt és minden vonalon fejlődést, sőt virágzást mutatott.

Mindenesetre élénken igazolja ez évek gazdasági fejlődésének iramát az a tény, hogy a pénzintézetek saját tőkéi, tartaléktőkéi és a reájuk bízott idegen tőkék rendkívül jelentékeny mértékben emelkedtek. Mint már feljegyeztük, 1901 és 1905 között a budapesti intézetek száma 34-ről 45-re nőtt, a részvénytőke 288 mil-

lióról 314 millióra emelkedett, a tartaléktőke 121 millióról 160 millióra, a különtartalék 43 millióról 46 millióra. Hasonló arányú és mértékű emelés mutatkozott ebben a korszakban a különböző üzletágakban, hogy csak néhány számot említsünk, a bankok váltótárcaállománya 182 millióról 5 év alatt 201 millióra emelkedett, a takarékpénztáraké pedig 190 millióról 215 millióra, a jelzálogkölcsönök összege, amely 1901-ben a bankoknál 402 millió és a takarékpénztáraknál 324 millió volt kereken, 1905-ben a bankoknál 570, a takarékpénztáraknál 415 millióra emelkedett. Hasonló nagyarányú emelkedés volt az egyre fejlődő üzletág, a községi kölcsönök, terén is. 1901-ben a bankok 374, a takarékpénztárak 137 millió értékű községi kölcsönt folyósítottak, ez a szám 1905-ig a bankoknál 483, a takarékpénztáraknál 168 millióra emelkedett.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál a saját tőke, a részvénytőke és a kimutatott tartalékok együttes összege 1901-ben 55.600.000 korona volt, míg 1905-ben 71 millió korona. 1901-ben a betétek összege még csak a 127 millió koronát haladta meg, míg 1905-ben 156 millió fölé emelkedett. Mindezek a számok ennek a korszaknak hatalmas arányú fejlődését és gazdagodását igazolják.

POLITIKAI DIVATOK ÉS AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK

Semmilyen nézőpontból nem lehet figyelmen kívül hagyni az Osztrák-Magyar Bank állapotát, működését és fejlődését megalakulásától kezdve egészen az utolsó békeesztendőig. A politikai irányzatok követelhetek önálló jegybankot az osztrák-magyar monarchia fennállása idején is és lehettek igen komoly és számottevő közgazdasági tényezők, akik éppen a virágzás legfényesebb korszakában, a század első éveiben is az Ausztriától való gazdasági különválást követelték, amint hogy voltak is. Már a szabadelvű párt bukása előtt is erős közhangulat fejlődött ki az Osztrák-Magyar Bank ellen. A jelszavak uralkodtak, a politikai divatok irányítot-

tak, mert komoly közgazdasági kifogást az Osztrák-Magyar Bank működése ellen sem általános nézőpontból, sem magyar gazdasági nézőpontból emelni nem lehetett. Nem lehet célunk, hogy a különböző időpontokban politikailag és gazdaságilag rendezett bankviták anyagát ismertessük, vagy megtárgyaljuk, de kétségtelenül hozzátartozik a korszak történetéhez az Osztrák-Magyar Bank fejlődésének ismertetése számokban is. Az intézet tudvalevőleg 1878-ban kezdte meg működését és első szabadalma 1887 december 31-én járt le. A szabadalmak rendszeres meghosszabbítását mindenkor politikai harcok kísérték, a bank működését azonban ezek a körülmények nem befolyásolták. Az Osztrák-Magyar Bank mérlegadatai 1881-ből, 1891-ből és 1913-ból a fejlődés következő képét mutatják:

a) <i>Teher:</i>	1881.	1891.	1913.
	millió korona		
Részvénytőke	180	180	210
Tartalékalap	36	37	32
Bankjegyforgalom	708	892	2.494
Záloglevelek	158	220	291
Tiszta jövedelem	11	16	46
Összes tartozás	1.153	1.408	3.345
b) <i>Vagyon:</i>			
Érckészlet	402	492	1.563
Leszámitolt váltó	213	380	926
Kölcsönök kézizálogra	43	66	311
Jelzálogkölcsönök	190	234	300
Összes vagyon	1.153	1.408	3.345

Amint ezekből a számadatokból kiténik, az Osztrák-Magyar Bank együtt fejlődött Ausztria és Magyarország gazdasági életével és nemzetközi pozícióját, amelyet a sikeres és szerencsés valutarendezés alapozott meg, jelentékenyen alátámasztotta a monarchia nagyhatalmi állása és egyáltalán nem csökkentette az a tény, hogy a készfizetések felvételének kérdése — kérdés maradt. Ebből a problémából rengeteg alkalommal kovácsoltak fegyvert az intézmény ellen, amely némán és méltósággal viselte a politikai támadásokat és híven

és gondosan teljesítette a maga közgazdasági feladatát, úgy Ausztriában, mint Magyarországon. Még azok a legkiválóbb közgazdászok is, akik elvi meggyőződésből az önálló magyar jegy kibocsátó intézet létesítését követelték, készséggel elismerték, hogy nem lehet kifogásuk az Osztrák-Magyar Bank működése ellen.

Nem is tudta megrendíteni az Osztrák-Magyar Bank pozícióját még az uralomra jutott koalíció sem, csak a világháború és az osztrák-magyar monarchia szétesése vezetett azután a hatalmas jegy kibocsátó intézet összeomlásához és felszámolásához. Szabadalmát, mint Osztrák Nemzeti Bank, 1816-ban kapta, működését 1818-ban kezdte meg, utolsó szerepét 1918-ban töltötte be, tehát 102 esztendeig élt és pontosan 100 esztendőig működött.

A jegybankok legfőbb hatalmi eszköze az egész világon természetesen a kamatlábak megállapítása volt, ezek emelésével, vagy csökkentésével tudták védeni országaik gazdasági életét és tudták irányítani a pénzügyi életet válságok, vagy virágzások idején. Lehet olyan felfogás is, amely szerint nem a jegybankok irányítanak, hanem a gazdasági törvényszerűségek és a jegybankok a maguk kamatláb-megállapításaival csak az adott helyzetekhez alkalmazkodnak. Mindkét felfogásban sok az igazság, a jegybankok általában nem tudnak kitérni a kamatlábak emelésének kényszere alól, ha ezt a gazdasági helyzet megköveteli, viszont válságos helyzetekben a jegyintézetek vezetőinek kötelességük és joguk, hogy megfelelő intézkedésekkel a pénzpiacok védelméről gondoskodjanak. A jegybankok irányító szerepe az országok életében, a világháború alatt, majd a világháborús összeomlás után egyre jelentősebb lett, a valutavédelem és valutastabilizálás gondja az ő vállalkon nyugodott, úgy a rontott, mint a romlott valutájú országokban, tehát az egész világon.

1900-tól kezdve, a világháború kitöréséig az Osztrák-Magyar Bank kamatlábpolitikája mindenkor az adott belső és a nemzetközi helyzethez igazodott. A legmagasabb, 6% volt a kamatláb 1907 november 11-én, amikor a világkereskedelmi krízis első jelei már mutat-

koztak. Ugyancsak 6% volt a kamatláb 1912 november 16-án, rövidebb az első Balkánháború kitörése után, amikor is az osztrák-magyar monarchiának, mint a legjobban és légközvetlenebbül érdekelt semleges nagyhatalomnak gazdasági élete a háborús terület szomszéd-ságában rendkívül feszült állapotban jutott.

Az Osztrák-Magyar Bank a legalacsonyabb kamatlábat a századelejei virágzás nagyszerű periódusában, 1902 február 5-től 1905 október 19-ig változatlanul 3.5%-ban állapította meg, ez volt a békés fejlődésnek kétségtelenül leggazdagabb korszaka úgy Magyarország, mint Ausztria gazdasági életében. 1905 október 20-án váratlanul egy egész százalékkal látta szükségesnek emelni a kamatlábat az Osztrák-Magyar Bank és csak 1906 május 28-án szállította le 4%-ra. Egyébként ezek-től a szélső határoktól eltekintve abban a 14 esztendőben, amely 1899-től 1913-ig terjedt, az Osztrák-Magyar Bank átlagos kamatlába 4.77% volt. Érdekes alapot ad az összehasonlításra az Osztrák-Magyar Bank kamatlábpolitikájával a három legnagyobb európai jegybanknak a Deutsche Reichsbanknak, a Bank of Englandnak és a Banque de Francenek kamatlábpolitikájáról szóló statisztika.

A kimutatás szerint a hivatalos kamatláb évi átlagállása az 1907-től 1913-ig terjedő időszakban Németországban, Angliában és Franciaországban a következő volt:

	Reichsbank	Bank of England	Banque de France
1907	6.03	4.92	3.46
1908	4.75	3.01	3.05
1909	3.92	3.10	3.—
1910	4.35	3.10	3.—
1911	4.40	3.47	3.14
1912	4.95	3.78	3.38
1913	5.88	4.77	4.—

Amint az összehasonlításból megállapítható, a Reichsbank kamatlábatlaga 1907-ben és 1912—13-ban haladta meg az Osztrák-Magyar Bank átlagos kamatlábat.

VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG 1907-BEN

Ez az 1907.-i esztendő általában a viláfgforgalmi, világtermelési és világpenzügyi válság szomorú éve volt. A válság ezúttal nem a tőzsdéken jelentkezett és nem is ott érezlette legnagyobb mértékben megszokott pusztító hatását. Az 1907.-i krízist a gazdasági szakirodalom rengeteg adat felhasználásával igen sok nézőpontból dolgozta fel, de a megjelent cikkek és tanulmányok adata még csak a válság okának és eredetének megállapításában sem birt egyértelmű megállapodásra jutni. Sokan amerikai eredetűnek ítélték a válságot, mint az Egyesült Államok éveken át tartott szédítő fellendülésének visszahatását tekintették. Az Unióban fantasztikus arányokban halmozódott fel az arany, más megítélés szerint az Unió kénytelen volt az aranyat vásárolni, aminek hatása alatt Angliában komoly pénzhiány jelei kezdtek mutatkozni, úgy hogy a Bank of England 1906 decemberében kénytelen volt a kamatlábat váratlanul 6%-ra felemelni. A gazdaságkutatók egész sora ettől a kamatlábemeléstől számítja az 1907-i válság kitörését. A különböző beállítások és megítélések közül igen érdekesen és valószínűen hangzik az a fel fogás, amelyet Leroy-Beaulieu juttatott kifejezésre 1907 szeptemberében megjelent tanulmányában. A francia nemzetgazdász abból indult ki, hogy míg a világ összes értékpapirkibocsátása az 1890—1901 között eltelt évek során nem érte el a 10 milliárd frankot, addig egyedül 1906-ban ez a kibocsátás 26.5 milliárdra emelkedett. Ebből a fantasztikusan megnőtt összegből Leroy-Beaulieu 10.3 milliárdot ugyan levonásba hozott állami kötvények konvertálása címén, de még így is több mint 16 milliárd maradt, mint egyetlen év befektetése. Mivel pedig megállapítása szerint abban az időben az egyes országok évi megtakarítása így oszlott meg:

Franciaország	1.5	milliárd
Anglia	2	„
Németország	1.5	„
Egyesült Államok	3	„
Belgium	0.35	„

Hollandia	0.35 milliárd
Oroszország	0.50 „
Ausztria-Magyarország	0.80 „

Ha ehhez még hozzávesszük Spanyolország, Portugália, Olaszország, a Skandináv Államok és a világ összes többi államainak együttesen 2.1 milliárdra becsült megtakarított jövedelmét és ha ezt optimista becsléssel további 1 milliárddal toldjuk is meg, akkor sem kapunk többet 13 milliárdnál, a földkerekség tehát 1906-ban 3 milliárddal többet fektetett be, mint amennyire valóban képes lehetett volna, ennek a túlzott befektetésnek tehát meg kellett magát bosszulnia és ezért kellett bekövetkeznie az 1907-es világválságnak.

Sokan legegyszerűbben és leglogikusabban az orosz—japán háborúnak tulajdonították a világválság kitörését, bármennyire elszigetelt volt is ez a háború. Politikai és katonai következményei alól kivonhatta magát a világ, de hogy az a 12 milliárd, amelyet az orosz birodalom az európai és amerikai piacokon kölcsönvett, a tőzsdék megítélése szerint értékének $\frac{1}{4}$ -ét elveszítette, igen alkalmasnak látszott arra, hogy mindenütt megingassa a fix kamatozású értékekbe vetett bizalmat és ezzel a tőzsdékről kiindulva indítson el egy általános gazdasági válságot.

Érdekes a feljegyzésre, hogy Angliában, ahol először látszottak kiheverni a krízis következményeit és ahol a kamatlábat 1907 október 31-én már 4.5%-ra szállították le, november 7-én kényszerítve voltak ezt 7%-ra emelni. Még a francia jegybank is, az angol példaadás nyomása alatt 4%-ra emelte a kamatlábat, amely pedig 1901 óta Franciaországban sohasem volt több 3%-nál. 1907 november 8-án a német kamatláb is 7.5%-ra emelkedett. Hollandiában olyan súlyos volt a megrázkódtatás, hogy az amszterdami tőzsde vezető értékei alig pár nap alatt árfolyamuk felét elvesztették.

Olaszországban már 1906 végén erősen mutatkoztak a gazdasági válság jelei, 1907-ben az egész gazdasági élet összeomlással fenyegetett. Az állam és a legnagyobb pénzintézetek rendkívüli erőfeszítésére volt

szükség, hogy a fenyegető veszedelmet elhárítsák. Nevezetes eseménye volt ennek a krízisnek a *genovai tőzsde sztrájkja*. A szigorú kormányintézkedések hatása alatt ugyanis Genova bankjai és tőzsdecégei beszüntették tevékenységüket és 3 napon át távolmaradtak a tőzsdéről.

Surányi Unger Tivadar »A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig« című tanulmányában igen részletesen ismerteti az 1907-iki világválság történetét. Megállapításai élesen világítanak rá az okokra, eseményekre és következményekre, különösen értékesek és érdekesek azok a megállapítások, amelyeket a válságról az Egyesült Államokkal kapcsolatban feljegyez, írván:

»A tulajdonképeni lökés azonban megint csak Amerikából jött. Az Egyesült Államokat gyönyörűen felvirágoztatták az utóbbi évek alatt, a spanyol háború csak kicsinyke epizódszerepet tudott elérni a nagy közgazdasági játékban. A mezőgazdaság messze Nyugatra terjeszkedett már, hol egyre sűrűbben tűntek fel gyapotültetvények. A vasutügy óriását fejlődött megint. 1906-ban 5294 mérföldnyi új vasútvonalat adtak át a forgalomnak. Az összes vonalak tiszta nyeresége ez évben 30 millió dollárral emelkedett. A következő évre azután gigantikus vasut és egyéb gazdasági tervezetek keresztülvitelét tűzték ki, amelyeknek megvalósításához Beaulieu számítása szerint 15 milliárdnyi európai kölcsönre lett volna szükség. Hogy az amúgy is pénzsűkében levő óvilág erre még csak nem is gondolhatott, az természetes. Pedig a réznek magas árát már csak a nagyszabású amerikai vasútépítéseknek reménye tudta fenntartani, amint nyilvánvalóvá lett, hogy az építkezésekből bizony semmi sem lesz, a remények szétfoszlottak és a réz árbukását most már semmi sem tudta többé feltartóztatni; 30—40%-kal esett, amely színvonalon azután évekig megmaradt. Az első nagy megrendülést a Heinze-féle rézcégnek és egy vele szoros kapcsolatban álló banknak csődje idézte elő,

amely azután sorba vonta maga után a többi rész-
 cég összeomlását is. A következő felvonás azután
 a bankok és takarékpénztárak megrohanása volt
 New-Yorkban, Csikágóban és Pittsburgban, mire
 ezek hosszabb-rövidebb időre kénytelenek voltak
 pénztáraikat a közönség elől elzárni. A pénzinség
 most már tetőfokára hágott, a call-kölcsönök ka-
 matlába egyes esetekben elérte a 100%-ot. Hama-
 rosan kölcsönző poolók keletkeztek, amelyek gyor-
 san nyújtottak első segélyt a zavarba jutott keres-
 kedőknek és vállalatoknak. A Claering house is
 megint régi, bevált módszeréhez fordulva, letéti je-
 gyeket bocsátott ki a forgalom lebonyolításának
 megkönnyítésére, a kormány pedig és a nagy pénz-
 intézetek most már egyesült erővel fogtak hozzá,
 hogy a pénzviszonyokat megjavítsák. November és
 december folyamán sikerült is körülbelül 100 mil-
 lió dollár értékű aranyat Európában összevásárol-
 niok és importálniok. Mindehhez hozzájárult még
 a buza közepes sikerű aratása mellett a tengeri
 és a gyapot pompás ez évi termése, amelyhez fog-
 ható az utóbbi 10 évben csak egyetlen egy volt.
 Jóllehet az ipari tevékenység helyenkint komoly
 fennakadást szenvedett, a négy nagyobb gabona-
 vasút már tavasszal kénytelen volt abbahagyni bő-
 vítési munkálatait, őszre pedig úgyszólván teljesen
 megszűnt minden építkezési tevékenység a közle-
 kedés terén. Az amerikai gazdaság különböző réte-
 geit az utóbbi évek gyönyörű virágzása azonban
 oly gazdaggá, annyira erőssé és ellenállóképessé
 tette, hogy e válság intenzitásában még csak nem
 is hasonlítható a közvetlen megelőző válságok ha-
 talmas csapásaihoz. A csődök száma például az
 utolsó válság alkalmával, 1903-ban 29.768, 1907-
 ben pedig csak 10.285 volt az Unió területén. Az
 év végére a válság lassankint már átfordult a
 liquidáció állapotába és csendesebb depressió alak-
 ját öltötte magára.«

KERESKEDELMI VÁLSÁG MAGYARORSZÁGON, — A HITELSZERVEZET A MENTÉSI MUNKA ÉLÉN

Amíg világszerte ilyen hatásokat idézett fel az 1907.-i nagy gazdasági válság, meghozva az első tőzsdesztrájkot Genovában és az első komolyabb bankzárlatot Amerikában, *Magyarországon leginkább a kereskedelmi életben érezte komoly hatását*, bár természetes, hogy egy ilyen nagyarányú gazdasági megrázkódtatás hatása alól egyetlen gazdasági ágazat sem tudott szabadulni. A megelőző évek soha nem remélt arányú megerősödése azonban könnyebben elviselhetőbbé tette 1907 gazdasági krízisének nyomását, úgy a hitelszervezet életében, mint a kereskedelemben, az iparban és főként a mezőgazdaságban. A csődök és fizetésképtelenségek száma ugrásszerűen emelkedett ugyan a kereskedelemben, de már a pénzügyi fronton nem voltak kilengések, sőt a statisztika szerint 1907-ben 344 hitelintézet alakult és 125 szűnt meg, 1908-ban pedig 259 hitelintézet alakult és ugyancsak 125 szűnt meg. Sem az alapítások, sem a megszűnések sorában nem szerepeltek számottevő pénzügyintézetek, az uralkodó szerep úgy az alapítások, mint a megszűnések terén a különböző rendű és rangú hitelszövetkezeteket illette.

Egy francia nemzetgazdász a krízisekkel kapcsolatban azt a tételt állította fel, hogy *»e periódikusan visszatérő válságok a hold mozgásával vannak összefüggésben; ez izgatja fel időnkint az emberek vérmérsékletét, miáltal azok bonyolult üzelmekbe, vak üzérkedésekbe vetik magukat.*« Ez a furcsán hangzó megállapítás, amely méltán tarthat szellemi rokonságot a hét sovány esztendő és a hét kövér esztendőről szóló bibliai mesével, nem vonatkozhatott az 1907.-i magyar viszonyokra. Válság volt itt is, de sem bonyolult üzelmek, sem vaküzérkedés nem voltak, csak kereskedelmi bukások sorozata mutatkozott és pénzszűke és pénzdrágaság. Wekerle 1908 január 1-én tartott újévi beszédében nyugodtan azt állapította meg, hogy *a magyar gazdasági élet megúszta a gazdasági világválságot*, megúszta pedig nagyobb megrázkódtatások nélkül. Két-

ségtelen, hogy nagy és erős volt a megpróbáltatás. Az is bizonyos, hogy a hibák megnöttek, a bajok megsokasodtak, de nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar hitel-szervezet szilárdsága le tudta győzni a feltornyosult nehézségeket. A segítőakciókra igen nagy szükség volt, Budapesten talán kevésbé, mint a vidéken. A Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, az Egyesült Fővárosi és a Moktár teljes egyetértésben jelentkeztek és működtek mindenütt, ahol segítség szüksége mutatkozott és vagy önállóan, vagy egyesült erővel hozott áldozatokkal lokalizálták a veszedelemmel fenyegető tüzeket. A pesti vezető intézetek évi jelentései, amelyek 1908 tavaszán számoltak be a magyar pénzpiac 1907.-i kritikus helyzetéről, emelt fővel és igen nyugodtan állapíthatták meg, hogy minden tekintetben teljesítették kötelességüket. Különösen a kassai, a soproni, a temesvári és a nagyváradi piac rendezése okozott nagyobb gondot és követelt jelentősebb áldozatokat a segítő intézetek részéről, de fel kell jegyezni, hogy mindenki teljesítette kötelességét és a megpróbáltatások esztendeje hamar feledésbe merült. A következő esztendők jobb termései jelentékeny mértékben siettették az 1907.-i nyomok és romok eltüntetését. Megint pénzbőség jelentkezett Magyarországon, ami természetszerűleg erős lendületet adott az értékpapírüzletnek és lehetővé tette az alapítások fokozását. Vonatkozik ez a megállapítás elsősorban az ipari alapítások növekedésére, amely ettől kezdve már szinte zökkenés nélkül folytatódott és fokozódott egészen a világháború kilöréséig. Amíg 1906-ban 508 ipari részvénytársaság működött Magyarországon 678 millió korona alaptőkével, addig 1914-ben már 964 részvénytársaság folytatta az egyre növekvő ipari termelést, 1010 millió korona alaptőkével.

A BOSNYÁK-AGRÁR ALAPÍTÁSA

Erre a korszakra esik és igen nagy jelentőségű történelmi és gazdaságtörténelmi érdekességgel bír a szabadalmazott *Bosnyák-Hercegovinai Agrár és Kereskedelmi Bank* alapítása. Az intézet a császári és királyi közös pénzügyminisztérium 1909 április 27-én kelt engedélye alapján kezdte meg működését. Az elgondolás régebbi keletű volt, a terv Kállay Benjámintól eredt, akinek egyik legfontosabb célkitűzése volt, hogy úgy az osztrák, mint a magyar tőkét a Balkánra terelje, természetesen elsősorban a régebben okkupált, majd éppen az alapítás korszakában anektált Boszniába és Hercegovinába. Az osztrák tőke húzódozott. Magyarországon a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érezte át a vállalkozás jelentőségét és látta meg egy szarajevói bankalapításban a nagyobb üzleti lehetőséget. Amikor 1908-ban Burján István báró közös pénzügyminiszter siettetette a Bosnyák-Hercegovinai Agrár és Kereskedelmi Bank megalapítására vonatkozó előkészületeket és már véglegesíteni készült a Kereskedelmi Bankkal az alapításra vonatkozó megállapodásokat, osztrák részről heves támadások érték a tervet. Lueger bécsi polgármester vezette ezt a küzdelmet, felvonult az osztrák sajtó, a képviselőház, a delegáció, de ezek a támadások csak annyit értek el, hogy a Kereskedelmi Bank az eredeti tervzetben lefektetett jogaiból valamit engedett, az intézet alapítását azonban vállalta és teljes sikerrel keresztül is vitte. Az intézet 1909-ben kezdte meg működését 20 millió korona alaptőkével, amelyből az alapításkor 8 millió került befizetésre. A vállalkozás sikere olyan nagy volt, hogy 1913-ig már az egész 20 millió korona alaptőkét befizették. Az intézet az első üzleti év után 4, a második után 5, a harmadik után 6 és a negyedik után 7% osztalékot fizetett.

Az intézet betétállománya 1913-ban meghaladta a 7 millió koronát és 1914-ben pedig 11.5 millió korona fölé emelkedett.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank már nyomban 1881-ben történt újjászervezése és fejlesztése után egy

fokozódó érdeklődést mutatott a Balkán iránt és már 1883-ban megalapította szerbiai üzletét, kommanditálva az Andreovics & Co. céget, amelyet 1908-ban a Berliner Handelsgesellschafttal együtt bankrészvénytársasággá alakított át. Érdekes és feljegyzésre érdemes esemény, hogy 1889-ben a Kereskedelmi Bank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank és a bécsi Union bank egy 11 millió dináros 5%-os szerb államkölcsönt finanszíroztak. Ugyancsak feljegyzésre érdemes érdekesség, hogy 1904-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vállalta 6 millió dinár szerb ezüstpénz veretését. Ez a vezető magyar intézet verette Kőrömbányán az első bolgár ezüstpénzeket is.

A BALKÁNON DÖRÖGNEK AZ ÁGYUK

Az 1912-ben kitört Balkánháborúk nem engedték többé nyugvópontra jutni a gazdasági helyzetet. Amióta 1912-ben először dördültek el az ágyuk a Balkánon, nem tudott megnyugodni a világ sem politikailag, sem gazdaságilag, különösen gazdaságilag nem, ha voltak is azóta az emelkedő konjunkturának igen komoly eseményei és esztendei.

A gazdasági fejlődés vonala először 1913-ban tört meg, odáig a balkáni háborúk első évében a romboló hatás még alig volt érezhető, a visszaesés mértéke még 1913-ban sem volt jelentékeny, csak maga az a tény, hogy az emelkedő vonal megtört, jelezte előre a további veszedelmeket és megpróbáltatásokat.

Külkereskedelmi mérlegünk adatai szerint 1909-től kezdve úgy a kivitel, mint a behozatal állandó emelkedést mutatott és bár a mérleg minden esztendőben passzív, az összforgalom emelkedése még sem volt káros gazdasági tünetnek mondható. A kivitel emelkedése különösen 1910-től 1912-ig mutatott rohamos növekedést. Amíg ugyanis 1910-ben kivitelünk értéke 1716.8 millió volt, ez az érték 1912-ben 1962.8 millióra emelkedett, ami összességében is, az arányszámot tekintve is rendkívül jelentékeny volt. 1913-ban ennek a kivitelnek az értéke 58 millióval, 1904.4 millióra csökkent.

A behozatal értéke 1912-ben 2212.1 millió volt, 1913-ban a behozatal 2075.3 millióra csökkent.

Ipari téren is érdekes számok jelezték a fordulat bekövetkezését a világpolitikai és világgazdasági életben. 1911-ben még 164 új ipari részvénytársaság alakult és csak 25 szűnt meg, 1912-ben már csak 143 volt az alapítások száma míg a megszűnéseké 74. 1913-ban 106 ipari részvénytársaság alakult és 48 szűnt meg. Amíg tehát a szaporulat 1911-ben 139 volt, ez a szám 1912-ben 69-re, 1913-ban pedig 58-ra csökkent.

Érdekes számokkal szolgál a statisztika a bankszerű váltók tekintetében is. Összes belföldi hitelintézeteink 1912-ben 16.482.8 millió korona értékű bankszerű váltót számítottak le, míg 1913-ban ez a leszámítolási összeg 16.284.2 millióra csökkent.

A belpolitikai helyzet is egyre súlyosabbá és zavarosabbá vált az annexió és a Balkánháborúk kitörését követő időszakban egészen a szarajevói gyilkosságig, amely a világháború kitörésének közvetlen előzménye volt. A politikai helyzet talán még súlyosabb és nehezebb volt, mint a gazdasági helyzet, mert a depressziós tünetek kétségtelen jelenlétének megállapítása ellenére is az a meggyőződésünk, hogy az egész magyar gazdasági élet szilárd megalapozottságban élt és különösen a hitelszervezet volt az, amely minden megrázkódtatásra felkészült, józan és óvatos üzletpolitikájával, állandó és rendszeres tartalékolásaival és kitűnően és szerencsésen vezetett üzleteivel. A világháború elsősorban, de az azt követő mozgalmas, izgalmas és megpróbáltatásos esztendőök sorozatai is minden tekintetben igazolták ezt a megállapításunkat.

A PÉNZ MEGMOZDUL, AZ ARANYPÉNZ ELTŰNIK

A pénz mozdult meg először, a gazdasági életnek ez a kétségtelenül legérzékenyebb eszköze. A balkáni háborúk nem teremtettek különösebb, úgynevezett háborús konjunkturát, nem mozgattak nagyobb tömegeket, inkább az elkeseredésük volt nagy és az elszántságuk, és nem a fogyasztási szükségletük hadiszerekben. A nagyhatalmak fegyvergyárai nem is helyeztek különösen nagy súlyt a balkáni hadiszállításokra, sokkal inkább el voltak foglalva a saját államaik hadikészülődése folytán, mert a világ már 1913-ban bizonyosra vette, hogy sor kerül az összeülkőzésre és a leszámolási kísérletre. A balkáni háborúban már a cárizmus keze dolgozott, Moszkva lázas igyekezettel készítette elő a világegést. A Közel-Keleten és a Távolszél-Keleten pedig Anglia egyre élesebben és határozottabban érezte a »Made in Germany« jelentkezését és térhódítását.

De ismételjük, ezúttal is a pénz mutatkozott a legérzékenyebbnek. Az arany pénz nagy része eltűnt a monarchiában, ez volt az első legkomolyabb előjele annak, hogy a tömegek tudat alatt már 1913-ban érezték a világháborút. 1913 decemberében és 1914 első hónapjaiban, amikor még valóban senki sem számolhatott egy júniusvégi szörnyű trónörökös gyilkosság bekövetkezésével, a világ nagyobb pénzpiacain az ingadozás feltűnő jelenségei mutatkoztak. Alig észrevehetően ugyan, de mégis megállapíthatóan. A valuták és devizák piacán a szinte évtizedek óta mutatkozó jelentéktelen üzleti eltérések és üzleti lehetőségek megnövekedtek, érzékelhető és hasznosítható arbitrage üzletek voltak köthetők Budapest, Bécs, Berlin, Párizs, London, New-York és Tokió között is, nem volt az egész földkerekségnek olyan valamirevaló pénzpiaca, amely ne jelezte volna a kilengéseket. Nem a meglévő, hanem a várható pénzügyi viharokat jelezték jóelőre ezek az események.

A helyzet Magyarországon a hitelszervezet életét illetően 1913-ban, de még 1914 év elején is változatta-

nul szilárdnak mutatkozott. *Tisza* István, aki a politikai rendcsinálást már 1903-ban is azért kezdeményezte, hogy egy erős hadsereg felszerelését zavartalanul lehetővé tegye, 1913-ban is ezt a célkitűzést tartotta a legfontosabbnak, mert bár minden erőfeszítésével igyekezett megakadályozni a világháború kitörését, mégis úgy érezte, hogy ez elkerülhetetlen. Vagy ha egyáltalán elkerülhető, csakis egy nagyon erős és különösen felfegyverzett osztrák-magyar monarchia tudhatja visszatarítani Oroszországot a háború felidőzésétől. A belpolitikai zavarok azonban lehetetlenné tették az egyre növekvő hadügyi kiadások megszavazását, az állam ezért függőkölcsönökkel igyekezett előteremteni a szükséges összegeket, a hitelszervezet pedig minden erejét megfeszítve, a legnagyobb készséggel sietett az államhatalom szolgálatára. *A függőkölcsönök összege 1912-13-ban meghaladta a 700 millió koronát.* Ezeket a függő kölcsönöket már nagyon nehéznek látszott hosszúlejáratú kölcsönökké átalakítani, különösen pedig nem 1%-os kötvénytípusok alapján. Az állam kénytelen volt áttérni a 4,5%-kal kamatozó címletekre és még ezeket a magas kamatozású címleteket is legjobb esetben 95-ös árfolyamon lehetett értékesíteni. A magyar állampapírok árfolyamán is megérzett a nagy vérzivatar előszele. A 4%-os aranyjáradék, amely 1911 december végén még 111.40 koronán állt, 1913 december 31-én már csak 100.25 koronáért volt eladható. A 4%-os koronajáradék kurzusa 1911-től 1913-ig 92 koronáról 82.50 koronáig hanyatlott. 1913 év folyamán gyors egymásutánban következtek a különböző állami kibocsátások, amint már jeleztük, a hadifelszerelés és részben a Balkánháború okozta hadikészlet költségeinek fedezésére. Egy, 150 milliós 4,5%-os állami járadék, egy 150 milliós 4,5%-os állami pénztárjegy, majd egy 250 milliós ugyancsak 4,5%-os állami pénztárjegy, végül újra egy 150 milliót meghaladó ismét 4,5%-os állami pénztárjegykibocsátás keresztülvitele vált a magyar hitelszervezet elsőrangú feladatává. A pénzüntézetek készséggel és előzékenyen bonyolították le ezeket az állami hiteligényeket, annak ellenére, hogy az üzletmenet az egész vo-

nalon meggyengült és bár kedvezőtlen halásról beszélni még valóban korai lett volna, de már a mérlegek is, a beszámolók is egy komolyan jelentkező stagnáció tényét mutatták.

BESZÉDES SZÁMOK A VILÁGHÁBORU ELŐTT

Magyarországon a magyar statisztikai évkönyv tanúsága szerint 1913-ban 1787 takarékpénztár és bank működött, ebből Budapestre 98 esett. A bankok és takarékpénztárak részvénytőkéje 1558 millió korona volt névlegesen és 1395 millió korona ténylegesen. A ténylegesen befizetett alaptőkéből a budapesti intézetek 693 millió koronát képviseltek. A rendkívüli pénzügyi tartalékok összege 495 millió (Budapest 261 millió) volt. A takarékbetétek összege az összes pénzügyintézeteknél 3.604 millió (a budapestieknél 857 millió) volt, a folyószámlán elhelyezett betétek összege 867 millió, Budapesten 740 millió. A záloglevelek összege 1844 millió, a budapesti 1666 millió. A községi kötvények összege 1.141 millió, a budapesti pénzügyintézetekre 1.124 millió esett. A bankok és takarékpénztárak tiszta nyeresége 202 millió volt, ebből a budapesti pénzügyintézetek nyeresége pontosan a felét lette, 101 millió korona volt.

Szövetkezet 3.163 működött az ország területén, Budapesten 91. A vidéki szövetkezetek 20 millió nyereséget mutattak ki, a budapestiek 4 milliót.

A négy földhitelintézet részvénytőkéje 15 millió volt, kimutatott tiszta nyeresége 2 millió korona.

A magyar Szent Korona területén tehát 1913-ban Horvát-Szlavon országot is beleértve 5.993 pénzügyintézet működött 1663 millió részvénytőkével, 583 millió rendes tartaléktőkével, 220 millió rendkívüli tartaléktőkével és 237 millió tiszta nyereséggel.

A takarékbetétállomány 4124 millió volt, a folyószámla betétállomány 954 millió.

Ezek a számok jelzik és igazolják azt a megállapítást, hogy a világháború kitörése előtt egy tökéletesen egészséges, rendkívül képzett, erősen céltudatos és híven

dolgozó hitelszervezet működött Nagymagyarországon. Sajnos, a hitelszervezet felkészültsége és áldozatos munkássága nem mutatkozott elégnék ahhoz, hogy a nemzet ellenálló erejét sértetlenül fenntartsa, még gazdasági vonatkozásokban sem. Az osztrák-magyar korona a semleges piacokon alig egy hónappal a világháború kitörése után már megingott és mindjárt az első hónapban 10%-nál többet veszített árfolyamából. Amíg ugyanis a korona zürichi havi középárfolyama 1914 júniusában 104.28 volt, addig ez év augusztusában ez a középárfolyam 92-re csökkent. Ennek a szomorú ténynek az a magyarázata volt, hogy nyomban a háború kitörése után moratóriumrendelet jelent meg, a hitelgazdálkodás egyik napról a másikra úgyszólván teljesen megszűnt és mert a hadsereg mindent készpénzzel vásárolt, az áruhitel is a legesekélyebbre zsugorodott, ezzel szemközt a bankjegyforgalom fantasztikus arányúvá növekedett.

Az Osztrák-Magyar Bank ércfedezete 1914-ben 1582 millió volt 2104 milliós bankjegyforgalom mellett. Egyetlen év alatt ez az ércfedezet 311 millióra csökkent, míg a bankjegyforgalom 7.168 millióra emelkedett. Hogy a rákövetkező háborús évben, 1916-ban már megközelítse a 11 milliárdot. Hogy a monarchia háborús pénzgazdálkodása mindjárt kezdetben rossz és szerencsétlen volt, azt a német arányokkal való összehasonlítás igazolja a legélénkebben. A német ércfedezet 1914-ben 1711 millió márka volt, a bankjegyforgalom 1868 millió márka. Igaz ugyan, hogy a bankjegyforgalom Németországban is megközelítette már 1 év alatt a nálunk túlhaladt 7 milliárdot, de ott legalább kezdetben gondoskodás történt az ércfedezet fokozásáról is, ha nem is az előírt és megkövetelt mértékben és arányban.

A VILÁGHÁBORU ÉS A HITELSZERVEZET

Az Osztrák-Magyar Bank akkori vezetőségét ezekért a rohamosan romló állapotokért természetesen alig terheli felelősség. A bank mindent elkövetett a háborús gazdálkodás normalizálása érdekében, a háború kitörésekor 5, pár nappal később 6, újabb két nappal később 8%-ra emelte a kamatlábat, majd augusztus végén 6%-ra szállította le és ezt a kamatlábat igyekezett is megtartani. Egész fennállása alatt ez a 8% volt a legmagasabban megállapított kamatlába az Osztrák-Magyar Banknak, ez a kamatláb 1914 augusztus 13-tól augusztus 20-áig volt érvényben.

Bár a kipróbált, feladata magaslatán álló és a legnehezebb feladatokat is készséggel vállaló hitelszervezet egységesen és egyedeiben is a kormány rendelkezésére állt, mégis szükségesnek látszott, hogy a világháború szülte rendkívüli gazdasági viszonyok miatt, bizonyos teendők ellátására külön hitelszervek álljanak rendelkezésre.

Az Osztrák-Magyar Bank és Budapest Székesfőváros támogatásával a 12 legnagyobb budapesti pénzüintézet 1914 októberében létesítette a Magyar Hadi Hitelintézet Részvénytársaságot, elsősorban kisiparosok és kiskereskedők hiteligényeinek kielégítésére. A kormány a törvényhozással csak utólag, 1915-ben hagyta jóvá a pénzügyminiszternek azt a rendelkezését, amellyel ezt az intézetet életrehívta. A hitelintézet 4 millió korona alaptőkével működött, bélyeg, illeték- és adómentességet élvezett, irányítása altruista alapon történt és úgy Budapesten, mint a vidéken beállított fiókhálózatával segített elsősorban a hadbavonultak üzleteit tovább vezető itthonmaradottakon.

Még a Hadihitelintézet létesítését megelőzőleg, a kivételes felhatalmazás alapján létesítették 1914 szeptember 20-án a Magyar Királyi Hadikölcsönpénztárt.

Nagyobb szabású tevékenységre azonban egyik háborús hitelszervnek sem volt különösebb módja és lehetősége, mert bár a kormányrendeletek folytán megfelelő anyagi eszközök rendelkezésére álltak volna,

mindkét intézmény inkább karitatív alapon fejtett ki tevékenységét, nem is lévén feladata az üzleti jellegű működés. De nem is volt szükség a későbbi idők folyamán egyik intézetre sem, mert amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a világháború gyors befejezésére nem lehet számítani és amikor a hadigazdálkodásra való berendezkedés átesett a gyermekbetelegeken, már az egész magyar hitelszervezet a maga teljes felkészültségével, tudásával és rendkívülien gyors alkalmazkodó képességével működött és rendelkezésre állt a kincstárnak, hadiiparnak, hadikereskedelemnek egyaránt.

A HITELSZERVEZET ÉS A HADIKÖLCSÖNÖK

Az egyik legfontosabb szerep és feladat természetesen akkor hárult a hitelszervezetre, amikor az államtól hadikölcsönök kibocsátásával próbálta elkerülni a háborús gazdálkodás bántó gyorsaságban jelentkező pénzügyi következményeit. A magyar hitelszervezetnek a nagyközönség előtt csorbítatlan hitele volt, megfelelő felkészültséggel is rendelkezett a nagyobb szabású hadikölcsön kibocsátáshoz. A felhívásokban közzétett hadi- és polgári kedvezmények, a sajtó lelkesítő ereje, de leginkább a hitelszervezet rendkívül élénk és tehetséges propagandája biztosították a négy év alatt kibocsátott 8 magyar hadikölcsön teljes sikerét.

1914 november 1-én bocsátották ki az első magyar hadikölcsönt, amely 6%-os járadékkölcsön volt és amely 1.229.281.200 korona aláírást eredményezett.

A második hadikölcsön, amely két részletben, 1915 május 1-én és május 12-én került kibocsátásra, első részletében mint 6%-os járadékkölcsön, második részletében mint 5.5 százalékos járadékkölcsön, összesen 1.119.334.750 korona aláírással zárult.

1915 november 1-én ismét 6%-os járadékkölcsön került kibocsátásra, ennek eredménye 1.978.471.600 korona volt.

A következő, a negyedik hadikölcsön részben 6%-os járadékkölcsön volt, részben 5.5%-os államjegyek ke-

rültek kibocsátásra. A kölcsön eredménye együttesen 1.940.801.650 korona volt.

A következő hadikölcsön 5.5%-os törlesztéses kölcsönből és 6%-os járadékkölcsönből állt, az előbbi 1916 október 1-én, az utóbbi 1916 november 1-én került kibocsátásra és együttesen 1.758.414.000 koronát eredményezett.

A hatodik hadikölcsön 1917 május 12-én 6%-os járadékkölcsön volt 1.852.263.200 koronát eredményezett.

A hetedik hadikölcsön egy napon 1917 november 17-én került aláírásra 6%-os járadékkölcsön és 5.5%-os járadékkölcsön formájában. A kétféle kibocsátás együttes eredménye 2.851.451.100 korona volt.

A nyolcadik hadikölcsön, amely 5.5%-os járadékkölcsön volt, 1918. június 12-én került kibocsátásra és 2.930.399.850 koronát eredményezett.

A nyolc hadikölcsön végösszege 15.660.417.350 korona volt, a nemzeti erőmegfeszítésnek és áldozatkészégnek igen nagy igazolása.

Nem célunk és nem is lehet feladatunk bírálni a hadikölcsön kibocsátásának módját, a felhasználás mikéntjét és főleg a valorizáció kérdését, amely a világháború elvesztése után gazdasági és politikai életünk egyik legsúlyosabb problémája volt és amely végül úgy oldódott meg, hogy a hadikölcsönök ősjegyzői méltányos esetekben állami segélyben részesültek. Itt egyrészt csak a hadikölcsönök eredményeit tartottuk szükségesnek ismertetni, fontosnak véltük feljegyezni azt a felbecsülhetetlen értékű tevékenységet, amelyet a pénzüntézetek a hadikölcsönök sikere érdekében kifejtettek. Nem csak a propagandában járt elől a hitelszervezet, hanem a jegyzésben is vezetett. Az első hadikölcsönből 277 milliót meghaladó összeget jegyeztek a pénzüntézetek.

A kisjegyzések az első hadikölcsönöknél körülbelül egyharmadát tették a jegyzések végösszegének, ennek az eredménynek az elérésében is jelentékeny szerepet játszottak a pénzüntézetek általában, de különösen az

Országos Központi Hitelszövetkezet, amely 20.000-nél több 50 300 koronás jegyzést produkált, ami azért számít rendkívüli eredménynak, mert első ízben történt meg, hogy a legegyszerűbb polgári elem állami kötvényeket vásárolt.

A hitelszervezet mindvégig a legnagyobb buzgósággal és áldozatkészséggel teljesítette kötelességét a hadikölcsönök jegyzése körül, aminthogy példaadó munkát végzett minden tekintetben és vállalt minden erőfeszítést, hogy a háború okozta károkat és szenvedéseket elviselhesse és elviselhetőkké tegye. A vidéki hitelszervezet az egész háború során rendkívüli megpróbáltatásokon ment át és különösen a határszéli vármegyékben óriási veszteségeket szenvedett. Az orosz betörés az északkeleti vármegyék pénzügyeit pusztította, a későbbi román betörés pedig az erdélyi pénzügyek nagy részét sarcolta meg és valóban az egész magyar hitelszervezet példás összefogására volt szükség, hogy a határszéli vármegyék pénzügyei és az érdekelt ügyfelek nagyobb károsodást ne szenvedjenek.

Ezek a megpróbáltatások, a segítség módja és lehetőségei termelték ki a Pénzügyi Központ gondolatát, amelyről a továbbiak során még részletesen szó lesz.

1914 elejétől kezdve a pénzpiac és a tőzsde, ez a két érzékeny közgazdasági műszer már állandóan jelezte a vihar és földrengés közeledését.

A 4%-os magyar koronajáradék, amely abban az időben minden eseményre a legérzékenyebben reagált, 1914. január 31-én 84.60 korona volt, február végén 83.20 korona és ez év március 31-én csak 5 fillérrel javult februárhoz képest. A Magyar Általános Hitelbank részvénye, amely szintén jelezte a helyzetet és irányzatot a maga árfolyamalakulásával, 1914 január végén 850.50 korona volt, február 28-án 849.50 koronára esett, március 31.-éig pedig további 5 koronával olcsóbbodott. Általában hasonló kisebb arányú áresések mutatkoztak a pesti tőzsdén jegyzett valamennyi részvény árfolyamában, nem volt egyetlen érték sem, amelynek árfolyamalakulása ne mutatta volna a közeledő veszedelem jelét.

A TŐZSDE A VILÁGHÁBORU KITÖRÉSEKOR.

Az egész világ nyugtalankodott 1914 első felében. Áprilisban forradalmi jelenségek voltak Albániában, a bécsi tőzsdén nagyobb árveszteségek mutatkoztak. Amerikában a mexikói kérdés okozott izgalmakat, Európát a cár váratlanul bejelentett bukaresti látogatása nyugtalanította. A pesti tőzsdén rendszerré váltak és állandóan folytatódtak az árfolyamcsökkenések, május 31-én a koronajáradék már 79.90 volt, a Magyar Hitel pedig már csak 776. A szarajevói gyilkosság után már lázasnak mutatkozott a tőzsde, bár július elején ellenállóképesnek látszott és árfolyamai azt a hitet keltették, hogy a trónörökös pár meggyilkolásának nem lesznek tragikusabb következményei. Csak amikor 1914 július 23-án átadták Belgrádban az osztrák-magyar monarchia jegyzékét, akkor érezte meg a tőzsde, hogy a súlyosabb következmények elkerülhetetlenek és ennek a megérzésnek nagyobb árfolyamcsökkenésekben adott kifejezést. 1914 július 25-én délután 6 órakor járt le a Belgrádnak adott határidő, ez a nap volt e korszak utolsó hivatalos tőzsdenapja a budapesti tőzsdén, mert ettől kezdve már a tőzsde hosszú időn át zárva volt. Ennek az utolsó napnak hivatalos záróárfolyamai a következők voltak:

4%-os magyar koronajáradék	76.50	(82.50)
Magyar Hitel	725.50	(840.50)
Osztrák-Hitel	566.—	(634.—)
Hazai Bank	257.—	(289.—)
Jelzáloghitelbank	358.—	(434.50)
Magyar Bank	431.50	(529.—)
Kereskedelmi Bank	3.400.—	(3.825.—)
Leszámítoló Bank	432.—	(525.—)

A zárójelben levő számok a felsorolt részvények 1913 december 31.-i árfolyamát jelzik.

A VILÁGHÁBORU KEZDETE A PÉNZINTÉZETI JELENTÉSEKBEN.

A magyar hitelszervezet, amelynek vezetőit *Teleszky* János pénzügyminiszter 1914. július 23.-án értekezletre hívta össze és közölte velük a Belgrádhoz intézett ultimátum tényét, a pénzügyminiszter felhívására készséggel vállalták mindazokat a feladatokat, amelyek a bekövetkezendő események folytán rájuk hárultak. A pénzügyi kormány elsősorban a vidéki hitelintézetek helyzetének megóvását és üzletmenetének zavartalan biztosítását kívánta a pesti nagybankoktól, amelyeknek a cél elérése érdekében az Osztrák-Magyar Bank állt teljes mértékben rendelkezésükre. A hitelszervezet feladata volt továbbá a nagyközönség megnyugtatása. A tőzsdét még a hadüzenet előtt, július 27.-én bezárták, így a háborus riadalom következtében feltétlenül beálló árrombolás elmaradt, viszont a betétek tömeges elvonását nem akadályozták meg azonnal, csak a később kiadott moratoriumrendelettel. Ennek a rendeletnek voltak rendkívül előnyös és rendkívül hátrányos hatásai is, ez különben a dolog természetéből folyt. A hitelszervezet tehetségesen és szerencsésen tudott segíteni magán, mert bár erősen megérezte az ultimátum és a moratoriumrendelet között eltelt időben a betétek elvonását, azzal az elhatározásával, hogy a moratorium elrendelése után elhelyezett új betétekre korlátlan rendelkezési jogot biztosított az érdekelteknek, elindította a betétvisszaáramlási folyamatot. Ezt a sikert még fokozta az a tény, hogy az intézetek a bankkamatláb kétszeres emelése folytán egyre magasabb betéti kamatot térítettek. A nyugalom, betéti tekintetben már 1914. szeptemberében helyreállt és a betétek az év végéig a hadseregszükségletek rohamos emelkedéséből eredő egyre növekvő áruforgalom folytán, úgy a vidéki intézeteknél, mint a budapesti intézeteknél állandóan szaporodtak. Ez utóbbiaknál különösen a folyószámlákra elhelyezett összegek emelkedtek. Igazolja ezt a tényt a betétállományok összehasonlítása a vezető pesti és vidéki intézeteknél 1913 és 14 viszonylatában:

	1913.	1914.
Magyar Általános Hitelbank	371.000.000	443.600.000
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	298.100.000	333.800.000
Magyar Bank	59.900.000	63.000.000
Leszámitoló Bank	163.800.000	174.100.000
Hazai Bank	54.900.000	60.100.000
Magyar Agrár- és Járadékbank	22.800.000	26.600.000
Pesti Hazai Első Takaréék	412.100.000	475.600.000
Egyesült Fővárosi	90.100.000	82.900.000
Magyar Orsz. Közp. Takarékpénztár	68.000.000	69.100.000
Magyar Általános Takarékpénztár	60.300.000	56.400.000

Kitűnik ebből a kimutatásból, hogy a vezető pénzintézetek közül csak két takarékpénztárnál volt betétesök csökkenés, még pedig minden bizonnyal abból az okból, hogy itt kisbetétesek vonták ki betéteiket, olyanok, akiknek ezekre az összegekre megélhetésük miatt volt szükségük, minekfolytán ezek a betétek nem is kerülhettek vissza.

A vezető vidéki pénzintézeteknél a betétalakulás képe nem egységes, voltak jelentékeny csökkenések, de voltak számottevő emelkedések is. Az adatok szerint:

	1913.	1914.
Aradi Első Takarékpénztár	21.900.000	15.800.000
Aradi Polgári Takarékpénztár	8.100.000	8.000.000
Aradmegyei Takarékpénztár	21.800.000	23.100.000
Békéscsabai Takarékpénztár Egy.	7.300.000	7.900.000
Egy. Biharmegyei Kereskedelmi Bank	12.100.000	11.100.000
Kassai Jelzálogbank	7.600.000	6.300.000
Miskolci Takarékpénztár	17.500.000	16.300.000
Nagyszombati Általános Takarékpénztár	19.700.000	19.700.000
Nagyszombati Földhitel Intézet	9.100.000	9.900.000
Temesvári Városi Takarékpénztár	9.500.000	10.500.000

Igy változott vidékenként és intézetenként a betétek viszonya 1913-ban és 1914-ben. Nagyjából ez volt a helyzet a váltóleszámitolás terén is, a vezető pesti bankoknál 10–12%-os emelkedés mutatkozott 1914-ben 1913-hoz viszonyítva, csak a Hazai Bank váltótárcaállománya emelkedett rendkívüli mértékben, több mint 20%-kal 49 millióról 60 millió fölé. A vezető vidéki intézeteknél stagnált, vagy valamivel csökkent a váltótárcaállomány.

Érdeemesnek és érdekesnek látszik az események.

megítélése nézőpontjából részletesebben ismertetni a budapesti vezető pénzüintézetek 1914.-i évi jelentéseit.

A Magyar Általános Hitelbank 1914.-i életének legjelentősebb eseménye az 500 millió koronás törlesztéses államkölcsön elhelyezése volt. A Hitelbank igazgatósága 1914 első felét gazdasági szempontból csekély értékűnek minősítette évi jelentésében, annál fontosabbnak ítélte azt a munkát, amelyet az intézet a háború kitörése után végzett az első háborús esztendő során. Hatalmas vállalatai, amelyek a legfontosabb iparágakat ölelték fel, túlnyomórészt jelentékeny szolgálatokat tettek abban az irányban, hogy a háborús szükségletek ellátása körül a magyar iparnak megfelelő rész jusson. 1914. első félévi munkásságára esett a Methana földgáz kémiai tanulmányi részvénytársaság 500.000.— korona tőkével történt megalapítása. Résztvett az intézet a 4.5 millió korona alaptőkével létesített Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Részvénytársaság alapításában. Ezt a nagyjövőjű telepet Tétényben rendezik be egyelőre 50.000 darab sertés hizlalására és lehetővé tették, hogy a gazdák hizlalásba vállalt állataikra előleget kapjanak. Tevékeny részt vett a szeszkartel munkálataiban és létesítésében, amely e fontos iparág további egészséges fejlődését volt hivatva biztosítani. Végrehajtotta a Trust 12 millió korona alaptőkéjének 17 millióra való emelését, továbbá a Magyar Keleti Tengerhajózási Részvénytársaság (Levante) 6 millió korona tőkéjének 10 millióra való emelését, amely összeg négy új hajó beszerzésére volt szükséges. Pécsi fiókja útján résztvett Pécsváros 1.5 millió koronás kölcsönében. Érdekkörébe vonta a vidék egyik legtekintélyesebb pénzüintézetét, a Tiszavidéki Hitelin-tézet és Takarékpénztárt. Fiókhálózatát a lefolyt évben Óbudán felállított bankfiókkal szaporította. Az intézet tartalékalapját 1.700.000 koronával gyarapította és bár részvényeinek árfolyama a tőzsdén 120 koronával csökkent, változatlanul 45 korona osztalékot fizetett.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank résztvett a lefolyt évben kibocsátott állami kölcsönök elhelyezésében és más állami pénzműveletekben. Az érdekkörébe tartozó nagyszámú iparvállalat gondozása elég széles munkafokozódó jövedelmezősége. 1893-ban a világpiacon az

kakört és terjedelmes feladatot rótt az intézetre, de ezenkívül rendkívül szétágazó vidéki érdekeltsége folytán szintén döntő szerepe volt hiteléletünk szilárdságának fenntartásában és fokozásában. Résztvett az intézet a Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Részvénytársaság, valamint a szeszkartel alapításában, továbbá az Érsekújvári Bőrgyár részvénytársaság tőkeemelésében. Lebonnyolította a Temesvár—Lippa—Radnai helyiérdekű vasútak azon külföldön elhelyezett részvényeinek megszerzését, amelyek a Magyar Helyiérdekű Vasúti részvénytársaság tárcájából még hiányoztak. Fiókhálózatát a Fiumében, a budai Széna-téren és az Óbudán felállított fiókokkal szaporította. Az intézet tartalékalapját 1 millióval gyarapította és bár részvényeinek árfolyama 3.825 koronáról 3.400 koronára csökkent, változatlanul 170 korona osztalékot fizetett.

A Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság a lefolyt évben is erőteljesen dolgozott azon helyzet végleges megszilárdításán, amely az intézetet tőkeereje, széleskörű üzleti érdekeltsége és külföldi összeköttetései révén néhány év óta a vezető nagybankok sorába emelte. Ezt figyelembe véve új üzletekkel nem is foglalkozott a lefolyt évben, mert az érdekkörébe tartozó iparvállalatok, áruosztályának számos ágazata, vidéki pénzüintézetekkel fenntartott jelentékeny összeköttetése, külföldi fiókjai és egyéb érdekeltségei úgyszólván minden figyelmét lekötötték. Áruosztályai, valamint az érdekkörébe tartozó ipari és kereskedelmi vállalkozások tevékeny részt vettek a hadseregszállításokban, ami az intézet részére kétségkívül tekintélyes jövedelmet biztosított. Résztvett a bank a lefolyt évben a szeszkartel alapításában és igen élénk tevékenységet fejtett ki a községi kölcsönület terén, mire nézve a Banque de Jura svájci pénzüintézettel lépett megállapodásra. Az intézet az Óbesztercei Erdőipar Részvénytársaságnál levő érdekeltségét egy német banknak adta el. Az intézet részvényeinek árfolyama 529 koronáról 431.50 koronára csökkent, osztaléka változatlanul 36 korona maradt, tartalékalapját 1.045.000 koronával növelte.

A Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank résztvett

a lefolyt évben kibocsátott államkölcsonök elhelyezésében és az egyébként lebonyolított állami pénzműveletekben. Ezeken kívül ép úgy, mint az előző évben, igen tartózkodó üzleti politikát folytatott és leginkább az érdekkörébe tartozó vállalatok fejlesztésére törekedett. Ennek keretében lebonyolította a Szentlőrinci Parkettgyár alaptőkéjének 300.000 koronával történt emelését. Az intézet 50 millió korona alaptőke mellett részvényenkint 30, összesen 3.750.000 koronát juttatott részvényeseinek és tartalékalapját 250.000 koronával növelte.

A Magyar Jelzalog Hitelbank az egész évben uralkodott súlyos külpolitikai viszonyok mellett s még inkább a háború kitörése után, erősen gátolva volt üzleti tevékenységében. A nehéz viszonyok dacára mégis sikerült az első félévben egy svájci bankkal új típusú 5%-os zálogleveleinek elhelyezésére nézve kedvező megállapodást kötnie. Emellett Angliában is folytak még tárgyalások, amelyek azonban a háború kitörése után abba maradtak. Az intézet 5.400.000 korona osztalékot fizetett ki, tartalékalapját nem növelte.

A Hazai Bank már az előző évben is igen tartózkodó üzletpolitikát követett, amely a lefolyt év eseményei által teljes igazolást nyert, minélfogva azon semmi oka sem volt változtatni. Ilyen körülmények között tevékenysége főleg az érdekkörébe tartozó vállalatok fejlesztésére irányult és ennek keretében végrehajtotta a Fővárosi Serfőző Részvénytársaság alaptőkeemelését 6 millió koronáról 8 millió koronára. Ugyancsak közreműködött az Első Magyar Papír-Ipar Részvénytársaság tőkeemelésében és 1 millió korona névértékű elsőbbségi részvényeinek elhelyezésében és végül a Hermaneci Papírgyár Részvénytársaság tőkeemelésében. Az intézet 40 millió korona alaptőke mellett 3.200.000 korona osztalékot juttatott részvényeseinek és 650.000 koronával gyarapította tartaléktőkét. Százalékszerűen a Hazai Bank részvényeinek árfolyama csökkent a legkisebb mértékben a háború kitörésével. A kitűnő mérleg adatai alapján a részvények belső értéke 1914-ben még emelkedett is.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület két irányban fejtett ki a lefolyt év alatt igen széleskörű tevé-

kenységet. Amellett, hogy az állami pénzműveletekben, Budapest-székesfőváros kölcsönkibocsátásában és egyéb szindikátusi üzletekben és azok lebonyolításában közvetlenül résztvett, rendkívüli figyelmet szentelt a községi kölcsönüzletnek, továbbá annak, hogy nehéz viszonyok között is fenntartsa, sőt erősítse a nagyarányú visszelszámítolási üzlet által hozzákapcsolódó nagy hitelérdekeket. Tekintettel az intézet hatalmas tőkeerejére és tisztán takarékpénztári jellegére, mely mobilitását a legnehezebb körülmények között is biztosítja, ez irányú tevékenysége kétségtelenül egyik legfontosabb tényezőjévé tették gazdasági életünknek. Az intézet a lefolyt évben fejezte be háromnegyedszázados fennállását, amelyre nemcsak az intézet vezetői, hanem az egész ország őszinte meglepedéssel, sőt büszkeséggel tekinthet vissza. Az intézet 20 millió korona alaptőke mellett 8 millió korona osztalékot juttatott részvényeseinek és kimutatott alaptőkéjét másfélmilliós dotálással 51.075.657 koronára emelte.

A Magyar Országos Központi Takarékpénztár tevékenységénél a folyóüzletek gondozására és az intézeti érdekkörbe vont vállalatok mozgási képességének biztosítására fordították a legfőbb gondot. Ennek keretében közreműködött a takarékpénztár a lefolyt évben a Ruszkatői Falepároló Részvénytársaság alaptőkéjének 3 millióról 4.5 millió koronára történt emelésében. Az intézet 600 korona névértékű és 1530 korona árfolyamértékű részvényei után változatlanul 90 korona osztalékot juttatott részvényeseinek.

Íme a jelentések és a mérlegek legfontosabb adatai és megállapításai az 1914-ik üzletévről az akkor működött és ma is élő budapesti vezető intézetek hivatalos beszámolóiból. Viszonylagosan szűkszavúak voltak ezek a jelentések, amelyek 1915 elején készültek, tehát nem is mondhattak sokat, nem is lehettek nyitlak és őszinték az akkori helyzetben. Megmaradtak az általános szólamoknál, szürke megállapításokra szorítkoztak és célzatuk az volt, hogy a számokra hárítsák a beszédet. Csakhogy ezek a számok már nem voltak beszédes számok, az eredményeken ugyan még nem érzelt a háború, sőt a

kimutatott tiszta nyereségek és az osztalékok általában nem csökkentek, a hitelszervezet üzletének megtorpanása azonban épen a számok változatlanságából állapítható meg. Az osztrák-magyar valuta megrendült, az Osztrák-Magyar Bank ércalapja alaposan megfogyatkozott, az eredményeket tehát nem lehet azonos valuta alapján elbírálni. Ezt természetesen akkor még nem lehetett ennyire tisztán és kétségtelenül látni és megállapítani, a magyar hitelszervezet anyagi felkészültsége, ereje, munkakészsége és tehetsége nem is csorbult egy pillanatra sem, aminthogy nem csökkent ez a háború későbbi megpróbáltatásai során sem.

A HÁBORU ÁLLANDÓAN SORVASZTJA A NEMZETI VAGYONT ÉS A HITELSZERVEZET VAGYONÁT.

1913-ban a megcsonkított ország területén tíz milliárdot jóval meghaladó tőkeösszeg dolgozott a pénzintézetekben. Ez, 1913-ban közel 11 milliárd svájci frankot jelentett. Ez az aranyérték az, ami nyomban a háború kitörésekor csökkenni kezdett, azóta is folyton csökkent a világháború folyamán, mert a nemzet az óriási véráldozatok mellett állandóan fogyasztotta saját vagyonát is. A hitelszervezet számadatai ugyan a bankjegyforgalom folytonos növekedésével állandóan emelkedtek, de ez az emelkedés nem volt arányban az egykori, békebeli aranykorona folytonos nemzetközi értékcsökkenésével. Hogy minden hadviselő ország valutája is rendszeresen veszített értékéből, az enyhítette talán a koronaromlás iramát, de nem változtatott azon a tényen, hogy a magyar hitelszervezet minden tehetsége mellett is állandóan fogyasztotta saját anyagi erejét.

A világháború igen nagy próbatétel volt a pénzintézetek részére. Elvesztették régi kipróbált és bevált üzletágaik legnagyobb részét, új kereseti forrásokat kellett találniuk, új kihelyezési vagy elhelyezési lehetőségeket, annál is inkább, mert a pénz állandóan és rohamosan szaporodott. A pénzintézeteknél már 1915-ben új betevők jelentkeztek: a mezőgazdák. Az eladósodott me-

zógazdaság a háborús konjunktúra első eredményeként kifizette adósságainak tekintélyes részét, megszüntette hosszúlejáratú jelzálogadósságainak jelentékeny hányadát és mint pénzfölöslegekkel rendelkező betevő jelentkezett. A pénzüntézetek nem kerestek a tőzsdén, jelzálogüzletük a minimumra csökkent, a váltóforgalom állandóan erősen mérséklődött, a devizaüzlet is teljesen megcsappant, majd lehetetlenné is vált, amikor 1916 decemberében kormányrendelet életrehívta a Devizaközpontot.

A hitelszervezet nem vesztette el rugalmasságát a felsorakozó nehézségek és korlátozások ellenére sem. A bankok új üzletágakat kerestek és találtak:

a) kiterjesztették érdekeltségüket mezőgazdasági, kereskedelmi és ipari vállalatoknál,

b) bekapcsolódtak a hadiüzlet minden ágazatába; előbb a Gabonarekviráló Központ, majd a Központok egész seregének üzletében részesedtek.

A betétek állandóan emelkedtek, az érdekeltségek fejlődése folytán jelentős mértékben megnövekedtek a folyószámlák és igen erősen megnőtt a pénzüntézetek értékpapírállománya is. A hitelszervezet tehát tudott segíteni magán, hamar kárpótlást szerzett elvesztett üzleteiért és igyekezett a legjobban gyümölcösöztetni saját vagyonát és a gondjaira bízott idegen tőkéket. Ez látszólag sikerült is, az eredmények feltűnően számottevők voltak, alaptőkeemelések sorozata következett, a nyereségek megduzzadtak, csak éppen nem volt szabad a mérlegszámokat és az eredményeket aranyra átszámítani. Nem is gondolt erre az átszámításra úgyszólván senki, vagy ha gondolt, bölcsen eltitkolta vagy kénytelen volt eltitkolni, mert a háborús gazdálkodás nem bírta el és nem is tűrte a nyilvános kritikát. A hitelszervezet igen nagy szolgálatokat tett az egész vonalon és ezt a kormányzat azzal viszonzta, hogy az 1916. évi XIV. törvénycikkben kimondta, hogy 1919 január 1-éig új pénzüntézet a magyar szent korona országainak területén nem alakulhat. Ennek a törvénynek hatályát 1918-ban némi módosítással meghosszabbították. A gazdasági életnek és a gazdasági szabadságnak ez a korlátozása nemcsak az

1916 évi XIV-ik törvénycikkben jelentkezett, már 1915-ben mutatkoztak a gazdasági szabadság csorbulásának első tünetei és az állami omnipotencia érvényesítésére irányuló első törekvések. Elsőnek a kereskedelem kapta meg a maga béklyóit. A nemzetközi forgalom állandóan és természetesen csökkent; különösen amikor Olaszország is beleavatkozott a világháborúba. A nagykerkedelem vagy elvesztette külföldi kapcsolatait vagy kénytelen volt azokat megszüntetni. Az ármaximálások és a nyereségkorlátozások ugyancsak erőteljes államhatalmi beavatkozást jelentettek, méginkább a gyors egymásutánban alakuló Központok, amelyek a gazdasági szabadság utolsó megnyilvánulásait is megszüntették. Az áruüzlet a kereskedelem kezéből a bankok kezébe ment át, a legtöbb nagy pénzintézet soha nem képzelte arányúvá fejlesztette áruosztályát.

A PÉNZINTÉZETI KÖZPONT.

Az államhatalom a maga hatalmát érvényesíteni kívánta a hitelszervezet fölött is, ellenőrzést kívánt gyakorolni és az irányítás jogával kívánt élni. Ha bevallottan nem is, ténylegesen mindenesetre ez a szándék vezette Teleszky János pénzügyminisztert, amikor már 1915-ben fölvetette a Pénzügyintézetek Központ megalapításának gondolatát. A közvetlen ok egy ilyen szövetkezeti formában, állami támogatással létesítendő hitelszervezeti központ létesítésére az volt, hogy az északkeleti vármegyék területéről menekült pénzintézeteken segíteni kellett és segítségre szorultak egyes más vidéken is olyan pénzintézetek, amelyeknek adóssai nagyobb számmal vonultak hadba. Voltak kilengések, zavarok és hibák a hitelszervezeti fronton, de csak olyan elenyészően kis számban és mértékben, hogy valóban nem volt komolyabb ok a pénzintézetek autonómiájának megtámadására vagy legalább is kétségessé tételére. Megjelent ugyan egy pénzintézeti jelentés 1915-ben, amely büszkén közölte részvényeseivel, hogy »Devizáinkat és valutáinkat nagy nyereséggel értékesítettük«, de az ebben a bejelen-

lésben megnyilatkozott enyhe »naivitás« sem szolgáltatott elég okot a kormánynak olyan beavatkozásra, mint aminő a Pénzügyintézetek Központ megalkotása volt. A parlamentben, már a bizottsági tárgyalások során is erős ellenzéke volt a Pénzügyintézetek Központ tervének, nemcsak ellenzéki, hanem kormánypárti politikusok is féltették a gazdasági szabadságot és a pénzügyintézetek önállóságát és függetlenségét. A kormány igyekezett minden aggodalmat eloszlatni, a legfőbb megnyugtató érv az volt, hogy a Pénzügyintézetek Központ csak öt év tartamára alakul, hogy legyen egy szerv a háborús veszedelmek megszüntetésére és a békére való átmenet megsegítésére. Ezeknek a kijelentéseknek a hatása alatt az országgyűlés megszavazta a Pénzügyintézetek Központról szóló törvényjavaslatot, amely azután csakhamar törvényerőre emelkedett, az intézmény megalakult és megkezdte működését.

1916 március 21-én jelent meg a hivatalos lapban a pénzügyminiszter közleménye a Pénzügyintézetek Központ alapítási tervezetéről és egyben az aláírási felhívás. Az intézeteknek május 1-éig kellett alapító tagokként jelentkezniök és az átveendő üzletrészek névértékének 10%-át befizetniök. Az aláírási felhívással kapcsolatban közzétett alapítási tervezet szerint a Pénzügyintézetek Központ tagjai lehettek a részvénytársasági alapon működő pénzügyintézetek, a pénzügyminiszter engedélyével a községi, illetve városi takarékpénztárak, osztrák és egyéb külföldi intézetek magyarországi fiókjai, bankszerű ügyletekkel foglalkozó önálló szervezetek, külön törvényen alapuló pénzügyintézetek és végül a magyar királyi államkincstár. Az üzletrészek A és B sorozatúak. A B. üzletrészeket, amelynek összmenyisége 100 millió korona az államkincstár veszi át, míg az A sorozatot a pénzügyintézetek kapják. Egy-egy üzletrész névértéke 4000 korona. Azok az intézetek, amelyek 250.000 koronát meg nem haladó saját tőkével rendelkeznek, egy üzletrészt, nagyobb tőkével bíró intézetek minden 250.000 korona után egy további üzletrészt vesznek át. Hogy a kormány hosszabb életűnek szánta a Pénzügyintézetek Központot a bevallott öt esztendőnél, azt az a rendelkezés igazolja,

hogy az üzletrészek befizetésére tíz évi kamatmentes egyenlő részletet engedélyezett. Ha a Pénzintézeti Központ öt év után felszámolna, a hátralékos részletet nem követelheti. A kincstár a maga jegyzését azonnal befizette.

Az alakuló közgyűlést június 1-én tartották meg Teleszky János elnökletével. Az érdeklődés a hitelszervezet részéről rendkívüli volt, 1261 pénzügyintézet jelentkezett belépésre és 1136 képviseltette magát az alakuló közgyűlésen. Az elnöklő pénzügyminiszter igen nagy jelentőséget tulajdonított megnyitó beszédében a Pénzügyintézeti Központ megalakulásának. Azt hangsúlyozta, hogy a központ eszméjének megvalósítása egyúttal megvalósulása a pénzügyintézeti reformoknak is és ez a tény a pénzügyintézeteket abban a glóriában állítja a világ elé, hogy e hatalmas szervezet képes volt önmagát reformálni és ezzel olyan alapot teremteni, amely a legnagyobb feladatok megoldására is képessé teszi.

A Pénzügyintézeti Központ nyomban megkezdte működését és a hitelszervezeti ellenőrzés példás szervezetévé fejlődött. Nem az intézmény becsvágya, hanem a gazdasági szabadság állandó csorbítására való törekvés fejlesztette a helyzetet odáig, hogy ma már kivétel nélkül minden pénzügyintézet alá van rendelve a Központ teljes ellenőrzésének. Még tíz év előtt a tíz milliónál nagyobb alaptőkével rendelkező intézetek mentesek voltak a Pénzügyintézeti Központ ellenőrzésének hatásköre alól, 1937-ben ezt a határt 20 millióban szabta meg egy kormányrendelet, majd 1939-ben egy újabb rendelkezés az egész hitelszervezetet a Pénzügyintézeti Központ ellenőrzése alá helyezte. Más területeken is kivételes felhatalmazásokat kapott a Pénzügyintézeti Központ, amelynek tevékenysége a szélesre szabott területen is elbirja a kritikát, mert egész tevékenységét a közérdek tisztelete és szolgálata irányítja. E föltétlen elismerés mellett azonban meg kell állapítanunk, hogy egy nagyvonalú és merészebb koncepciójú gazdasági élet, amelynek hitelszervezete vállalja a kezdeményezéseket és alkotásokat, több és teljesebb pénzügyintézeti szabadságra hivatott. Az idők, amelyekkel a bankzárlat óta és az új háború kitörése óta

élünk, természetesen megokolttá teszik a Pénzügyi Központ működésének és hatáskörének mai terjedelmét.

A HITELSZERVEZET AZ ÁRUÜZLETBEN, NÖVEKVŐ NYERESÉGEK A ROMLÓ PÉNZ KORSZAKÁBAN

A világháború alatt a magyar hitelszervezet a pénz-bőség fokozódása folytán egyre nagyobb mértékben küzdött kihelyezési gondokkal annak ellenére, hogy érdekeltégi és áruüzleti tevékenységét a legteljesebb mértékben kifejlesztette. Az alapítások tömege következett ennek folytán úgy Magyarországon, mint Szerbiában és Bulgáriában, ez utóbbi helyeken osztrák és német pénzügyintézetek bevonásával is. 1916-ban nagyarányú tökekonzentrációk vették át a gazdasági fejlesztés irányítását, hatalmas bankcsoportok keletkeztek. Az első csoportosulásban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank, az Osztrák Hitelintézet és német nagybankok vettek részt, a másik alakulás tagjai a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Hazai Bank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank, a Magyar Bank, Deusch Ig. és Fia cég és Bécs részéről a Niederösterreichische Escompte Gesellschaft és a Länderbank vettek részt. Ezek a hatalmas tőkecsoportosulások igen nagy gazdasági fejlesztést kezdeményeztek a Balkánon. Ezek az alakulások és alapítások gazdasági jellegű állásfoglalások voltak a középeurópai gondolat mellett és ellen. A Mittel-Európa ötlete ugyanis ez időszak uralkodó kérdése volt, a központi hatalmak győzelmének reménye a Hamburg—Bagdad vonal problémájával foglalkozott és egy gazdaságilag egységes és politikailag összeforrt középeurópai államesoportosulás gondolatát vitatta. A tervet a legszámottevőbb magyar gazdasági tényezők a leghatározottabban elleneztek, mert teljes joggal féltették a terv eselleges megvalósításától a független magyar államiságot. Különösen a hitelszervezet vezetői foglaltak állást ellene, még azok is, akik szívesen működtek együtt a Balkánon osztrák és német pénzügyintézetekkel, éppen ezzel az együttműködéssel kívánván

kihangsúlyozni, hogy a gazdasági együttműködés lehetősége megvan, az államok önállóságának teljes fenntartása mellett is. A középeurópai gondolatot azután eltemette a világháborús összeomlás. Eltűntek természetesen azok a balkáni alapítások is, amelyeket magyar, osztrák és német pénzüzetek együttműködése hívott életre Délkelet Európában.

1916-ban a pénzüzetek anyagi erőgyarapodása a végsőkig fokozta a fejlesztési és alapítási tevékenységét. A betétállományok fantasztikus mértékben emelkedtek, a három legnagyobb hitelszerv a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár együttes betétállománya, amely 1913-ban még alig haladta meg az egy milliárd koronát, 1916-ban már a három milliárd fölé emelkedett. Ilyen hatalmas lökések felett rendelkezve, az intézetek bőkezűen vettek részt a legkülönbözőbb alapításokban, amelyeknek felsorolását azért tartjuk szükségesnek az 1916 évi pénzüzeti jelentések alapján, mert ezek az alapítások valósággal kortörténelmi dokumentumok.

A Hitelbank német és osztrák üzletbarátaival együtt négy millió márka alaptőkével megalapította a Balkán szénkereskedelmi részvénytársaságot, részt vállalt magyar, osztrák és német pénzüzetekkel és cégekkel az általa kezdeményezett Magyar Nitrogén Műtrágyaipar létesítésében. Résztvett a Magyar Földgáz Részvénytársaság és a Mitrópa középeurópai háló és étkezőkocsi részvénytársaság alapításában. Magyar és osztrák intézetekkel együtt az osztrák magyar Orient csoportot létesítette és érdekeltséget vállalt a Deutsche Orient Bank és a Banque Balkanique szófiai intézeteknél. Részesedést vállalt a Credit-Anstalt, a Mftr, a Fegyvergyár, a Stummer, a Brassói Cellulóse, a Magyar Általános Gépgyár, a Miskolci Hitelintézet, a Budapest Szentlőrinci téglagyár, a »Cosmanos« osztrák textilgyár és a Gerngross bécsi áruház alaptőkeemelésénél is. Érdekkörébe vonta 1916 év folyamán a Komáromvidéki Takarékpénztár részvénytársaságot, a Békéscsabai Takarékpénztár egyesületet, az Egyesült Ceglédi Ipar, Kereskedelmi és Népbankot, az Érsekújvári Népbankot és a Kolozsvári Keres-

kedelmi bank részvénytársaságot. Az intézet rendkívüli közgyűlése a saját alaptőkét 80 millióról 120 millióra emelte. Az intézet tiszta nyeresége, amely 1915-ben 14.8 millió korona volt, 1916-ban 16.4 millió fölé emelkedett. A tartalékokat 3 millió négyszázezer koronával emelték, az osztalék 45 koronáról 48 koronára emelkedett. Hadi jótékonyásra ebben az esztendőben 2 millió koronánál többet fordított az intézet.

A Kereskedelmi bank is alaptőkeemelést hajtott végre, 65 millióról 85 millióra emelte alaptőkéjét és így saját tőkéje a tartalékokkal együtt 232 millióra emelkedett. Nevezetes eseménye az intézet életének az a tény, hogy 1916-ban a Kereskedelmi bank belépett az úgynevezett Rothschild-csoportba és ettől fogva hosszú időn át szorosan együttműködött a Hitelbankkal és az Osztrák Hitelintézettel. A bank ipari téren erősen kifejeztette malomérdelkeltségét, az Első budapesti gőzmalmi részvénytársaságot, amelynek tőkefelemelésénél közreműködött és a Pesti hengermalmi részvénytársaságot részvényvásárlás útján a legszorosabban érdekkörébe vonta, majd a pancsovai, váci, zombori és zentai malmok csoportját kapcsolta ebbe az érdekkörbe. Megszerezte az Első magyar gazdasági gépgyár részvénylőbbségét és érdekkörébe vonta a Nagytolmácsi erdőipar részvénytársaságot. Résztvett a Deutsche Bank vezetésével 27 millió korona alaptőkével létre jött Magyar földgáz részvénytársaság alapításában. Megszerezte a Nemzeti egyesült textilművek részvényeinek többségét, résztvett több bankkal együtt az Erdől-Bergbau und Industrie A.-G. cég alatt alapított 5 milliós részvénytársaság életre hívásában. Résztvett az Egyesült Izzó tőkeemelésében. Megszerezte az Országos Vaskereskedelmi füleki zománccgyárát és keresztülvitte a Felsőmagyarországi bánya és kohó tőkeemelését. A mezőgazdasági többtermelés érdekében nagyobbszabású vállalattá fejlesztette a Magyar Föld részvénytársaságot, bérbe véve a gróf Károlyi Mihály féle 17.000 holdas debrői és a gróf Almássy féle 12.000 holdas sarkadi hitbizományokat. Az intézet osztalékát 170 koronáról 180 koronára emelte. Hadi jótékonyásra másfél millió koronánál többet fordított.

Ebben az évben emelkedett a legtöbbet szereplő intézetek sorába a Magyar Fakereskedők Hitelintézete részvénytársaság, amelynek arányai annyira megnövekedtek, hogy alaptőkéjét egyetlen év alatt 6 millió koronáról 20 millió koronára tudta emelni, míg tartaléktőkéje, amely 1913-ban még csak 850.000 korona volt, 1916-ban már 5 millió 500.000 koronára emelkedett. A betétek összege nem volt jelentékeny, alul maradt az alaptőkén, úgyszintén a váltótárcaállomány is kisebb volt, mint az alaptőke, ez a két tétel igazolja a legelőkelőbbben, hogy ennek az intézetnek különleges helyzete és jellege volt és hogy a hasonló színezetű hitelszervek csak rendkívüli időben működhetnek és fejlődhetnek. Ez az intézet, amelynek részvényei »Fabank« néven előbb a magánforgalom, majd a későbbi hivatalos jellegű magánforgalom legismertebb játékpapírjai voltak, a nagyobb fatermelő vállalatokat vonta érdekkörébe és a kedvező konjunktúrában nagyarányú üzleteket bonyolított le. Hasonló jellege volt a földbirtoküzleti politikában a Földhitelbank részvénytársaságnak, amelynek 6 milliós alaptőkéjét ugyan csak könnyű volt 1916-ban 10 millióra emelni, de amely még a nagy konjunktúrában sem tudott többet tartalékolni 1 millió 200.000 koronánál, míg például a Magyar Agrár és Járadék Bank, a pesti pénzügyi piacnak ez a nagyszabású agrárintézete 32 milliós alaptőke mellett 60 milliót meghaladó tartalékokkal rendelkezett.

Megelőnkült az ingatlanforgalom a fővárosban is, a bankjegy forgalom növekedése tetemes mértékben emelte a szilárdabb értékek árát. Ez a körülmény fejlesztette a Magyar Általános Ingatlan Bankot, amelynek alaptőkéjét 6 millió koronára emelték és amelynek tartalékjai az alaptőkeemelés folytán negyedfél millió koronára emelkedtek.

A takarékpénztárak sorában természetesen a Pesti Hazai Első Takarékpénztár vezetett, bár üzleti működési körét nobiles magatartásával önként szűkítette. Nemcsak, hogy bankszerű tevékenységet nem folytatott, hanem még a hadseregszállítások finanszírozásától is tartózkodott. Résztvevő a takarékpénztár természetesen az

összes állami hitelműveletekben, továbbá a Budapest székesfővárosnak, Sopronnak, Pozsonynak és Fiumének adott kölcsönökben. Érdekkörébe vonta az egri Heves-megyei takarékpénztárt és az Eperjesi takarékpénztárt és résztvett a Kassai takarékpénztár tőkeemelésében. Az intézet 1916-ban még nem emelt alaptőkét, betét állománya 706 millió fölé emelkedett. Hadi jótékonyásra 1 millió koronánál többet fordított.

Katona Béla, akinek Magyarország közgazdasága című évkönyve egyike a legértékesebb és leghasznosabb gazdasági műveknek, egyben pedig a gazdaságtörténet-író részére a legértékesebb forrásmunka, 1916 pénzügyi tőkemozgalmairól a következő érdekes adatokat szolgáltatja:

»A fővárosi pénzügyintézeteknél tőkeemelés 11 intézetnél fordult elő, amelyek 220 millióról 332 millióra emelték alaptőkéjüket és így a szaporítás összege 112 millió korona.

A fővárosban új pénzügyintézet alakult három, (1915-ben kettő, 1914-ben öt, 1913-ban öt, 1912-ben tizennyolc és 1911-ben tizennyolc) összesen 103.91 millió tőkével. A lefolyt évben a Pénzügyintézeti Központ alaptőkéje teszi ki nagyrészt a fentebbi összeget.

A fővárosban felszámolt pénzügyintézetek száma kettő, (1915-ben öt, 1914-ben tíz, 1913-ban tizennégy, 1912-ben kilenc) még pedig 650.000 korona tőkével. Fuzió nem volt. A fővárosban tőkeleszállítás sem fordult elő, amint-hogy ilyen művelet nagyobb mértékben már a háború kitörése óta nem történt. Utoljára 1913-ban volt jelentősebb alaptőkeleszállítás, akkor 7 intézet kereken 20 millióval csökkentelte alaptőkéjét. 1915-ben csak két intézet szállította le alaptőkéjét 1.25 millióról 0.45 millióra.

A vidéken növelte alaptőkéjét 59 pénzügyintézet (1915-ben 16, 1914-ben 83, 1913-ban 79, 1912-ben 286, és 1911-ben 355) és pedig 40.97 millióról 63.52 millióra, vagy is egyenleg képen 22.55 millióval. A tőkeemelés végleges összege volt 1915-ben 2.68 millió, 1911-ben 116.38 millió korona.

Leszállította a vidéken alaptőkéjét 13 intézet mégpedig 10.5 millióról 5.8 millióra.

Új pénzintézet alakult a vidéken, 8, 2.20 millió korona alaptőkével.

Felszámolt a vidéki pénzintézetek közül tizenhét, 4.75 millió korona tőkével. Fuzió 7 esetben fordult elő.

Ezek szerint a lefolyt év alatt pénzintézeti új részvényekbe 220.18 millió koronát fektettek. A felszámolt és leszállított tőkék összege 10.13 millió korona volt.

TŐZSDEI JÁTÉK A VILÁGHÁBORU ALATT

A tőzsde hivatalosan még mindig zárva volt 1916-ban is, de ténylegesen már ez év márciusában megindult a tőzsdeteremben az ellenőrzött és szabályszerű magánforgalom, megkezdődött a háborús tőzsdei hausse, amely természetes és elkerülhetetlen velejárója volt a bankjegyforgalom állandó emelkedésének. Azok az árfolyamok, amelyek a hivatalos tőzsdei forgalom utolsó napján 1914 július 25-én voltak érvényben, csakhamar feledésbe merültek, a tőzsdei forgalom és még inkább a tőzsdei játék egyre nagyobb méreteket öltött és 1916 végén már a multhoz képest rendkívül magas árfolyamok voltak érvényben. A Magyar Hitel, amelynek a világháború kitörésekor 725.5 korona volt az árfolyama 1916 december 31-én 955 koronával zárult. A Hazai Bank 1916-iki árfolyama 340 volt a 257 koronás 1914-ki árfolyam után. A Magyar Bank 431 koronás kurzusáról 640 korona fölé emelkedett. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 3400-ról 4500-ra növelte árfolyamát. A takarékpénztári részvényekben általában csekély volt a forgalom, ezek csak jóval később a világháborús összeomlás után, az inflációs időkben jutottak nagyobb szerephez a tőzsdei forgalomban, aminek nem az érdeklődés hiánya a magyarázata, hanem az a körülmény, hogy a takarékpénztáraknál még nem indult meg a tőkeemelési, tehát részvényszaporítási folyamat és a részvények túlnyomó többsége szilárd kezekben volt. A budapesti tőzsde 1916 márciusában megindított »hivatalos magánforgalmáról« nem

adtak ki hivatalos árfolyamjegyző lapot. Az előfordult kötésekert jegyezték és az árfolyamokról a sajtóban megjelent a szükséges tájékoztatás. A közönség egyre jobban bekapcsolódott a tőzsdei forgalomba, a hitelszervezet pedig, melynek üzletéhez is, egyre sűrűbb tranzakcióihoz is, szüksége volt a tőzsdére, nem gátolta sem az üzlet sem a játék fejlődését. Különösen egyes kisebb pénzintézetek fokozták a játékkedvet és tették lehetővé a tőzsdésítés egyre nagyobbarányú elterjedését. Ez a szenvedély, amely rendkívüli károkat és veszteségeket okozott, az inflációs időkben jutott el a legmagasabb fokra és csak az infláció összeomlása után esett újra vissza a megengedett és megokolt mértékre.

A világháború tőzsdei életében, mint nevezetes dátumot kell feljegyezni 1917 március 24-ét. Ezen a napon adta ki ugyanis a pénzügyminiszter a világháború kitörése óta az első hivatalos árfolyamjegyzéket, amely az értékpapírok forgalmi értékét a kivetendő vagyonaadó nézőpontjából állapította meg. Ezek a hivatalos árfolyamok a fontosabb és jelentősebb részvényeknél a következők voltak:

Agrár Bank 530, Hazai Bank 310, Hitel Bank 870, Leszámítoló Bank 540, Kereskedelmi Bank 4000, Általános Takarékos 630, Mektár 1500, Viktória Malom 900, Első Budapesti Gőz 1700, Kőszén 1100, Salgó 750, Fegyver 600, Ganz 3500, Cukoripar 3500.

Az úgynevezett hivatalos magánforgalomban az árfolyamok természetesen jóval magasabbak voltak, így a Magyar Hitel 933, a Fegyver 970, a Ganz 3670, a Kőszén 1440 korona volt, 1917 tavaszán. A későbbi hónapok során az árfolyamok állandóan emelkedtek, a tőzsdei üzlet egyre nagyobbarányúvá fejlődött, ami természetes következménye is volt annak a ténynek, hogy az Osztrák-Magyar bank jegyforgalma 1917 derekán már elérte a 15 milliárdot, hogy azután az év végére a 18 milliárdot közelítse meg. A tőzsdei árfolyamemelkedéseket ilyen nagyarányú bankjegy növekedés mellett hiába próbálták megállítani, még csak lassítani sem sikerült. Hiába hangzottak el figyelmeztető szavak a sajtóban, hiába adott ki intő szöveget maga a tőzsde-

tanács, az árfolyamok tovább emelkedtek és 1917 július végén a Magyar Hitel már 1149, a Salgó 1008, és a Fabank, a tőzsdének akkor legkedveltebb játékpapírja 636 volt. Ennek a részvénynek 1914 július 25-én 221 korona volt az árfolyama, az emelkedés tehát megközelítette a 200%-ot. Augusztusban és szeptemberben egyre nagyobb arányokban folytatódott a tőzsdei áremelkedés, szeptember 29-én a Magyar Hitel már 1327 koronára emelkedett, a Kőszén 2460 korona volt, a Salgó 1260, és a Fabank 9 koronával meghaladta az 1000 koronás árfolyamot.

A tőzsdei játék szenvedélye magával ragadta az egész Hinterlandot. Olyan arányokat öltött, hogy a pesti tőzsde szűknek és kevésnek bizonyult, a közönség játszott a fiumei és temesvári tőzsdéken is, természetesen helyi értékekben. A fiumei tőzsdén a Cserzőanyaggyár részvényeiben volt nagyarányú forgalom, a temesvári tőzsdén pedig elsősorban a helyi bankértékekben kötöttek üzleteket és a Turul cipőgyár részvényeit keresték.

1917 októberében kulminált a tőzsdei üzlet. Október 25-én jegyezték a legmagasabb árfolyamokat, amelyek a következők voltak:

Osztrák Hitel 1020, Magyar Hitel 1518, Jelzálogbank 662, Leszámítoló Bank 865, Agrár Bank 1210, Magyar Bank 928, Hazai Bank 665, Kereskedelmi Bank 6480, Forgalmi Bank 733, Ingatlan Bank 870, Fabank 1062, Bosnyák Agrár 420, Belvárosi Takarékszövetkezet 660, Általános Takarékszövetkezet 950, Moklár 1790, Lipótvárosi Takarékszövetkezet 292, Atlantica 1880, Közúti 978, Városi 440, Déli vasút 120, Államvasút 1215, Borsod-Miskolci Gőz 1780, Gizella Malom 955, Condordia Malom 1050, Első Budapesti Gőz 3980, Viktória Malom 2030, Beocsini 1310, Szentlőrinci 670, Drasche 1380, Urikány 958, Kőszén 2480, Kohó 2270, Magnezit 485, Aszfalt 165, Salgó 1345, Fegyver 1210, Ganz 4995, Lipták 394, Rima 1426, Izzó 845, Hazai Fa 2170, Gumi 1295, Tröszt 308, Karton 565.

Ezek a túlhajtott áremelkedések arra készítették a tőzsde vezetőségét, hogy technikai rendelkezésekkel próbálja megállítani a hausset. Az új tőzsdei rend hatása alatt egyszerre megálltak az áremelkedések, sőt 1917 no-

vember 5-én már áresések voltak, amelyek két nappal később november 7-én viharos és izgalmas jelenetek között összeomláshoz vezettek. A tőzsde elkeseredetten tüntetett az elnökség és a tanács ellen és lemondásukat követelte. Az izgalom olyan nagy volt, hogy a kormány is igyekezett azt lecsillapítani, megjelent a tőzsdén Beck Lajos államtitkár, több országgyűlési képviselő, akik megdöbbenve szemlélték a tőzsdei eseményeket és igyekeztek megnyugtatót a tőzsde közönségét. A vihar következményeként a tőzsde elnöksége lemondott, a tanács azonban a lemondást nem vette tudomásul és mire a tanácsválasztásra került a sor, a tőzsde közönsége is reáeszmélt, hogy az árfolyamok esését nem a tanács technikai intézkedései okozták, hanem az a túlhajtott spekuláció visszahatása volt. A tőzsde tanácsát egyhangúlag újra megválasztották, néhány hónapig alacsonyabb árfolyamok voltak érvényben, majd 1918-ban megint az emelkedő irányzat kerekedett felül és tartott egészen 1918 szeptemberéig, amikor a bolgár összeomlás hatása alatt összeomlott a budapesti tőzsde is és tulajdonképpen csak a proletárdiktatúra bukása után, 1919 augusztusában kezdte meg újra működését.

A világháború végéig minden kereskedelmi irányítás a központok kezébe került, a pesti City minden házában legalább öt-hat központ székelt. A legfantasztikusabb nevek és elnevezések voltak forgalomban. Talán érdemes följegyezni az utókor részére, hogy volt egy »*Rémközpont*« is. E furcsa elnevezés alatt a *Romániában Érdekeltek Magyar Központja* működött, e központ elnöke Weiss Fülöp, igazgatója Pór Jenő volt.

A hitelszervezet felügyelete alatt és támogatása mellett 1917 év végén előkészületek történtek a háború romjainak eltakarítására és a békére való átmenet előkészítésére. A Magyar Hadihitelintézet, amely kevés tevékenységet tudott kifejteni, miután működésére nem volt nagyobb szükség, egész szervezetét a Tűzhelyeket Újraépítő Bizottság rendelkezésére bocsátotta. Ennek a bizottságnak az volt a feladata, hogy az északkeleti és erdélyi vármegyék háborús károsultjait kárpótolja és segítsen újraépíteni feldúlt otthonukat. Megalakult az

Országos Átmenetgazdasági Tanács is, amelynek Földes Béla irányítása mellett, a békére való átmenet előkészítése volt a feladata. Uj jelszó jelent meg a közéletben: *kevésibbet fogyasztani és többet termelni*. Ennek a jelszónak is az lett a sorsa, ami a legtöbb háborús jelszónak, megvalósulás nélkül merült a feledésbe. A demagóg jelszavak viszont, amelyek úgylátszik örökéletűek és amelyeknek burjánzása szorosán követ minden háborút, egyre divatosabbakká váltak és egyre jelentékenyebb hatást és befolyást gyakoroltak az államhatalomra is. A tőkeellenes demagógia már 1916-ban jelentkezett és érvényesülni látszott. Nem tudta elnémítani a hitelszervezet megfeszített áldozatkész munkássága és a legtöbb téren önzetlen erőfeszítése sem. Az 1916-iki XXIX. törvénycikk elrendelte a részvénytársaságok és vezetőik erőteljes megadóztatását, ami nem lett volna sérelem, de bántóan hatott a törvényjavaslat megokolása, amely nagy mértékben magáévá tette a lassanként divatosá váló és később a Károlyi forradalomban, majd a proletárdiktatúrában érvényesülő tőkeellenes jelszavakat.

A SEMLEGESEKNEK NEM KELL ARANY, A HADVISELŐK DEVIZÁJA ROMLIK

A bankjegy-forgalom állandó és rohamos fejlődést mutatott, ami természetes következménye volt a világháború által támasztott pénzügyi követelményeknek. Amíg 1915-ben még csak 7160 millió volt a bankjegy forgalom ez 1916-ban 10.888 millióra emelkedett, míg 1917-ben már több mint 400 millióval meghaladta a 18 milliárdot. Az Osztrák-Magyar Bankot ebben az időben már számos támadás érte és működését több oldalról kísérte éles kritika. A támadásokat 20 év távlatából nem tarthatjuk helytállónak, a monarchia jegyintézete abban az időben valóban nem tehetett mást, mint szolgálta a hadviselő kormányokat. Az irányítás és az ellenőrzés teljesen kiesett a jegybank vezetőinek kezéből, ők egyszerűen csak arra kényszerültek, hogy tudomásul vegyék a tényeket és teljesítsék a hadvezetőség és a két kormány kívánságait. Talán az egyetlen jogos szemrehányás

az volt a jegybank ellen, hogy még technikailag sem készült fel a háborúra. A szövetséges és ellenséges jegybankoknál is szédítő arányokban emelkedett a bankjegyforgalom. Németországban 1917 decemberében meghaladta a 11 milliárdot, Franciaországban ugyanebben az időben meghaladta a 22 milliárdot és Oroszországban megközelítette a 19 milliárdot. A semleges jegybankok abban az időben sorra erőteljesen védekeztek az aranybeözönlés ellen. 1917 szeptember 27-ikén a *Dán Nemzeti Bank* köriratot intézett a semleges államok jegybankjaihoz, amelyben azt hangsúlyozta, hogy *nem kíván több aranyat*, ellenben árut szeretne Dánia részére szerezni, elsősorban petróleumot és benzint.

Voltak ennek a korszaknak megnyugtató, sőt biztató pénzügyi eseményei is, bár az általános irányzat az osztrák-magyar bankjegyek állandó elértéktelenedéséről adott elszomorító képet. 1917 végén a harctéri helyzet következtében valamennyi semleges piacon átmenetileg erősen megjavult a korona árfolyama. Hollandiában és a skandináv államokban 1917 novemberében egyetlen napon 25%-kal emelkedett az osztrák-magyar deviza.

Az arany-spekuláció az országban egyre nagyobb méreteket öltött, az aranypénz, amely a háború kitörésekor teljesen eltűnt, értékének háromszorosára emelkedett és 1 kgr. fínom aranyért 1917 végén már 21.000 koronát fizettek. Így elmélet maradt az a rendelkezés, amely megváltoztatta a trónváltozás folytán az arany és ezüst érmék veretét. A »viribus unitis« helyett az új pénzek karimájára IV. Károly jelmondatának kellett volna kerülnie, amely így hangzott: »Harcban és békében a nemzettel a hazáért.« De nem csak, hogy új arany és ezüst pénzek nem kerültek forgalomba, hanem még a nikkell váltópénzek is eltűntek, ezeket 10 és 2 filléres vas váltópénzek helyettesítették.

A Devizaközpont, amelyet az 1916-iki rendelkezés hívott életre, nem működött jól és nem dolgozott szerencsésen, amely körülményeknek egyetlen mentsége csak az lehet, hogy nem is volt kezdetben kellő hatalommal felruházva. Későbbi rendelkezések kiterjesztették

a Központ hatáskörét, ekkor pedig súlyos német rendelkezések akadályozták az intézmény tevékenységét. A német birodalmi bank vezetősége ugyanis az Osztrák Magyar Bank és a magyar és osztrák kormányok előzetes értesítése nélkül olyan rendelkezéseket eszközölt, amelyek a korona nemzetközi értékelését károsan befolyásolták. A Reichsbankot a német deviza védelme vezette, amikor elrendelte, hogy az osztrák és magyar állampolgárok Németországban fönálló márkaköveteléseiket csak németországi tartozásaik törlesztésére használhatják fel. Ez a rendelkezés csak fokozta a magyar és az osztrák pénzügyi piac állandó belső nyugtalanságát és növelte a devizaárfolyamokat. Az a jobb megítélés, amely 1917 végén a harctéri helyzet javulása alapján bekövetkezett, nem tartott sokáig, sőt erős visszahatás mutatkozott. 1918-ban már az állandó koronaromlás leg-súlyosabb jelei látszottak úgy belföldön, az arany értékelésében, mint külföldön, az osztrák-magyar deviza árfolyamaiban. 1917 júniusában 43.50 volt a korona zürichi árfolyama, ez 1917 decemberében 52.50-re emelkedett. 1918 júniusában 40-re csökkent és 1918 decemberében a havi középárfolyam már csak 30.50 volt, hogy azután az 1919 évi magyarországi események hatása alatt 3 centime-ig csökkenjen.

HITELSZÖVETKEZET, MINT AZ OKH TAGJA

Nem könnyű megjelölni és megítélni az *Országos Központi Hitelszövetkezet* szerepét és jelentőségét a magyar hitelszervezet történetében. A hitelszövetkezetek általában nem jutottak fontosabb működéshez, sem a vidéki kisebb, sem a fővárosi nagyobb hitelszövetkezetek. Idegen mintára alakultak, egy darabig virágoztak is a személyi hitelt folyósító városi szövetkezetek, de az első vihar elsöpörte szinte valamennyit.

Nem így történt a falusi hitelszövetkezetekkel. Ezeknek helyzetét és működését erősen alátámasztotta az 1898. XXIII. törvénycikk alapján létesített Országos Központi Hitelszövetkezet. A falusi hitelszervezetek el-

lenőrzésének és támogatásának szüksége hívta életre ezt az intézményt, amely a gyakorlatban jól bevált. Az OKH önmagát a »földművelő nép önsegélymozgalma hivatott forrásának és erősségének« mondta negyvenéves fennállása alkalmából kiadott jelentésében. Mi a *kishitel fenntartójának* véljük, ami természetesen egyáltalán nem jelenti szerepének és munkásságának alábecsülését a magyar hitelszervezet életében és történetében.

Ezernél több »*hitelszövetkezet, mint az OKH tagja*« működik ma is a megcsontított országban. Négyszáz ilyen szövetkezet volt 1898-ban és számuk az 1918-i összeomlásig 3000 fölé emelkedett. Pontosan 1008 szövetkezet működött 1937. végén 2734 községre kiterjedő hatáskörrel. A szövetkezetek taglétszáma 133.002 volt.

A hitelszövetkezetek betétállománya valamivel meghaladta a 36 milliót, a folyósított kölcsönök összege pedig a 185 milliót. Az OKH tehát a szövetkezeteknek 148 milliónál nagyobb összeget bocsátott rendelkezésükre.

185.000 pengő esik kerek átlagban egy-egy hitelszövetkezetre, ez az az összeg, amellyel a maga körzetében a kishitelek igénylőinek rendelkezésére tud állni. Általános szegénységünk mellett talán nem is csekély ez az összeg, de a hálózat nagyságához viszonyítva mégsem mondható kielégítőnek.

Nagyobb jelentőségűnek sem mondható természetesen a hitelszervezet arányaihoz viszonyítva. Ezer hitelszövetkezet betétállománya alig valamivel haladja meg nem egészen négyszáz bank és takarékpénztár betétállományának két százalékát. De azért nem szabad és lehet alábecsülni a hitelszövetkezetek munkásságát, mert egyrészt olyan rétegek takarékoskodását mozdítják elő, amelyek a bankokhoz vagy takarékpénztárakhoz nem jutnának el és viszont olyan rétegek részére tudnak hiteleket folyósítani, amelyek bankszerű hiteleket esetleg nem vehetnének igénybe.

A hitelszövetkezetek fejlődése attól függ, miként alakul a földbirtokpolitika következményeként a mezőgazdasági hitel kérdése. Ezek a hitelszövetkezetek hasz-

nos működést fejtettek ki a multban és értékes tevékenységet folytatnak a jelenben is.

A HITELSZERVEZET A FORRADALOMBAN

A világháború elvesztését 1918 szeptember 27-én a Bulgáriában bekövetkezett események tették nyilvánvalóvá és kétségtelemné. Az események ettől kezdve fájdalmas gyorsasággal követték egymást. A háborús frontok sorra összeomlottak és ennek a ténynek következményei megdőbbszerű formában és mértékben jelentkeztek a gazdasági frontokon is. A pesti tőzsdén zuhanásszerűen estek az árfolyamok és a szétesett monarchia fővárosában kitört forradalmak mindenütt súlyos gazdasági gondokat és nehézségeket okoztak. Kétségtelen, hogy a felülkerekedő forradalmi irányzatok gazdasági téren inkább csak jelszavakkal rendelkeztek és nem tudással, rátermettséggel és fölkészültséggel. Ez a három kellék Budapesten hiányzott a legjobban. A Károlyi-forradalom kormányának pénzügyminisztere, dr. Szende Pál, még a szobatudós jelzöt is csak erős túlzással viselhette, a gyakorlati élet követelményei iránt nem volt sem érzéke sem felkészültsége és működése kimerült a tökeellenes agitáció jelszavainak rendeletekké, néptörvényekké való formálásában.

A magyar hitelszervezet igen nagy érdeme, hogy ebben a helyzetben erőt és egységet tudott mutatni és nem egészen három héttel a forradalmi kormány hatalomra jutása után szervezetbe tömörült, hogy a rábízott értékeket mentse és a ráváró feladatokat teljesíteni tudja. Huszonegy pesti pénzintézet vezetői ültek össze 1918 november 17-én, hogy lerakják a Tébe alapjait. Az alakulás elnöke Láncey Leó, irányítója Hegedűs Lóránt lett. A forradalmi hatalom nem nézte jószemmel ezt a szervezkedést, mert tőkés, tehát ellenforradalmi alakulatot látott benne. A tömörülés mégis létre jött és még a Károlyi forradalom alatt formálisan is megalakult és tényleges tevékenységet is fejtett ki. Együttműködött a vidéki pénzintézetek már 1903 óta fennállt szervezetével és ez a két alakulás közös erővel igyekezett menteni a forra-

dalom viharában mindent, ami menthetőnek látszott. A fejlődő események természetesen erősen megnehezítették, valósággal lehetetlenné tették a komolyabb jellegű pénzügyintézeti tevékenységet úgy a Károlyi forradalom, mint az ezt követő proletárdiktatúra alatt. Ami történt, csak a hitelszervezet rugalmasságát és vezetőinek józanságát és bátorságát igazolja. A legtöbb, amit tehettek, a vagyon megőrzésének kísérlete volt és legalább a kezek fenntartására irányuló törekvés. Bizonyos, hogy a hitelszervezet vezetői a megpróbáltatások ama tíz hónapjában, amelyet a Károlyi forradalom és a proletárdiktatúra jelentett, jól teljesítették kötelességüket és megmentettek minden menthetőt. A Károlyi forradalom alatt egyik néptörvény a másikat követte, a bankellenes és tőkeellenes rendeletek egész sora jelent meg, amelyeket csak azért nem ismertetünk részletesebben, mert zavarosságuk és értelmetlenségük folytán még a képzelt célokat sem tudták szolgálni. Gyűlölet és elfogultság nyilatkozott meg ezekben a rendelkezésekben a tőke ellen. 1919 márciusában közvetlenül a proletárdiktatúra kitörése előtt jelent meg a pénzügyi kormányzatnak az a rendelkezése, amely megtiltotta a safek tulajdonosainak, hogy páncélrekeszekhez hozzányúljanak. Másnap kitört a proletárdiktatúra és a tanácsköztársaság természetesen tovább ment tőkeellenes hadjáratában, a maga részére kívánta igénybe venni a páncélrekeszek tartalmát. Itt mutatkozott meg azután komoly értékében a hitelszervezet szelleme és nevelése, mert kevés kivételtől eltekintve, az egész pénzügyintézeti tisztviselői kar a legveszélyeztetettebb időkben is segítségére volt a safek bérleltjeinek és segítette a páncélrekeszekben elhelyezett értékeket a hivatalos rablás elől megmenteni.

A Károlyi-forradalomnak nem volt módja és ideje, hogy akár a hitelszervezet, akár a jegykibocsátó intézet, akár pedig a bankjegyek kérdésében elhatározó lépéseket tegyen. Az Osztrák-Magyar Bank még működött és bankjegyei forgalomban voltak a szétesett osztrák-magyar monarchia minden utódállamában. Az első lépést a régi koronabankjegyek bevonása tekintetében az olasz kormány tette meg az egykori fiumei kormányzáság

területén, ahol 1918 november 26-án jelent meg a rendelet, amely egy korona értékét 40 centesimi-ben állapította meg, ezt az arányt egy évvel később, amikor a régi korona bankjegyeket véglegesen bevonták, 60 centesimire emelték fel. Jugoszlávia 1919 január 8-án rendelte el a területén forgalomban levő osztrák-magyar bankjegyek lebélyegzését és 3:1 arányban váltotta át azokat dinár bankjegyekre. 1919 február 25-én született meg a szokol, a csehszlovák korona, amely kereken 20 évet élt. Prága a benyújtott régi bankjegyek helyett azok felét adta ki új bankjegyekben, míg a másik feléért az érdekeltek 1%-kal kamatozó államkötvényeket kaptak. Még sokáig voltak forgalomban a régi bankjegyek cseh bélyeggel ellátva. 1919 február 27-én jelent meg a bécsi rendelet, amely Ausztriában a német-osztrák koronát kreálta és értékviszonyát a régi koronához 1:1 arányban állapította meg. Románia több lebélyegzési rendeletet bocsátott ki és roppant felületes lebélyegzési eljárásokat vitt keresztül és csak 1920 nyarán rendelte el az egykori osztrák-magyar bankjegyek becserélését leubankjegyek és kincstári jegyek ellenében 60:40% arányban. Legkésőbbben Lengyelország vonta ki a forgalomból az Osztrák-Magyar Bank jegyeit, 1921 márciusában vitte keresztül az átcserélést, 70 lengyel márkát fizettek 100 osztrák-magyar koronáért.

PROLETÁRDIKTATURA, FEHÉRPÉNZ, PÓSTAPÉNZ

Nálunk a Károlyi-kormány alatt nem történt ebben az irányban rendelkezés. A proletárdiktatúra pedig nem tudott magán másként segíteni, minthogy úgynevezett fehérpénzt hozott forgalomba 200 és 25 koronás címletekben, amelyek az osztrák-magyar bankjegyek valóban primitív hamisítványai voltak és amelyeket a magyar néppel még a legnagyobb terrorral sem tudtak elfogadtatni. A fehérpénz ugyanis csak egy oldalra nyomott úgynevezett bankjegy volt és a magyar nép egészséges ösztöne már csak azért is visszautasította ezt a hamisítást, mert azt vallotta, hogy *egy bankjegy legfőbb kö-*

vetelménye, hogy mindkét oldalán bankjegy legyen. Az úgynevezett »póstapénz«, amelyet a lanácsköztársaság 1919 májusában hozott forgalomba, már számolt ezzel az ellenérzéssel, de a 10 és 20 koronás póstapénzek sem tudtak népszerűvé válni, bár jóval nagyobb értékűk volt, mint a fehérpénzeknek. Az ország ragaszkodott a »kék pénzhez«, ahogyan abban az időben az Osztrák-Magyar Bank jegyeit nevezték.

A proletárdiktatúrát követő román megszállás újabb megpróbáltatások elé állította a magyar gazdasági életet. Elsősorban az ipari élet szenvedett rendkívüli károkat és veszteségeket, mert a megfogható és látható értékek egész tömegét szállították el elsősorban Budapestről Romániába. A pénzintézetek csodálatosképpen nagyobb respektust élveztek a megszálló csapatok részéről és kevesebb kárt szenvedtek. Nehéz megérteni és megmagyarázni ezt a tényt, de föl kell jegyezni mint a megszállás érdekes és különleges adalékát. Talán a legjobb magyarázat az lehet, hogy a pénzintézetekben a proletárdiktatúra után kevés látható és megfogható érték volt, a felgyülemlett fehérpénzekre és póstapénzekre a megszállók nem áhítoztak, az egyéb értékek pedig vagy eszmeiek voltak vagy láthatatlanok vagy nagyon is jól el voltak rejtve.

CSONKAMAGYARORSZÁG HITELSZERVEZETE

A pénzintézetek tevékenysége nyomban a proletárdiktatúra megdöntése után megkezdődött. A Tébe vezetői már 1919 augusztus 8-án siettek életjelt adni magukról és felajánlani közreműködésüket az újjáépítés megkezdése érdekében. A belső bizonytalanság és a román megszállás természetesen erősen korlátozta mindenféle gazdasági tevékenység lehetőségét és a mozgalmasabb és tevékenyebb élet csak Budapest felszabadulása után kezdődhetett, úgy a fővárosban mint a megcsonkított ország területén. A pénzintézeti működés első megnyilatkozásai azok a tárgyalások voltak, amelyek az elszakított területeken maradt érdekeltségek jövő sorsát voltak hivatva eldönteni. Az utódállamok mindenütt

nacionalizálást követeltek és a pénzüintézetek a legtöbb helyen kényszerítve voltak engedni az idegen nyomásnak és megfelelő megegyezésekkel megmenteni értékeket és kapcsolatokat.

A Magyar Statisztikai Szemle 1923-ban kimutatást közölt az 1915-iki statisztikai adatfelvételek alapján a megeseonkított ország és az elszakított területek hitelszervezeti részesedéséről. Ezt a következőkben ismertetjük:

	A bankok és takarékpénziárok		
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje
Magyarbirodalom összesen	1992	2.281.004	12.723.000
Ebből			
Csonkamagyarország részesedése	674	1.517.039	9.567.859
Elszakított-területek részesedése	1318	763.965	3.155.144
Utóbbiból jutott			
Ausztriára	31	8.290	79.029
Csehszlovákiára	286	152.180	717.214
Romániára	603	390.165	1.356.825
Jugoszláviára	392	201.620	945.323
Olaszországra (Fiume)	6	11.710	56.753

Ez a statisztikai kimutatás, amely 1923-ban készült, ma már szerencsére részben elvesztette jelentőségét és adatszerűségét, *a Felvidék és Ruszinszko pénzüintézeteinek nagy száma visszakerült az anyaországhoz és újra, mint a magyar hitelszervezet számottevő része és lényezője, jolytatja hasznos tevékenységét.*

A budapesti pénzüintézetek 1919-iki mérlegszámait természetesen nem mutatják azt a szomorú helyzetet, amelyben a fővárosi hitelszervezet a forradalom, a tanácsköztársaság és a megszállás után élt. A hivatalos statisztikai kimutatás szerint a budapesti pénzüintézetek 1918—19-ről együttes mérlegeket készítettek. Tizenhat olyan bank volt Budapesten, amelynek részvénye a tőzsdén lajstromozva volt és ötvenhat olyan bank szerepelt a kimutatásban, amelynek részvényeit a tőzsdén nem jegyezték. Kilenc, a tőzsdén jegyzett és négy, a tőzsdén nem jegyzett takarékpénztár tette közzé 1920 tavaszán 1918—19-ről készített egyesített mérlegét. A 85 budapesti pénzüintézet mérlegének főösszege 1918—19-ről meghaladta a 20 milliárd koronát. Hogy milyen koronát, azt természetesen nagyon nehéz volna megállapítani, mert a

két esztendő alatt, amelyről a mérlegek beszámoltak, a korona nemzetközi értékelése is, belföldi vásárló ereje is, óriási változásokon ment keresztül.

A számottevőbb vagyis a tőzsdén jegyzett 16 budapesti bank készpénzállománya 1919 december 31-én meghaladta az 1 milliárd koronát. Idegen pénzekben három millió korona értékkel rendelkeztek. A váltótárca állomány 572 millió volt, az értékpapírállományt 1.4 milliárdra értékelték. Az ingatlanok értékét 94 millióra becsülték. Az adósok összege több volt 4.2 milliárdnál, a lombard meghaladta az 1.5 milliárdot. A részesedések értékelése 1 milliárd fölött volt, a törlesztéses és egyéb kölcsönök összege 1.5 milliárd.

Ezek az intézetek 678 millió alaptőkével rendelkeztek, míg tartalék tőkájük 563 millió volt. A betétek összege meghaladta a 2.5 milliárdot, míg a hitelezők a mérlegekben 5.5 milliárddal szerepeltek.

A tőzsdén nem jegyzett 56 budapesti bank 827 millió készpénzt, 4,900.000 korona értékű idegen pénzt, 85 millió váltótárcát, 408 millió értékpapírállományt, 124 millió ingatlan vagyont, 1.4 milliárd adóst, 415 millió lombardot és 188 millió részesedést mutatott ki, az »egyéb« vagyon rovatában nem kevesebbet, mint 371 milliót szerepeltettek, ami nem javítja a mérlegkészítés 1919-iki technikájáról kialakult véleményünket. Ennek az 56 banknak 422 millió részvénytőkéje, 177 millió tartaléktőkéje, és 910 milliós betétállománya volt. Hitelezői 1.9 milliárddal szerepeltek, az »egyéb« rovat a teheroldalon is több mint 338 millió.

A budapesti tőzsdén jegyzett 9 takarékpénztár 1919 december 31-iki mérlege 120 millió készpénzt, 131 millió értékű idegen pénzt, 211 millió váltótárcát, 724 millió értékpapírállományt, 30 millió ingatlan vagyont, 1.3 milliárd adóst, 486 millió lombardot, 764 millió törlesztéses kölcsönt mutatott ki, míg ez intézetek részvénytőkéje 216 millió, tartalékalapja 206 millió, betétállománya 1.3 millió, hitelezőinek követelése 860 millió volt, forgalomban levő kibocsátványai pedig 1.1 milliárd összegre rúgtak.

A tőzsdén nem jegyzett 4 budapesti takarékpénztár

1918--19-iki mérleg adatai szerint a készpénzállomány 14.4 millió, a váltótárca 33.8 millió, az értékpapírállomány 9.4 millió, míg a részvénytőke 14.4 millióval szerepelt a kimutatásban, a tartalék alap 1.7 millió volt, a betétek pedig megközelítették a 22 milliót.

Összefoglalva ezeket az adatokat kitűnik, hogy 1919 december 31-én a budapesti pénzüintézetek pénztáaraiban több mint 2 milliárd készpénzt őriztek, 139 milliót meghaladó idegen pénznemű pénz fölött rendelkeztek, a váltótárcaállomány meghaladta a 900 milliót, az értékpapírállomány a 2.5 milliárdot, az ingatlan vagyon megközelítette a 250 milliót, az adósok tétele nagyobb volt 7 milliárdnál, a lombard tétel több volt 2.4 milliárdnál, a kibocsátványok összege megközelítette a 3 milliárdot. A nyugdíjalapok összege valamivel meghaladta a 45 milliót.

A 85 budapesti pénzüintézet együttes alaptőkéje 1 milliárd 331 millió 902 ezer korona volt, együttes tartalékalapja 949 millió korona, betétállománya 4.5 milliárd, hitelezőinek követelése 8.4 milliárd, forgalomban levő kibocsátásai 3.8 milliárd koronát tettek ki. A kimutatott tiszta nyereség 258.8 millió volt, több, mint 12%-a a részvénytőkének és tartaléktőkének.

Ezeket a mérlegszámokat csak azért jegyeztük fel, mert mint gazdasági »kór«-történeti adatok jelentenek érdekességet abból az időből, amelynél szomorúbb és gyászosabb korszaka valóban nem volt a magyar hitel-szervezet 100 esztendő életének.

A HITELSZERVEZET AZ INFLÁCIÓBAN

Nem is lehet könnyű szívvel átsiklani ezeken az adatokon, ha arra gondolunk, hogy mit jelentett a magyar hitel-szervezet anyagi erőben és fölkészültségben és ebből folyólag nemzetközi tekintélyben a világháború kitörése előtt. Ha arra gondolunk, hogy vezető pénzüintézeteink 1913-ban anyagi arányaikkal elérték, nem egy esetben túl is szárnyalták a legtekintélyesebb nyugateurópai és tengerentúli pénzüintézeteket is, akkor tudjuk csak igazán

fölmérni azt a pusztítást, amelyet a világháború, a forradalmak és a román megszállás okoztak. A Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár harminc millió dollárnál jóval nagyobb vagyont reprezentáltak és ez világviszonylatban is számottevő volt. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amelyet a tőzsdék a csúcsponton 46 millió dollárra értékelték, ismert és elismert pénzügyintézet volt az egész földkerekségen csak úgy mint a csúcsponton 38 millió dollárra értékelt Magyar Általános Hitelbank, amelynek jelentőségét még fokozta az a tény, hogy mint a Rothschild csoport tagja vett részt különböző nemzetközi hitelműveletekben is. A pusztulás valóban óriási arányú volt, egy hozzávetőleges 1921-iki becslés szerint a magyar hitelszervezet 1921-iki vagyoni állapota alig 5%-a volt az 1913-ikinak. A békében 8 milliárdnál többre értékelt magyar földvagyont pénzügyintézeti jelzálogterhe harmadfél milliárd aranykorona volt, ebből az összeomlás után alig maradt meg egy félmillió korona értékű sőt egy túlzott alábecsülés szerint nem maradt több 25—30.000 aranykoronánál.

Hogy a pénzügyintézetek ilyen mértékű összeomlás ellenére is ellenállóképesek és életképesek maradtak, azt két fontos tényezőnek kell tulajdonítani: az egyik az ország életereje, a másik a pénzügyintézetek titkos tartalékállománya, amelyet nyomban működésbe lehetett hozni, amikor ennek szüksége mutatkozott. Fontos tényezők még a hitelszervezeti újjászületés lendítésében az a *tekinthely-tartalék* és *összeköttetés-tartalék*, amelyet a magyar hitelszervezet gyűjtött és talán nem utolsó sorban a hitelszervezeti vezetés tehetsége, életrevalósága és rendkívüli szívóssága.

Amint az infláció elkezdődött és a M. kir. Állami Jegyintézet megkezdte nem túlságosan áldásos működését, a hitelszervezet új működési és kereseti lehetőségeket igyekezett teremteni és megfelelő mértékben kihasználni. *1922-ben a gazdasági élet lényege a jegyintézeti hitelnyújtás volt.* Elsősorban azért, mert amint az infláció kezdeti állapota beállt, a betétgyűjtés lehetősége megszűnt, mert hiába emelte a Jegyintézet a kamatlábat és

hiába igyekezett a hitelszervezet egyre magasabbra emelni a betéti kamatokat, a felgyülemlett pénz a »koszt-kamat« igénybevételel próbált védekezni az elértéktelenedés ellen, illetve az egyre növekvő heti kamatozással próbálta ellensúlyozni a folytonos értékesöketést. A hetipénz legmagasabb kamatlába 17% volt és ez rendes, megengedett vagy legalább is megtúrt kamatszámítás volt. El lehet képzelni, hogy *milyen százalékmagasságokban tombolt abban az időben az uzsora*. A pénzintézetek egyre növekvő tőzsdei forgalmat bonyolítottak le, saját alaptőkéjükét és az érdekkörükbe tartozó vállalatok alaptőkéjét állandóan és rendszeresen emelték, rendkívüli arányú részvényinflációt teremtve. Hogy csak két érdekes adattal szolgáljunk az infláció idejéből: 1923-ban 970 pénzintézeti tőkeemelés volt Magyarországon és a budapesti tőzsdén jegyzett részvények száma ez egyetlen esztendőben 29 millióról 67 millióra emelkedett.

Külön kell megemlékezni Hegedűs Lóránt hősi kísérletéről, amellyel meg akarta menteni és föl akarta emelni a magyar koronát és normális mederbe szeretne volna terelni a magyar pénzügyi életet. Elképzelése mérész volt, az ő pénzügyi szimfóniája inkább egy költő, mint egy reálpolitikus alkotása volt. Bizonyos, hogy *a legjobbat akarta*. De kiderült, hogy vagyonváltságokkal és adók emelésével és a korona árfolyamának zürichi emelésével az összeomlást követő káoszt megszüntetni nem lehetett. Az elképzelés nagyszerűnek látszott, a kivétel lehetetlenné vált. A közvélemény előbb igen nagy lelkesedéssel fogadta a Hegedűs-féle tervet, sokáig hitt is benne és fokozódott ez a meggyőződés, amikor a korona értéke Zürichben rohamosan emelkedni kezdett. De az első sikerek után hamar bekövetkezett a megtorpanás, majd jelentkezett az erőltetett cselekvések és rendelkezések visszahatása. A legszárnyalóbb fantáziájú magyar pénzügyminiszter 1921 szeptemberében lemondott és visszavonult. Az infláció iramát nem lehetett többé megállítani és nem is látszott erre kilátás mindaddig, amíg a nyugati pénzpiacok el nem indították a szanálási munkálatokat, részben kormányaik politikai

nyomása alatt, részben pedig azért, mert úgy a nagy nyugateurópai pénzpiacokon, mint Amerikában igen nagy, téllenségre ítélt, tőkék halmozódtak föl, amelyek még az óvatosság mérséklésével is igyekeztek elhelyezést keresni.

A magyar hitelszervezet annyit mindenestre megkeresett az inflációs időkben, hogy fenn tudta tartani a régi kereteket és igyekezett azokat tartalommal megtölteni. Az infláció egy kicsit próbatétel is volt a hitelszervezet részére, aminthogy az volt az ország részére is. Elfogulatlanul meg kell állapítani, hogy az ország is, a hitelszervezet is jól vizsgázott. Az infláció arányai ugyan elég nagyok voltak, de meg sem közelítették az osztrák, különösen pedig a német arányokat. Mi csak milliárdokban számoltunk, a billiókig már nem jutottunk el, legfőljebb összforgalom tekintetében. Így a Giró forgalma, amely 1922-ben még »csak« 143 milliárd volt. 1923-ban 6 billióra emelkedett. A részvényforgalom ez utóbbi évben meghaladta a 250 millió darabot.

A pénzüintézeteknél természetesen nem csak a vagyontételek csökkentek, csökkentek a terhek is. Hadikölcsöneiket a pénzüintézetek sem valorizálhatták, ami nagy veszteséget jelentett, de elmaradt a betétvalorizáció is, ami viszont igen nagy megkönnyebbülés volt, de egyben természetes folyománya is a helyzetnek, hiszen egy betétvalorizáció önmagában az egész magyar hitelszervezet csődjét jelenthette volna. Az általános valorizáció pedig természetesen az állam nagynehezen helyreállított gazdasági egyensúlyának megrendülését okozhatta volna, így a magyar törvényhozás csak az életbiztosítások igen kismértékű valorizációját iktatta törvénybe.

A legfőbb gond és a legfőbb törekvés az inflációs időkben az értékállandóság megteremtése volt. Hogy mennyire átérezte az értékállandóság jelentőségét elsősorban maga a hitelszervezet, azt legélénkebben az a tény igazolja, hogy a Magyar Olasz Bank 1923 áprilisában buzaértékre szóló betéteket fogadott el. A gondolat mindenestre érdekes volt, ha a gyakorlatban nem is valósult meg a remélt mértékben. Fölvetődött a hitelszervezetben a valutabetétek ötlete is, amely később megvalósult és

népszerű és jelentős üzletág lett, hogy azután 1931-től, a bankzárlat évétől kezdve rengeteg bajt és gondot okozon a megindult perek áradatával.

»SZÓTÁRBANKOK« ÉS BANKHAZAK

1924 januárjában kezdett a leglázásabb mértékben emelkedni az infláció, az Állami Jegyintézet ekkor fokozta a végsőkig a jegykibocsátást, amelynek összege már a billió felé közeledett. Egy dollár értéke ebben az időben elérte előbb a 70.000, majd a 90.000 koronát is, sőt egyes egykorú hírlapi tudósítások szerint 1924 februárjában a dollár 110.000 korona is volt az akkor fénykorát élő budapesti zúgforgalomban. Az Állami Jegyintézet igyekezett mérsékelni a jegykibocsátás menetét, de ez a törekvés nem járt sok sikerrel. Az infláció iramának megakasztására született meg a *takarékkorona*. Inkább érdekes és különös, mint jelentős vagy számottevő kísérlet a stabilitás felé való törekvésben. A takarékkoronát kívánták alapként megteremteni, hogy hozzáigazodjék a külföldi fizetési eszközök és a korona értékelése. A kísérlet nem sikerült, sőt sok zavart és bajt is okozott, aminthogy egy ilyen próbálkozás nem is lehetett eredményes. A legjelentősebb arbitrage = papírok budapesti és bécsi tőzsdei jegyzésének alapján állapították meg napról-napra a takarékkorona árfolyamát. Kezdetben, amikor *ez az árfolyam emelkedett, még tetszetős volt a felszínen pénzügyi játék*, később azonban, amikor *egyes napokon visszaesés mutatkozott*, nyomban megakadt a takarékkoronában való elhelyezés menete és párhónapos élet után az egész kísérlet feledésbe merült.

Az inflációs idők alatt gombamódra szaporodtak különösen Budapesten, de a nagyobb vidéki városokban is a »bankházak«, nem csekély mértékben részvénytársasági alapon is. A kormány megpróbált különböző rendeletekkel gátat vetni a bankok további szaporodásának, de ezek a rendelkezések már elkésve jelentek meg. A »szótárbankok« (magyar-német, magyar-francia, magyar-amerikai, stb.) és más hangzatos elnevezésű intézetek egész sora keletkezett az inflációs időkben. Kormányren-

deletekkel nem igen lehetett megfékezni vagy eltüntetni ezeket az intézeteket, de csakhamar elfújta valamennyit a stabilitás első szellője és mire a Magyar Nemzeti Bank megalakult és a pengőszámítás életbelépett, a rengeteg inflációs intézetből csak a rossz emlék maradt.

A MAGYAR NEMZETI BANK MEGALAPÍTÁSA ÉS A GAZDASÁGI ÚJJÁSZÜLETÉS KEZDETE

A magyar gazdasági újjászületés kezdeti évének az 1924-ik esztendőt kell tekinteni. Egyrészt azért, mert ebben az esztendőben született meg a Magyar Nemzeti Bank, másrészt azért, mert ebben az esztendőben lépett életbe az önálló magyar vámtarifa. Megvalósult tehát a békebeli magyar álom: az önálló magyar jegybank és az önálló magyar vámtarifa és ha az álmok megvalósulásának értékéből sokat levont is az a körülmény, hogy egy megcsönkített országban jutottak el a beteljesüléshez, a tényeken ez nem változtatott.

Egybeesett ezekkel a nevezetes és jelentős eseményekkel a gazdasági korlátozások rendszeres és fokozatos ledöntése is. Sorra jelentek meg a kormányrendeletek, amelyek megszüntették a különböző kormánybiztosságokat, amelyek a világháború kezdetétől tíz éven át a gazdasági élet szabad folyását korlátozták.

Az új magyar valuta, amelynek megszületését a Magyar Nemzeti Bank megalakulása jelentette, a fontsterlinghez kívánt igazodni. A Magyar Nemzeti Banknak 4 millió font sterling állt rendelkezésére, hogy az új állandó értékű magyar pénzt megalkossa. A papírkorona viszonyát a fontsterlinghez akként stabilizálták, hogy 346.000 papírkorona jelentett egy fontsterlinget. A pengő értékét pedig úgy állapították meg, hogy 12.500 papírkorona jelentett egy pengőt. A pengő aranyértékének alapja pedig az volt, hogy egy kgr. színarany értéke 3794 pengő volt. Nem is kell külön hangsúlyozni, hogy a magyar hitelszervezet, amely az inflációs vízözönből lehetőleg mindent átmentett a maga részére, ami menthető volt, újjongó és lelkes örömmel kísérte mind ezeket a jelenségeket, intézkedéseket és eredményeket.

A gazdasági korlátozások lebontása fokozott életlehetőségeket teremtett a hitelszervezet részére, a valuta stabilizálása pedig valóságos újjászületést. A magyar pénzüintézetek sietve túljegyzték azt a részvény mennyiséget, amelyet részükre a Magyar Nemzeti Bank megalakításánál az illetékes tényezők előírtak és készséggel vállalták a rájuk eső részt a magyar királyság 1924 évi államkölcsönének magyar tranche-ából is. Ez az államkölcsön, az úgynevezett népszövetségi kölcsön, amelynek túlnyomó nagy részét a nyugati pénzüpiacokon bocsátották ki, volt az alapja a szanálás nagy munkájának.

Már ezt megelőzőleg is a magyar hitelszervezet a nagyiparral karöltve 20 millió svájci frankot bocsátott még az Állami Jegyintézet rendelkezésére, hogy a szanálás előmunkálatait elvégezhesse, ebből az összegből a pénzüintézetek 12 milliót szolgáltattak.

AZ ÁLLAMIHÁZTARTÁS EGYENSÜLYA ÉS A KÖTELEZŐ PENGŐSZÁMITÁS

1924. június 24-én alakult meg a Magyar Nemzeti Bank *Popovics* Sándor elnökletével. Megalakulásának jelentőségét átérezte az egész gazdasági és politikai közvélemény és az eseményt valósággal ünneppé avatta az a tény, hogy a 30 millió aranykoronás alaptőke jegyzésében egymással vetélkedtek a magyar közélet összes számottevő tényezői.

A hitelszervezet nagyszerű példát mutatott. Elismerését megkapta abban a tényben, hogy az első főtanácsban négy bankvezér foglalt helyet és ezt a pozíciót tartotta egészen 1938-ig, a Nemzeti Bank alapszabályainak nagy reformjáig.

A Bank of England, amely kivételes gonddal és szeretettel kísérte a Magyar Nemzeti Bank megalakulását, *Siepmann* Harry Artur urat delegálta első tanácsadóul.

A Nemzeti Bank első csonka üzletévéről rendkívül érdekes beszámolót intézett a főtanács az 1925. tavaszán tartott első rendes évi közgyűléshez. Ez a jelentés, amely kortörténelmi dokumentumszámba megy, egész terjedelmében így hangzott:

Igen tisztelt Közgyűlés!

A Nemzetek Szövetsége és a m. kir. kormány által Magyarország pénzügyeinek és közgazdaságának talpraállítása érdekében készített és a törvényhozás által jóváhagyott terv megvalósításának egyik főfeltétele, az államtól független, jól megszervezett, a hitelpénz kibocsátását szabályozó és mindenütt bevált elvek szerint működő jegybank létesítése volt.

Azért kellett mindenekelőtt a jegybankot megteremteni, hogy az infláció megszüntethető, ezzel a pénz értékének folytonos romlása megakadályozható legyen és így végét vethessük annak a nagy gazdasági és társadalmi bajnak, amely a folyton romló és változó pénzürtékből származott.

A jegybank helyes működésének biztosításául tiltva van, hogy a jegybank az államnak azon az adósságon felül, amelyet a bank az állami jegyintézettől átvett, tovább hitelezzen, másrészt vállalta az állam azt a kötelezettséget, hogy a szabadalom tartama alatt állami papírpénzt nem fog kibocsátani és általában kerülni fog mindent, ami a bankot legfőbb kötelességének teljesítésében: a pénzürték stabilitásának megteremtésében és fenntartásában megakadályozhatná.

Pénzünk azon értékének állandóságát, mely az aranyvalutás vagy értékálló valutával bíró országokra szóló váltók árfolyamában jut kifejezésre, a bank deviza- és valutapolitikája és hitelpolitikája van hivatva biztosítani.

A bank egyik első feladata volt annak a kérdésnek megoldása, hogy mi legyen pénzünknek az az értéke, amelyet az új korszakba átvinni és amelynek fenntartását biztosítani kell. Ez a feladat nem volt könnyű, mert abban az időben, amelyben a Nemzetek Szövetségének pénzügyi bizottsága a magyar kormánnyal a kibontakozás programját hosszas és beható tárgyalások során megállapította, a korona nemzetközi értékelése addig tapasztalt legmélyebb szintjére süllyedt. A koronának ilyen alacsony értékelését sem a gazdasági helyzet, sem a szanálásra irányuló tárgyalások nem igazolták. A

tárgyalások befejezése után csekély javulás következett be, de még mindig nem alakulhatott ki olyan értékarány, amelynél a korona nemzetközi értékelését állandósítani lehetett volna. Zavarólag hatottak ebben a tekintetben a külkereskedelemben érvényben levő korlátozások, valamint az idegen valuták és devizák forgalmának az időtájt érvényes szabályozása is.

Ezek mellett a súlyos kételyek mellett nem kevésbé nehezítette a probléma megoldását egy másik körülmény. A követendő devizapolitika csak úgy lehet hatályos, ha megfelelő anyagi erőre támaszkodhatik. Ami e tekintetben abban az egy hónapos időközben, amely a banktársaság megalakulásától a bank üzleti tevékenységének megkezdéséig eltelt, előirányozható volt, igen szerény méretben mozgott. Az állami jegyintézet arany- és devizakészletei, a megszüntetendő devizaközpont külföldi fizetési eszközei és a bank részvénytőkéje alkották ebben az időpontban azt a stockot, amelyre a bank biztosan számíthatott. Lényeges szaporulat volt várható a nemzetközi szanálási kölcsön eredményéből, ennek abból a részéből, amely az állam belföldi szükségleteinek fedezésére volt szánva és amelyet a bank jegyek ellenében szerzett volna meg. Ámde a nemzetközi kölcsön véglegesítése elé előre nem látott akadályokat gördített az a körülmény, hogy az északamerikai pénzpiac, amelynek részvételét szintén számításba vettük, tartózkodó magatartást tanúsított és ezt a részvételt kérdésessé tette. Pedig a program végrehajthatóságának feltétele volt, hogy a kölcsön 250 millió aranykoronával előirányzott egész eredménye június második felében biztosítva legyen. És ebben a válságosnak mondható időpontban határozta el az Angol Bank, hogy a fenti összeghez még hiányzó részt, amely kerekén 4 millió fontra volt tehető, előlegkép a jegyintézetnek megadja, amely utóbbtól ez az előleg a Nemzeti Bankra száll át. Ezzel a tényével, amellyel a szanálási program megvalósítását és ebben a Magyar Nemzeti Banknak megindulását tette lehetővé, az Angol Bank, elsősorban annak kormányzója, Montagu Norman az egész magyar közgazdaságot el nem múltó hátlára kötelezte.

Kapcsolatban a 4 millió fontos előleg nyújtásával azt a kötelezettséget kellett a jegybanknak vállalnia, hogy a koronát a font alapulvételével fogja stabilizálni. Ezáltal az irány, amelyben haladnunk kell, meg volt adva. Időközben a nemzetközi kölcsön sikerének, a külkereskedelmi forgalom fokozatos felszabadításának azok alól a mesterséges korlátozások alól, amelyek, mint fönnebb jeleztük, a pénzürték természetes kialakulását akadályozták, végül a devizaforgalom terén életbeléptetett könnyítéseknek hatása alatt a korona nemzetközi értékelése emelkedő fejlődésnek indult. A bankvezetőség a bank működésének megkezdése után néhány héttel az összes körülmények mérlegelése után arra az elhatározásra jutott, hogy a koronának a fonthoz való értékarányát, amely szerint 346.000 korona egy angol fonttal egyenlő, fogja stabilizálni. Attól az időtől kezdve, amikor ezt a módszert elhatároztuk, a fontnak az aranypari felé emelkedő tendenciájával lépést tartottunk. A választott eljárás helyességét bizonyítja az, hogy pénzünk nemzetközi értékelésének a fonttal párhuzamos megjavulása az országban elhelyezést kereső külföldi tőke bizalmának megerősítésére szolgált.

Azok a megállapodások, amelyeket a jegybankok kooperációja nagy horderejű gondolatának ebben a vonatkozásban való megvalósítása végett az Angol Bankkal létesítettünk, az előlegnyújtáson túlterjedő kapcsolatot teremtettek a nevezett százados nagy intézmény és a mi fiatal szerény méretű intézetünk között és ennek ápolására állandóan törekszünk.

Működésünk megkezdésekor képesek voltunk 313 milliárd korona értékű ércfedezettel megindulni és ezt a fedezetet a devizaforgalom terén általunk kezdeményezett könnyítések segítségével is jelentési időszakunk végén 2479.5 milliárd koronára emelni. Itt említjük meg, hogy a bank aranyban kifejezett aktív vagyonának papírkorona értéke a magyar korona javulása következtében a csonka év folyamán csökkent, miáltal tetemes árfolyamkülönbözeti veszteség állott elő. Ugyancsak csökkent a passzivumok oldalán a részvénytőke papírkorona értéke, minek következtében végeredményben az

év végéig 52.2 milliárd korona árfolyamkülönbséget mutatkozott veszteségként és ez teljes összegében leíratott.

Míg így a követendő devizapolitika irányelveit megjelölni és annak hatásos folytatásához az anyagi eszközöket alig remélt mértékben megszerezni sikerült, a pénzürték stabilitását biztosító eszközök második csoportjánál, amelyet a hitelpolitika gyűjtőnév alá szokás foglalni, súlyosabb helyzettel találoztunk.

A tőkék ama pusztulásához, amely a háború és az azt követő forradalmak nyomában járt, hozzájárult a folyton romló pénztől való szabadulás processzusa, amely a pénzben való takarékoskodás helyett reál- vagy ilyeneknek vélt javak megszerzése, vagy a meglevők visszatartása felé irányította a gazdasági tevékenységet. Ez míg egyrészt fokozta a pénzlőke megszűkülését, másrészt a hitelkeresletet növelte és terelte a központi jegy kibocsátó hely felé. A kölcsönvett romló pénzre alapított új alakulatok keletkeztek, amelyeket a stabilitás gyökerükben támadott meg, de amelyek a gazdasági élet törvényszerűségénél fogva fenn nem tarthatók.

A m. kir. állami jegyintézet csak korlátolt mértékben volt képes védekezni a most említett jelenségek ellen.

Amikor a Nemzeti Bank működését megkezdte, szemközt találta magát ezekkel az állapotokkal és ezekkel a felfogásokkal. További nehézségeket támasztott az 1924.-iki termés ki nem elégítő volta. Tetemes hitel-igényekkel lépett fel ennek következtében a mezőgazdaság. A szanálási program végrehajtása a közterhek tetemes fokozásával és ez a gazdaságok pénzsükségletének megnövekedésével járt. A jószágárak jelentési időszakunkban szintén emelkedtek és csak annak vége felé jutott ez a mozgás nyugvópontra. A fogyasztóképesség csökkenése nem éreztette egyelőre árszabályozó hatását, de lassította a pénznek normális időben tapasztalt körforgását. A pénzkeresletet növelő ezek az okok egyrészt, másrészt a tőkehiány úgy a kölcsön-, mint a betéti kamatlábat felszöktették és esetenként és helyenként olyan tételekkel találoztunk, amelyek mellett egészséges gazdasági tevékenység el nem gondolható. Az utóbbi körülmény arra indította a bankvezetőséget, hogy a jelzet

túlkapásokkal szemközt állást foglaljon és a rendelkezésére álló eszközökkel a hitelezési feltételek mérséklésére hasson.

A követendő hitelpolitika a bank vezetőségét ily körülmények között nehéz és kényes feladat elé állította, annál is inkább, minthogy az abnormális kamatviszonyok mellett a hivatalos bankkamatláb szabályozó hatására számítani nem lehetett.

Az a szerep, amelyet az állami jegyintézetnek a hitelnyújtás terén kénytelen-kelletlen be kellett töltenie, különösen pedig váltótárcájának és az állami jegyforgalomnak az 1924. év első felében való óriási megnövekedése, indokoltá tette volna, hogy akkor, amikor a bank működésének megkezdése, kapcsolatban a nagy külföldi kölcsön sikeres elhelyezésével egyrészt véglegesen biztosította a korona sorsát, amelynek lassú javulása várható volt, másrészt megnyitotta az utat idegen devizának az országba való beszivárgására — bizonyos tisztító folyamat induljon meg, amely a jegyintézettől átvett váltótárcának egy részét ismét annak természetes helyére, a pénzügyintézetekhez terelje. Híszén csak a budapesti főintézet benyújtóinak száma a békebeli számnak mintegy hétszeresére emelkedett.

Ezzel szemben azt látjuk, hogy a bank váltótárcája az első hetekben ugyan lepadt a megnyitáskor mutatózó 1324 milliárdról 1105 milliárdra, de azután július közepétől kezdve hétről-hétre emelkedett, hogy november végén 1984 milliárddal kulminációs pontját érje el. A közvetlen benyújtók számának megszorítását pedig a bank csak december hóban kezdte meg.

A hivatalos bankkamatlábna szeptember hó 17.-én a jegyintézettől átvett 10%-ról 12 $\frac{1}{2}$ %-ra való emelése csak figyelmeztetés volt az érdekelt gazdasági körök részére, hogy hitelígényléseiket mérsékeljék, minthogy a banknak különben megszorító intézkedéseket kellene életbeléptetnie.

Igaz, hogy a termés értékesítése mindig magával hozta a jegybank váltótárcájának az őszi hónapokban való megduzzadását. De ez egymagában még nem szolgálatna kielégítő magyarázatot arra, hogy a bank váltó-

lárcája július közepétől az év végéig közel 900 milliárdal és ugyanezen idő alatt csak maga az effektív jegyforgalom több mint másfél billió koronával emelkedett.

Ez világosan bizonyítja a bank vezetőségének azt a törekvését, hogy amennyire a korona és az árak országos érdekű stabilizálásának veszélyeztetése nélkül tehette, enyhíteni igyekezett az ezzel járó gazdasági válságot, amely voltaképpen a gazdasági életnek a normális mederbe való visszatérésével járó lázas, de mégis a gyógyulást jelentő állapot.

Hogy a bank emellett, a vázolt kedvezőtlen körülmények ellenére és anélkül, hogy a hitelmegszorítás súlyos eszközéhez kellett volna folyamodnia, mégis képes volt a jegyforgalmat oly határok között tartani, hogy a külföldnek a magyar korona stabilitása iránt felkeltett bizalma meg ne inogjon és ily módon lehetővé tette legalább nagyobb vállalataink részére azt, hogy — habár egyelőre csak rövidebb lejáratú — külföldi hitelekhez juthassanak, ez mindenesetre azt mutatja, hogy a magyar gazdasági élet alapjai egészségesek és hogy a banknak folytatnia kell azt a céltudatos törekvését, hogy a gazdasági életet minden tőle telhető módon megerősítse.

Mélyreható eredmények ezen a téren persze csak akkor lesznek elérhetőek, ha a betéteknek az eddiginél még sokkal nagyobb mérvű szaporodása és állandóbb jellegű külföldi hitelek szerzése, különösen záloglevelek elhelyezése útján, lehetővé fogja tenni azt, hogy a jegybankkal szemközt támasztott hitel igények ismét normális keretekben mozogjanak.

A bank működésének megkezdésekor az effektív jegyforgalom 2,520 milliárd korona volt, a girotartozások pedig 1,250 milliárd koronát tettek. A kettőnek összege, azaz 3,770 milliárd korona jelenti az egész, effektív és virtuális jegyforgalmat.

December hó 31.-én az effektív bankjegyforgalom 4,514, az azonnal lejáró tartozások összege 2,069, a kettő együtt 6,583 milliárd korona volt. Az emelkedés tehát 1,994, illetőleg 819 és 2,813 milliárd korona.

Az effektív és virtuális jegyforgalom együttes összege, az első hetekben történt rövid átmeneti csökkenés

után, néhány egészen lényegtelen eltéréstől eltekintve, hétről-hétre emelkedett. Az effektív bankjegyforgalom minden hónap első hetében az előző hónap utolsó hetével szemben rendszeren visszaesést, az azonnal lejáró tartozások összege azonban mindig emelkedést mutat, aminek oka, hogy a hónap végén az állami számlákról nagyobb leemelések történnek, a hónap elején pedig az állami pénzek ismét befolyznak.

Különös jellegzet kölcsönöz az azonnal lejáró tartozások tételének, hogy túlnyomóan állami pénzekből áll. Így december 31.-én 2,069 milliárdból 1,865 milliárd volt állami és csak 204 milliárd magánkövetelés.

A bankjegyforgalom állandó szaporodását a váltótárca emelkedése és még nagyobb mértékben a bank érckészletének állandó növekedése okozta: az érckészlet, amely a megnyitáskor 313 és a bank első heti kimutatásában 938 milliárd korona volt, a december 31.-iki kimutatásban már 2,479 milliárddal szerepel.

Áttérve üzletvitelünk jelentősebb részleteire, mindenekelőtt elő kell adnunk az állami jegyintézetől átvett aktívumok- és passzívumokat illető intézkedéseinket.

Hogy az utóbbiakon, a passzívumokon kezdjük, a törvény rendelkezése szerint átvettük az állami jegyintézet összes államjegyforgalmát és összes girotartozásait. A jegyforgalom az 1921. évi XIV. törvénycikk 6. §-a alapján eljáró bizottság megállapítása szerint a Magyar Nemzeti Bank működésének megkezdése napján 2,520.113,700.576 koronát tett, míg a giro- és egyéb tartozások az állami jegyintézet könyvei szerint 1.388.5 milliárd koronára rúgtak.

Ezzel szemben átvettük az állami jegyintézet aktívumainak egy részét 3.652.3 milliárd korona értékben.

Az aktívumok és passzívumok között így előállott 256.3 milliárd koronát tevő hiánnyal az államnak a Magyar Nemzeti Bankkal szemben fennálló tartozását a törvénynek erre vonatkozó rendelkezése alapján növeltük.

Növelte továbbá e tartozást az alapszabályaink követelményeinek meg nem felelő aktívumokból a Pénzügyintézeti Központnak átadott 149.5 milliárd koronáról

szóló váltó és 12.8 milliárd korona értékű kézizálogkölsön-követelés, a törvény 4. §-a alapján az Osztrák-magyar banknak az állam, illetve az állami jegyintézet által beváltott jegyeinek és visszaváltott pénztárjegyeinek 18.4 milliárd koronát tevő értéke, továbbá a M. kir. póstatakarékpénztár által kibocsátott és az állami jegyintézet által beváltott 1.3 milliárd korona értékű jegyek összege.

Az állami jegyintézet záró-mérlege szerint mutatózó 278.3 milliárd nyereséget pedig az állam adósságának csökkentésére fordítottuk. E nyereség magában foglalja a takarékkoronából eredő értékkülönböt, valamint a bank által megvásárolt 12,127.800 korona vert és veretlen arany és a 10,454.644 aranykorona értékű devizák és valuták ellenértékét.

Az államnak a jegyintézettel szemben fennálló tartozását a jegyintézet utolsó heti kimutatása 1.840 milliárd koronával tünteti fel, mely összeg a felsorolt, át nem vett aktívumok értékének hozzáadása és a jegyintézet nyereségének levonása után 2.000 milliárd koronára emelkedett.

Miután az így keletkezett államadósság a Nemzetek Szövetségének pénzügyi bizottságával megállapított tervezet szerint maximált 110 millió aranykoronát, illetve az akkori 18.000 koronás árfolyammal átszámított 1.980 milliárd koronát 20 milliárddal meghaladta, a mutatózó többletet a Nemzetek Szövetsége főmegbizottjának engedélyével a pénzügyminisztériumnak még a jegyintézettel szemközt fennálló 696 milliárd korona giroköveteléséből leírtuk.

Az így keletkezett 1.980 milliárd koronát tevő államadósságról a pénzügyminiszter az 1924. évi V. törvénycikk 4. §-a alapján adóslevelet adott át a banknak.

Az adósság törlesztésére nézve a kormány és a bank között egyezmény jött létre, mely szerint az állam a mindenkor fennálló tőkeösszeg után évi 3%-ot térít, melyből évi 1/2% tőketörlesztésre és évi 2 1/2% kamatra fordítandó.

Az alapszabályok 51. cikkének vonatkozó rendelkezései értelmében a bank működésének megkezdésekor az

állammal még további egyezményt is kellett létesíteni. Az alapszabályoknak ez a cikke, amely bevezető részében lehetőségét nyújtja annak, hogy az állam számlájára, annak feltételezése mellett, hogy az ily ügyletekből kifolyólag az állam terhére egyenleg ne származzék, bizományi üzleteket köthessünk, egyúttal kimondja, hogy a bank köteles az állam számlájára egyetértőleg megállapítandó szabályok mellett pénzt átvenni és az illető követelések erejéig fizetéseket teljesíteni. Ennek ellenben az állam, amennyire csak lehet, és az e részben létrejött egyezmények értelmében pénzforgalmát a banknál összpontosította, s az állam számlájára történő arany- és devizaműveletek végrehajtásával is a bankot bízta meg.

A bank működése megkezdésének napján a bankvezetőség javaslatainak figyelembevételével kibocsátott kormányrendelet, mely a külföldi fizetési eszközök forgalmát szabályozza, az addig érvényben állott devizarendelet határozataihoz képest jelentékeny könnyítéseket állapított meg. A devizaforgalomban bevezetett újítások lényegileg abban állanak, hogy a kivitelből származó valutákat többé már nem kell beszolgáltatni, külföldi fizetési eszközöket az állam területéről szabadon ki lehet vinni és idegen pénznemre szóló kötelezettségek kiegyenlítésére felhasználni. Külföldi fizetési eszközöknek egymás között történő kicserélése bárkinek meg van engedve. Megengedett ügylet továbbá, hogy külföldi fizetési eszközökre szól üzleteket külföldieknél, a Magyar Nemzeti Banknál, vagy az általa autorizált cégeknél bárki köthet és külföldi fizetési eszközökre szóló kölcsönöket a Magyar Nemzeti Banknak, vagy az általa autorizált cégeknek bárki nyújthat. A devizaigénylések elbírálását, ami azelőtt a tárcaközi bizottság feladatát képezte, a bankra ruházták, mi által az igénylések gyorsabb ütemben intézhetők el. Koronánknak immár álladósult árfolyama lehetővé tette, hogy az év vége felé a devizaforgalom terén további könnyítéseket léptessünk életbe, amelyek egyrészt a devizaforgalom terén mutatkozott visszásságokat szüntették meg, másrészt a devizaellátást gyorsabbá tették.

Már működésünk megkezdése előtt meg kellett tenni a szükséges intézkedéseket az irányban, hogy a m. kir. állami jegyintézet értékállományait és üzletvitelét a bank akadálytalanul átvehesse. Ebből kifolyólag elsősorban a szükséges személyzetet kellett a bank részére biztosítani, miért is az alkalmazottak számára kiadandó »Szolgálati rendtartás«-t idejében el kellett készíteni és a tekintetbe jövő személyzetet, amely javarészt a m. kir. állami jegyintézet és a Devizaközpont alkalmazottaiból állott, átvenni. Működésünk megkezdése előtt egyéb szervezési munkálatok is elintézésre vártak, így azoknak a közvetítő cégeknek kijelölése, amelyek bankmellékhelyek teendőinek végzésével bízták meg, az egyes bankintézeteknél működő váltóbírálok kinevezése, valamint az üzleti határozmányokra vonatkozó rendelkezés kibocsátása. A bankmellékhelyek teendőinek ellátásával azokat a közvetítő cégeket bíztuk meg, amelyek e teendőket még részben az Osztrák-magyar bank, részben pedig a m. kir. állami jegyintézet fennállásának ideje alatt is végezték.

A váltóbíráloi tisztet kevés kivétellel ugyanazok az urak voltak szívesek elvállalni, akik váltóbíráloi minőségben már a jegyintézetnél is közreműködtek. Felhasználjuk egyidejűleg az alkalmat, hogy az elmúlt félév alatt is teljes önzetlenséggel és nagy ügybuzgalommal teljesített szolgálataikért hálás köszönetünket fejezzük ki.

Az Osztrák-magyar bank üzleti határozmányait néhány, a jelenlegi viszonyoknak megfelelő változtatással, érvényben hagytuk.

Mindezek az intézkedések lehetővé tették, hogy az átmenet minden fennakadás nélkül menjen végbe.

A bank a m. kir. állami jegyintézettől 720 milliárd korona névértékű használható államjegyet vett át, amely jegyek előállítási költségei fejében 1,933.461.31 svájci frankot térítettünk meg. Ez az összeg a svájci franknak akkor érvényben volt 14.800.— koronás középárfolyamán átszámítva 28.615,227.388.— koronát tett. Az említett jegymennyiségen felül még a m. kir. állami jegyintézet által megrendelt, de még le nem szállított jegyeket, melyeknek költségei fejében 1,261.611.— svájci

frank, illetőleg a jelzett árfolyamon történt átszámítás alapján 18.671,842.800.— korona esett terhünkre, szintén át kellett vennünk.

A m. kir. állami jegyintézet által bérelt helyiségek használatát az átvételkor egyelőre biztosítottuk. Az állam ezeket a tulajdonát képező épületeket, melyeket annak idején az Osztrák-magyar bank felszámolási tömegéből 5,488.232.— aranykoronáért megvásárolt, nekünk teljes bútor- és irodaberendezéseikkel, valamint egyéb felszerelésükkel együtt a jelzett eredeti vételáron megvételre felajánlotta és mi azokat október havában meg is vásároltuk. Azokért a kiadásokért, melyeket a m. kir. állami jegyintézet pénztárszekrények, bútorok és egyéb felszerelési tárgyak beszerzésére fordított, az államkincstárnak még 536,311.152.— koronát kellett megtéríteni.

A m. kir. állami jegyintézet tanácsa annak idején határozatot hozott, hogy Gyöngyösön fiókinézetet létesít. Tekintettel e piac kereskedelmi jelentőségére, a m. kir. állami jegyintézet vonatkozó határozatát magunkévá tettük és a fiókinézetet, minthogy az előkészítő munkálatok előrehaladt volta megengedte, december hó 15.-én megnyitottuk.

A bankhelyeket illetőleg további változások a pécsi és kaposvári fiókinézeteknél fordultak elő, amennyiben Tolna vármegyének dombóvári járását célszerűségi okokból a pécsi bankkerületből kihasítottuk és a kaposvári fiókinézet bankkerületéhez csatoltuk át. Sárospatakon mellékhelyet létesítettünk és elvben elhatároztuk, hogy amennyiben a ceglédi és szekszárdi érdekképviseltek az általunk közölt előfeltételeket megteremtik, ez utóbb említett két helyen fiókinézeteket állítunk.

Igy hangzott a Magyar Nemzeti Bank első évi beszámolója, amely érdekes, színes és hű képet adott a stabilizálás nagy munkájáról.

A magyar államháztartás egyensúlya gyors menetben helyreállt, életbe lépett a kötelező pengőszámítás, a mammalszámok eltűntek az életből és megjelentek az első magyar bankjegyek: 5, 10, 20, 50, 100, és 1000 pengős bankjegyek és újjászületett a magyar ezüstpénz: 1 és 2 koronás ezüst érmék verettek és kerültek forga-

lomba. Az 5 pengős papírpénzeket csakhamar bevonták és helyüket az 5 pengős ezüstpénz foglalta el.

A stabil valuta nyomán rendes menetű és állandóan fejlődő gazdasági élet támadt és ez az értékállandóság lehetővé és szükségessé tette a részvénytársaságok, bankok, iparvállalatok és kereskedelmi vállalatok pengőmérlegének megállapítását is. Nem volt csekély feladat, különösen nem volt az a hitelszervezet részére. Mert bármennyire megszenvedték is az iparvállalatok a világháborút, forradalmakat és különösen a román megszállást, az ipartelepek és a felszerelések nagyrésze mégis megmaradt és olyan pozitív értéket jelentett, amelynek alapján a pengőmérlegek könnyen elkészíthetők voltak. Ezenfelül az önálló magyar vámtarifa életbe léptetése olyan optimizmust teremtett a magyar gyáripár életében és olyan új életet és lendületet indított el, hogy a gyáripárnak nem okozott nagy gondot a pengőmérlegek megállapítása.

Nem így volt ez a hitelszervezetnél, amelynek megpróbáltatásai a végzetes időkben sokkal súlyosabb természetűek voltak és amelynek békebeli vagyonából a látszat szerint alig maradt meg 5%. Egészen új mérlegekre volt szükség a pénzügyintézeteknél, szinte mindent figyelmen kívül lehetett hagyni, ami 1919-től 1925-ig a hitelszervezet mindennapi életében történt, csak azok a tények, cselekedetek és eredmények képezhették az új aranyértékű mérlegek alapját, amelyeket a pénzügyintézetek a papírkoronaüzletektől függetlenül értek el az inflációs idők alatt. Ebben a korszakban érvényesült ugyan is a régi tekintély, a régi nemzetközi összeköttetés és talán legelsősorban a békeévtizedek gondos és előrelátó tartálékolása. A tekintély és az összeköttetés jelentette azt, hogy a vezető intézetek időközben keresztülvitt alapítókeemelésénél jelentékeny részt vállaltak előkelő külföldi intézetek és pénzcsoportok, amelyek szívesen vettek át magyar pénzügyintézeti részvényeket a békebeli adósságok rendezése fejében. Ez a békebeli adósságrendezés csökkentette az állam gondját és tehervállalását, amely csak a Magyar Jelzálog Hitelbank külföldi adósságainak rendezésénél vált kényszerré. Ez az intézet ugyanis, jó-

részt önhibáján kívül, a háború folytán, nem tudta közel 400 millió frankos adósságának kamatait és törlesztéseit túlnyomó többségben francia hitelezői részére továbbítani és ezért vált szükségessé, hogy a rendezésben maga az állam is résztvegyen és fizetési kötelezettséget vállaljon. Mindenesetre jellemző adata marad a magyar hitel békebeli arányának és jelentőségének, hogy egyetlen magyar pénzintézet 400 milliós értékű kibocsátást tudott a francia piacon elhelyezni és bölcs és nem eléggé értékelhető cselekedet volt a magyar állam részéről, hogy segített megfelelő és kielégítő megállapodást létesíteni a háború után a békebeli hitelezőkkel. Más magyar pénzintézet külföldi kapcsolatainak rendezése során nem szorult állami támogatásra. Ellenkezőleg. A magyar hitelszervezet a legnehezebb időkben aránylag könnyen tudta felújítani békebeli kapcsolatait Svájcban, Franciaországban, Hollandiában, Angliában és Amerikában is és e kapcsolatok igénybevétele révén a stabilitás támaszává lett és rendelkezésére állt a Magyar Nemzeti Banknak célkitűzései elérésében.

A PENGŐ ÉS A PENGŐMÉRLEGEK

A pengőmérlegek közzétételének első határnapjául a pénzügyi kormányzat 1925 november 16-át lúzta ki, majd miután a munkálatok csak lassan haladtak, az új határnapot 1926 április 30-ikában állapította meg. A pengőmérlegek eredménye meglepte mindazokat, akik féltő gonddal figyelték ezt a munkálatot. A magyar hitelszervezet, amelyről azt hitték, hogy vagyonának csak egyhuszadát tudta átmenteni és amelytől azt remélték, hogy inflációs üzletei és különösen külföldi kapcsolatainak felújítása végén ezt a rossz arányszámot egylizedre tudja emelni, azzal a kitűnő eredménnyel lepte meg a politikai és gazdasági közvéleményt, hogy közzétett pengőmérlegeiben 1913-iki vagyonának 21%-át produkálta.

A Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó pénzintézetek 1913-iki kimutatása szerint ugyanis 69 budapesti intézet, 1913-ban 8560 millió vagyont mutatott ki,

míg 530 vidéki intézet vagyona 2745 millió volt a pénzügyi intézeti összvagyon, tehát 11.305 millió volt.

1926-ban a Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó 61 budapesti intézet 1679 millió, 525 vidéki intézet 572 millió vagyont mutatott ki, összesen tehát 2252 milliót.

Egyes budapesti vezető intézeteknél az átmentési arányszám még magasabb volt az átlagosnál, amit főleg annak lehetett tulajdonítani, hogy a nagyobb intézetek a külföldi részvétellel keresztülvitt tőkeemeléseknél részvények átengedésével nemcsak régi adósságaikat rendezték, hanem új részvények kihelyezésével friss külföldi tőkét is szereztek. A pengővagyon kimutatása a vezető budapesti pénzügyi intézeteknél a következő volt:

Hitelbank	62	millió pengő
Kereskedelmi Bank	50	„ „
Hazai Takarékpénztár	19	„ „
Leszámítoló	14	„ „
Olasz Bank	13.8	„ „
Moktár	13	„ „
Hazai Bank	12	„ „
Angol Magyar Bank	12	„ „

Az Angol-Magyar bank kevéssel a világháborús összeomlás után változtatta cégét; a Magyar Bank és Kereskedelmi részvénytársaságból alakult át nagyobb részben angol és kisebb részben holland tőke részvételével. Ezek az érdekeltségek ma is fennállanak, a jelentős magyar intézet egyik legnagyobb részvényese a világ leghatalmasabb biztosítója, az angol Prudential, amely később átvett egy tétel Hitelbank részvényt is. Az Olasz Bank, teljes nevén Magyar Olasz Bank részvénytársaság, több pénzügyi intézetnek a Magyar Agrár és Járulékbankkal történt fuziójából született és ma is az olasz banktőke képviselője Magyarországon.

A bankok pengőmérlegében mint érték jelentkezett a sok gondos és óvatos tartálékolás, amely évtizedek során a banktőke erejét fokozta. Szakértők körülbelül 250 millió pengőre becsülték azt az összeget, amely régebben a bankmérlegekben az ingatlanvagyon és főleg a részvényvagyon alértékelésében volt elrejtve és amely még a pengőmérlegekben is kellő óvatossággal jelentke-

zett. A magyar pengőmérlegek elkészítésénél már rendelkezésre álltak az osztrák és a német aranymérlegek tanulságai. A német részvénytársaságok túlságos buzgalommal értékelték 1925-ben, még az íróasztalokat és az írógépeket sem hagyták figyelmen kívül, aminek csakhamar az lett a következménye, hogy a német tőzsdék az új értékelést nem vették tudomásul és még a német vezető részvények nagyrészét is pari alatt jegyezték. Az osztrák aranymérlegek ennek hatása alatt már óvatosabban készültek. Még alaposabb gondossággal és lelkiismeretességgel állították össze a magyar aranymérlegeket, aminek azután természetes következménye lett a javulás és fejlődés 1927—28 éveiben egy igen erőteljes tőzsdéi ártértékelő áremelkedés.

1913—1925 BESZÉDES SZÁMOKBAN

Érdekes az az összeállítás, amelyet *Alföldi* Antal készített már idézett művében a budapesti pénzüintézetek 1913-iki és 1925-iki zárómérlegeivel kapcsolatban. Ez az összeállítás az összes budapesti pénzüintézetek mérlegadatainak figyelembevételével készült ennél fogva százalékaránya alatta marad a csupán a tőzsdén jegyzett pénzüintézetek arányszámának.

A kimutatás a következő:

Vagyon.

	1913. dec. 31.	1925. dec. 31.	1913. állag %/o-a
Készpénz	74.742.013	44.864.614	60
Idegen pénzek	10.822.743	179.032	1.65
Váltótárca	1.179.798.898	288.484.981	24.4
Értékpapír	878.050.123	83.426.184	10.
Ingatlan	142.848.213	75.705.939	52.9
Adósok	1.500.354.023	443.852.607	29.5
Lombard	588.642.114	34.009.472	5.7
Törl. kölcs.	4.049.439.191	7.789.773	0.19
Áruk	41.735.353	3.019.320	7.2
Részesedések	91.414.588	69.822.082	76.3
Átmen. tételek	25.017.697	.802.787	3.5
Nyugdíjalap	28.880.580	.500.508	17.3
Egyéb	108.721.545	49.556.184	45.6
Veszteség	30.220.053	84.399	0.27
Összesen:	8,750.687.134	1,106.598.382	12.64

Teher.

	1913. dec. 31.	1925. dec. 31.	1913. állag %-a
Részvénytőke	849.271.084	163.980.468	19,3
Rendes tartalék	324.994.613	102.683.885	31,6
Egyéb tartalék	186.802.043	9.093.589	4,8
Elfogadvány	113.347.892	37.594	00,3
Betétek	1.709.836.700	154.934.813	9,05
Hitelezők	1.208.464.902	513.753.511	42,5
Hátr. oszt.	15.107.059	1.117.687	7,8
Forg. levőkibocs.	4.016.386.381	113.609.573	2,8
Visszlesz.	13.515.730	10.716.593	79,3
Átmeneti	63.400.833	8.636.737	13,6
Nyugdíj	39.208.752	7.308.770	18,6
Egyéb	77.354.732	4.494.293	5,8
Nyeresség	132.996.413	16.170.872	12,1
Összesen:	8.750.687.134	1.106.598.382	12,64

Meg kell állapítanunk, hogy Alföldi Antalnak ez az érdekes összehasonlító kimutatása, amely minden biznnyal pontos adatok alapján készült, nem egyezik teljesen azzal az összeállítással és számítással, amely a Pénzüntézet i Központ adatszolgáltatása alapján jött létre. Lényegbe vágó eltérések ugyan nincsenek, legalább is a fontos és számottevő tételeknél ilyeneket nem találunk. A legjelentősebb eltérés az 1913-iki értékpapír-értékelésben mutatkozik, itt Alföldi 878 milliót meghaladó összeget vesz alapul, míg a Pénzüntézet i Központ kimutatása szerint 1913-ban 69 budapesti intézet értékpapírállománya csak 718 millió volt. Eltérés van e tekintetben az 1925-iki kimutatásban is, itt azonban az eltérés nem olyan jelentékeny, a Pénzüntézet i Központ 90 milliót mutat ki kerekben, míg Alföldi kimutatásában csak 83 millió értékű értékpapírállomány van feltüntetve. Ezeknek a kimutatásbeli eltéréseknek természetesen nincsen különösebb jelentőségük a gazdaságtörténetírás nézőpontjából, talán csak azért érdekesek, mert a békebeli mérlegszámok és a világháborút követő pengőmérlegszámok arányában mutatnak kisebb-nagyobb eltérést. Az kétségtelen, hogy 21%-nál jobb arányszám a pengőmérlegek és a békemérlegek között semmiféle összeállítás alapján nem állapítható meg. Ezt az adatot kell alapul vennünk, amikor megállapítjuk, hogy *a magyar hitel-*

szervezet, mindent összevéve békebeli vagyonának egyötödét tudta átmenteni. Ezt a tényt is annak köszönhetle, hogy a békeidőkben rendkívüli gondossággal tartalékkolt és a nemzetközi piacokon pedig világgégesen és forradalmakon át is esorbíthatlanul meg tudta őrizni tekintélyét és összeköttetéseit.

NYUGODT FEJLŐDÉS 1925-TŐL 1929-IG

A világgazdasági helyzet is nyugodt és tartós javulást mutatott már 1925-től kezdve és ez a felfelé menő irányzat állandóan folytatódott egészen 1929-ig, kisebb-nagyobb megtorpanásoktól és kilengésektől eltekintve. A budapesti és magyarországi pénzügyintézetek is 1926-tól kezdve az állandó fejlődés és gazdagodás képét mutatták, sikeres és eredményes tranzakciókat és üzleteket bonyolítottak le. A pengő szilárdsága a gazdasági élet egész képét megjavította. Sem az ország nemzetközi gazdasági helyzetén nem változtatott, sem a belső gazdasági javulás iramát nem tudta megakasztani a frankpör és a Viktória malomkonzern összeomlása sem. Ellenkezőleg: a magyar gazdasági élet a Viktória összeomlásánál olyan erőt és áldozatkészséget mutatott, amely szinte példa nélkül való a gazdaságtörténelemben. Az ország hitelének tisztességét és tekintélyét kellett megvédeni és e cél elérésére összefogott az egész magyar gazdasági élet és nem riadt vissza igen nagy áldozatoktól sem. Azok az angol hitelezők, akik a Viktória konzern részére hitelt folyósítottak, nem voltak az angol pénzpiac legszolidabb tényezői és igen magas kamatokat számítottak föl, de ennek ellenére is az lett Magyarországon az uralkodó felfogás, hogy még a kamatéhes külföldi hitelezőket is ki kell elégíteni a magyar közhitel tekintélyének védelmében. Ez meg is történt és az ország valóban nem látta kárát annak, hogy megóvta presztízst.

Megkezdődött a külföldi kölcsönök beáramlása az országba. A Rimamurányi szerzett elsőnek egy 3 millió dolláros amerikai kölcsönt, amelyet azután a hosszúlejáratú külföldi kölcsönök egész sora követett még pe-

dig egyre javuló föltételek mellett. A főváros 6% százalékkal mellett kapott 2 millió dolláros amerikai kölcsönt, majd a vármegyék jutottak külföldi kölcsönhöz a lehető legjobb feltételek mellett. Mert míg a vidéki városok és Budapest dollárkölcsöne még a 90-es kibocsátási árfolyam körül mozgott, addig a vármegyék fontkölcsönének kibocsátási árfolyama már 98 volt.

A hitelszervezet, az élen a budapesti intézetekkel, egyre nagyobbarányú üzleti tevékenységet fejtett ki. — Nyeresége megnövekedett, ismét erősen kezdett tartalékolni és emelkedő osztalékot fizetett. A számok és az eredmények természetesen még messze elmaradtak a békebeliek mögött, de egy határozott irányzatú emelkedés volt megállapítható az egész vonalon, a pénzüntézetí fejlődés arányszáma erősen megjavult. Az ország és a magyar pénzüntézetek külföldi hitele állandóan emelkedett, amit szinte százszázalékg gazdasági helyzetünknek kell tulajdonítani, mert bár kétségtelen, hogy a nemzetközi piacokon nagy hajlandóság volt hosszúlejáratú kötvények vásárlására, de a legkedvezőbb megítélésben még is csak a magyar kibocsátások részesültek, akár részvények, akár kötvények, akár záloglevelek formájában jelentkeztek.

Erősen fokozta a pénzüntézetí tevékenység erejét az a tény, hogy nem csak a magyar valuta mutatkozott szilárdnak és megbecsültnek a világpiacon, hanem a magyar államháztartás helyzete is erősen megszilárdult. A gyógyulási folyamat, amely csak 1924-ben kezdődött, 1926-ra már be is fejeződött és az állami költségvetés összeállítása nem ütközött nehézségbe. Igen sok beruházás történt, sok hasznos beruházás elsősorban, sőt néhány úgynevezett luxusberuházás is megkezdődött.

A fogyasztás az egész vonalon emelkedett és ami a gazdasági javulásnak legbiztosabb igazolása, föllandült az építkezés az egész országban, de különösen a fővárosban, ahol valósággal egészen új városrészek keletkeztek. A munkanélküliség csökkent. Az államháztartás helyzetének jelentős megjavulása természetszerűleg igen nagy terheket rótt a gazdasági életre. A divatossá vált új jelszó, az adóalapok, különösen a részvénytársasági

adóalapok, mély kimunkálása erősen érezte hatását főleg a pénzüzetek és a gyáripár megadóztatásában. A pénzüzeti mérlegekben 1920 óta állandó erős emelkedést mutatott az adók és illetékek tétele. Ez pedig csak az állam irányában való megterhelését jelentette a hitel-szervezetnek, amely ettől az időtől kezdve nem csak a *közteherviselésben* viselt jelentékeny terheket, de önkéntesen vállalta a gyáripárral együtt a *közéleti teherviselés* legnagyobb részét is: *előljárt a kulturális célok és a jótékonyági áldozatkészség szolgálatában*. A pénzüzeti kiadások sorában egyre nagyobb tétel lett a magyar kultúra támogatása és ugyancsak jelentős tétellel emelkedett a csak kisebb mértékben csökkent nyomor leküzdésének megsegítése is.

Csak nagyon lassan indult meg a belföldi tőkeképződés új folyamata, amely pedig a hitelszervezeti fejlődés és az ország vagyonosodása szempontjából elengedhetetlen követelmény. Walder Gyula dr. már említett tanulmányában közölt kimutatás szerint a magyar betétállomány békebeli fejlődése 1914-ig megnyugtató és egészséges képet mutatott, amennyiben a takarékpénztárak betétállományából 42% esett a 200 koronától 2000 koronáig terjedő betétekre. 1925-től 1928-ig, amikor a belföldi tőkeképződés folyamata már javulni kezdett, sőt ez a javulás gyorsabb iramot is vett a 200 pengőtől a 2000 pengőig terjedő betétek arányszáma még nem érte el a 30%-ot és nem is annyira a takarékbetétek, mint a folyószámlák állománya mutatott jelentősebb emelkedést. A nemzeti vagyonosodás és megerősödés tehát még csak kezdeti stádiumban volt. A hitelszervezet minden módot és eszközt felhasznál a betétek szaporítására és a takarékoskodás fokozására, évenként takarékosági napot is rendezett, amely nem járt ugyan sok pozitív eredménnyel, de mint szándék és megmozdulás, föltétlenül megérdemli a följegyzést.

Egészen 1928-ig tartott, amíg végre nyugvópontra jutott a valorizáció sokat vitatott problémája is. Nehéz volna azt mondani, hogy a kérdést az államhatalom közmegnyugvásra oldotta meg, viszont el kell ismerni, hogy megtett annyit, amennyit az akkori körülmények között

megtehetett, a nagynehezen helyreállított gazdasági rend veszélyeztetése nélkül.

A HITELSZERVEZET A STABILITÁSTÓL A BANKZÁRLATIG

Az újjászületés korszakában, amikor a magyar hitelszervezet minden irányban teljesítette, sőt szigorú mértékkel mérve is jól teljesítette feladatait és kötelességeit csak maga iránt követelt el mulasztást, amikor nem érezte át, hogy a demagógia ellen védekeznie, sőt a demagógia leküzdésére harcolnia kell. Ez a mulasztás egyszer már megtörtént a világháborús összeomlás előtt és megtörtént másodszor is, amikor a reorganizált magyar hitelszervezet újból dolgozni, keresni és fejlődni kezdett. A hitelszervezet vezetői nem érezték át a pusztító propaganda jelentőségét és nem merték vállalni az ellenpropagandát, a hatékonyabb és erőteljesebb tájékoztatást, a tények és adatok ismertetését, a hazug demagógia leküzdésére. Komoly mulasztás volt ez éppen a kezdeti időkben és könnyelmű megvevése a demagógiának, amely soha egy pillanatra nem szűnt meg, hol nyiltabb, hol burkoltabb fegyverekkel harcolni a pénzüzetek és a gyáripár ellen. A karaván halad, vallották a magyar mobiltőke frontjának vezetői, ez lehetett bölcs álláspont és mindenesetre kényelmes felfogás, amelyre azonban, visszatekintve mindarra, ami az utolsó tizenkét év alatt történt, nincsen semmiféle mentség. A komoly és súlyos mulasztás tényét letagadni vagy elvitatni nem lehet, talán csak az a kérdés marad nyitva, hogy mennyit használt volna egy tehetséges propaganda a tőkeellenes hangulat leküzdésére, vagy hogy használt volna-e egyáltalán? Hiszen ez a tőkeellenes áramlat, mely folyton új meg új formában keresett és talált megnyilatkozást nem volt különlegesen magyar jelenség, sőt legújabb színezetű jelszavait, külföldi forrásokból merítette. Mindenesetre szükségesnek tartottuk rámutatni arra, hogy a hitelszervezet, amely annyi tehetségeset és kitűnőt produkált, amely a maga jólvégzett munkájával egyik

legkomolyabb lényezője volt a megcsönkített ország megerősödésének, nem akart résztvenni egy olyan munkában, amely hivatva lett volna a tőkeellenes propagandát leküzdeni. Az államhatalom is elkövette ugyanezt a mulasztást, de kétségtelen, hogy a kezdeményezésnek ebben az irányban a hitelszervezetből kellett volna kiindulnia.

Megmutatta pedig a hitelszervezet, hogy tehetségesen és eredményesen tud dolgozni és a maga kétségtelenül jelentős eszközeit, kitűnően tudja a közérdek és a nemzeti érdek szolgálataiba állítani. A nemzeti vagyonosodás terén mutatkozott fejlődést elsősorban a hitelszervezet munkájának kell tulajdonítani. A pénzüntézetek igen nagy készséggel álltak minden vállalkozás és kezdeményezés rendelkezésére, bőségesen nyújtottak hitelt és maguk is kezdeményeztek és alkottak az új föllendülés korszakában. Hasonló munkát végzett a gyár-
ipar is, amely gyarapodása legszebb napjait élte ebben az időben.

Azt az időt, amely a szilárd magyar valuta, a pengő életbeléptetésétől kezdve napjainkig eltelt a következő részekre kell osztani:

1. A föllendülés kora, amely 1926-tól 1931-ig, a bankzárlatig terjedt.

2. A bankzárlat, a mezőgazdasági világválság és a gazdasági világválság kora,

3. A gazdasági világválság után a gyógyulás kora, amely 1937-ig tartott.

4. Az új, nagy háborúra való készülődés kora, amely Ausztria bekebelezésével kezdődött és 1939 szeptember 1-ig, a háború kitöréséig tartott.

A magyar hitelszervezet mérlegadatai mindennél beszédesebben jelzik az első korszak eredményeit. Azok a számok, amelyek 1926-tól 1931-ig a magyarországi pénzüntézetek fejlődését mutatják, egyben a nemzeti vagyonosodás menetének képét is elének tárják. A folyamat hitelszervezeti nézőponttól rendkívül egészséges volt, **mert a túlméretezett magyar hitelszervezet 1926-tól 1931-ig hitelszervezeti számban állandó csökkenést, hitelszervezeti vagyonban pedig állandó emelkedést mu-**

latott. Amíg 1926-ban Budapesten 64, a vidéken 526 pénzüintézet, összesen tehát 590 pénzüintézet működött, ez a szám 1927-ben Budapesten 61-re a vidéken 511-re, az egész országban tehát 572-re csökkent. 1929-ben már csak 57 budapesti és 172 vidéki pénzüintézet működött, az országnak tehát 529 pénzüintézete volt.

1930-ban tovább csökkent a pénzüintézetek száma, már csak 506 volt. ebből a vidékre 455, Budapestre 51 esett. 1931-ben Budapesten 48, a vidéken 126 az egész országban tehát 177 pénzüintézet dolgozott.

A hitelszervezet mérlegszerű vagyona 1926-ban 2250 millió volt, ebből Budapestre 1678 millió esett. A hitel-szervezeti vagyon 1927-ben 3257 millióra emelkedett, vagyis löbb, mint egy milliárddal növekedett. Ebből a növekedésből kerekén 750 millió esett a budapesti pénzüintézetekre és 250 millió a vidékiekre.

A mérlegadatok szerint a növekedés az egész vonalon megmutatkozott. A készpénzállomány, amely 1926-ban kerekén 123 millió volt. 1927-ben 166 millióra nőtt. Az 1926-iki 106 milliós értékpapírállomány 1927-ben 132 millióra emelkedett. A váltótárca, amely 1926-ban 920 millió volt 1927-ben már 1372 millióval szerepelt a pénzüintézeti mérlegekben. A jelzálogos követelések összege pedig az 1926-iki 95 millióról 237 millióra nőtt. Ez volt százalékszerűen a legnagyobb emelkedés, természetes következménye és folyamánya annak a körülménynek, hogy a magyar mezőgazdaság a világháború alatt és után egyre romló koronában visszafizette békebeli tartozásait és a birtokos osztály az újjászületés éveiben beruházási és fejlesztési célokra egyre nagyobb mértékben vette igénybe a pénzüintézeteknél a készpénzzel rendelkezésére bocsátott hiteleket. A legkisebb emelkedés az ingatlanok tételénél mutatkozott 1926—27 között, ami természetes következménye volt annak, hogy a hitelszervezet a pengőmérlegek elkészítésénél ingatlanait megfelelően fölértékelte.

1929-ben a készpénzállomány és a más pénzüintézeteknél elhelyezett tőkék összege az előzően kimutatott 166 millióról 301 millióra emelkedett, két esztendő alatt tehát nem kevesebb, mint 135 millióval. Az értékpapír-

állomány e két év alatt 8 millióval csökkent, míg a váltótárca állomány 1929-ben már 1836 millióra emelkedett, az 1927-ben kimutatott 1372 millióról. Ismét feltűnő mértékű volt az emelkedés a jelzálogos követelések tételénél, 237 millióról 663 millióra nőtt ez az üzletág két két esztendő alatt. A vagyommérleg főösszege 1929-ben 4424 milliót tett ki, az 1927-iki 3257 millióval szemközt.

1929-ben érte el és haladta meg a háború után először a vidéki hitelszervezet mérlegszerű vagyonskimutatása az 1 milliárdot, a 4424 millióból ugyanis a vidéki intézetekre ebben az évben 1076 millió esett.

Az 1930-iki vagyommérlegadatok már bizonyos stagnálás sőt némiképen a visszaesés jeleit mutatják. A főösszeg ugyan még emelkedett 4424 millióról 4633 millióra, de egyes kategóriákban már csökkenés mutatkozott, még az erősen emelkedő tendenciát mutatott jelzálogos követelések tétele is visszaesett 663 millióról 657 millióra és csupán két tétel mutatott emelkedést, a váltótárcaállomány nőtt meg 1836 millió után 2010 millióra és az adósok tétele, amely 1929-ben 1310 millió volt emelkedett 1930-ban 1409 millióra.

Az 1931-ik esztendő, amelynek megdöbbenő és izgalmas eseményéről, a bankzárlatról a továbbiakban még részletesebben beszámolunk, természetesen az egész vonalon visszaesést hozott. Csökkent a készpénzállomány, 277 millióról 234 millióra, az értékpapírállomány 121 millióról 118 millióra, a váltótárcaállomány 2010 millióról 1894 millióra, az adósok tétele 1409 millióról 1147 millióra, a jelzálogkövetelések összege 657 millióról 647 millióra. A mérleg főösszege pedig 4633 millióról, 4259 millióra. Ebből a csökkenésből 102 millió esett a vidéki intézetekre.

Az 1926-1931-iki mérlegek teher tételeinek alakulásáról a következő számok adnak képet:

1926-ban a budapesti intézetek alaptőkéje 199.5 millió a vidékieké 55 millió volt, összesen tehát 254.5 millió. Ez a szám 1927-ben 325 millióra, 1929-ben 391 millióra emelkedett, 1930-ban 386 millióra és 1931-ben 385.7 millióra csökkent.

A tartalékok összege 1926-ban 166 millió volt, a budapesti intézeteké 138, a vidékieké 28 milliót tett ki. 1927-ben a budapesti tartalékalap 173, a vidéki 34, az egész hitelszervezeti tartalékalap 207 millióra emelkedett. Ez az emelkedés folytatódott 1929-ben 219, 1930-ban 225, és 1931-ben 249 millióra. Különösen nagy volt a tartalékalap emelkedése a bankzárlat évében a budapesti pénzüintézeteknél, ahol az előző évihez képest több mint 22 millió volt ez a növekedés, ami természetesen folyománya volt annak az elhatározásnak, hogy az 1931 évben az intézetek jelentékeny része nem fizetett osztalékot, hanem az egész nyereséget a tartalékalaphoz csatolta. A betétállomány alakulásának és fejlődésének számadatai: 1926-ban a budapesti betétállomány 649, a vidéki betétállomány 281, az egész betétállomány 930 millió volt. Egy év alatt, 1927-ben ez a betétállomány nagyszerű arányban nőtt meg. 1393 millióra emelkedett, a budapesti pénzüintézetek betétállománya nőtt meg különösen rohamosan, egy év alatt 649 millióról 1043 millióra. A rákövetkező két év alatt 1927-től 1929-ig ez a betétállomány további rendkívüli örvendetes fejlődést mutatott, 1929-ben már 1912 millió pengő volt. Még 1930-ban is emelkedett a betétállomány az előző évi 1912 millióról 1978 millióra. 1931-ben viszont zuhanásszerűen esett kerekén 370 millióval 1608 millióra. A bankzárlat évében ilyen nagyarányú csökkenés következett be. A 370 milliós betételvonásból 123 millió esett a vidéki intézetekre. A hitelezők tétele, amely 1926-ban 572 millió volt, gyors iramban emelkedett 1930-ig 992 millióra, míg 1931-ben 188 millióval 804 millióra esett. Érdekes följegyezni, hogy a vidéki intézeteknél ez a tétel 1931-ben, 1930-hoz képest 3 milliós emelkedést mutatott, míg a csökkenés a budapesti intézeteknél 191 millió volt.

A saját kibocsátású kötvények és záloglevelek tétele 1926-ban 76.3 millió volt, a kimutatásban akkor még 1.2 millió értékű vidéki kötvény is szerepelt, ettől kezdve csak a budapesti intézetek kötvényeit és zálogleveleit mutatta ki az adatszolgáltatás. Ez a tétel 1927-ben 202 millióra emelkedett, 1929-ben 371 millió volt, 1930-ban

438 millió és 1931-ben is tovább emelkedett 450.5 millióra.

A magyar hitelszervezet kimutatott tiszta nyeresége 1926-ban 33.9 millió volt, amelyből a budapesti intézetekre 23.8, a vidékiekre 10.1 millió esett. A tiszta nyereség 1927-ben 46.6 millió volt, ebből az emelkedésből közel 10 milliót a budapesti intézetek mutattak ki. 1929-ben a pénzügyi tiszta nyereség 63.4 millió volt, ebben az évben már a vidéki intézetek nyeresége is jelentősebb arányban emelkedett. A kereken 16 millió nyereség szaporulatból a vidéki intézetekre közel hatodfél millió pengő esett. 1930-ban már csökkent a hitelszervezeti nyereség, 59.1 millióra esett vissza, ebből a csökkenésből 3.5 milliót mutattak ki a budapesti és csak 0.8 milliót a vidéki pénzügyi intézetek. 1931-ben természetesen zuhanásszerűen esett a hitelszervezet nyeresége, amely a megelőző évi 59.1 millió után már csak 36.2 millió volt. Ebből a kereken 23 millió nyereséges csökkenésből 16 millió esett a budapesti és 7 millió a vidéki pénzügyi intézetekre.

Ime ezt a képet mutatták a fontosabb mérlegadatok a magyar hitelszervezet fejlődéséről 1926-tól 1930-ig és az 1931-iki nagy csatavesztésről, a bankzárlatról.

A fejlődés és virágzás korszakának talán a legfőbb támasza és irányítója a Magyar Nemzeti Bank volt, amely roppant óvatossággal és gondossággal ugyan, de egyben rendkívüli előzékenységgel segítette az újra való megerősödésben az egész magyar hitelszervezetet. Egyrészt közvetlenül, másrészt a Pénzügyi Központ közreműködésével történt a hitelszervezet fejlődő, fejlesztő és alkotó munkájának ez az alátámasztása. A pengő szilárd volt az egész világon, mindenütt szíves fogadtatásban volt része az új magyar valutának ami, önként adódott a magyar állam nemzetközi hitelének megerősödéséből és a Magyar Nemzeti Bank megbecsült nemzetközi pozíciójából.

Az 1925 évi XXXV-ik törvénycikk, amely a pengő valuta életbeléptetéséről rendelkezett, csak 1927 január 1-étől kezdve tette kötelezővé a pengőszámítást, de ez már 1926 végén megkezdődött és általánossá vált. Az új

pengő bankjegyek közül csak az 1000 pengősök kerültek később forgalomba, 1927 nyarán; addig nem is vonták ki a forgalomból a régi millió koronás papírpénzt.

A pengőt először 1927 január 3-án jegyezték a nemzetközi piacokon. csak Berlin jegyezte előbb, még 1926 december 30-án 73.57 árfolyamon. Zürichben 96.60 Londonban 27.73, Newyorkban 17.50, Bécsben 124.11, Amsterdamban 43.72^{1/2}, Prágában 591.25 és Belgrádban 991.50 volt a pengő első jegyzése.

A legmagasabb kurzus a pengő életbeléptetésének első két hónapjában Berlinben 73.82, Londonban 27.76, Newyorkban 17.70 és Zürichben 90.90 volt.

A pengő aranyfedezete 1927 első évnegyedében 38.8 és 46.6% között váltakozott, vagyis jelentős mértékben meghaladta a törvényben megkövetelt fedezetet. A bankjegyforgalom változóan alakult, de a változás mértéke nem haladta meg az 5%-ot, a 400 milliós tényleges jegyforgalmat véve alapul. A pengő helyzetében, nemzetközi megítélésében és a bankjegyforgalomban nem is volt számottevő változás 1930-ig legalább is a gazdaságlörténetírás nézőpontjából, csak 1929 végén és 1930-ban, majd 1931-ben kezdtek mutatkozni azok a tünetek, amelyek előre jelezték az 1931-ben bekövetkezett eseményeket.

Az államháztartás egyensúlyát annyira sikerült helyreállítani, hogy az 1927—28-iki állami költségvetés már 166.640 pengő többletet tüntetett fel és a következő költségvetési évben ez a többlet az előirányzat szerint 2,456.710 pengőre emelkedett.

A pénzpiac általában a nyugodt bizakodás képét mutatta, a jó váltókban nagyobb volt a kereslet, mint a kínálat. Csak 1928 végén mutatkozott némi nemzetközi nyugtalanság a világpiacon és ennek hatását Budapest is annyira megérezte, hogy a Magyar Nemzeti Bank az 1926-óta változatlan 6%-os kamatlábat 1928 október 2-án 7%-ra emelte fel.

A tőzsdei helyzet és hangulat is javulónak mutatkozott. A bankpapírok árfolyamaiban nem voltak jelentősebb változások, de egyes részvénykategóriákban, különösen bányarészvényekben egyre nagyobbarányú üzlet

fejlődött és a budapesti piac vezető értékei, amelyekben állandóan fejlődő üzlet alakult ki, a Bauxit, a Kőszén és a Salgó lettek. 1927 végén némi visszaesés mutatkozott a tőzsdén, de az árfolyamcsökkenés nem volt jelentékeny, átlagban nem volt több két-három százalékosnál. 1928 első felében ugyancsak néhány százalékos megmozdulás volt a tőzsdén, de ezúttal nem csökkenő, hanem emelkedő irányzattal, amit az a körülmény okozott, hogy az osztalékokat a részvénytársaságok csaknem az egész vonalon emelték, az előző évihez képest 10—20 százalékkal, de egyes részvényeknél ennél sokkal nagyobb mértékben is, ami természetesen igen jó hatást tett az értékpapírpiacon. Az osztalékemelések valósággal új életet teremtettek a tőzsdén, amely az inflációs összeomlás után csak a pengőmérlegek közzétételekor kezdett új életet, de igazi üzlet csak 1928 második negyedében kezdett újra kialakulni. Az úgynevezett átértékelési hausse ekkor folytatódott, a tőzsde megmutatta, hogy tud hinni a mérlegvalódiságban általában és a pengőmérlegek valódiságában különösen, ha a részvénytársaságok a mérlegvalódiságot megfelelő nyereségek kimutatásával és megfelelő osztalékok fizetésével sietnek alátámasztani.

Az 1928 június 1-i tőzsdei árfolyamok az 1926-ra és 1927-re fizetett osztalékokkal együtt a következők:

	árfolyam :	osztalék :	
	1928. jún. 1.	1926	1927
Magyar Hitel	86.70	5.—	5.50
Kereskedelmi Bank	117.—	5.—	6.—
Hazai Takaréék	218.—	10.—	12.—
Leszámítoló	93.50	6.—	6.50
Magyar-Olasz	75.—	4.—	5.—
Angol-Magyar	90.50	6.—	6.50
Moktár	95.—	4.50	5.50
Hazai Bank	60.50	3.60	4.50
Földhitelbank	81.50	5.—	6.—
Első Magyar Biztosító	870.—	15.—	15.—
Kőszén	851.—	22.—	30.—
Salgó	73.—	3.—	3.50
Fegyver	301.—	5.—	10.—
Ganz	169.80	—.—	6.—
Ganz villamossági	143.50	4.—	4.—
Rima	111.90	—70	6.—

	árfolyam :	osztalék :	
	1928. jún. 1.	1926	1927
Tröszt	44.50	2.—	2.—
Magyar Cukor	190.50	10.—	10.—
Georgia	16.—	1.30	1.30
Izzó	117.50	3.20	4.—
Goldberger	85.—	—80	6.—
Gumi	139.—	1.—	3.—

A bankok és iparvállalatok emelkedő osztaléka, a nyugodt légkör, a munka biztonsága, természetes és állandó fejlődést jelentettek a gazdasági életben. A világgazdaságban azonban bennerezgett a feszültség és az állandó nyugtalanság, a jóvátételek és a háborus adósságok kérdése állandóan foglalkoztatták az európai és az amerikai közvéleményt és sehogy sem tudott teljes mértékben helyreállni az a nyugalmi és bizalmi állapot, amely egy tartós gazdasági fejlődés elengedhetetlen előfeltétele.

A VERSENY A HITELSZERVEZETBEN

A magyar hitelszervezet mindent elkövetett, hogy legalább Magyarországon minél kisebb mértékben legyen érezhető ez a vissza-visszatérő nyugtalanság. A Magyar Nemzeti Bank akkor a »néma irányítás« korszakát élte, vagy azt is mondhatnók, hogy nézte és figyelte a gazdasági élet eseményeit és mert valóban nem volt oka az elégedetlenségre vagy a közbelépésre, nyugodtan végezte munkáját a legfőbb őrhelyen. A gazdasági élet élvezte a maga teljességét, a szilárd és állandó valutát, az államháztartás teljes egyensúlyát, az egyre növekvő gazdasági szabadságot, a kezdeményezés lehetőségét, a nemzetközi forgalomba való bekapcsolódást, az ország külföldi hitelének emelkedését. A hitelszervezet egyre szélesedő körben folytatta a maga hasznos és sikeres tevékenységét, a legfőbb célkitűzés és a legnagyobb arányú versengés tárgya az volt: *ki tud minél több külföldi tőkét behozni a tőkeszegény országba, minél jobb feltételek mellett.* A másik célkitűzés a betétek gyűjtése volt, rendkívül heves, szinte a késhegyig menő verseny folyt ugy Budapestén, mint a vidéken

a betétállomány fokozása érdekében. Volt ugyan egy ugynevezett kondíciókarta a budapesti pénzintézetek között, a »Bankközi Egyezmény«, amelyről abban az időben az volt a nem is titkolt vélemény, hogy határozmányait azért hozták, hogy legyen mit be *nem* tartani. A *versengés vágya erősebb volt a haszon keresésénél, ezért szegték meg a megállapodásokat.* A hitelszervezet tehát nem is annyira a saját nagyobb üzleti eredményeiért, mint inkább a dolgozó tőke növeléséért fejtett ki lázas tevékenységet. Ez a különös versengés kétségtelenül az ország gazdasági fejlődését szolgálta.

A HITELSZERVEZET ÉS A HARMINCÖTPENGŐS BUZAÁR

A bankjegyforgalom és a Nemzeti Bank váltótárcaállománya **nem** mutatott számottevő változásokat 1928 első felében. A jegyforgalom alsó határa 442 millió, felső határa 486 millió volt. A váltótárcaállomány 1928 márciusában volt a legalacsonyabb, 301 millió, szemközt az 1927 december 31-én kimutatott 332 millióval.

Természetesen a legnagyobb mértékben mégis csak *a mezőgazdasági árak rendkívüli emelkedése* tette lehetővé az általános gazdasági fejlődést. Ennek megállapításnak az igazsága önként adódik az ország helyzetéből. 1928 elején egyre nagyobb arányokban indult meg a mezőgazdasági termények áremelkedése. A buza ára már 1927 végén megközelítette a 30 pengőt és ez az ár 1928 áprilisáig 35 pengő fölé emelkedett. Ez a rendkívül magas buzaár soha nem képzelt arányokban fokozta a mezőgazdaság jövedelmezőségét és természetesen az őstermelő lakosság fogyasztóképeségét is. De a mezőgazdasági termények árának állandó emelkedése okozta azt is, hogy nemcsak a mezőgazdák hitelle nőtt meg, hanem *hiteligénye is erősen fokozódott.* A magas árak megnövelték a löbbtermelésre való hajlandóságot, a többtermeléshez beruházás kellett, a beruházáshoz viszont hitel, amelyet teljes jóindulattal és

teljes jóhiszeműséggel nyújtott a magyar hitelszervezet. A pénzügyintézeti versengés folytán a kamattételek, amelyek kezdetben még elég magasak voltak, állandóan mérséklődtek, a gazdahiteleket még a kisebb vidéki pénzügyintézetek is a bankkamatiáéhoz viszonyítva aránylag vagy talán helyesebben aránytalanul olcsón folyósították. A gazdaközönség a 35 P-ös buzaár hatása alatt ezeket a hiteleket mind nagyobb mértékben vette igénybe és a fölvelt összegek tulnyomó nagy részét valóban hasznos beruházásokra fordította. Nem lehet felelőssé tenni ezekért a műveletéért sem az adóssá vált gazdatársadalmat, sem a hitelező pénzügyintézeteket. Az eladósodás okozója a magas mezőgazdasági árszínvonal volt, a bajok felidézője viszont a gazdasági világválság és a mezőgazdasági világválság lett, amelyet igazán nehéz lett volna előrelátni 1928-ban, legalább is olyan mértékben, amilyen mértékben bekövetkezett és kimélyült.

A politikai közvélemény, különösen az ellenzéki pártok, a gazdatársadalom eladósodásának minden ódiu-mát a hitelszervezetre akarták hárítani. Legfeljebb csak egy kis részt juttattak ebből az ódiumból a gyáriparnak is, amikor a mezőgazdasági árak zuhanását nem követte az ipari árak esése. Az államhatalom természet-szerűleg igyekezett igazságos lenni, legalább erkölcsi tekintetben. Az elhangzott illetékes nyilatkozatok megvédelmezték a hitelszervezetet és feloldották a gazdatársadalom könnyelmű megterhelésének vádját alól, ezzel szemközt azután igen súlyosan megterheltek a hitelszervezetet anyagi tekintetben azokkal a gazdavédelmi rendelkezésekkel, amelyek a mezőgazdasági világválsággal kapcsolatban valóban elkerülhetetleneknek látszó-tak. A hitelszervezet állta az erkölcsi vádat és viselte az anyagi következményeket, bár véleményünk szerint az államhatalom akkor cselekedett volna helyesen, ha egy ilyen váratlan, kívülről jövő és kívülről ható válság következményeit a maga erejével hárítja el.

Az államháztartás megerősödését is előmozdította természetesen a mezőgazdasági élet nagyarányú fejlődése és gazdagodása. Ez nemcsak abban nyilatkozott meg, hogy az új költségvetési év előirányzati feleslege már

3.5 millióra emelkedett, hanem főleg abban a tényben, hogy a költségvetés előirányzott bevétele jelentős mértékben megnövekedett és módot adott a remélt-nél jóval nagyobb arányu beruházásokra is, aminek hatása természetszerűleg rendkívül kedvező volt a gazdasági élet minden ágazatára.

PÉNZSZÚKE MINDENÜTT, PÉNZBŐSÉG BUDAPESTEN

A magyar hitelszervezet életében 1928 végén és 1929 elején érdekes és különleges tünet mutatkozott: az egész világon tapasztalt pénzszűkével ellentétben Budapesten pénzbőség volt. Newyorkban a tulhajtott tőzsdespekuláció erősen megdrágította a pénzt és London is kénytelen volt kamatlábemelést keresztülvinni a newyorki emelések nyomása és hatása alatt. A magyarországi pénzbőség egyik magyarázata a termés és a magas árszínvonal, a másik talán nagyobb hatóerejű magyarázata pedig az a tény, hogy az ugynevezett gyufakölesön, amelyet az első földbirtokreform megvalósításának céljaira vettünk fel a svéd gyufatröszttől, ekkor került először folyósításra. 12 millió dollár jutott az országba, ami szegényes viszonyaink között igen nagy összeget jelentett valutában és pengőben is, főleg azért, mert a kölesön felhasználásáig az állam az összeget a pénzintézeteknél gyümölesőztette. A pénzbőség olyan nagy volt, hogy a Magyar Nemzeti Bank vállótárczáállománya, amely 1928 december 31-én még 417 millió volt, 1929 február végén 314 millióra csökkent.

A pénzintézetek fejlődése folyamatában nem volt megállás 1929-ben sem. Ez a folyamat a legegészségesebb volt, jobbat nem is lehetett elképzelni. Az irány teljesen azonos volt az angol pénzintézeti fejlődéssel a világháború után: *a pénzintézetek száma állandóan megfelelő arányokban csökkent, egyidejűleg pedig a pénzintézeti vagyon és betétállomány, üzlet és nyereség állandóan emelkedett.* Ez így volt Budapesten és így volt a vidéken is, aminl ezt már egy megelőző fejezetben részletesen kimutattuk. 1928-ban 22-vel kevesebb pénzintézet

dolgozott, mint 1927-ben, a váltólárcaállomány 1372 millióról 1706 millióra emelkedett, a részvénytőke 324 millióról 368 millióra nőtt, a betétállomány pedig 1393 millióról 1735 millióra emelkedett.

A mezőgazdasági világválság első jelei már erősen érezhetők voltak 1929 derekán, de még nem jelentettek kalasztrófát a magyar gazdasági életben, a buza legalacsonyabb árfolyama 1929 júniusában még 21.60 P: volt. Ez ugyan a 35 P-ös buzaár után rendkívül alacsonynak volt tekintendő, de még messze fölötte volt annak az árfolyamnak, amelyet a mezőgazdasági világválság ki-mélyülése a későbbi időkben eredményezett.

A KÜLFÖLDI TŐKE BEÁRAMLÁSA

A hitelszervezet és a pénzpiac kedvező helyzetét erősen alátámasztották azok a még mindig változatlanul befelé áramló külföldi kölcsönök, amelyeket a pénzintézetek kifizető külföldi összeköttetésük, tekintélyük és állandó belföldi versengésük folytán az ország részére megszereztek. A már 300 millió fölé emelkedett rövid lejáratu hitelek mellett, amelyeknek *hasznos* voltát vitatni lehet, ha pillanatnyilag *szükséges* voltát nem is lehet tagadni, hosszú lejáratu külföldi kölcsönök újabb sorozata került folyósításra. Legjelentősebb tétel a gyufakölcsön második része volt, a londoni Rothschild bankház 11.04 millió dollárt folyósított a svéd gyufatröszt megbízásából. Megjelent a nemzetközi pénzpiacra a főváros akkor legfiatalabb pénzintézete a Községi Takarékpénztár is, amely az egyik legrégebbi pénzintézetből, az Egyesült Fővárosiból alakult át a székesfőváros intézetévé. A Községi Takarékpénztár a londoni Hambros bankház útján helyezett el 7.5-os zálogleveleket 500.000 font sterling értékben 96.5 kibocsátási árfolyamon. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 6.5 %-os községi kötvényeket helyezett ki Londonban 300.000 font sterling értékben. Az Angol Magyar Bank nagyarányú tőkeemelését vitt keresztül. Ez volt az az időpont, amikor a külföldi kölcsönök szerzésére irányuló tevékenység már nemcsak pénzintézeti hivatás és munka

volt, hanem *tényleges és alkalmi fezőrök egész serege foglalkozott ilyen természetű üzletekkel* és jellemző elsősorban az ország nagy nemzetközi hitelére, hogy nem is sikertelenül. Ha talán összességében nem is jelentett sokat a fezőrök tevékenységének eredménye, mindenestre szokatlan és különös hitelműveleteket eredményezett: különböző vallásfelekezetek vidéki templomainak és iskoláinak építésére folytak be hosszulejáratu külföldi kölcsönök, nem egy esetben teljesen megke­rülve a magyar hitelszervezetet. A cél nemes volt, de más uton kellett volna elérni, mert ezek a kisebb kölcsönök, amelyek nem voltak *üzletileg* megalapozottaknak mondhatók, a későbbi évek folyamán rengeteg bajt és kényelmetlenséget okoztak és kétségtelenül terhelték a pénzügyintézetek rendes tevékenységét.

1929-ben azonban már apró földlökések kezdték éreztetni a világ pénzpiacain a közelgő nagy földren­gést, amelynek fölidézői politikai és gazdasági okok voltak. Az első kilengések még nem származtak világpolitikai okokból és főként pénzügytechnikai és tőzsdetechnikai eredetűek voltak. A világpolitikai helyzet ugyanis még nagyon nyugodtnak látszott 1929-ben, a megbékélésre és általános leszerelésre való hajlandóság *komoly* jelei mutatkoztak, *komoly elhatározások* és kö­vetkezmények nélkül. Az első nyugtalanság jeleit az amerikai pénzpiac mutatta, amely beszüntette a hosszú­lejáratu hitelek folyósítását és kezdte visszahívni az európai rövidlejáratu hiteleket, különösen Németországból, de elég jelentős mértékben Ausztriából, Magyarországból és Romániából is. A középeurópai jegybankok tőkeemelésekkel védekeztek, a Magyar Nemzeti Bank is 7 %-ról 8 -ra emelte a kamatlábat 1929 április 23-án. Ez az elhatározás nem keltett nagyobb nyugtalanságot, nem is nagyon nehezítette a gazdasági helyzetet, nem érintette a pénzügyintézet betétfejlődését, sőt ha érintette, akkor csak kedvező irányban, mert a betéti kamatok emelése, fokozta a betétgyűjtésre való hajlandóságot. Ebben az időben haladta meg a magyar betétállomány először a két milliárdot, 1929 áprilisában a Postataka­rékpénztárnál és a hitelszervezetnél elhelyezett betétek,

Tolyó- és csekkszám-lák együttes összege 2069 millió pengő volt.

A bankjegyforgalom, annak fedezete és a váltótárcaállomány a jegybanknál még nagyjában változatlan képet mutatott, 1929-ben az összeomlást követő ujjászületés utolsó, még fejlődést jelentő esztendejében. A bankjegyforgalom már elérte sőt meg is haladta az 500 milliót, a fedezeti arány 40—50 % között mozgott, a váltótárcaállomány a 400 millió felé haladt.

A HOSSZÚLEJÁRATÚ KÖLCSÖNÖK

A hosszulejratu külföldi kölcsönök sorozatára a 36 millió dolláros gyufakölcsön tette fel a koronát 1929 januárjában, amikor az első harmad került kibocsátásra. E kölcsönök hosszú sorozatában, amelyet a lánjékoztatás teljessége kedvéért részletesen ismertetünk, a magyar királyság kölcsöne, az ugynevezett »Népszövetségi kölcsön« volt a legnagyobb és időrendben is a legelső. Ez 1924 júliusában került kibocsátásra, összesen 14,386.583 font sterling értékben, 7—7.5 kamatozás mellett 87.5—92 árfolyamon. A kamat és az árfolyam azért változott, mert a kölcsönt számos európai államban jegyezték és a kamatozás és az árfolyam az egyes pénzpiacok követelményeihez igazodott.

Az első magánkölcsönt valutában és 30 éves lejáratra a Rimamurányi vasmű szerezte az országnak 1925 januárjában. A kölcsön névértéke 3 millió dollár volt, kibocsátási árfolyama 89, kamatlába 7. Ezek a számok akármilyen súlyosaknak is látszanak, aránylag kedvező feltételeket jelentettek, ha az időt és a körülményeket figyelembe vesszük.

Az első városi kölcsön (magyar vidéki városok kapták és a newyorki Speyer-bankház folyósította a Kereskedelmi Bank közreműködésével), bár 6 hónappal később került kibocsátásra és csak 20 évre szólt, mégis 7.5 % kamatozású volt ugyancsak 89-es kibocsátási árfolyam mellett. Ennek a kölcsönnek a névértéke 10 millió dollár volt.

A rákövetkező év januárjában helyezte el zálogle-

veleit 1,500.000 font sterling névértékben a Magyar Földhitelintézet. Ezek a záloglevelek 7.5 kamatozással 93-as árfolyamon kerültek kibocsátásra 35 évi törlesztésre.

Azonos föltételek mellett azzal a kedvező eltéréssel, hogy az árfolyam 96% volt, helyezte el dollárra szóló zálogleveleit a Magyar Pénzüntézetek Záloglevél Kibocsátó Szövetkezete 1926 áprilisában. Az elhelyezett záloglevelek névértéke 7.350.000 dollár volt.

1906 júniusában a Magyar Földhitelintézet adott el 3 millió dollár névértékű 7.5 %-al kamatozó zálogleveleket 95-ös árfolyamon.

Jelentősebb javulást hozott a magyar hiteléletbe a Hitelbank által megszerzett vármegyei fontkölcson, amely 1926 júliusában került kibocsátásra Londonban. Névértéke 1,250.000 font, kamatlába 7.5 %, kibocsátási árfolyama az eddig elért legmagasabb volt: 98.

A premontrei rend hollandi forintban keresett és kapott kölcsönt, 1926 júliusában vette fel Amsterdamban. A kölcsön első részlete 1,600.000 hollandi forint volt, kamata 8 %, kibocsátási árfolyama 94.5.

Ez év szeptemberében folyósították a vidéki városok kölcsönének második, 6 millió dolláros részletét, már sokkal kedvezőbb feltételek mellett, mint az elsőt, mert a kölcsön kamatlába 7 %-ra mérséklődött, kibocsátási árfolyama pedig 93.5-re emelkedett.

A Belvárosi Takarékpénztár 1926 novemberében 120.000 font sterling névértékű záloglevelet adott el Londonban. Kamatozás 7.5 %, kibocsátási árfolyam 97.5.

A Magyar Olasz Bank 1 millió dollár értékű kötvényt helyezett ki 5 évre 7.5 % kamatozással 100.5 árfolyamon.

A Moktár dollárzáloglevelei 1,500.000 dollár értékben 1927 márciusában kerültek kibocsátásra, árfolyamuk pari volt, kamatlábuk 7.5 %.

Az egyik legnagyobb és legelőnyösebb külföldi kölcsönt 1927 májusában Budapest székesfőváros kapta. Ez 20 millió dolláros kölcsön volt 35 évi lejáratra 6 % évi kamatozással és 92.5 kibocsátási árfolyamon. Ez a

kamatozás akkor feltűnően alacsony volt, a legelőkelőbb külföldi bankok és bankházak alkottak csoportokat és versengtek, hogy Budapest kölcsönét folyósíthassák.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet 1927 júniusában 3 millió dollárt kapott 10 évre 97.5 árfolyamon, 7% kamattal.

1927 júliusában bocsátották ki a második vármegeyi kölcsönt, amelynek névértéke 1 millió font sterling, kibocsátási árfolyama 92, és kamatlába 6 % volt.

1927 augusztusában kerültek folyósításra leginkább hollandi forintban 8 % kamatozással a Szent Benedek rend, a premontrei rend, és a pesti izraelita hitközség külföldi kölcsönei. Ezek a kölcsönök nem váltak díszére és hasznára a magyar hiteléletnek, csak úgy nem, mint a később felvett felekezeti jellegű kölcsönök sem.

A Záloglevélkibocsátó Intézetek Szövetkezete 7 millió névértékű záloglevelet helyezett el 97.5 árfolyamon, 7 %-al.

Ez volt az utolsó kölcsön 1927-ben. A következő esztendőben 1928-ban az Angol Magyar Bank nyitotta meg a sort 1,500.000 dollár névértékű zálogleveleivel, amelyek 7.5 % kamatláb mellett, 98.75 árfolyamon kerültek kibocsátásra.

1928 májusában két részletben került kibocsátásra az ugynevezett *Talbot-kölcsön*, amelynek összege 3,300.000 font sterling volt és amelynek első részletét, 1 millió font sterlingot 97-es árfolyamon 4.5 % kamatozással sikerült elhelyezni.

Eltől eltekintve 1928 kölcsönei nem voltak olcsók, a kamatláb 7—8% között váltakozott, a hollandi forintban folyósított egyházi kölcsönök voltak különösen drágák, viszont a kibocsátási árfolyamok az egész vonalon javultak. A Magyar Olasz Bank 2,700.000 dollár névértékű záloglevelei 1928 októberében 98.75 árfolyamon kerültek kibocsátásra.

Ugyancsak 1928 októberében 96-os árfolyamon 7.5 % kamatláb mellett kapott Londonban 300.000 font sterlinges 20 évre szóló törlesztéses kölcsönt a Goldberger-gyár.

Az Ipari Jelzálog Intézet, amely az ujjaépítés' korá-

nak sokat sürgetett intézményeként 1928-ban kezdte meg működését, az akkori viszonyoknak megfelelő feltételek mellett tudott hitelt szerezni, de itthon gyakorolt hitelműveletei csak kevés sikerrel tudták szolgálni az eredeti célkitűzéseket.

Az ország külföldi hitelét legerősebben a gyufakölcsön lendítette, amelyet 1929 januárjában bocsátottak ki. Az első részlet 12 millió dollár volt, 50 évre szólt és 5.5%-kal kamatozott. A kölcsönt a kibocsátás napján erősen tuljegyzték. A második részlet, ugyancsak 12 millió dollár 1929 augusztusában került kibocsátásra azonos feltételek mellett.

Nem soroltuk fel valamennyi külföldön szerzett kölcsönünket, inkább csak azokat, amelyeknél az idő, a kamatozás, vagy más körülmények jelentenek érdekességet. Azt kívánjuk még feljegyezni, hogy a budapesti pénzügyintézetek közreműködése és hitele egyik legszilárdabb tényezője és alapja volt a külföldi kölcsönök megszerzésének. A rövidlejáratu külföldi kölcsönök beáramlását is elsősorban a főváros vezető pénzügyintézetei tették lehetővé, de ezen a téren már némileg komolyabb szerep jutott egyes régibbkeletű és egyes újabb alakulású ügynövezt magánbankházaknak is. A magánbankház Bécs-től nyugatra mindenütt komoly, sőt igen sok tekintetben egyenrangú tényezője a hitelszervezeti életnek. Nálunk ez az intézmény nem tudott megfelelő mértékben kifejődni; váltóleszámitolási üzletekben, tőzsdei műveletek nyílt vagy burkolt lebonyolításában merült ki a magánbankárok tevékenysége, csak az inflációt követő időkben használtak ki régibb és újabb külföldi kapcsolatokat és folytattak nem tulságosan szerencsés hitelműveleteket a rövidlejáratu külföldi kölcsönök megszerzése terén.

POPOVICS SÁNDOR ÓVÁSA

Ez volt a helyzet az 1930-as év küszöbén. Ez az esztendő már minden módon jelezte a közelgő és fenyegető válságot. Megrázóan éles és megdöbbenően érdekes az a kép, amelyet 1930-ról rajzolt Popovics Sándor, a Magyar Nemzeti Bank néhai elnöke. A »Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930« című kitűnő évkönyv előszavában a következő súlyos hatású figyelmeztető sorokat írta:

Ha visszatekintünk hazánk gazdasági életének 1930-ik esztendejére, elsősorban is zavaros tüneteket veszünk észre, melyek lényegesen befolyásolják az események alapos megítélését. Hogy megközelítően helyes ítéletet alkothassunk, szigorú következetességgel kell különbséget tennünk az okok és az okozatok közt. Valamennyien érezzük, hogy gazdaságunk helyzete megnehezült. Az aratás a múlt évben mennyiségileg és egyes terményekben minőségileg is gyengébb volt, mint az előző évben. Az ipari termelés is csökkent, a széntermelés hanyatlott és kisebb volt a nyersvas- és acéltermelés is. Az építkezési statisztika számadatai, az építkezési engedélyek száma, a lakástermelés mértéke és a téglaforgalom is hanyatlást mutat az 1929-ik évi eredményhez képest. Ennélfogva a vasuti forgalom is csökkent.

Hát még az árak! A *buza és rozs árának egészen nagyméretű esése*, az állatvásári árak csökkenése, a mezőgazdasági népesség fogyasztóképeségének hanyatlását hozta magával, ami az ipari termékek áránál is érzeteti hatását. A nagykereskedelmi árak indexszámai állandóan esnek. Elsősorban a mezőgazdasági, mindjárt utána pedig az ipari termékeknél. Az év második felében az életfenntartás költségeinek indexe is jelentékeny esést mutat, ez azonban lassabb tempóban jelentkezett, mert itt tulnyomórészt a kiskereskedelem által forgalomba hozott készárukról van szó. Ezeknél csak

kisebb mértékben irányadó a nyersanyagok árának alakulása.

Ezeknek a körülményeknek a nyomása alatt, amelyekhez hozzájárul a közpénzekből fönntartott üzemek egyre élesebben érezhető versengése is, nagyon sokat szenvedett a kereskedelem. A csődök és kényszeregyezségek száma az év első hónapjaiban emelkedett legmagasabbra, akkortól fogva általában csökkenés észlelhető. Ennek oka az volt, hogy a kereskedelemben előforduló egészségtelen képződmények megfogyatkoztak, másrészt pedig az a körülmény, hogy az áruhitel igénybevétele alkalmazkodott a forgalom csökkenéséhez.

Magától értetődik, hogy ilyen körülmények között, *a belső tőkeképződés megakadt*. A külföldi piacok visszautasítólag viselkedtek hosszulejáratu kötvényekkel, záloglevelekkel és községi kötelezvényekkel szemben. Maga az állam is csak átmeneti hitelműveletekkel tudta hitelszükségletét kielégíteni. *Rövidlejáratu kölcsönt állandóan kínáltak, még pedig alacsony kamattal*. Időnkint ebben is történtek megszakítások, amikor a külföldi piacokon valamely okból nyugtalanság állt be. A belföldi intézetek csak szerény mértékben vettek igénybe ilyen ajánlatokat, mivel rövidlejáratu hitelekkel alig érhatték el céljukat. A Jegybank váltólárcája szerény határok közt mozgott s az állomány az előző évihez képest *lényegesen apadt*. Még az aratás finanszírozása sem lett szükségessé jelentékeny Jegybankkölcsönökkel, részben a termés gyengébb eredménye miatt, részben pedig az állam megbízásából, külföldi fizetési eszközökkel végzett intervenciós vásárlások miatt. A malomipar őszi hitelszükségletének egy részét külföldön elégítette ki. A belföldi kölcsön kamallába nem változott lényegesen, csak az év vége felé, ami gyakran megisméllődő jelenség. A Jegybank változatlanul megiarthatta a május vége óta érvényben lévő hivatalos $5\frac{1}{2}\%$ -os kamallábat.

Az értékpiacon szerény keretek között tengődött.

Az a nem nagyon jelentékeny tőke, amely az utóbbi években a tőzsdén gyümölcsözést keresett, az elmúlt évben csaknem teljesen visszavonult. Tulságosan sok csalódás érte. Nem csoda, hogy legjobban megalapozott vállalataink részvényeinek árfolyama alig volt arányban jövedelmezőségükkel, még kevésbé valódi értékükkel. A legesekélyebb nyugtalanság, akár külső hatás idézte elő, akár itthoni, elegendő volt az árfolyamok egész épületének megrendítésére.

A gazdasági tevékenység mecsappant hozama az államháztartásban is éreztette hatását, annál is inkább, mivel az elmúlt év tulnyomórésztben csupán látszólagos föllendülésének hatása alatt, amelyet pénzünk stabilizálása és a költségvetés egyensúlyának visszaállítása credmőnyezett, a kiadási és a bevételi rovatok is túl voltak méretezve. Azokhoz a veszteségekhez, amelyeket az általános gazdasági helyzet okozott, az államháztartás bevételeiben, hozzájárult még a földművelő népesség megsegítésének szükségessége, a gabona árának óriási esése miatt. Ez elől a segítség elől az állam nem térhetett ki. Ezen a közvetlen segítesen kívül szükségessé váltak bizonyos ingó jelzálogszerű intézkedések is, továbbá az állami megbízásból történő intervenciós vásárlások és a határidő üzlet megrendszabályozása. Ezeknek a hatását ma még nem lehet megítélni. Mivel a folyó bevételek nem voltak elegendők az újabb szükségletek fedezésére, egyidejűleg újabb fedezetről kellett gondoskodni. Ezért felemelték a pénzügyi vámokat és tovább is fönntartották a forgalmiadó rendszerét.

Az a csökkenés, amit az általános gazdasági depresszió idézett elő az állam bevételeiben, röviddel az év vége előtt szükségessé tette a takarékos-ságról és a fix jövedelmek és illetmények nagyobb foku megadóztatásáról szóló törvényt. Azt a szándékot, hogy a kiadások mérlegét csökkentse, csak helyeselni lehet. Nézetünk szerint azonban hatásosabb lenne, ha a korábbi törvényhozást revidiálnák,

hogy egyrészt összhangzásba hozzák az állam gépezetét az ország teherbíró képességével, másrészt pedig, ha korlátoznák az előző években tulságosan megnövekedett állami intézményeket. Így vagy úgy, de az állam háztartásának egyensúlyát feltétlenül meg kell óvni, mert ez legfőbb érdeke a nemzetnek. *Nagyon sajnálatos, hogy a gazdasági életet épen olyan időben kényszerítették újabb áldozatokra, amikor teljesítőképesége lényegesen meggyengült helyzetben volt.*

A nemzetközi kereskedelmi kamara tanácsa múlt év december 5-én Párisban tartott ülésén részletesen foglalkozott a jelenlegi válságos állapot általános okaival és tüneteivel. Az elsorolt tünetek és okok közül a következőket emeljük ki: *a termelés általános emelkedése*, amely meghaladja a népesség szaporodásának és fogyasztóképeségének mértékét; *hirtelen és nagyméretű árzuhanás, főként nyersanyagokban* és élelmiszerekben, amely oly gyorsan lépett föl és oly nagyméretű volt, hogy a termelés költsége már nem alkalmazkodhatott hozzá és ez kiáltó aránytalanságot okozott a nagykereskedelmi és a kiskereskedelmi árak között; *a készletek likvidálásának lassúsága*, amely megakadályozta az árak javulását; *a politikai bizonytalanság miatt bekövetkezett általános elkedvetlenedés*; a legfontosabb világpiacok részleges vagy teljes elzárása; a gazdasági tevékenység megakadályozása, *a rövid és a hosszulejratu költsönök kamatai közt levő szokatlanul nagy különbséggel*; az orosz árudömping; számtalan országban a nagy adóterhek; *az állam benyomulása a magánvállalkozások területére*, ami megnehezítette, sőt esetleg teljesen megakadályozta *a magánvagyon szükséges képződését vagy a tőkének befektetésekre való felhasználását.*

Szükségesnek tartottuk ezeket a megállapításokat felsorolni, mert ezek is bizonyítják, hogy *a kulturvilág nagyrésze válságban van.* De azért is, mert ezeknek a jelenségeknek a megismerése lehetővé teheti a bajok orvoslását vagy legalább eny-

hítését és végül, mivel alapos megvizsgálásuk után arra a következtetésre juthatunk, hogy *nálunk még mindig kedvezőbb a helyzet, mint Nyugat egyes államaiban*. A nemzeti vagyon nálunk ma még érintetlen. Illetékes helyen rámutattak, hogy népünk tulnyomóan agrárius jellege megkönnyítette a válság elviselését. *Rossz időben a pesszimizmus a legrosszabb tanácsadó*. Javulást csak a természetes gyógyító módtól várhatunk. A gazdaságra alkalmazva azt jelenti, hogy csakis olyan eszközöket használjunk, amelyek figyelembe veszik a gazdasági jelenségek törvényszerűségét és követelményeit, valamint azt is, hogy a *gazdaság élő organizmus, amelynek egészséges működéséhez az egyes szervek teljes életképessége szükséges*.

Gyakran megfigyelt jelenség, hogy válságos időkben avatatlan emberek is megjelennek a nyilvánosság forumán, hogy orvosságokat és gyógyítómódokat ajánljanak. Ezek többnyire jóindulatu, de naív emberek, de sokan vannak olyanok is, akik beláthatatlan veszedelem előidézésére alkalmas módszereket hirdetnek. Az utóbbi időben is több ízben léptek a nyilvánosság elé olyan javaslatokkal, amelyek a pénz természetével tökéletesen ellenkező módszerrel akarják a gazdaság depresszióját megszüntetni: ezek az *infláció prófétái*. Azokról a súlyos megpróbáltatásokról, amelyet gazdasági életünk és társadalmi viszonyaink az infláció miatt elszenvedtek, ennek a gyógymódnak új hirdetői látszólag megfeledeztek.

De van a gazdasági élet válságának tünetei között másik visszatérő jelenség is: azoknak az összefüggéseknek a teljes mellőzése, amelyek a termelés egyes ágai között vannak. Azt hiszik, hogy *az egyiket segíthetnek azzal, ha a másiknak ártanak*. Ez az eljárás alkalmatlansága és értéktelensége mellett igen veszedelmes is, mert a pártpolitika könnyen kisajátíthatja és kihasználhatja. Ilyen módon aztán olyan elemek kerülhetnek bele a gazdasági kérdések intézésébe, amelyek teljesen idegenek

sajátosságától, tehát ártalmasságát reánézve. Könnyen láthatjuk ilyenképen oly áramlatok, amelyek rendkívül ártalmassá válhatnak, ha a kormány nem fejt ki velük szemben kellő ellenállást. Mindenesetre vígasztaló jelenség, hogy az élethez való ragaszkodás erősen szembeszáll az ilyen súlyos akadályokat jelentő helyzettel is. Azt hisszük, hogy ezeknek az állapotoknak bizonyos kedvező hatása is van. Elsősorban az, hogy rájövünk, hogy az a föllendülés, amelynek a szanálási program végrehajtásának éveiben tanui voltunk, csak részben volt a saját erőforrásaink eredménye, hanem *a nagy bőségben felkínált és igénybevett külföldi lőke is hozzájárult*. Ezeknek a hiányában reakciónak kellett volna bekövetkezni. Rájöttünk továbbá, hogy gazdasági életünket nem alapíthatjuk csupán az idegen lőke megszerzésének lehetőségére, hanem *a magunk lábára kell állnunk*. Ez a tanulság olyan értékgyarapodást jelent, amelynek *vezető gondolatá* kell fejlődnie gazdasági életünkben. Megnyugtató hatással kell, hogy legyen ránk az állami pénzügyek vezetőségének erélyes takarékosági politikája is. Annak a csalóka képnek az eloszlása, amely az elmúlt években lebegett előttünk s annak a felismerése, hogy a pénzügyi politikában a reális lehetőségekkel kell számolni, az elmúlt és nem épen örvendetes mérlegnek a javára írható.

Az események elsorolása közben sajnos nem csupán javulást nem jegyezhetünk fel gazdasági életünk szerves egységéről, hanem inkább az ellentétek kiélesedését kell megállapítanunk. Elsősorban a bankokat, a nagyipart és általában a részvénytársaságokat szokták mindig kritizálni. *Az aránylag még most is magas kamatláb miatt nem a lőkehányt okolják, hanem a bankokat*. Reformokat követelnek és azt hiszik, hogy ezzel segítenek a bajokon. Hogy a mezőgazdasági termények árának esésével egyidejűleg nem esett az ipari termékek ára is, azt nem az érvényben levő védővámnak tulajdonítják és nem annak a körülménynek, hogy

a mezőgazdasági termények árának esése nem ránlotta magával azonnal az iparcikkek árát is, hanem a trösztöket, a karteleket és a nagyipar egyéb alakulásait okolják. Egyes esetekből általánosítanak, mindjárt hatóságokért kiabálnak és mégjobban elmérgesítik a polgári társadalomban az ellentéteket, még durvábbá teszik a surlódási felületeket. Még jobban elmérgesedik a helyzet, amikor a napipolitika is beleavatkozik ezekbe a kérdésekbe és az amugy is meglévő elégedetlenséget agitációs fegyverül használja. Az ilyen módon felkorbácsolt hangulat nyomása alatt azután úgynevezett reformokat hirdetnek, terveznek és kezdenek is.

A legutóbbi napokban is *fölbukkant egy törvénytervezet a kartelek ellen*. Ez sem gazdasági mérlegelések alapján készült, hanem a háborus időből megmaradt ideológia alapján folytatott agitációt akarnak vele kielégíteni. A kormány hatalmának kibővítését követelik és *a rendőrségtől várják, hogy a megingott gazdasági etikát megerősítse*. Az az egy egészen bizonyos, hogy ezek a tervezett törvényes intézkedések nem érhetik el az ipari termékek árának leszállítását. Ha valahol rikitó visszaélések történnek, amelyek veszélyeztetik a közérdeket, a kormány a vámtörvény segítségével is közbeléphet. De nem lehet egy lélekzettel az ipar fejlesztését és a kartelek megrendszabályozását követelni. Nem tételezzük fel a mai vezetői körökről, hogy ha új törvény jogot ad nekik, azt a meglévő ipart veszélyeztető módon akarnák érvényesíteni. *A lökeellenes irányzattal azonban ma már számolni kell*. A kérdés az: valóban kívánja-e az állam érdeke, hogy abban a korban, amikor a gazdasági életet individualista és kapitalista alapon akarják újból felépíteni, olyan eszközt alkalmazzon, amelyet valamikor olyan irányban is felhasználhatnak, amelyet később ellentétes politika állíthat szolgálatába.

Ha gyorsan és a nemzeti vagyon károsodása nélkül akarjuk leküzdeni a gazdasági válságot,

amely mindnyájunkat fenyeget, akkor valamennyi gazdasági erőt össze kell fognunk közös munkára. Ennek a célnak az elérésére kell törekednie mindenkinek, akinek hivatása és kötelessége a nemzeti vagyon megóvása.

Ezek a sötét színek, ezek a komor szavak, ezek a megdöbbenő és fájdalmas megállapítások és keserűen kimondott igazságok érdekes és éles világításba helyezik Popovics Sándor rendkívüli egyéniségét és cselekedeteit és magatartását élete alkonyán. Ez az írás, mint emberi és kortörténeti dokumentum igazolja, hogy a Magyar Nemzeti Bank elnöke tisztán, világosan és pontosan előrelátta 1930-ban — 1931-et. A Magyar Nemzeti Bank elnöke azonban nem helyzeti hatalmát próbálta érvényesíteni a katasztrófa megelőzésére, hanem közírói munkássággal próbált megküzdeni olyan veszedelmekkel, amelyek elsősorban kívülről fenyegették az ország gazdasági életét. A Magyar Nemzeti Bank elnöki székéből már 1929 derekától kezdve világosan lehetett látni azokat az eseményeket, amelyek 1931-ben a bankzárlathoz vezettek. Amikor a Magyar Nemzeti Bank 1929 áprilisában 1 millió font értékű aranyat adott el devizák ellenében, majd ugyanez év júniusában további fél millió font értékű aranyat adott el, amikor Németországban már érezhetővé vált, hogy a külföld a rövidlejáratu hiteleket csökkenti vagy megszünteti, akkor számkra is kétségtelen lehetett volna, hogy a rövidlejáratu külföldi hitelek igénybevétele nem vezethet jó eredményre. A világpolitikai feszültség komoly jelei kezdtek mutatkozni és nyilvánvaló volt, hogy *egy rövidlejáratu eladósodás igen nagy nehézségeket okozhat az ország gazdasági életében*. A Magyar Nemzeti Bank vezetősége fölismerte ezt az igazságot és Popovics Sándor figyelmeztető és intő cikkek egész sorában óvta a nemzetet az eladósodástól általában, a rövidlejáratu eladósodástól pedig különösen.

A HITELSZERVEZET EGY ÉVVEL A BANKZÁRLAT ELŐTT

A hosszulejratu valutakölcsönök megszerzése még mindig nem ütközött nagyobb nehézségekbe, csak a föltételek romlottak. Egy nagyszabásu államkölcsönre lett volna szükség a hasznos beruházások egész sorának megvalósítására és a pengő olyan mértékü megerősítésére, hogy minden körülmények között kiállhassa a közelgő és fenyegető világ gazdasági válság megpróbáltatásait. Ezt az elképzelést élénken helyeselte a magyar politikai élet és gazdasági élet minden számottevő tényezője. A Hitelbank, mint az állam bankárja, meg is indította ebben az irányban a kezdeményező tárgyalásokat. Egy 20 millió font sterlinges nagy magyar államkölcsön fölvételéről volt szó. A világ politikai és pénzügyi hatalmasságai nem is idegenkedtek ettől a kölcsöntől és néhány kezdeti nehézség leküzdése után sikerült is a Hitelbanknak a 20 millió fontos kölcsönre 3 millió előleget szereznie, ami a feszült európai légkörben igen nagy siker és eredmény volt.

Az államháztartás helyzete 1930-ban még egyáltalán nem igazolta azt a sötétenlátást, amely nemcsak a Magyar Nemzeti Bank elnökének írásaiban, hanem más közgazdasági szakértők véleményeiben is megnyilatkozott. Az államháztartásnak nemcsak az előirányzata volt kedvező, a tényleges bevételek is azt igazolták, hogy az ország gazdasági vérkeringése egészséges.

A hitelszervezeti élet pedig a sötétenlátással szinte szöges ellentétben a javulás és fejlődés képét mutatta. A folyamat változatlanul úgy folytatódott, ahogyan azt a legegészségesebbnek ítéltük. A pénzügyintézetek száma szabályszerű mértékben csökkent, 1930 január elsejétől június 30-ig a pénzügyintézetek száma 13-al kevesebb, 529-ről 516-ra mérséklődött. A Pénzügyintézeti Központ kimutatása szerint a pénzügyintézeti vagyon 1930 első felében 4514 millióra emelkedett, míg 1929 december 31-én 4424 millió volt. Az emelkedés 90 milliót tett ki.

amiből 80 millió esett a budapesti és 10 millió a vidéki pénzüintézetekre.

A FÖLDHITELBANK ÖSSZEOMLÁSA

Saját tőke tekintetében csak 400.000 P. volt az emelkedés, aminek az volt a magyarázata, hogy az 1930 július 30-iki kimutatásban már nem szerepelt a Földhitelbank. Ezt az intézetet a fokozódó mezőgazdasági válság, amely elsősorban a földárak esökkenésében és a földbirtokok eladhatatlanságában jelentkezett, elsöpörite. *Ez volt a világháborút követő idők egyetlen nagy pénzüintézeti összeomlása Magyarországon.* Lehet, hogy ez az összeomlás bekövetkezett volna egy súlyosabb természetű mezőgazdasági válság nélkül is, mert a Földhitelbank fölépítése és üzletvitele erősen spekulatív jellegűvé fajult és igen elülött az intézet nevéttől és alapszabályszerű célkitűzéseitől. De hogy ez volt az első és egyben egyetlen nagyobb magyar pénzüintézet, amely 1918 után megbukott, igazolja azt a gondos és óvatos pénzüintézeti vezetést, amely a magyar hitelszervezet sorának irányításában mindenkor megnyilvánult. Nálunk sem a hitelélet kinövésai, sem a spekuláció tulhajtásai nem tudtak olyan arányokban megmutatkozni, hogy azok komolyabb megrendüléshez vezethettek volna. Amíg Bécsben hatalmas intézetek egész sora omlott össze vagy legalább kénytelen volt beolvadni, addig nálunk egyedül a Földhitelbank bukott meg az egész nehéz és megpróbáltatásos korszakban és ennek az intézetnek a bukását is lehet a mezőgazdasági válsággal menteni vagy magyarázni. Igaz, hogy a bécsi bankbukások jelentékenyebb részét az okozta, hogy az osztrák spekuláció a közép-európai infláció megszűnése után rávetette magát a frankspekulációra abban a föltevésben, hogy a francia valutát is meg lehet támadni és értékében jelentékenyen megrontani, de függetlenül az ugynevezett frankkontremintól, Bécsben a spekuláció általában olyan hatalmas arányokat öltött, hogy a visszahatásnak törvényszerűleg be kellett következnie.

A magyar hitelszervezeti vezetés nem boesátkozott

nemzetközi pénzügyi kalandokba és amikor Budapesten a tőzsdejáték veszedelmessé kezdett fajulni, mindig a komoly pénzügyi vezetők voltak azok, akik a súlyosabb következményekre komolyan figyelmeztették a közönséget. Ez az érdekes tény adatszerűen igazolható 1873-tól egészen az inflációs tőzsdei rombolásig. Minden adott alkalommal elhangzott megfelelő és hivatott pénzügyi vezető tényszerű részéről a kellő óvás és figyelmeztetés.

1930 első felében a betétállomány is emelkedett a magyar hitelszervezetnél, a betétek és folyószámlák összege az előző évi zárlat 1911 milliójáról 1944 millióra nőtt. Még érdekesebbé válik ez az adat, ha följegyezzük, hogy a betétállomány növekedése volt jelentékenyebb, mert a növekedés a betéteknél volt nagyobb, a folyószámláknál ugyanis némi csökkenés mutatkozott. A hitelezők tétele ebben a félévben a budapesti intézeteknél 13,8 millióval emelkedett a vidéki intézeteknél 31,1 millióval csökkent. A Pénzügyi Központ akkori jelentése ezt az emelkedést a továbbra is beáramló rövidlejáratú külföldi hiteleknek tulajdonította, bár megállapította, hogy ez az áramlás az előző évihez képest mérséklődött. A budapesti pénzügyi intézetek záloglevél kibocsátása változatlanul folytatódott és egyre emelkedő irányzatot mutatott, amit természetesen könnyen megmagyaráz a már egyre jobban érezhető mezőgazdasági válság. A csökkenő terményárak mellett a mezőgazdaság hitelszükséglete folyton növekedett. A hitelszervezet a gazdasági élet egyetlen ágazatában sem élt hitelmegszorításokkal. Ez a magatartása nemcsak abból a hivatástudatból származott, hogy célja és rendeltetése legelsősorban egy normális hitelélet fenntartása kell hogy legyen, hanem természetes folyománya volt annak a ténynek is, hogy a pénzpiacon egyre növekvő hőség mutatkozott és a Magyar Nemzeti Bank is mérsékelte a kamatlábat. Érdekes és gazdaságtörténeli nézőpontból külön feljegyzésre érdemes adat, hogy *1930 július 31-én a magyar pengő aranyfedezete 51 % volt.* Ennek a ténynek az a magyarázata, hogy külkereskedelmi mérlegünk a lendületes javulás képét mutatta, a meg-

növekedett kivétel a Magyar Nemzeti Bank arany és deviza készletét 1930 március 30-tól, amikor az arany és devizakészlet 180.8 millió volt, júliusig 217.9 millió-ra emelte, viszont a bankjegyforgalom az előző év 500 milliós zárlatával szemközt 1930 július 31-én csak 166 millió volt...

A TŐZSDE JELZI A KÖZELEDŐ VÁLSÁGOT, A BUZA ÁRA ZUHAN

A tőzsde, ez az érzékeny gazdasági műszer, már élenkebben jelezte a készülő viharokat, mint a hitel-szervezet félévi mérlegei. Hiába volt olcsó pénz, hiába csökkent a Magyar Nemzeti Bank kamatlába 1930 május végén 5.5 %-ra, a tőzsdei árfolyamok egyre alacsonyabbak lettek és bár *a részvénytársaságok az osztalékokat nemcsak, hogy nem csökkentették, hanem jórészt még emelték is*, az árfolyamok szinte teljes üzletlenség mellett folyton lemorzsolódtak. A legjobb bankpapirok és a legjobb iparvállalati részvények hozadéka a csökkenő kamatláb mellett egyre nagyobb lett. A Hitelbank részvényei 9 %-ot, a Leszámítoló Bank részvényei 8 %-ot, a Moktár részvényei 7.5%-ot a Hazai Takarékszövetkezet részvényei 7.9%-ot, az Első Budapesti Gőzmalom részvényei 8.7%-ot, a Kőszén részvényei 7.6%-ot, a Salgó részvényei 9%-ot, a Fegyver részvényei 8.9%-ot, a Ganz részvényei 9.7%-ot, a Rima részvényei 7.4%-ot, a Nasici részvényei 8%-ot, a Cukoripar részvényei 10.3 %-ot, a Georgia részvényei 11.3%-ot, a Brassói részvényei 15.6%-ot és a Gumi részvényei 9.2%-ot jövedelmeztek, ha az 1930 júniusi árfolyamokat és az ebben az évben fizetett osztalékokat vesszük figyelembe. A tőzsde már 1930. júniusában megérezte és jelezte, hogy *1931-ben az osztalékok csökkenni fognak*, talán már azt is érezte, hogy 1932-ben az osztalékok fizetése jórészt megszűnik. Ez természetesen némileg játék a szavakkal és játék a tények és megítélések körül, de tagadhatatlan, hogy a budapesti tőzsde valóban jelezte a közelgő gazdasági fordulatot és válságot a maga üzletlեն-

ségével és lemorzsolódó árfolyamaival. Ezt a hibát vagy érdemet a budapesti tőzsdétől utólag elvitatni nem lehet.

A mezőgazdaság csak 1930 második felében jutott a komolyabb és súlyosabb válság állapotába. A buza ára az év első felében még 20 pengő fölött volt, a júniusi átlagár meghaladta a 24 pengőt és csak július első hetében esett a buza először évek nagyon hosszú sora után 20 pengő alá. 1930 júliusának első hetében volt először 19.90, hogy azután ez az árfolyam gyors eséssel jusson el novemberben 14 pengőig. Hogy a buza árának ez a zuhanása, amely az egész világ mezőgazdasági válságának folyománya volt, erősen megrázta az egész magyar gazdasági életet, csak természetes folyománya annak a ténynek és adottságnak, hogy hitelünk és iparunk sorsa elválaszthatatlanul összefügg mezőgazdaságunk életével. Hogy a mezőgazdasági válságot súlyosan megérezte a magyar hitelszervezet is, amely ezt a legfontosabb gazdasági ágazatot a hitel minden fajtájával ellátta, nem is kell mondanunk. A hitelszervezet egyik legnagyobb megpróbáltatása és egyik legszebb áldozatkészsége volt az a tehervállalás, amelyet a gazdaadósságok rendezése érdekében produkált. Talán soha sehol a világon még nem hozott hitelszervezet annyi áldozatot adóssai érdekében, mint amennyit a magyar pénzintézetek vállaltak, amikor a kormányzat ezt a kérdést rendezte. A hitelezés kockázattal jár, a kockázatvállalásnak természetesen mindig vannak következményei, ez a hitelszervezet munkásságának és létének alapja. De a magyar hitelszervezet, amelyet történetének tanúsága szerint a nemzeti érdekek és a közérdek szolgálata hívott életre, a gazdaadósságok rendezésének kérdésében is hű tudott maradni legnemesebb hagyományaihoz. A XX. század negyedik évtizedében is változatlanul az a szellem hatotta át, amely egy évszázaddal előbb életrehívta. A gazdaadósságok rendezése ügyében egészen rendkívüli áldozatokat vállalt a hitelszervezet, nem azért, mert az államhatalom parancsszavára kénytelen volt vele, hanem azért, mert érezte és átérezte, hogy a magyar mezőgazdaságot át kell vezetnie a válságos korszakon. Mert a magyar hitelélet egészséges vérkeringése nem képzel-

hető el egy egészséges gazdatársadalom nélkül, amint hogy az egész nemzeti életnek is az egészséges gazdatársadalom a légtermészetesebb és legerősebb támasza. Nem lehet feladatunk, hogy számszerűleg mutassuk ki a meghozott hitelszervezeti áldozatok nagyságát, ezek a maguk teljességében talán ki sem mutathatók, hiszen *nagy mértékben történtek pénzügyi áldozathozatalok egyéni megítélés és belátás alapján is.*

TŐZSDEI VÁLSÁGGAL KEZDŐDÖTT

A hitelszervezet 1930-iki mérlegei nem voltak szoros kapcsolatban az üzleti beszámolókkal. A kialakult gyakorlat szerint a budapesti vezető intézetek évről-évre jobban igyekeztek az évi jelentésekben általános képet adni a magyar gazdasági viszonyokról, és a világgazdasági helyzetről is. Azok a pénzügyi jelentések, amelyek 1931 februárjától kezdve megjelentek, szinte kivétel nélkül sötétben látták és ítélték meg a gazdasági helyzetet a belföldön és a külföldön egyaránt. A *mérlegszámok nem támasztották alá a jelentések szavait*, a pénzügyi vagyonosodása és a legfőbb mérlegtételek javulása folytatódott 1930 második felében is. Talán az egyetlen nem kedvező szám ebből az időből az intervenció szindikátusról szóló közlés, amely arról számol be, hogy a szindikátus 10 milliós tőkéjét 13 millióra kellett emelni. Hogy egy ilyen természetű egyesülésnek több pénzre lett szüksége, ebből a tényből joggal lehet visszafelé következtetni arra a körülményre, hogy a tőzsdai leépülés és az ennek nyomán járó árlemorzosodás erősebb mértékben folytatódott és egyre komolyabb közbelépésre volt szükség, nehogy egy nagyobbarányú tőzsdai összeomlás komolyabb gazdasági bajokat okozzon. A vezető pénzügyi intézetek 1931 január 27-én még egy szervezetet alapítottak a belföldön és a külföldi tőzsdéken jegyzett magyar értékpapírok áresésének megakadályozására, a Magyar Investment részvénytársaságot 20 millió pengő alaptőkével. Ezt az intézményt is csak úgy, mint az intervenció szindikátust, a Pénzügyi

zeti Központ irányította, a 20 milliós alaptőkéből 2 milliót jegyezték.

1930-ban 529-ről 506-ra csökkent Csonkamagyarország pénzügyintézeteinek száma. A hitelszervezet vagyona az előző évi 1421 millióról 1633 millióra emelkedett, annak ellenére, hogy a Földhitelbank összeomlásával ennek a nagy intézetnek vagyona már nem szerepelt a kimutatásban. A pénzügyintézeti alaptőke 2,2 millióval csökkent ugyan 1930-ban 1929-hez viszonyítva, de lényegileg még ezen a téren is emelkedés történt, mert a Földhitelbank 10,3 milliós alaptőkéjét figyelmen kívül kellett hagyni. A vidéki hitelszervezetnél saját tőke tekintetében 1930-ban 1,8 millió pengő emelkedés történt. A betétállomány is emelkedett 1930-ban a mérlegek szerint, még pedig, 1911 millióról, 1978 millióra.

Emelkedést mutatott a pénzügyintézeti mérlegekben a hitelezők tétele is, de csupán a budapesti pénzügyintézeteknél, amelyeknél 87 millió volt a szaporodás. A záloglevelek és kötvények kibocsátása is zavartalanul folyt 1930-ban, ha összességében nem is érte el az előző évek kibocsátásait, mert amíg 1927-ben 125 millió értékű záloglevél került kibocsátásra, 1930-ban ez a tétel csak 67 millió volt.

Hogy a hitelszervezet minden erejével arra törekedett, hogy megfelelően hivatásának, azt a váltótárcaállomány és az adósok tételének nagyarányú növekedése igazolta 1930-ban is. Ebben az erősen nehezülő esztendőben ugyanis a magyar hitelszervezet váltótárcaállománya már meghaladta a 2 milliárdot, az emelkedés az előző évvel szemközt 171 millió volt. Az adósok tétele 99 millióval emelkedett. Ezek a számok teljes mértékben igazolják a hitelszervezet helyes és közérdekű magatartását.

Talán a legérdekesebb hitelszervezeti jelentés ebből az időből a Pénzügyintézeti Központ 1931 tavaszán közzétett beszámolója az 1930-iki tevékenységről. Különös hangsúllyal emelte ki ez a jelentés, hogy a Pénzügyintézeti Központ 1930 folyamán 727 esetben foganatosított pénzügyintézeti vizsgálatot. Ha figyelembe vesszük, hogy az intézetnek csak 509 tagja volt, nyilvánvalóvá válik a reví-

zori levékenység komoly fokozódása. A tagintézetek igen sok esetben maguk kérték a Pénzüntézeti Központ revíziós közbelépését és igen nagy igyekezetet fejtettek ki, hogy a revízió eredményeként jelentkező figyelmeztetéseknek eleget tegyenek.

A Magyar Nemzeti Bank arany és deviza fedezete, amely 1929 december 31-én 209 millió volt és amely 1930 március 31-én 180 millióra esökkent, ez év végéig 206 millióra emelkedett, tehát ténylegesen csak keveset változott. Nem mutatkozott jelentékeny eltolódás a bankjegyforgalomban sem, 1929 december 31-én 500 millió, 1930 december 31-én 469 millió volt a tényleges bankjegyforgalom. A váltótárcaállomány 1930 december 31-én 297 millió volt, 32 millióval kevesebb az előző évi zárlatnál.

A Magyar Nemzeti Bank kamatlába 1930 május 30-a óta változatlanul 5.5% volt, a pénz ára azonban, bár lassú menetben, de már 1930 októberétől kezdve állandóan emelkedett.

A tőzsde jelezte a legteljesebb mértékben a már érezhető és egyre fokozódó válságot. A részvények árfolyamai 1930 második felében továbbra is lemorzsolódtak és ha voltak is egyes részvénykategóriákban átmeneti emelkedések, ezt inkább a játék eredményezte, mint a komoly értékelés.

A mezőgazdasági válság kimélyülése volt a legsúlyosabb: a buza ára, amely január első hetében *1930-ban még 24.20 volt, 1931 januárjának első hetében már 14.08-ra csökkent.* Ez a szám adja igazi képét a válság fenyegető fokozódásának.

A BIZALMI VÁLSÁG KIROBBANÁSA :
A NÉMET-OSZTRÁK VÁMSZÖVETSÉG

Amint a mezőgazdasági krízist a világ mezőgazdaságának állandó rosszabbodása idézte föl és mélyítette ki, úgy az általános gazdasági válság sem volt belső eredetű. Egy értelmetlen és megmagyarázhatatlan világpolitikai feszültségből eredt a világgazdasági válság, a nyugtalanságnak és a bizalmatlanságnak egy olyan különös méretű és arányú elterjedéséből, amilyenre még alig volt példa és amelyet nagyon nehéz megérteni és még nehezebb megmagyarázni. A kutatók számára talán még *nincs elég nagy távlat az áttekintésre*. Kétségtelen, hogy a világháború és főleg az azt követő békekötések nem oldották meg még az 1914 előtti problémákat sem, annál kevésbé, látszottak megoldhatóknak a világháború után fölmerült kérdések és nehézségek. A technika szédítő iramú fejlődése okozta és fokozta a *termelési válságot*, míg az ennek folytán az egész világon emelkedő munkanélküliség természetesen *fogyasztási válságot* eredményezett. Az események alakulásának leg súlyosabban ható kísérő jelensége pedig az általános *bizalmi válság* volt. A világ politikailag is, gazdaságilag is, a legsúlyosabb *bizalmatlansági légkörben élt és ezért nem tudott megélni*. A felelősség megállapítása természetesen rendkívül nehéz, a régi, klasszikus igazság állapítható meg talán a legőszintebben: *peccatur extra et intra muros*. Valóban vétkeztek a falakon belül és a falakon kívül, de különösen nagyot vétkeztek a világháború győztesei, akik nem tudtak vagy nem akartak megérlést tanúsítani és így nem is tudhattak megbékélést teremteni sem politikailag sem gazdaságilag. A szerencsétlen páriszkörnyéki békediktátumok a politikai légkört mérgezték meg Közép és Keleteurópában, a jóvátételi követelések a gazdasági életet tették lehetetlenné. Amikor ez utóbbi a higgadtabbak és belátóbbak előtt nyilvánlává lett, némileg enyhült a feszültség gazdasági téren és *a győztes államok tőkeáradata megindult a legyőzött államok felé segíteni*. Ez volt a természetes, a logikus, az egészséges és az emberséges folyamat és en-

nek kedvező hatása kezdett is megmutatkozni. De egyrészt a győzők gazdasági életének egyre fokozódó nehézségei, a háborús adósságok problémái a növekvő munkanélküliség, a termelési és a fogyasztási válság és a súlyos tőzsdéi krízisek, akasztották meg a szerencsés és egészséges folyamatot, másrészt viszont azok a politikai nehézségek, amelyek a legyőzött országokban keletkeztek.

1931 elején hirtelen megakadt a rövidlejáratú hitelek áramlása, sőt egy egyre erőteljesebb *visszaáramlási folyamat kezdődött*. A nyugati tőkepiacok hitelesökentésekkel kezdtek, majd hitelmegvonásokkal és felmondásokkal folytatták. Kétségtelen, hogy ezeket a pénzügyi műveleteket némileg megokolttá tették az amerikai mezőgazdasági válság, majd a tőzsdéi események, de viszont kétségtelen az is, hogy a helyzet nem mérgesedett volna el a középeurópai politikai és gazdasági nehézségek nélkül. Minden összejártzott, hogy rontsa a gazdasági nyugalmat és mélyítse a politikai és gazdasági bizalmatlanságot.

A világ valamennyi tőzsdéjén nyomott volt a hangulat, az árfolyamok estek vagy legalább is lemorzsolódtak. Az árutőzsdéken még nagyobbak voltak az áresések, mint az értéktőzsdéken, különösen a gabonátőzsdék mutatták az összeomlás sivár képét. Az európai tőke egyre fokozódó nyugtalansága abban jutott kifejezésre, hogy *megkezdte a vándorlást Amerika felé*.

A világpolitikai nyugtalanságot a végsőkig fokozta 1931. április 11-én a nyilvánosságra hozott német-osztrák vámszövetség terve. Most 1939-et írunk, Ausztria már közel két éve teljesen beolvadt Németországba és 1931-ben csaknem világháború kitöréséhez vezetett a vámunió gondolata. A terv nem valósult meg 1931-ben, de határozott véleményünk szerint ez az 1931. áprilisában fölvetett gazdasági ötlet indította meg azt a gazdasági háborút, amely 1931. májusában a Creditanstalt, júliusában a Danat-bank összeomlásához és ugyancsak 1931. júliusában a magyarországi bankzárlathoz vezetett.

A CREDITANSTALT ÖSSZEOMLÁSA

Még nem állnak rendelkezésre ennek a korszaknak bizalmas adatai, hogy minden cselekedet, mozgalom és esemény teljes mértékben megérthető, megmagyarázható és megvilágosítható legyen. Kétségtelen azonban az, hogy a német-osztrák vámszövetség váratlanul fölvetett ötlete fokozta a végsőig a bizalmatlanságot és a bizonytalanságot az egész világon, ez vonta maga után egyre fokozódó mértékben a rövid lejáratú hitelek felmondását. És amikor ez a hitelmegvonás 1931 május 11-én a Creditanstalt összeomlását eredményezte, akkor a végzetet már nem lehetett feltartóztatni.

A bankválságok világtörténetében egyike a legérdekesebb dokumentumoknak az a hivatalos közlés, amelyet 1931 május 11-én adtak ki Bécsben a Creditanstalt összeomlásáról. Ez a közlés szószerint így hangzott:

„A Creditanstalt igazgatósága tudatta az osztrák kormánnyal, hogy az 1930-ra szóló mérleg elkészítése közben rendkívül veszteségeknek jöttek tudatára, amely veszteségeknek összege 110 millió schillinget tesz ki. Ennek a veszteségnek oka elsősorban a Boden- és Creditanstalt átvétele, másodsorban a bankok birtokában levő részvények elértéktelenedése, és harmatsorban azok a szükséges leírások, amelyek a bank adósainál mutatkozó tartozások soknál állottak elő.

A kormány tisztában volt azzal, hogy ez a közlés azonnali beavatkozást igényel, hogy Ausztria egész közgazdasági életét megóvják azoktól a beláthatatlan következményektől, amelyek a Creditanstalt zavarbajutása esetén előálltak volna. A kormány három nap óta az összes számottevő tényszerzőkkel tanácskozást folytatott, amely teljes sikerre vezetett.

A tanácskozások során elhatározták, hogy a Creditanstalt részvényeit névértékük 25%-ára lebélyegzik, ugyan ekkor azonban új eszközökkel bocsátanak a bank rendelkezésére,

olyan mértékben, hogy az előállott veszteségek teljes mérvben fedezhetők legyenek. Így a banknak saját vagyona, amely 165 millió schillinget tesz ki nemcsak ismét érintetlenül helyre áll, hanem még meg is gyarapodik. Ebből a célból az osztrák kormány 100 millió schillinget bocsát a bank rendelkezésére, a Nemzeti Bank és a Rothschild-ház 30–30 millió schillinget ad. Az osztrák kormány ennek a 100 millió schillingnek az előteremtésére a Nemzeti Tanács (osztrák parlament) elé törvényjavaslatot fog terjeszteni, amelyben felhatalmazást kér arra, hogy 100 millió értékű kincstárjegyet bocsáthasson ki. A Nemzeti Tanácsot e célból rendkívüli ülésre fogják összehívni és az egyes politikai pártok már biztosították a kormányt, hogy az ebben az értelemben előterjesztendő törvényjavaslatot egyetlen ülésen, vita nélkül meg fogják szavazni.

Igyekszünk tárgyilagosak és elfogulatlanok lenni minden tekintetben és ezért meg akarjuk állapítani, hogy a Creditanstalt üzletének és sorsának irányítása nem volt a legszerencsésebb és nem volt kifogásolhatatlan. Bizonyos azonban, hogy erőszakos külső nyomás nélkül, nem következett volna be az intézet hirtelen összeomlása és kétségtelen, hogy a bajok kellő időben történt felismerése, minden nagyobb megrázkódtatás nélkül, lehetővé tette volna azok orvoslását. Így az osztrák állam teljes erőmegfeszítésére volt szükség, hogy a legnagyobb gazdasági katasztrófa elkerülhető legyen. A legnagyobb erőfeszítésre és a *német-osztrák vám-szövetség gondolatáról való lemondásra*. Az ötlet meghalt 1931-ben in statu nascendi, de olyan bizalmatlansági válságot hagyott maga után, amely megrázta egész Közép és Kelet Európát és amelynek további hatása megmutatkozott az egész világon a gazdasági válságok hosszú sorozatában.

A HOOVER-TERV NEM SEGÍT, PÉNZÜGYI IZGALMAK A BALKÁNON

Hoover, az Északamerikai Egyesült Államok elnöke megérezte a világot fenyegető veszedelmet és megpróbálta menteni a menthetőt. 1931 júniusában jelent meg Hoover felhívása a világhoz a háborús adósságok és a jóvátételek kérdésének végleges és megegyezéses rendezéséről, a hadikiadások csökkentéséről és a leszerelésről. Az Unió elnökének felhívását a tőzsdék az egész világon kedvezően fogadták, az angol nagybancok a bizalom visszatérésének komoly jelét látták benne. A komoly békefelhívás hatása azonban gyorsan múló volt, credménye valósággal a semmivel egyenlő, ha hosszan, behatóan és izgalmasan tárgyaltak is róla, különösen Párisban.

Amíg Amerika, Anglia és Franciaország a Hoover javaslatot tárgyalta, az alatt Közép és Keleteurópában állandóan romlott a gazdasági helyzet a Creditanstalt összeomlásának következményeként. Ausztria ugyan rendkívüli erőfeszítéssel és példátlan áldozatkészséggel megmentette ezt a nagy pénzügyintézetet a teljes bukástól és egyben az osztrák gazdasági életet a teljes megsemmisüléstől. De az államhatalomnak ez a mentési igyekezete nem csökkentette azt a romboló hatást, amelyet a Creditanstalt bukása Közép és Keleteurópában gyakorolt. Európa nyugati államaiból az arany folytatta menekülését a tengeren túlra, az Unióban fölhalmozott arany értéke 4.5 milliárd dollárra emelkedett, ez a világ akkori aranykészletének háromötödét tette ki. A balkáni államokban annyira romlott a gazdasági helyzet, hogy Jugoszlávia 1931 július 1-én kénytelen volt tőzsdékontrollt és devizaellenőrzést hatalmi szóval életbeléptetni. Bukarestben ugyancsak július 1-én több pénzügyintézet ellen rohamot intéztek a betevők, ott is állami közbelépésre volt szükség a közvélemény megnyugtására.

Hasonló események színhelye volt Szófia, majd Athén is. Az egész Balkánon a kormányok közbelépésére volt szükség egyes veszélyeztetett pénzügyintézetek megmentésére.

MAGYARORSZÁG A BANKZÁRLAT ELŐTT

Magyarországon, amelyet természetesen nem hagyhattak érintetlenül sem a Creditanstalt bukása, sem egyes német nagybankok már jelentkezett nehézségei, legfőként pedig nem a külföldi hitelmegvonások, 1931 július első napjaiban jelentkezett nagyobb mértékben az izgalom. A Magyar Nemzeti Bank ezidőszerint még teljes készséggel és minden fennakadás nélkül állt a pénzpiac rendelkezésére. Vállalta váltótárcaállománya megduzzadását és devizaállománya csökkenését, hogy a nehézségeket elhárítsa és a bajok fokozódását megakadályozza. Egyes magyar pénzügyintézeteknél nemcsak a külföldi hitelezők jelentkeztek, hanem a belföldi betevők is, megindult a betétkiszivárgás lassú folyamata már május közepén. Ez június végén és július első napjaiban jelentős mértékben fokozódott, de csak a legszigorubban vett gazdasági életben érezte hatását.

A magyar közvéleményt csak 1931 július 5-én ébresztette a nagyobb veszedelem tudatára egy hivatalos kommuniké, amely így hangzott:

Az utóbbi hetekben egész Középeurópában és így nálunk is megszorították a külföldi hitelekét. A MTI értesülése szerint ennek ellen-súlyozására a magyar bankok szindikátust alapítanak azzal a céllal, hogy *a szindikátus a nemzetközi piacon többmillió font sterling összegben magyar kincstárjegyeket helyezhessen el.* Ezek egyrésze előreláthatólag a belföldön fog elhelyezést nyerni. Ezenfelül a Magyar Nemzeti Bank érintkezésben áll a Nemzetközi Fizetések Bankjával Baselen, amely más jegybankokkal egyetértésben máris lépéseket tett abban az irányban, hogy amennyiben a körülmények megkívánják, gondoskodjék azokról a külföldi devizákról, ame-

lyekre a Magyar Nemzeti Banknak a közvéleményétán szüksége lehet.

1931 július 5-ike tikkasztóan meleg nyári vasárnap volt. A kormány nagy része nyaralt. A közvélemény általában nyugodt volt. A fenyegető veszedelmekről a kommüniké megjelenéséig csak a beavatottak tudtak.

A hivatalos közlés, amely megijesztette Budapestet, először tájékoztatta a közvéleményt a fölmerült gazdasági nehézségekről.

A közlést hosszú tárgyalások előzték meg, amelyekel a kormány Budapesten időző tagjai, a Magyar Nemzeti Bank elnöke és a pénzüzetek vezetői folytattak egymás között és folytattak telefonon a Nemzetközi Fizetések Bankjának baseli vezetőségével.

Basel a látszat szerint igen nagy megértést és jóindulatot tanusított a magyar nehézségek eliminálására irányuló törekvések iránt. 1931 július 2-án Budapestre érkezett egy Charonne nevű úr, állítólag baseli megbízásból. Ez az úr, akinek neve különös formában íródott bele a magyar gazdaságtörténetbe, valamikor francia bankhivatalnok volt, majd Szófiában jutott szerephez, amikor a Népszövetség ellenőrzése alatt rendeződtek Bulgária pénzügyei. Charonne úr megjelent Budapesten, a magyar pénzügyi életet teljes jóindulatáról biztosította és 1931 július 4-én parafált egy megállapodást, amelynek az volt a lényege, hogy Magyarország 5 millió font kölcsönt kap, amelyből 1 milliót a belföldi piacon boesátanak ki, míg 4 millió font sterling elhelyezését a nyugati pénzpiacokon biztosítják. Hogy milyen utasításai és meghatalmazásai voltak Charonne úrnak, talán sohasem fog kiderülni, mert a megállapodás parafálása után elutazott és soha többé nem adott magáról életjelt. Ez a gyászos emlék maradt utána és az a lény, hogy a vele kötött megállapodásból nem vált valóra semmi.

A helyzet ennél fogva természetesen tovább romlott, mert a gazdasági közvélemény hamarosan értesült róla, hogy az 5 millió fontos kölcsön terve meghiusult. Bár a következő napokon előbb a bécsi Reichspost majd a

Frankfurter Zeitung közöltek komoly formában híreket a külföldi magyar kölcsönről és annak sikeréről, Budapesten már néhány nappal később határozottan tudták, hogy a tervből nem lesz valóság. Fokozta a bizonytalanságot és a nyugtalanságot 1931 július 9-én a Magyar Távirati Iroda következő hivatalos jellegű közlése is, amelyet csak néhány budapesti napilap vett át:

»Egyes londoni lapok jelentéseket közölnek, hogy a magyar pénzügyek és egy nagy magyar pénzügyi helyzet helyzete kedvezőtlen megvilágításba kerültek. Ezek a hírek természetesen teljesen alaptalanok és komoly és jólértesült angol tényezők részéről határozott cáfolatban részesültek.«

Ez a cáfolat természetesen és érthetően még csak fokozta a nyugtalanságot és a bizonytalanságot. 1931 június 9-én Prágából is súlyosabb válság híreit jelentették, hivatalos kormányközlés szerint az üzemek szüneteltetésének szüksége következett be és az államháztartás egyensúlyának biztosítására emelték az adókat és a vámokat.

1931, JULIUS 13:

A DANAT-BANK NEM NYITJA KI PÉNZTÁRAIT

Különösen nagy jelentőséget tulajdonított azonban az egész világ közvéleményével együtt a magyar közvélemény is a németországi gazdasági válság kimélyüléséről érkezett híreknek. Julius 16-ikára igen nagy német fizetési tételek váltak esedékessé és a birodalom nem rendelkezett a szükséges külföldi fizetési eszközök fölött. 1931 július 10-én Luther, a Reichsbank elnöke Londonba repült, ahol politikai és gazdasági tényezőkkel tárgyalt, hogy *azt a 420 millió márkás hitelt, amelyet a német jegyintézet a Bank of Englandtól élvezett, további 580 millióval 1 milliárdra emeltesse fel.* Londonban létrejött a megállapodás ebben az irányban, de Páris hozzájárulásától feltételezetten, viszont kétsége-

len volt, hogy a franciák politikumot csinálnak a gazdasági kérdésekből és *Németország megsegítését az Anschlussról való ünnepélyes lemondástól teszik függővé*. Ez így is történt és Luther, aki Londonból Párisba ment, dolgvégezetlenül tért vissza Berlinbe.

A német fővárosban egyre veszedelmesebbé vált a helyzet. A legnagyobb német bankok egyike, a *Danat-bank* már június vége óta fizetési gondokkal és nehézségekkel küzdött és mert az intézet hosszú idő óta éles harcban állt a Deutsche Bankkal, a német hitelszervezetben még a legnagyobb veszedelem idején sem lehetett egységet teremteni és nem lehetett a segítség módját megtalálni. *A Danat-bank 1931 július 13-án reggel nem nyitotta ki pénztárait*. Ez az elhatározás rendkívüli izgalomba hozta és valósággal kétségbeejtette a német gazdasági élet minden számottevő tényezőjét. Előtte való nap még az a hír terjedt el Berlinben, hogy a *Federal Reserve Bank 2—300 millió dolláros rövidlejáratú hitelt nyújt a Reichsbanknak*, hogy Németországot a gazdasági válságon átsegítse. A hír valótlannak bizonyult, a ridög és megdöbbentő valóság az volt, hogy a Danat-bank pénztárai 1931 július 13-án zárva maradtak. Még aznap délután 2 órakor megjelent a hivatalos hirdetemény, amelynek értelmében az intézet hitelezőivel szemben a német birodalom vállalta a Danat-bankért a teljes anyagi felelősséget. Az est folyamán pedig kormányrendelet jelent meg, amelynek értelmében *a német bankok kötelesek voltak július 14-én és 15-én pénztáraikat zárva tartani*.

Ez a rendelkezés meglepte a Deutsche Bankot és azokat a nagyobb német pénzintézeteket, amelyek nem akartak a Danat-bankkal szolidaritást vállalni és megtagadták érte a segítséget. A német bankzárlat elrendelése örök mementó marad a kötelező hitelszervezeti szolidaritásra.

A BANKZÁRLAT ELRENDELÉSE MAGYARORSZÁGON

1931 július 13-án délelőtt még úgy folytak a dolgok a budapesti pénzügyintézeteknél és a Magyar Nemzeti Banknál, mintha semmi komoly, közvetlen veszedelem nem fenyegetne. A kora déli óráktól a késő éjjeli órákig azonban szakadatlanul folytak a tanácskozások, hol a pénzügyminisztériumban, hol a miniszterelnökségen, hol a Nemzeti Bankban. A hivatalos megállapítások szerint a devizaigénylések erősen megnövekedtek ezen a napon és a betételvonások mértéke is fokozódott egyes intézeteknél. A védekezés és a segítés módjában nem sikerült megállapodást teremteni. *Bethlen* István miniszterelnök nem volt Magyarországon, a kormányzati ügyek legfőbb vezetője, hivatalosan is megbízott helyettese Klebelsberg Kunó volt, aki kora délelőttől kezdve állandó érintkezést tartott fenn *Wekerle* Sándor pénzügyminiszterrel és *Popovics* Sándorral, a Magyar Nemzeti Bank elnökével. Igen élénk telefonforgalom bonyolódott le Budapest Bécs, Budapest Berlin és Budapest Basel között. Bécs és Berlin állandóan riasztó és nyugtalanító hírekkel szolgált, míg *Basel pénz helyett tanácsokat adott*. A legfőbb baseli tanács az volt, hogy egyelőre igyekezzünk magunkon úgy segíteni, ahogyan tudunk, mert Basel a fenyegetett nemzetközi helyzetre való tekintettel, *devizákkal egyelőre nem szolgálhat*, bár valószínű, hogy később rendelkezésre tud állni.

Amikor az esti órákban megérkezett a berlini kormányintézkedések híre, Budapesten is érkezettnek látták az időt a kormányintézkedések megtételére, mert el voltak készülve rá, hogy a berlini hírek hatása alatt Budapesten is run lesz a pénzügyintézetek ellen és a Nemzeti Bank olyan devizaigényléseknek lesz kitéve, amelyeket csak igen nehezen tudna teljesíteni.

Kétségtelen, hogy ez a megriadás vezetett a magyar bankzárlat elrendeléséhez. Bizonyos, hogy abban a helyzetben nehéz lett volna másként rendelkezni, mert már valóban késő volt. De az is bizonyos, hogy meg-

előző intézkedésekkel el lehetett volna kerülni a bankzárlatot. Ha azok a hatalmi tényezők, akiknek volt bátorságuk a tizenkettedik órában kiadni a rendelkezést, amely bezárta a pénzügyintézeteket, egy hónappal előbb lépnek akcióba, elháríthatták volna ezt a rendkívüli megpróbáltatást. Mert ha megfelelő *figyelmeztetések*, esetleg *rendelkezések* útján kellő időben *mérséklék a devizakiutalásokat*, viszont *megfelelő mértékben állnak amaz intézetek rendelkezésére, amelyeket a betevők igénybevettek*, akkor nem merült volna fel a bankzárlat kényszerúsége. Természetesen könnyebb ezt most utólag megállapítani, mint lett volna 1931 tavaszán előrelátni és belátni. De a későbbi események nyilvánvalóvá tették, hogy kellő *jóakarattal*, amit nem *nélkülöztünk* és megfelelő *bátorsággal*, ami *valóban hiányzott*, a bankzárlatot Magyarországon el lehetett volna kerülni.

1931 július 13-án este azonban már a helyzet reménytelen volt és a bankzárlat elrendelése parancsoló szükségként jelentkezett. Popovics Sándor este 8 órára összehívta a Nemzeti Bank főtanácsát. Síri csendben jelentette be a berlini eseményeket és rendelkezéseket és közölte, hogy a Nemzeti Bank kényszerítve érzi magát azt a javaslatot terjeszteni a kormány elé: rendelje el a bankzárlatot.

A minisztertanácsot július 13-án este 10 órakor hívták egybe. Klebelsberg Kunó gróf helyettes miniszterelnök elnökölt. Kívüle még csak egy miniszter volt jelen a minisztertanácson: Wekerle Sándor pénzügyminiszter. *Minden más tárcát államtitkár képviselt.* Ilyen összetételű minisztertanács még soha Magyarországon nem szerepelt és ilyen nagy horderejű rendelkezést még soha minisztertanács ki nem adott. A minisztertanács a késő éjjeli órákig tartott. A napilapok szerkesztősegeit felkérték, hogy várják be a hivatalos közleményt, amely, a minisztertanács döntéséről tájékoztatni fogja a közvéleményt. Éjjel félháromkor kapták a lapok a következő közleményt:

A minisztertanács Wekerle Sándor pénzügyminiszter jelentése alapján foglalkozott a nemzetközi pénzügyi helyzet bonyodalmaival

és különösen Németország pénzügyi helyzetének súlyosbodásával, ami szükségessé tette, hogy a magyar kormány óvintézkedésekhez nyuljon, hogy a németországi nehézségeknek a mi közgazdasági életünkre való esetleges kihatását megelőzze illetve ellensúlyozza. A kormány ezért elhatározta, hogy elrendeli: a pénzügyintézetek és hitelügyletekkel üzletszerűleg foglalkozó cégek pénztárait július 14, 15 és 16. napján zárva tartani kötelesek.»

Másnap, 1931. július 14-én a hivatalos Budapesti Közlönyben jelent meg a 4000 M. E. sz. alatti kormányrendelet, amelynek szövege ez volt:

»A nemzetközi gazdasági és hitelügyi eseményekre való tekintettel a magyar királyi minisztérium a következőket rendeli:

1. A pénzügyintézetek és hitelügyletekkel üzletszerűleg foglalkozó egyéb cégek pénztárait az 1931 évi július hó 14, 15 és 16 napján kötelesek zárva tartani.

Váltón, csekken, kereskedelmi utalványon, kereskedelmi ügyleten, vagy bármely más magánjogi ügyleten alapuló kötelezettségek tekintetében ezeket a napokat úgy kell tekinteni, mint a vasárnapokat, ennélfogva ezeken a napokon óvást felvenni és egyéb biztosítási intézkedéseket tenni nem lehet és az adós ezeken a napokon nem köteles fizetést teljesíteni.

2. E rendelet az 1931 évi július hó 14 napján lép életbe.

Budapest, 1931 július 14-én

Klebsberg Kuno.

A rendelethez ezt a félhivatalos magyarázatot fűzték.

»Ennek a rendeletnek kiadására az a helyzet kényszerítette a magyar kormányt, amely Berlinben az esti órákban alakult ki. A német kormány éjfélkor adta ki szükségrendeletét, két napra bezárva ezzel az összes német pénzügyintézetek pénztárait. Ugyanekkor jutott köztudomásra az a tény, hogy a hét végéig zárva maradnak a német értéklőzsdék. Németországban úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a Hoover-moralórium esetleges életbe lépésétől függetlenül szükség volt erre az intézkedésre. Sokat reméltek Luther bankelnök baseli tárgyalásaitól, aki a Nemzetközi Fizetések Bank-ja előtt behatóan ismertette a német helyzetet és a Danat-bank összeomlását olyan tünetnek állította be, mint amelyből katasztrófára lehet következtetni. Nem jött létre még hétfőn a megegyezés, hogy engedélyeznek-e halasztást Németországnak egy július 16-án esedékes 100 millió dolláros hitel visszafizetésére és a Nemzetközi Fizetések Bank-ja kijelentette, hogy nincs módjában a német birodalomnak olyan nagyságú készenléti hitelt engedélyezni, mint amilyent kértek.

Ezzel a helyzettel kellett a magyar kormánynak számolni. *Egy esetleges izgatott hangulat hullámai nem állnak meg a német határnál és számolni kellett azzal a lehetőséggel, hogy azok talán a magyar határra is álcsapnak.*«

A kormány érezte, hogy a kormányfő távollétében kiadott nagyjelentőségű rendelkezés magyarázatra és alátámasztásra szorul, ezért szükségesnek tartotta megszólaltatni Popovics Sándort is, aki a következőket mondta:

»A hétfői nap a nemzetközi pénzügyi helyzetben oly események kifejlődését mutatta, amelyekkel szemben a hazai hitelélet irányító körei nem maradhattak tétlenül. Azok az intézkedések, amelyekre a német kormány és a közgazdasági élet vezető tényezői a vasárnapi na-

pon és a hétfői délelőtt folyamán magukat elhatározták, nem bizonyultak elégségesnek és egyre világosabbá vált, hogy Németországban további intézkedések kényszere fog bekövetkezni. Annál az élénk kölcsönhatásnál fogva, amely az egyes gazdasági területek között fennáll, a kormány, bár *a hazai piacon a hétfői nap folyamán nyugtalanság jelei nem mutatkoztak*, felelőssége tudatában elhatározta, hogy a nagy külföldi piacokon a rendkívüli körülmények között már ismételten alkalmazott *bankszünnapok beiktatásának eszközéhez* nyul. Megerősítette a kormányt elhatározásában az a körülmény is, hogy meggyőződést szerzett róla, hogy *mértékadó külföldi pénzügyi köröknél a szóbanforgó intézkedés teljes megértésre fog találni*. Az intézkedés célja kizárólag az, hogy *nyugvópontot teremtsen néhány napra*, minthogy remélhető, hogy e néhány nap alatt a német pénzügyi problémák oly megoldást fognak találni, hogy azoknak hazánkra való komolyabb visszahatásától nem kell tartani.«

A budapesti áru és értéklőzsde igazgatótanácsa július 14-én reggel összeült, majd a tőzsdetanács plénuma is foglalkozott a helyzettel és elhatározta, hogy az értéktőzsde forgalmát július 14., 15. és 16-án szünetelteti, majd kimondotta, hogyha valamelyik tőzsdetag *a szünet idején zúfgorgalomban venne részt, örökre kitiltják a tőzsdéről*. Az árutőzsde nyitva volt ugyan, de a határidőüzlet szünetelt. A leszámolás áttolódott július 18-ára. Az áruüzleti fizető nap is 18-ára került át. A csütörtöki július 16-i fizetési nap elmaradt.

A TÉBE hivatalos közleménye így hangzott:

»A fővárosi nagybankok vezetői kedden a TÉBE-ben értekezletet tartottak, hogy a kormány háromnapos pénztári szünetre vonatkozó rendeletének végrehajtásáról gondoskodjanak. Az intézetek minden részletre nézve egyöntetű eljárásban állapodtak meg. A TÉBE által foganatosított rendelkezések mind olyan jellegűek, hogy a közönséget megnyugtassák, miután *kizárólag nemzetközi események következtében bekövetkezett rendkívüli s múltó intézkedésekről van szó*, amelyek a magyar pénzrendszer szilárdságát nem befolyásolják.«

Nyolc év távlatában is már milyen furcsán és idegenül hangzanak ezek a megállapítások és beállítások. Olyan kiskorúnak ítélték a magyar közvéleményt, hogy a bankzárlatot kizárólag a német bankzárlattal magyarázták és indokolták. Az őszinteség hiánya sok bajt okozott. Az a tény például, hogy a transzfermoratóriumot csak hónapokkal később rendelték el, valósággal megbénította egy időre a devizaellátást 1932-ben és 1933-ban.

De július 17-én még mindig sok szó esett arról a bizonyos ötmillió fontról, pedig már minden illetékes tényező tudta, hogy Charonne úrnak nyomaveszett és aláírása a július 4-i megegyezésen teljesen értéktelen.

1931 július 17-én reggel a lapokban a következő hivatalos közlemény jelent meg:

»A magyar királyi kormány, tekintettel arra, hogy egyrészt *a németországi helyzet még nem tisztázódott*, másrészt a kincstárjegyek kibocsátására vonatkozó tárgyalások még nem nyerhettek befejezést, a háromnapos bankszünet megszüntetésével kapcsolatban gróf *Bethlen* István miniszterelnök elnöklésével megtartott mai minisztertanácson elhatározta, hogy hét napra, (július 23-ig) szóló olyan *átmeneti időt léptet életbe*, amely lehetővé teszi, hogy a gazdasági élet minden megzavartatástól mentesen ismét normális mederbe legyen visszavezelhető.

Evégből a kormány szükségesnek tartotta:

1. hogy a nemzeti gazdaság céljaira szükséges erők fenntartása érdekében a pénzüntézetek igénybevételének bizonyos határokat szabjon;

2. hogy a pengőnek idegen pénzekre való átalakítását és *idegen pénznemekben teljesítendő fizetések teljesítését ebben az átmeneti időben a Nemzeti Bank megítélésétől tegye függővé.*

3. hogy ezeket az intézkedéseket szigorú büntetések védelmi szankciója alá helyezze.

Remélhető, hogy a gazdasági körök ezeket az intézkedéseket úgy, mint az eddigieket teljes nyugalommal fogadják, annál is inkább, hogy a kivételes állapot mennél gyorsabban meg legyen szüntelhető.«

A rendelettel kapcsolatban megszólalt *Bethlen* István miniszterelnök is, aki külföldi nyaralásából sietve hazaérkezett és aki a közvélemény megnyugtatóására a következőket mondta:

»A most kiadott rendelkezés *tisztán átmeneti jellegű*. Hogy a kormány a betéteknek ezalatt az átmeneti idő alatt csak egy részletét engedi igénybevétni és hogy ennek megfelelően a külföldre történő kifizetések *átmenetileg* ugyancsak korlátozottnak, nemcsak a gazdaság általános érdekéből, de a betevők és más hitelezők érdekében is történik. A kormány ezekre az intézkedésekre, amelyek a gazdasági életet lényegesen megszorítják, azért határozta el magát, hogy az *átmeneti idő alatt minden inflatórikus jelenség megakadályoztassék* és ily módon úgy a betéteknek, mint a külföldi követeléseknek aranyértéke feltétlenül biztosítassék. Rosszakarató, sőt egyenesen *lázító híresztelés az, mintha a kormány a betétek tervezett fokozatos felszabadításával, azoknak az állam részére való bármely igénybevételére gondolna*. Ennek folytán felszólítom és felkérem az egész magyar közönséget, hogy

azt a nyugalmat és bizalmat, amelyet a nemzet egyetemes érdekében hozott intézkedésekkel szemben eddig tanusított, egységesen továbbra is tartsa fenn és őrizze meg, mert ez a nyugalom és biztonságérzet egyedüli eszköze és biztosítóka annak, hogy a nemzetközi helyzet folytán előállott nehézségek leküzdhetők legyenek és a normális viszonyok minél előbb helyreállíttassanak.«

Az izgalmakat július 17-én némileg csökkentette a bankpénztárak megnyitása. Budapest sem volt kellően tájékoztatva, az ország még kevésbé. A megdöbbenés nyugalomát lehetett érezni. Valami különös beletörődést a bizonytalanságba. A kormány ekkor még maga sem tudta, miként fogja a bankzárlatot likvidálni. Az már kétségtelenné vált, hogy *elrendelni könnyebb volt, mint megszüntetni*. Meg kellett menteni a betétállományt és meg kellett védelmezni a devizaállományt, ez látszott a legfontosabb és legsürgősebb két feladatnak. A betétfrontot csak meggyőzéssel lehetett komolyan tartani, mert a korlátozó rendelkezések érvényének hosszú fenntartása teljesen felborította volna a helyzetet. A devizavédelem viszont csak szigorú rendelkezésekkel volt keresztülvihető.

A magyar betétállomány alaposan megcsökkent még a bankzárlat előtt és bár ez a csökkenés a zárlat megszüntetése után tovább folytatódott, egyáltalán nem volt katasztrófális mértékű. Az a pénztől való menekülés, amelyet az aggódók vártak, nem következett be olyan mértékben, mint amilyen mértékben ettől tartani lehetett. Az összes érdekelt illetékes tényezők jobban féltek a szerintünk *elsietett bankzárlat* következményeitől, mint ahogyan félniök kellett. A menekülő pénz, ha csak el nem rejtőzik, ami ebben a helyzetben nem látszott valószínűnek, új pénztulajdonosokat termel. Ez történt most is: *a pénzüntézeteknél új betétesek jelentkeztek*.

Az ma már kétségtelen, hogy magyar bankzárlatot egy tulzottan ijedt légkörben elsietve rendelték el. Kétségtelen az is, hogy sokkal *inkább lett volna szükség már 1931 májusában, a Creditantalt összeomlása után szigorúbb devizakorlátozásokra és transzfertilalomra*.

Akkor semmiesetre sem jutottunk volna el a bankzárlatig, mert a belföldi betételvonásokat már igazán nem lett volna nehéz megakadályozni a bankzárlat elrendelése nélkül is, hiszen amióta hitelszervezet van és betétek vannak, *a megriadt betevők mindig beérik azzal, ha látják, hogy betéteiket visszakaphatják.* Ezt az igazságot a runok egész sorozatának története igazolja.

A bankzárlat közvetlen nyomasztó hatásának megszüntetésére elégségesnek látszott maga az a tény, hogy a bankpénztárak megnyitlak. Az a helyzet alakult ki, hogy ugyan *senki nem bízott még tulságosan, de már senkinek nem voltak tulzott aggodalmái.* Az aranypengő fikciója bizonyos vonatkozásokban kétségtelenül fokozta a megnyugvást, de tulzott jelentősége ennek a rendelkezésnek sem volt. Az állam pénzügyi helyzetét és a valutáris helyzetet természetesen nem rendezte sem a bankzárlat feloldása, sem az aranypengő bevezetése. Devizazárlatra volt szükség, ez természetes volt, olyan következmény, amelyet nem lehetett elkerülni. Az állam pénzügyi helyzete miatt a kormány sietett egy másik hibát elkövetni: *népszövetségi ellenőrzést kért.* Ha a Népszövetség akart vagy tudott volna segíteni rajtunk, akkor megokolt lett volna az ellenőrzés. De kizárólag a külföldi hitelezők megnyugtatósa miatt, fölösleges volt. Elmaradhatott volna, nem származott volna belőle semmiféle hátrány. De 1931 nyarának nyugtalan és megdöbbsent hangulatában ez is megnyugtatósnak látszott és bár külföldi hitelezőink nem voltak nyugtalanabbak a kelletténél, ez a megnyugtatósa való igyekezet mégis fontos volt. Hogy a külföldi megítélés nem volt kedvezőtlen, igazolja az a tény, hogy *a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank-nak 1931 augusztusában sikerült a párisi pénzpiacon frankkölcsönt szereznie.* Az összeg nem volt nagy, de maga a tény a legélénkebben igazolta, hogy az ország külföldi hitele nem csorbult.

A közéletben új jelszó lett divatos: a legszigorúbb takarékoskodás jelszava. Bethlen lemondott, Károlyi Gyula lett az új miniszterelnök és a kormány leszállította a közlisztviselők fizetését és leállította a miniszteri

autókat. Ebből a kis történelmi távlatból is elfogulatlanul meg kell állapítani, hogy a Károlyi-kormány az állampénzügyek és a gazdasági élet nézőpontjából jó kormány volt. Azzal, hogy *egy álló esztendeig, ameddig a hatalmat gyakorolta szinte semmit nem csinált, igen sokat segített.*

Azok a statisztikai adatok, amelyek a bankzárlatot megelőző és közvetlenül követő időkből a magyar hitelszervezettel kapcsolatban rendelkezésünkre állnak, minden tekintetben teljes mértékben igazolják azt a megállapításunkat, hogy a bankzárlat elrendelése *elsietett intézkedés* volt és sokkal inkább lett volna szükség egy korábbi devizatilalomra és transzfertilalomra, semmint a bankzárlatra.

A betétek takarékkönyvekre és folyószámlákra a Postatakarékpénztárnál 1931 márciustól 1931 június végéig még határozottan emelkedő irányzatot mutattak. Abban az időben, amikor Németországban és Ausztriában már a válság legizgalmasabb megnyilatkozásai mutatkoztak, a magyar hitelszervezet betétadatai csak csekély mértékben mutattak kedvezőtlen képet. Hogy az egyes intézetek között betétállomány tekintetében jelentősebb eltolódás következett be, az az egész hitelszervezeti élet és a magyar gazdasági élet nyugalmanak és fejlődésének megítélése nézőpontjából alig bírhat jelentőséggel, mert egyes, főleg *megokolatlanul veszélyeztetett* helyzetek megvédelmezése rendkívül könnyű feladat akkor, ha az egész szervezet egészséges.

A beszélő számok szerint 1931 március 31-én a Postatakarékpénztár gondjaira bízott idegen tőkék összege 171.732.000 pengő volt, amely szám 1931 június 30-án 176.830.000 pengőre emelkedett.

A betételvonásoknak az a mértéke viszont, amely a Credenstalt összeomlása és a németországi események hatása alatt a magyar hitelszervezetnél, mint végeredmény, 1931 március 31-től 1931 június 30-ig megmutatkozott, egyáltalán nem volt olyan arányú, hogy komolyabb aggodalomra adhatott volna okot. Az egész magyar hitelszervezet betétállománya ugyanis az előző évi zárlathoz képest 1931 március 31-én még kereken

40 milliós emelkedést mutatott és az osztrák és német válság legsúlyosabb két hónapjában, 1931 májusában és júniusában a csökkenés nem volt nagyobb 55 milliónál. A magyar hitelszervezet betétállománya ugyanis 1931 március 31-én 1957 millió volt és ez a szám 1931 június 30-ig 1902 millióra csökkent. A betételvonás mértéke tehát nem érte el még a 3%-ot sem. Igaz, hogy 1931 júliusának első felében, tehát a bankzárlatot közvetlenül megelőző két hétben a betételvonások jelentősebb mértékben folytatódtak, de ekkor sem öltöttek megközelítőleg sem olyan ijesztő méreteket, mint akár Ausztriában, akár Németországban, hiszen 1931 szeptember 1-én a magyar hitelszervezet betétállománya még mindig 1723 millió volt és ebben a számban már benne vannak azok az összegek is, amelyeket a bankzárlati korlátozások fokozatos feloldása alatt egyrészt munkabérekre és lakbérekre, másrészt épen a nyári időszakra való tekintettel, az aratás után, gabonavásárlások céljaira, már a korlátozások végleges megszüntetése előtt folyósítottak. Hozzávetőleges számítások szerint mindezek figyelembevételével *a bizalmatlansági betételvonás összege semmi esetre sem haladta meg az 5%-ot még a legsúlyosabb periódusban sem* és elfogulatlanul kell följegyezni, hogy az igazi megriadás nem a bankzárlatot megelőző időben volt, a nyugtalanságot komolyabb formában maga a bankzárlat elrendelése idézte elő.

A Magyar Nemzeti Bank 1931 júniusában jelentős kamatlábemeléssel próbált segíteni. A kamatlábat, amely 1930 május 30-ika óta változatlanul 5.5% volt 1931 június 13-án hirtelen 7%-ra emelte, majd 1931 július 24-én újabb 2%-al 9%-ra növelte és csak amikor a nyugalom visszatérésének komoly jelei már megmutakoztak, 1931 szeptember 11-én csökkentette 8%-ra.

A magyar hitelszervezet tehetsége és rugalmassága megint jelentkezett a legnehezebb időkben: amíg az államhatalom azon töprengett, hogy miként bánjon el a szellemekkel, amelyeket földidézett, amíg a pénzügyi kormány a bankzárlat korlátozásainak lebontásán töprengett, a hitelszervezet hamar magára talált és sietve

közölte, hogy *a zárlat után elhelyezett új betétek fölött teljesen szabad rendelkezési jogot biztosít a betevőknek.* Ez az elhatározás nyomban megindította a betétek visszaáramlását természetes helyükre.

Hogy a válság mmilyen mértékben támadta meg a Magyar Nemzeti Bank fedezeti állományát, arról a következő számok adnak képet:

1930 december 31-én az arany és devizafedezet együttes összege 206.4 millió volt

1931 április 30-án	173	millió
május 31-én	148.3	„
június 30-án	136.4	„
július 31-én	134.8	„
augusztus 31-én	125	„

Ezekből a számadatokból érdekesen tűnik ki, hogy a legkisebb mértékű csökkenés 1931 júliusában, tehát a bankzárlat hónapjában történt. Még ha figyelembe vesszük is, hogy 1931 július 17-én már bizonyos devizakorlátozások léptek életbe, akkor is nehéz megérteni, hogyan lehetett a legizgalmasabb és legveszélyesebb két hét alatt a fedezeti csökkenés ilyen csekély, amikor ezt megelőzőleg a nyugalom korszakában a fedezeti arány esése igen jelentékeny volt. A Magyar Nemzeti Bank akkori vezetősége nem tartott szükségesnek komolyabb védekezési és hatalmi rendelkezést akkor, amikor ~~öt hónap alatt~~ 27%-al csökkent az arany- és devizaállomány, sőt még akkor sem, amikor ez a csökkenés már 30% fölé emelkedett. Ezek az adatok ismét igazolják azt az ítéletünket, hogy *a bankzárlatra nem volt szükség, ellenben már 1931 tavaszán kellett volna egy megfelelő devizafigyelmeztetés és 1931 júniusában egy szigorú devizarendelet.*

Fokozta a gazdasági válságot, amelyet a világpolitikai és világgazdasági események fölidéztek és amelyet a bankzárlat alaposan kimélyített, *a buza árának további esése*, a mezőgazdasági válság fokozódása is. Amíg a búza ára 1931 június első hetében *15 pengő* volt, ez az ár július első hetében *14.82 pengőre* majd augusztus első hetében meredek eséssel *9.05 pengőre* zuhant, de még ezen az alacsony ponton sem állt meg,

mert 1931 szeptember első hetében már csak *8.65 pengő volt*.

A budapesti értéktőzsde már régen előre megérezte, jelezte és leszámította a bekövetkezett eseményeket, de azért az 1931 júliusi árfolyamokban a válság kimélyülése élénken kifejezésre jutott, természetesen elsősorban a piac vezető értékeiben. Amíg 1931 július 1-én a Kőszén még 424 pengő volt, a bank és tőzsdezárlatot közvetlenül megelőző napon, 1931 július 13-án ez az árfolyam 354 pengőre csökkent. A Rima kurzusa 39 után 31 volt, a Cukoriparé 83.75 után 71.50, az Izzóé 252 után 200, a Pamutiparé 40 után 33. Érdekes a tőzsdei értékelés és megítélés nézőpontjából az a tény, hogy a bankok és takarékpénztárak részvényeinek árfolyama ebben a kritikus két hétben alig változott, sőt a Leszámítoló Bank kurzusa 81-ről 83.50-re emelkedett. Ennek a tünetnek az egyszerű magyarázata az, hogy az alélt tőzsdén pénzintézeti részvényekben aránylag csekély volt a forgalom, másrészt pedig az, hogy a pénzintézetek, éppen a tőzsdei értékelés jelentőségének tudatában, ezekben a nehéz időkben gondosan őrködtek részvényeik árfolyamának egyensúlyban való tartása fölött. Ebből az időből eredt számos pénzintézetnél a kisebb-nagyobb mértékben összevásárolt *saját részvények tétele*, amelyet, hogy a törvény parancsának elegendő tegyenek, különféle számlákon szerepeltettek vagy érdekeltségi intézetek által vásároltattak.

Sommázva a bankzárlatnak a gazdasági élet minden terén megnyilatkozott következményeit, hangsúlyoznunk kell azt az álláspontunkat, hogy *ez volt a legsúlyosabb csapás, amely fennállása óta a magyar hitel-szervezetet érte*. Az állampénzügyi rendelkezések, az államháztartás egész vonalán keresztülvitt legszigorúbb takarékoskodás, a devizauralom életbeléptetése, az aranypengő fikciójának bevezetése, a gazdasági élet normális vérkeringésének helyreállítása, nem segítettek kellő mértékben az elrontott helyzeten. Nem is segíthettek, mert 1. a világpolitikai feszültség tovább tartott; 2. a világgazdasági helyzet tovább romlott, 3. a mezőgazdasági válság tovább mélyült, 4. a köztisztviselők fizetésé-

nek jelentős mértékű csökkentése és a magántisztviselők súlyosabb megadóztatása észrevehetően csökkentették a fogyasztást, 5. mert az állami beavatkozás a magángazdasági életben egyre jelentősebb mértékben fokozódott és ez a körülmény a magánvállalkozást és az egyéni kezdeményezést csaknem teljes mértékben megbénította.

A hivatalos és félhivatalos bankzárlati magyarázat a külföldi, elsősorban a németországi eseményekkel okolta meg a rendelkezés szükséges voltát, a népszövetségi szakértők, akik a kért ellenőrzés kapcsán érkeztek Budapestre, nyomban más, őszintébb és egyszerűbb magyarázattal szolgáltak: *megállapították, hogy Magyarországon gazdasági válságnak kellett bekövetkeznie, azért, mert a búza ára 1925-től 1931-ig a negyedére csökkent.* Miután pedig a búza legfőbb termelési és kiviteli cikkünk volt, ez a megdöbbentő arányú értékcsökkenés nem vezethetett máshoz, mint a legsúlyosabb helyzethez. Egy enyhén számított 22 millió métermázsás búzatermés mellett ennek a termésnek az értéke 1925-ben még 770 millió pengő volt, ez az érték 1931-ben 200 millióra csökkent. Ha tudjuk, hogy hosszúlejáratú és rövidlejáratú külföldi eladósodásunk 4100 millió koronát tett ki és ha tudjuk, hogy a hosszúlejáratú kölcsönök évi tőketörlesztése és kamatterhe 189 millió a rövidlejáratú kölcsönök kamatterhe pedig 100 millió pengő volt, akkor nem nehéz kiszámítani milyen ~~gazdasági~~ romlást idézett föl Magyarországon a világ mezőgazdaságának válsága. A nemzetközi szakértők elég nagy megértéssel és jóindulattal készítették jelentéseiket és tették meg javaslataikat, amelyeknek lényege az volt, hogy az államháztartási kiadásokat csökkenteni, a kivített pedig a lehetőségik fokozni kell, hogy költségvetés, külkereskedelmi mérleg és fizetési mérleg egyaránt egyensúlyba kerülhessen.

A gazdasági élet és ennek nyomán a hitelszervezet csak akkor ismerte föl az igazán nagyon komoly helyzetet és akkor ébredt tudatára a bankzárlat súlyos jelentőségének, amikor a hitelszervezet belső életének legfőbb korlátozásait az államhatalom már leépítette. 1931 szept-

temberében folytatódtak a pénzügyintézeteknél a betéltelvonások. A betétállomány, amely 1931 szeptember 1-én még 1723 millió volt, a hónap végéig 1672 millióra csökkent. Októberben további 70 millióval és novemberben újabb 49 millióval csökkent a pénzügyintézetek betétállománya úgy, hogy 1931 november 30-án ez a pénzügyintézeti betétállomány már csak 1553 millió volt, 404 millióval kevesebb, mint ugyanezen év március 31-én. Ez az adat pontosan igazolja ismét azt a megállapításunkat, hogy *a bankzárlat elrendelése nem veszélyt hárított el, hanem veszélyt okozott*. Természetesen nem akarjuk azt állítani, hogy bankzárlat nélkül is nem következett volna gazdasági válság, hiszen a mezőgazdaság krízise olyan világjelenség volt, amely nem maradhatott hatástalanul egy agrárországban, de valljuk, hogy *hitelügyi, pénzügyi, sőt állampénzügyi téren is jobb lett volna a helyzet, ha a bankzárlat elmaradt volna*.

ÚJ HITELSZERVEK A KONSZOLIDÁCIÓ SZOLGÁLATÁBAN

A bankzárlatot követő hetek a nagy megrázkódtatás után a normális élet helyreállítása érdekében fokozott tevékenységet követeltek az államhatalomtól és a Magyar Nemzeti Bank részéről. Ezek a rendelkezések egyrészt fokozatosan lebontották a bankzárlat tiltó és korlátozó intézkedéseit, másrészt a külfölddel való fizetési forgalom ellenőrzése és szabályozása tekintetében kiépítették a multhatatlanul szükségessé vált devizaauralmat. Mint külön érdekesség jegyzendő fel az az 1931 augusztus 15-én megjelent kormányrendelet, amely egy közérdekű hitelközvetítő intézet létesítését tette lehetővé. A rendelkezés első szakasza szerint »a pénzügyminiszter az államkincstár képviselőjében a szükségletnek megfelelő összegű üzletrészek átvételével résztvehet egy oly szövetkezet létesítésében, amelynek célja az, hogy a betéti üzletágat folytató pénzügyintézetek és ezek útján iparvállalatok részére váltóhiteleket nyújtson«.

A rendelet alapján 1931 augusztus 17-én nyomban

meg is alakult a *Magyar Szavatossági Bank*, mint korlátolt felelősségű szövetkezet, de csakhamar kiderült, hogy munkásságának csak kevés haszna és eredménye lehet és egy későbbi rendelkezés életrhívta az *Ipari Munkaszervező Intézet*-et és a *Hitelintézetek Szövetkezetét*. Ez már 1933-ban történt, amikor a magyar gazdasági élet teljesen kiheverte a bankzárlat okozta megrázkódtatásokat és amikor valóban komoly feladat jelentkezett az ipari munkaszervezés körül.

KÉT MEGBIZHATÓ ADÓS ÁLLAM VAN EURÓPÁBAN: MAGYARORSZÁG ÉS FINNORSZÁG

Rengeteg teendő volt azonban, amíg a helyzet idáig fejlődött és javult. Igen sok kérdés várt rendezésre és megoldásra. A legfontosabbak voltak a külföldiekkel szemben fennálló pénztartozások rendezése és a külföldi fizetési eszközök valamint a külföldi pénzürtékre szóló követelések bejelentése, felajánlása és beszolgáltatása.

A bejelentések nyomán kitűnt, hogy a hitelszervezetnek túlnyomórészt közvetve, érdekeltségei alapján, igen jelentékeny rövidlejáratú kötelezettségei vannak. A megindított tárgyalások arra az eredményre vezettek, hogy a külföldi hitelezők túlnyomó nagy többsége igen nagy jóindulatot tanusított a magyar adósok iránt és azóta is állandóan sikerült a külföldi hitelezőkkel megfelelő megegyezéseket létesíteni. A hosszúlejáratú külföldi kölcsönök kötvényei és záloglevelei, különösen a gazdasági világválság kimélyülése során, rendkívül alacsony árfolyamon voltak kaphatók és így, a kötvények és záloglevelek jelentékeny részének visszavásárlása folytán sikerült is hosszúlejáratú külföldi eladósodásunk mértékét erősen csökkenteni. A rövidlejáratú adósságok kérdésében az összes magyar illetékes tényezők arra az úri, az egész külföldön tetszéssel és elismeréssel fogadott álláspontra helyezkedtek, hogy *egyetlen hitelezőnk sem részesülhet előnyben a másik terhére*. Ez volt a kiindulási pont a bankzárlat után megindított tárgyalások során és ezen az elvi alapon jöttek létre az állandóan meg-

hosszabbított megegyezések, amelyek rendezték hitelezőinkkel való viszonyunkat. Az a mód, ahogyan mindenfajta kötelezettségünknek igyekeztünk a lehető legnagyobb mértékben eleget tenni, megszerezte az *adós Magyarország részére a külföld elismerését*. Azok a hitelezői egyesülések, amelyekkel a magyar megbízottak tárgyaltak, mindenkor a legnagyobb megértéssel és egyben elismeréssel voltak irántunk, *a newyorki hivatalos tényezők pedig közleményekben deklarálták, hogy két megbízható adós állam van Európában: Magyarország és Finnország.*

AZ ARANYPENGŐ

A bankzárlat nemcsak katasztrófát jelentett, hanem lényegileg az egész hitelszervezeti élet átállítását is jelentette: *ez volt a pénzügyi működés szabadságának alkonya*. Azzal a rendelkezéssel, amellyel az államhatalom három napra bezáratta a bankpénztárakat, az addig gyakorolt *ellenőrzés* helyett, átvette a *gyámságot* a hitelszervezet fölött. Hogy a kirendelt legfőbb gyám, a Magyar Nemzeti Bank, csak megértéssel és hozzáértéssel élt jogaival, az külön és kivételes szerencséje volt a magyar hitelszervezetnek, amely épen a rendkívüli helyzetnek és magatartásnak köszönheti, hogy az 1931-iki megpróbáltatásokat el tudta viselni, sőt el tudta viselni még a későbbi súlyos nehézségeket is.

A bankzárlat után a kormányzat és a Magyar Nemzeti Bank rendelkezéseinek hosszú sora igyekezett segíteni a nehézzé vált helyzeten. Ennek az időszaknak egyik kétségtelenül legérdekesebb alkotása az *aranypengő* volt. Az aranypengő 1931 augusztus 15-én született és gyakorlati alkalmazására még életének kilencedik évében sem került sor. Nehéz volna megállapítani, hogy volt-e szükség erre a fikcióra, hogy nélküle mi lett volna az úgynevezett bizalommal, a gazdaságtörténetírás nézőpontjából azonban mindenestre kötelező és érdekes a följegyzése annak a rendelkezésnek, amely az aranypengőt szülte.

A rendelet címe: A m. kir. minisztérium 4560/1931 M. E. számú rendelete a pengő értékre szóló pénzköveteléseknek aranypengőben való meghatározása tárgyában.

A rendelet szerint a váltón, kereskedelmi utalványon, közraktári jegyen, csekken, folyószámlán, takarékbetéti könyvön és általában kereskedelmi ügyleten vagy más magánjogi címen alapuló, a rendelet életbelépése előtt pengőértékben meghatározott pénzköveteléseket, a rendelet életbelépésétől kezdve — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni. Ugyanez a rendelkezés vonatkozik a pénzügyintézetknél betétikönyvre, folyószámlára, vagy csekkszámlára, a rendelet életbelépése után teljesített befizetéseken alapuló követelésekre is.

A rendelet életbelépése előtt kivetett, vagy esedékessé vált, de még be nem fizetett közszolgáltatásokat — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározott közszolgáltatásoknak kell tekinteni.

A rendelet életbelépése után a közszolgáltatásokat az aranypengő értékének alapulvétele mellett, aranypengőben kell megállapítani. Ugyanez vonatkozik a közszolgálati alkalmazottak, nyugdíjasok, özvegyek és árvák pengőértékben megállapított illetményeire és ellátási díjaira is.

A jelzálogos követelések pengőösszege is aranypengőnek tekinten-

dő és a rendelet életbelépése után a telekkönyvi bejegyzéseket aranypengőben kell feltüntetni.

A rendelet szerint *aranypengőn 0.263315789 gramm finomaranyat kell érteni*, amelynek egyenértékét a pengőérték törvényes fizetési eszközeiben kell megfizetni. Mindaddig, míg a fizetendő egyenérték finom kilogrammonként 3760 pengőt meghalad, de 3840 pengőt nem ér el, egy aranypengő fejében egy pengőt kell törvényes fizetési eszközökben fizetni.

»Egyelőre a tartozások teljesítésében, ideértve a közszolgáltatásokat is — állapította meg a rendelet — egy aranypengőt egy pengővel kell számítani; a pénzügyminiszter rendelettel állapítja meg azt a napot, amelytől kezdve ez a szabály hatályát veszti. A pénzügyminiszter ezt az időpontot a jelen rendelet életbeléptetésétől számított tizennégy napnál távolabb eső napra nem teheti. Azután az aranypengőnek a pengőérték fizetési eszközeiben kifejezett azt az egyenértékét, amely a fizetések teljesítésében irányadó, a Magyar Nemzeti Bank állapítja meg.«

A rendelet szerint a Magyar Nemzeti Bank az aranypengő egyenértékét *»naponta«* állapítja meg és teszi közzé a Budapesti Közlönyben a hozzátétel napjára szóló érvénnyel. Azokra a napokra, amelyeken a Budapesti Közlöny nem jelenik meg, a közvetlenül megelőzően közzétett egyenérték az irányadó. Az egyenérték megállapítása a közzététel napját megelőző héten (hétfőtől szombatig) *a londoni aranypiacon jegyzett legmagasabb és legalacsonyabb aranyár átlaga alapján tör-*

ténik, amely átlagárat a londoni kifizetésnek a Magyar Nemzeti Bank által a közzététel napját megelőzően utoljára közzétett záróárfolyamai átlagán kell pengőre átszámítani.

Ez a rendelet augusztus 15-én jelent meg a hivatalos lapban és még aznap életbe lépett.

Két héttel később némileg módosítások történtek a rendeleten, ezek azonban a lényegét nem érintették.

A krónika teljességéhez tartozik, hogy 1931 augusztusától egészen 1939 végéig, amikor ezek a megállapítások íródtak, *az aranypengő frontján semmiféle változás nem történt*. Az elgondolás megmaradt eredeti mivoltában, értékében és jelentőségében. Ismételjük: nem lehet megállapítani, hogy multhatatlanul szükség volt-e rá a pénzügyi bizalom helyreállítása érdekében, de talán érdeműl lehet följegyezni, hogy semmiesetre sem ártott.

KÜLFÖLDI KÖVETELÉSEK KÜLFÖLDI TARTOZÁSOK

A bankzárlat ténye már magával hozta két pénzügyileg rendkívül fontos körülmény pontos tisztázását: először, külföldi tartozásaink összegszerű megállapítását, másodsor külföldi követeléseink bejelentését és rendelkezésre bocsátását. Ebben a tekintetben sem késnek természetesen a rendelkezések. Hangsúlyoznunk kell, hogy *már 1931 májusában föltétlenül szükség lett volna megfelelő devizakorlátozásokra, de különösen hangsúlyoztatnunk kell azt a felfogásunkat, hogy mindenféle külföldi adósság transzferálást már a bankzárlattal egyidejűleg meg kellett volna tiltani*. 1931 július 14-én kezdődött a bankzárlat, de a külfölddel való fizetési forgalom ellenőrzéséről és szabályozásáról szóló első kormányintézkedés csak 1931 augusztus 8-án jelent meg. Ez a rendelet így hangzott:

»A Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül tilos: a) pengőnek külföldre kínálása (kiajánlása) vagy külföldre átutalása, b) akár pengő-

értékre, akár külföldi értékre szóló hitel igénybevétele, külföldön lakó személytől, vagy külföldi cégtől, továbbá fly hitel nyújtása vagy meghosszabbítása külföldön lakó személy vagy külföldi cég részére, c) pengő befizetése, jóváírása vagy átutalása külföldön lakó személy vagy külföldi cég javára (kivéve a külföldi értékre szóló értékpapírok lejárt kamatát vagy osztalékát).«

Megtiltotta a rendelet belföldi vagy külföldi pénz kivitelét, továbbá mindenféle pengőértékre vagy külföldi értékre szóló bármilyen pénzhelyettesítő eszköz kivitelét is. Nem volt szabad kivinni vert, vagy veretlen, *fel nem dolgozott aranyat, ezüstöt és platinát*. Az utazási és kisebb határszéli forgalomban *300 pengő értékig lehetett kivinni* pénzt vagy pénzhelyettesítő eszközt a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül.

A rendelet kimondta, hogy további intézkedésig a külföldi fizető eszközök, valuták, és devizák, *tőzsdei forgalma szünetel*. Azokban az esetekben, amikor a fennálló jogszabályok vagy ügyletek rendelkezései szerint a budapesti tőzsde deviza és valuta értékei lettek volna irányadók, a Magyar Nemzeti Bank hivatalos árjegyzékei váltak irányadókká.

A valutavisszaéléseket ez az első rendelet még rendkívül enyhén bírálta el. A súlyosabb beszámítás alá eső cselekményektől eltekintve, a tilalmak vagy korlátozások megszegé-

sél *kihágásnak* minősítette és a büntetés maximumát *két hónapig terjedhető elzárásban és 8000 pengőig terjedhető pénzbüntetésben állapította meg* és az eljárást a *járásbíróság* hatáskörébe utalta.

1931 augusztus 30-án jelent meg a kormányrendelet a külföldiekkel szemben fennálló pénztartozások kötelező bejelentéséről. A rendelet szerint a belföldi adósok kötelesek az 1931 évi augusztus hó 31 napján külföldi hitelezővel szemben fennálló, bármilyen jogcímen alapuló pénztartozásaikat az 1931 évi szeptember 10 napjáig bezárólag bejelenteni, tekintet nélkül arra, hogy a tartozás pengő értékben vagy külföldi értékben van meghatározva, illetőleg, hogy azt pengőértékben, vagy külföldi értékben kell teljesíteni, továbbá tekintet nélkül a teljesítés helyére és a lejárat időpontjára. A rendelet szerint belföldi adósoknak az állandóan Magyarországon lakó vagy Magyarországon székhellyel bíró adósok tekintendők, ideértve a vármegyéket, a városokat, a községeket és más közjogi jogi személyeket is.

Nem volt köteles tartozásait bejelenteni az az adós, akinek tartozásai az *5000 pengőt meg nem haladják*. A külföldi értékben meghatározott tartozásoknak a bejelentési kötelezettség megállapítása céljából szükséges átszámítására a rendelet feltüntette az egyes külföldi valuták árfolyamát. E feltüntetés szerint az angol font árfolyama 27.80, a dolláré 5.73 és a svájci franké 1.11 volt.

A bejelentési kötelezettség elmulasztását a rendelet *kihágásnak* minősítette és pénzbüntetéssel sújtotta. A pénzbüntetés maximumát a rendelet *8000 pengőben* állapította meg.

1931 szeptember 19-én jelent meg a kormányrendelet a külföldi fizetési eszközök és értékpapírok valamint a külföldi pénzürtékre szóló követelések kötelező bejelentéséről. A rendelkezés szerint az állandóan Ma-

gyarországon lakó természetes személyek és a Magyarországon székhellyel bíró jogi személyek kötelesek voltak 1931 szeptember 30-ig bejelenteni: *a tulajdonukban levő külföldi fizetési eszközöket*, a külföldi államok által kibocsátott államadósági címleteiket, valamint külföldi személyek által kibocsátott részvényeiket, zálogleveleiket, kötvényeiket és ezek szelvényeit, végül általában külföldi pénzürtékre szóló követeléseiket. Nem kellett bejelenteni a külföldi váltópénzt, a 200 pengő értéket meg nem haladó külföldi fizetési eszközt és az 1000 pengő értéket meg nem haladó külföldi értékpapírt. A bejelentési kötelezettség alá eső külföldi fizetési eszközt, külföldi pénzürtékre szóló követelést, vagy értékpapírt a Magyar Nemzeti Bank felhívására a pengőre átszámított ellenérték fejében rendelkezésre kellett bocsátani.

Érdekes és külön kiemelésre érdemes rendelkezés volt, hogy a bejelentett értékek mentesek lehettek a rendelkezésre bocsátási kötelezettség alól, ha a bejelentő fél kimutatta, hogy azokra valamely kötelezettségének teljesítése céljából vagy egyéb oly célból van szüksége, amelynek kielégítése közgazdaságilag indokolt. Abban a kérdésben, hogy ily mentességnek van-e helye, a Magyar Nemzeti Bank dönt. A Magyar Nemzeti Bank döntése ellen felszólalásnak volt helye. A rendelet szerint a felszólalás tárgyában háromtagú bizottság dönt, amelynek egyik

tagját a Magyar Nemzeti Bank, másik két tagját pedig a pénzügyminiszter jelöli ki. A pénzügyminiszter által kijelölendő egyik tagot a gazdasági érdekképviseltek köréből kell kinevezni. A bizottság szótöbbséggel határoz.

Jellemző adalék e korszak szelleméhez és történetéhez, hogy *ez a bizottság nem alakult meg* és működésére nem volt szükség.

Ugyancsak külön följegyzésre érdemes rendelkezés volt, hogy: ha a fél a bejelentési kötelezettség alá eső külföldi fizetési eszközöknek és követeléseknek a rendelkezésre bocsátási kötelezettség alól mentes összeg felül eső részéből annak felét az államkincstárnak az eredeti pénznemben évi 5% *kamat mellett három évre kölcsönképen átengedi*, a rendelkezésre bocsátási kötelezettség alól a másik felerésze mentesül és erről a felerészről szabadon rendelkezhetik, azonban a belföldön levő külföldi fizetési eszközöket belföldön csak magának a Magyar Nemzeti Banknak vagy az általa megbízott pénzügyintézeteknek adhatja el, külföldre pedig a Magyar Nemzeti Banktól kérendő engedéllyel viheti ki, *amely kérelem teljesítését a Bank nem tagadhatja meg.*

Ezzel a joggal, különösen az első időben, igen sokan éltek, bár az így mentesített összeg végeredményben nem volt nagy. Hiteles adatok nem állnak rendelkezésünkre, csak hozzávetőleges becslések alapján tudjuk följegyezni, hogy a fölajánlott felerész 2 millió svájci frank érték körül mozgott. Egy másik különleges forrásból eredő becslés ezt az összeget 3 millió svájci frankra teszi. Az érdekes kérdésben sem a Magyar Nemzeti Bank nem tett közlést, sem a pénzügyminiszter nem adott tájékoztatást, amikor a kölcsönszolgálat ellátásainak módozatait megállapította.

Fontos kérdés volt a bejelentések kezelése. A rendelet kimondta, hogy *a bejelentéseket bizalmasan kell kezelni*, bírói eljárás céljára azonban azokat a bíróság megkeresésére közölni kell. A bejelentésben foglalt adatok alapján a külföldi fizetési eszközök forgalmát kor-

látozó jogszabályokba ütköző bűncselekmények miatt bűnvádi eljárásnak nincs helye. *A bejelentések tartalma adótárgyak nyomozására, adóalap megállapítására és adó kivetésére nem használható föl.*

Ennek a rendeletnek a megszegését is csak kihágásnak minősítette a kormány és a büntetés maximumát két havi elzárásban és 8000 pengős pénzbüntetésben állapította meg.

AZ ORSZÁGOS HITELÜGYI TANÁCS

A külföldi adósságok bejelentéséről szóló rendelkezés természetesen elsősorban a pénzügyintézeteket és érdekeltségeiket érintette. A külföldi követelések bejelentésére vonatkozó kormányrendelet pedig a hitelszervezet ügyfeleit, így a bankoknak és takarékpénztáraknak a két rendelkezés végrehajtása elég sok munkát adott anélkül, hogy működésüket és üzleti tevékenységüket nagyobb mértékben befolyásolta volna. Eltekintve attól természetesen, hogy a valuta és devizaforgalom erős korlátozása ennek a fontos üzletágnak hasznát a minimumra mérsékelte.

Komolyabban és súlyosabban érintette a hitelszervezetet az a kormányrendelet, amely 1931 október 11-én jelent meg »egyes hitelügyi kérdéseknek szabályozása tárgyában« és amely az Országos Hitelügyi Tanács megalkotása ügyében rendelkezett. A kormányrendelet a hitelélet rendjének megóvásában való közreműködésre hívta életre az Országos Hitelügyi Tanácsot, amelynek tagjai a rendelet értelmében a következők lettek: a m. kir. minisztériumtól kinevezett hitelügyi szakember, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, a Pénzügyintézeti Központ elnöke, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE) két kiküldötte, az Országos Mezőgazdasági Kamara és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara egy-egy kiküldötte. A tanács elnökét és elnökhelyettesét a tanács tagjai közül a m. kir. minisztérium nevezi ki. Az Országos Hitelügyi Tanács működése az 1932. év július hó 30-ik napjáig tartott volna az első rendelet

intézkedése szerint, törvényes hatáskörében tett rendelkezéseinek hatálya azonban ezen az időponton túl is fennmaradhatott.

Az Országos Hitelügyi Tanács megalakításával egyidejűleg intézkedett a kormány a bírói úton érvényesíthető legmagasabb kamatról, amelyet 1931 október 17-én évi 8%-ban állapított meg, abban az esetben pedig, ha az adós késedelmi kamat helyett kártérítéssel tartozik a hitelezőnek, a bírói úton érvényesíthető legmagasabb kamatot, csak a tőkének évi 12%-ra maximálta.

A rendelet felhatalmazta az Országos Hitelügyi Tanácsot, hogy a közgazdasági és pénzügyi viszonyok változása esetén, a legmagasabb kamatot ettől a rendelkezéstől eltérően állapíthassa meg, Az Országos Hitelügyi Tanács által megállapítható legmagasabb mérték nem lehetett több, mint a Magyar Nemzeti Bank mindenkori váltóleszámitolási kamatlábának *másfélszerese*.

A hitelszervezeti élet menetére fontos rendelkezés volt, hogy a Tanács a bírói úton érvényesíthető kamat legmagasabb értékét a pénzintézetek egyes csoportjaira mint az ügyletek különböző fajaira, külön-külön eltérően állapíthatta meg és a megállapított mértéket a viszonyok változásához képest később is módosíthatta.

Ezt a rendelkezést szeretnők *»tetszésjog a kamatmegállapításban«* címmel illetni. Föl kell jegyeznünk a történeti hűség kedvéért, hogy az Országos Hitelügyi Tanács egész működése során mindenkor híven szolgálta a nemzet egyetemes érdekét, amiből önként adódik, hogy egyformán szem előtt tartotta az adósok és a hitelszervezet érdekeit. Ezt annál is inkább tehette, mert nemcsak arra kapott felhatalmazást, hogy a tartozások után fizetett kamatmaximumot állapítsa meg kategóriák szerint, hanem arra is, hogy a pénzintézeteknél elhelyezett takarékpénztári és folyószámlák kamatának megállapítására is rendelkezéseket tehesen.

A hitelszervezeti életbe mélyebb beenyúlást engedélyezett a kormány az Országos Hitelügyi Tanácsnak, a következő rendelkezéssel: ha a pénzintézet a bírói úton érvényesíthető kamat legmagasabb mértéke tekintetében

megállapított korlátozásokat vagy az Országos Hitelügyi Tanácsnak a betétek kamatlábai-ra vonatkozó rendelkezéseit ismételten megszegte, az Országos Hitelügyi Tanács elrendelheti, hogy a Pénzügyintézet a pénzügyintézet ügyvitelét és ügykezelését kiküldöttje útján vegye megfigyelés alá. Ha a Pénzügyintézet azt állapítja meg, hogy az illető pénzügyintézet vagyoni helyzete és jövedelmezőségi viszonyai olyanok, hogy működése fenn nem tartható, a Pénzügyintézet Központ erről az Országos Hitelügyi Tanácsnak megokolt jelentést tesz; az Országos Hitelügyi Tanács a Pénzügyintézet Központ javaslatára elrendelheti a pénzügyintézet kényszerfelszámolására vonatkozó eljárás megindítását. A pénzügyintézet ez eljárás alól csak akkor mentesül, ha más pénzügyintézetel egyesül, vagy a Pénzügyintézet Központ közbejöttével önkéntes felszámolását elhatározza. Ha az Országos Hitelügyi Tanács a pénzügyintézet kényszerfelszámolására vonatkozó eljárás megindítását elrendeli, indokolt határozatát további eljárás végett haladéktalanul a cégügyekben eljáró bírósághoz juttatja, amely a pénzügyintézet ellen csőd elrendelésére illetékes lenne. Az Országos Hitelügyi Tanácsnak ez a határozata ugyanolyan joghatállyal bír, mint a csődbíróságnak a kényszerfelszámolási eljárás megindítása tárgyában hozott jogerős határozata.

Az Országos Hitelügyi Tanács tehát igen hatalmas és fontos szerv lett, döntő tényező a hiteléletben. Nem volt névleges és fölösleges »intézmény« és a rábízott feladatokat mindig híven teljesítette. Híven és elfogultság nélkül. A legnehezebb időkben csakúgy, mint akkor, amikor a kamatmérték megállapítása már nem tartozott a súlyosabb problémák közé.

Az Országos Hitelügyi Tanács határozataiban megállapított maximális kamatok 1931 november 19-től 1935 szeptember 1-ig a következők voltak:

A rendelet száma:		6070/1931. M. E.	450/1932. M. E.	2230/1932. M. E.	3640/1932. M. E.	5590/1932. M. E.	10554/1933. M. E.	8-00/1935. M. E.	
A hatálybalépés időpontja:		1931. nov. 19.	1932. január 25.	1932. április 23.	1932. június 5.	1932. október 24.	1934. január 1.	1935. szept. 1.	
		0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	
Bírói úton érvényesíthető legmagasabb kamat: Általában		12*	11	9 ¹ / ₂	8 ¹ / ₂	8	8	7 ¹ / ₂	
(1) A P. K. I. kúriájába tartozó pénzüintézetek kölcsönkövetései után		11 ¹ / ₂	10 ¹ / ₂	9	8	7 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	7	
(2) Pénzüintézetek egymás közötti váltóleszámitolási ügyletei után ha a vállól: 1. a P. K. I. kúriájába tartozó pénzüintézet számitolja le		9 ¹ / ₂	8 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	6	5 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂	4 ⁷ / ₁₀	
2. a P. K. II. vagy III. kúriájába tartozó, vagy a P. K. kötelekébe nem tartozó pénzüintézet, vagy bankkéig számitolja le		10	9	8	6 ¹ / ₂	6	5 ⁷ / ₁₀	5 ¹ / ₅	
3. az O. K. H. a tagjai sorába tartozó szövetkezetnek számitolja le		10 ¹ / ₂	9 ¹ / ₂	8 ¹ / ₂	7	6 ¹ / ₂	6 ¹ / ₅	5 ⁷ / ₁₀	
Betétkönyvre, folyószámlára elhelyezett betétek kamatának felső határa: (1) A P. K. I. kúriájába tartozó pénzüintézetek budapesti főtelepeinél és budapesti fiókpenztárainál: 1. 3 óra kötött betéteknél		6 ¹ / ₂ 5 ³ / ₄	6 ¹ / ₄ 5 ¹ / ₄	5 ¹ / ₂ 4 ³ / ₄	5 4 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 3 ³ / ₄	4 3 ¹ / ₄	3 ¹ / ₂ 2 ³ / ₄	3 ¹ / ₂ 2 ³ / ₄
2. egyébként		7 ³ / ₄ 7	7 ¹ / ₄ 6 ³ / ₄	6 ³ / ₄ 6 ¹ / ₄	6 5 ¹ / ₄	5 ¹ / ₂ 4 ³ / ₄	5 4 ¹ / ₄	4 3 ¹ / ₄	
(2) A P. K. I. kúriájába tartozó pénzüintézetek vidéki fiókjainál: 1. 3 óra kötött betéteknél		7 ³ / ₄ 7	7 ¹ / ₄ 6 ³ / ₄	6 ³ / ₄ 6 ¹ / ₄	6 5 ¹ / ₄	5 ¹ / ₂ 4 ³ / ₄	5 4 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 3 ³ / ₄	
2. egyébként		7 ³ / ₄ 7	7 ¹ / ₄ 6 ³ / ₄	6 ³ / ₄ 6 ¹ / ₄	6 5 ¹ / ₄	5 ¹ / ₂ 4 ³ / ₄	5 4 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 3 ³ / ₄	
(3) A P. K. II. és III. kúriájába tartozó, vagy a P. K. kötelekébe nem tartozó pénzüintézeteknél: 1. 3 óra kötött betéteknél		7 ³ / ₄ 7	7 ¹ / ₄ 6 ³ / ₄	6 ³ / ₄ 6 ¹ / ₄	6 5 ¹ / ₄	5 ¹ / ₂ 4 ³ / ₄	5 4 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 3 ³ / ₄	
2. egyébként		7 ³ / ₄ 7	7 ¹ / ₄ 6 ³ / ₄	6 ³ / ₄ 6 ¹ / ₄	6 5 ¹ / ₄	5 ¹ / ₂ 4 ³ / ₄	5 4 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 3 ³ / ₄	

*) Hatályban van 1931. október 17. óta, az 5.610/1931 M. E. számú rendelet 6. 8-a szerint (51. oldal).

Azt a rendelkezést, hogy a legmagasabb kamat nem lehet több, mint a Magyar Nemzeti Bank váltóleszámitolási kamatlábának másfélszerese, egy 1932 január 10-én megjelent kormányrendelet akként módosította, hogy ez a rendelkezés csak akkor érvényes, ha a kamatláb 8% vagy annál magasabb.

HITELSZERVEZETI ÉLET A KORMÁNYRENDELETEK KORLÁTAI KÖZÖTT

A bankzárlat után, a devizaforgalom életbeléptetése és a külfölddel való értékforgalom korlátozása következtében még igen sok hatalmi intézkedés került sorra, mert rengeteg új helyzet és kérdés adódott. A bankzárlat ugyan az egész magyar gazdasági életben rendkívül nehéz helyzetet teremtett, de kétségtelen, hogy ezt *a rendelkezést legnagyobb mértékben mégis a hitelszervezet szenvedte meg.* A bankzárlat megfosztotta a hitelszervezetet a devizaüzlettől és igen hosszú átmeneti időre megfosztotta a tőzsdei üzlettől is. Magánforgalom ugyan csakhamar kifejlődött, de az államhatalom minden erejével igyekezett ezt a magánforgalmat letörni, mert tulzásai folytán hamis helyzet és hamis kép kialakulásától félt. Ezt célozta az 1931 december 6-án megjelent kormányrendelet »az értékpapirosok árfolyamának közzététele tárgyában«. A rendelet szerint:

»Tekintve azt, hogy az értékpapirosok tőzsdei forgalmának szünetelési ideje alatt a magánforgalomban előforduló ellenőrizhetetlen árak az értékpapirosok valóságos értékét nem juttatják helyesen és megbízhatóan kifejezésre és ennél fogva a közönség megtévesztésére alkalmasak, a közönség érdekeinek megóvása végett a m. kir. minisztérium a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról szóló 1931. XXVI. t.-c. 2. §-ában foglalt felha-

talmazás alapján a következőket rendeli:

Az alatt az idő alatt, amíg a budapesti áru- és értéktőzsdén az értékpapírforgalom és ennél fogva az értékpapír árfolyamok hivatalos jegyzése szünetel, tilos közzétenni olyan árat vagy egyéb értékelést, amely tőzsdei forgalom ideje alatt tőzsdei jegyzés tárgyául szolgáló értékpapírosra vonatkozik; nem esik e tilalom alá külföldi tőzsde hivatalos árfolyamjegyzékének közzététele.

Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, e tilalom megszegése kihágás és két hónapig terjedhető elzárással büntetendő.

A hivatalos értéktőzsdei forgalom szünetelése 1931 július 14-től 1932 április 27-ig tartott. Ekkor megnyitott a hivatalos forgalom egyes állampapírokra és nyilvános kölcsönökre vonatkozólag, majd 1932 szeptember 20-ától 18-részvényben is hivatalos forgalom és árfolyamjegyzés kezdődött. A forgalom azután fokról-fokra lágabb lett, sokszor fölmerült a hitelszervezeti részvények hivatalos jegyzésének terve is, ezt azonban mindannyiszor elejtették. Ez a korlátozás elvesztette időszerezését és célszerűségét, mert az 1931 december 6-i kormányrendelet szigorú tilalma feledésbe merült és a pénzügyi részvények magánforgalmi árfolyamai, ha volt ezekben a részvényekben magánforgalom, nyilvánosságra kerültek.

Azt a bizonytalanságot, amely a különböző kormányrendeletek és az adott lehetőségek folytán a hitelszervezet és érdekeltségeinek külföldi tartozásai körül támadt, csak 1931 december végén tisztázta az államhatalom. December 23-án jelent meg ugyanis a kormányrendelet *»a külfölddel szemben fennálló egyes tartozásoknak pengőértékben való befizetése tárgyában«*. Ez volt az a rendelet, amely alaposan megkésett, ame-

lyet a bankzárlat elrendelésével egyidejűleg kellett volna közzétenni vagy pedig a bankzárlat mellőzésével élelbeléptetni. A rendelet egy évre, 1932 december 23-áig szüntette meg a transzferálást. Azóta ezt a rendeletet minden évben meghosszabbították és ez a meghosszabbítás még mindig állandóan érvényben van. A rendelkezés első szakasza szerint: hatályának tartama alatt — anélkül azonban, hogy ez a hitelező bármely jogát a rendelet hatályának megszűntén túl érintené — államadóssági kötvények és záloglevelek, valamint akár az állam, akár mások által kibocsátott kötvények alapján, továbbá a magyar állam által kibocsátott kincstári váltók és kincstári jegyek után járó kamatok alapján esedékes összegeket *tilos a hitelező kezéhez megfizetni*. Az adós a fizetendő összegek ellenértékét lejáratkor pengőben köteles a Magyar Nemzeti Banknál letenni és az ellen az adós ellen, aki az ellenértéket pengőben leteszi, a rendelet hatályának tartama alatt a tartozás miatt bírói eljárást indítani nem lehet. Megtiltotta a rendelet államadóssági kötvények, záloglevelek vagy más kötvények soronkívüli felmondását vagy kisorsolását.

A Magyar Nemzeti Bank a pengőben befizetett összegeket, külön alápként, mint *Külföldi Hitelezők Alapját* kezelte.

A Külföldi Hitelezők Alapja három éven át működött a Magyar Nemzeti Bank irányítása mellett és ellenőrzése alatt. 1935 februárjában egy kormányrendelet a *Külföldi Hitelek Pénztárának* létesítésére utasította a Magyar Nemzeti Bankot. A Pénztár rendelkezése az volt, hogy átvegye és kezelje azokat az összegeket, amelyeket a belöldi adósok befizetni voltak kötelesek. A Nemzeti Bank a nála előzőleg befizetett pengőösszegeket és azok kamatait is a Pénztárhoz utalta át. Addig is, amíg a Pénztárban pengőben befizetett összegek külföldi fizetési eszközökre átváltása lehetővé válik, a Pénztár a befizetett összegek gyümölcsötletéséről befektetés útján köteles gondoskodni. Ez a befektetés azonban csak olyan lehet, hogy az összegek azonnal rendelkezésre állhassanak, míhelyt a transzferálás lehető-

sége beáll. A Pénztár készpénzkészletét a Magyar Nemzeti Banknál nyitandó nem kamatozó számlán volt köteles tartani.

A hitelszervezeti élet általában a legszigorúbb ellenőrzés alá került, tevékenysége a tilalmak útvesztőjében erősen lemorzsolódott, kereseti lehetőségei megnehezültek. A külföldi adósságok ügyében a már ismertetett rendelkezéseken kívül még egy szerv létesült: A *Külföldi Hitelek Országos Bizottsága*. Ez folytatta a hitelrögzítő tárgyalásokat a külföldi hitelezők megbízottjaival és ez hozta létre évről-évre a megegyezéseket, majd a legutóbbi megegyezést is, amely már nem egy, hanem három évre szólt és máig is érvényben van.

JELENTÉSTÉTELI KÖTELEZETTSÉG MINDEN HÓNAP 10-IG

A hitelszervezetnek legfőbb célkitűzése természetesen a külföldi adósságok állandó csökkentése, lehetőleg teljes megszüntetése volt. Ez a törekvés lelkes támogatásra talált az államhatalom és a Magyar Nemzeti Bank részéről és őszinte és jóindulatú megértésre a külföldi hitelezők részéről. Ezért is járt, bár lassú, de biztos eredménnyel. Azok a pénzüzetek, amelyeknek érdekeltségei kevesebb külföldi hitelt vettek igénybe, már 1934-ben jelenthették, hogy külföldi tartozásaik megszűntek, a nagyobb mértékben érdekelt pénzüzeteknél pedig évről-évre csökkent ez a tétel és ez a csökkentés még most is kedvező folyamatban van. Az a súlyos teher, amely 1931-ben a magyar hitelszervezetre ránehezedett és a nagyszerű épületet csaknem összeroppanással fenyegette, ma már úgyszólván megszűnt, vagy legalább is nem jelent komolyabb gondokat.

A végzett munka igen jelentős volt, az elért eredményt a jelen és a jövő nézőpontjából nem is lehet eléggé felbecsülni. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy *a mezőgazdasági világválság legsúlyosabb következményeit is a hitelszervezetnek kellett viselnie*. Lassú, szívós és céltudatos munka eredménye volt ez a teljes magáhoztérés a magyar hitelszervezet életében és annál

megbecsülendőbb és inkább értékelendő, mert a helyzet nem volt könnyű: a pénzügyi kormányknak igen nagy szüksége volt a részvénytársaságok, elsősorban a pénzintézetek áldozatkészségére. És amíg a hitelszervezet minden vonalon teljesítette kötelességét, a demagógia igyekezett fokozni a tőkeellenes gyűlölködést. És rendelet követett rendeletet és intézkedés követett intézkedést, de a pénzintézeti front állt szilárdan és teljesítette a maga kötelességét.

Voltak olyan rendelkezések, amelyek a legélesebben belenyúltak a hitelszervezet belső életébe. A legfeltűnőbb ilyen kezdeti rendelkezés volt az az 1932 június 12-én megjelent kormányrendelet, amely *a pénzintézeteket havi kimutatások készítésére kötelezte*. E rendelkezés szerint a pénzintézetek kötelesek voltak minden hó elején az előző hónap utolsó üzletnapján fennállott vagyoni helyzetüket feltüntető vagyoni kimutatást legkésőbb a hónap 10-ig a Magyar Nemzeti Banknak és a Pénzintézeti Központnak megküldeni. Ez a rendelet kötelezte a pénzintézeteket, hogy vagyoni helyzetükről, ügyletmenetükről, valamint egyes ügyleteikről is a Magyar Nemzeti Banknak minden általa kívánt felvilágosítást megadjanak. Felhatalmazta a rendelet a Magyar Nemzeti Bankot, hogy a szükséges tájékozódás végett a könyvelés alapjául szolgáló okmányokra is kiterjedő könyvvizsgálatot tarthat. Ezek az adatok azonban csupán a Magyar Nemzeti Bank, illetőleg a Pénzintézeti Központ elnökének, vezérigazgatójának és illetékes legfőbb tisztviselőjének rendelkezésére voltak bocsáthatók és nem vol-

lak a Magyar Nemzeti Bank főtanácsa és a Pénzügyintézet Központ igazgatósága elé terjeszthetők. A rendelet az érdekelteket titoktartásra kötelezte és a tanúságtétel megtagadására fölhatalmazta.

Amikor ez a rendelet megjelent, rendkívül izgalommal kellett pénzügyintézeti körökben, nem annyira a ténye, mint inkább az *irányzata* miatt. A hitelszervezet mindenképen a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyintézet Központ irányítása és ellenőrzése alatt állt a legtöbb tekintetben és mert a hitelszervezeti életben azt tapasztalták, hogy a Magyar Nemzeti Bank részéről minden vonatkozásban a legteljesebb hozzáértés és megértés nyilvánul meg, a tényleges helyzet nem okozott kényelmellenséget. A rendelkezés tendenciája azonban erősen nyugtalanította a hitelszervezeti életet, amely a magától tisztá multjával, nemes hagyományaival, közérdekű célkitűzéseivel több megértést várhatott, több méltánylást követelhetett és több támogatást remélhetett. Különösen az államhatalom részéről, amely az állami pénzügyek szanálásának korszakában mindenkor a legnagyobb hitelszervezeti áldozatkészséggel találkozott.

A pénzügyintézet havi kimutatásaira vonatkozó rendelkezés 1932 augusztusában lépett életbe. A kimutató több és részletesebb adatot követelt, mint amennyit a megszokott hitelszervezeti mérlegek nyújtani szoktak. Valóban teljes mértékben tájékoztatni kellett a Magyar Nemzeti Bankot a pénzügyintézet életének legkisebb részletéről is. Olyan adatszolgáltatást kívánt a pénzügyminiszteri rendelet hónapról-hónapra, aminő kétszer egy esztendőben is elégséges lett volna, hiszen köztudomású, hogy különösen egy szanálási korszakban semmiféle hitelszervezeti élete és működése nem szolgál olyan érdekességekkel és eseményekkel, amelyeket hónapról-hónapra kell jelenteni.

ÚJ MÉRLEGGÉSZÍTÉSI LEHETŐSÉGEK, NYERESÉGEK OSZTALÉK NÉLKÜL, IGAZGATÓSÁGI TAGOK JUTALÉK NÉLKÜL

Fontosabbnak látszott az a kormányrendelet, amely a mérlegkészítést szabályozta és az az intézkedés, amely az üzleteredmény hova fordítása terén tett könnyítéseket a regenerálódás érdekében. Valóban szükség volt rá, hogy a bankzárlat után a helyzettel számoló rendelkezések tegyék lehetővé a hitelszervezeti tartalékok fokozottabb mértékű gyűjtését és a veszteségek jelentősebb leírását. A legfontosabb rendelkezés az volt, hogy az egész elért nyereséget lehetett tartalékolni vagy nagyrésztében az új üzletévre átvinni, *osztalék fizetése nélkül*. A hitelszervezet egy jelentékeny része ugyanis 1932-től kezdve egészen a legutóbbi időpontig vagy egyáltalán nem fizetett osztalékot, vagy csak erősen mérsékelt osztalékot fizetett. A pénzintézetek az elért és kimutatott tiszta nyereségből igen sok leírást eszközöltek, fokozták tartalékalapjaikat, új tartalékalapokat létesítettek, általában mindent elkövettek a belső erőgyűjtés érdekében. A bankzárlat után ez volt a legtermészetesebb cselekedet és a legjogosabb törekvés. Az osztalék nemfizetés egyik következménye volt az a tény, hogy *az osztalékot nem fizető részvénytársaságok, elsősorban a pénzintézetek igazgatósági tagjai nem kaptak tantiemet*. Ez az igazgatósági jutalékkérdés egyike volt az antikapitalista mozgalom legdivatosabb jelszavainak. A világháború előtt az volt a helyzet, hogy a hatalmas arányúvá nőtt budapesti vezető intézetek igazgatósági tagságai rendkívül nagy jövedelmet jelentettek. Ez természetes következménye volt az intézetek elért és kimutatott hatalmas nyereségeinek. Az igazgatóság jutalékát az alapszabályok szabták meg, a jutalék nagysága ennél fogva nem is volt titok, általában nem is kezelték titokként. A vezető intézetek öt, tíz, sőt tizenöt milliós kimutatott évi nyereségei mellett az igazgatósági tantiemek összege elérte a félmillió, sőt meghaladta az egy millió koronát is és miután az igazgatósági tagok száma 15–20-nál seholsem volt nagyobb, egy-egy igazgatósági tagra igen

nagy összegű jutalék jutott. Hogy csak egyetlen egy számot jegyezzünk fel, mint érdekességet, az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár igazgatósági tagsága 1905—1912-ben évi 30.000 korona tantiemet jelentett. A világháborús összeomlás után, *az inflációs időkben az igazgatósági jutalék elvesztette értékét és jelentőségét* és csak a pengő és a pengőmérlegek életbeléptetése után lett újra számottevő a tantiem, bár a hitelszervezetnél a békebeli mértéket nemcsak, hogy el nem érte, de még csak *meg sem közelítette*. Ez a tény természetes folyománya és következménye volt annak a körülménynek, hogy a mérlegeredmények messze elmaradtak a békebeliek mögött. A legnagyobb intézetek a legjobb években is csak a békebeli nyereségek 25—35 %-át tudták kimutatni, ennek folytán erősen csökkentek az igazgatósági jutalékok is, amelyeknek jelentőségét a súlyos adók még inkább mérsékeltek. A bankzárlat után az osztalékokat nem fizető intézetek igazgatósági tagjai egyáltalán nem kaptak jutalékokat, de a tantiem a nyereségek csökkenése és az osztalékok redukálása folytán még azoknál az intézeteknél is összezsugorodott, amelyek a kimutatott nyereség egy részét szétosztoták részvényeseik között.

HITELSZERVEZETI ÜZLETEREDMÉNYEK A BANKZÁRLAT ÉVÉBEN ÉS A BANKZÁRLAT UTÁN

A gazdaságtörténeti hűség és teljesség legfontosabb és legérdekesebb adatai kétségtelenül azok a mérlegszámok, amelyek az 1931 üzletévről és a bankzárlatot követő esztendőök üzleteredményeiről adnak képet. 1931-ben 48 budapesti és 426 vidéki pénzügyintézet működött. A hitelszervezet alaptőkéje 385.7 millió volt, mindössze 300.000 pengővel kevesebb, mint az előző évben. A tartalékalapok összege 248.6 millióra emelkedett az előző évi 225.1 millióhoz képest, ez a szám már igazolja a tartalékolásra való törekvést. A betétállomány 1978 millióról 1608 millióra csökkent, íme, a csatavesztést jelentő bankzárlat legkiáltóbb számadata. Hasonlóan

kiáltó szám a kimutatott tiszta nyereségek csökkenése is, az előző évi 59.1 milliőről 36.2 millióra.

A vagyontételek 1931-ben szintén jelentős változásokon mentek keresztül. A készpénz a budapesti intézeteknél 248 milliőről 208 millióra csökkent, a vidéki intézeteknél 29 milliőről 26 millióra. A váltótárcaállomány az 1930-iki 2009 millióval szemközt 1931-ben 1893 millióra csökkent. Az adósok tétele 1409 millió után 1146 millió lett.

1932-ben két különösen érdekes adat emelkedett ki a mérlegszámokból. Az egyik a betétek további jelentős csökkenése, 1608 milliőről 1453 millióra, a másik az értékpapírállomány meglazadására 118 milliőről 262 millióra. A mobil pénzek tétele is csökkenést mutatott, az 1931-iki 234 millió után már csak 208 millió volt. Kisebbségre lett a váltótárcaállomány is 179 millióval. Az adósok tétele 1146 milliőről 891 millióra csökkent. Emelkedett a pénzügyi mérlegekben az ingatlanok tétele 115 milliőről 125 millióra, ami kétségtelenül abból adódott, hogy *a fizetni nem tudó ingatlan tulajdonosok elárverezett ingatlanainak jelentékeny részét az árveréseken a hitelező pénzügyi intézetek voltak kénytelenek megvásárolni*. Ez a tétel ugyanezen ok folytán még a következő két esztendőben is 10—10 milliós emelkedést mutatott a hitelszervezeti mérlegekben, a pénzügyi alaptőkék 1932-ben az előző évihez képest 3 milliós csökkenést mutattak. A kimutatott tiszta nyereség, amely 1931-ben még 36.2 millió volt, 1932-ben 29 millióra csökkent. Ez a csökkenés még nagyobb arányú volt 1933-ban, amikor a hitelszervezet tiszta nyeresége mindössze 20.7 millió pengő volt, kevesebb, mint egyharmada az 1929-ben kimutatott 63.4 millió tiszta nyereségnek. Ez az összehasonlítás talán legjobban mutatja azt a rombolást, amelyet a hitelszervezet életében a bankzárlat véghezvitt.

1934: A MEGNYUGVÁS ESZTENDEJE

A beszédes számok is azt igazolják, az események fejlődése is azt mutatta, hogy *1933-ban végre megállt a rombolási folyamat, 1934 lett a stagnálás éve és 1935-ben indult meg a javulás lassú menete.*

A leglényegesebb és legelmaradhatatlanabb kelléke e folyamat megindulásának az államháztartás egyensúlyának helyreállítása volt. Gazdasági fejlődés, a hitel-szervezeti élet menelének egészséges kialakulása elképzelhetetlen volt az államháztartás egyensúlyának helyreállítása nélkül. Annál kevésbbé, mert amíg az állam deficittel dolgozott, a hiányok pótlására mindig a kincstári váltók kibocsátásának eszközéhez volt kénytelen nyúlni, miután hosszúlejáratú külföldi kölcsön felvételére a bankzárlat után hosszú ideig még csak gondolni sem lehetett. A kincstári váltók terhe pedig természetesen legelsősorban a mobiltökre nehezedett. A gyár-iparra és a hitelszervezetre. Mindkettő a végsőkig fokozott mértékben, megfeszített erővel teljesítette a maga kötelesség. Tiszteletreméltó volt az a hősiesség-vállalás, amelyet a hitelszervezet tanusított és minden elismerésreméltó az a csöndes, belső erőt gyűjtő munka, amelyet végzett. Kétségtelen azonban, hogy az idő is a hitelszervezetnek dolgozott. Az államháztartási egyensúly helyreállításának lassú, de biztos folyamata, a világgazdasági események, különösen, *a világ vezető valutáinak rontási menete*, a gazdag államok letérése az aranyalapról, a mezőgazdasági világválság méreteinek csökkenése, a fegyverkezési ipar föllendülése az egész világon, mindezek a külső és belső körülmények jelentékeny mértékben segítettek. A javulás menete lassú volt és ez a lassúság egészségesnek látszott. Idő kellett a bankzárlat okozta károk kiheveréséhez és az újjászületés megalapozásához.

A fordulat 1934-ben következett csak be, ez volt a megnyugvásnak első éve és ez volt egyben a javulás kezdetének első esztendeje is.

1931-től 1934-ig a pénzügyintézetek száma Magyarországon 174-ről 126-ra csökkent. 48 intézettel működ-

dött tehát kevesebb 1934-ben, mint a bankzárlat évében, de ebből a jelentékeny csökkenésből Budapestre csak 1 esik, a vidéken csökkent a pénzüintézetek száma 426-ról 379-re. A csökkenést elsősorban *a fuziók nagy száma okozta*, ami kiderül abból a tényből is, hogy amíg az 1931-iki 426 vidéki pénzüintézet alaptőkéje 87.4 millió volt, addig az 1934-iki 379 pénzüintézet alaptőkéje csak 80.7 millióra csökkent. Még érdekesebb számadat, hogy míg 1931-ben a vidéki pénzüintézetek tartalékalapja 41 millió volt, ez a tartalékalap 1934-ben 47-tel kevesebb intézet mellett, 41.4 millióra emelkedett. A betétállomány fejlődése, ha nem is jelentékeny mértékben, de 1931 óta *1934-ben mutatott először emelkedést*. A betétállomány, amely 1933-ban 1430.8 millió volt 1934-ben 1434.4 millióra emelkedett. 1934-ben javult először az üzleteredmény is, a hitelszervezet tiszta nyeresége, amely 1929-ben 63.4 millió volt és amely 1933-ig állandóan csökkent és ebben az évben 20.7 millióval a mélypontra jutott, 1934-ben már *25.9 millióra emelkedett*.

A vagyonoldalon is a javulásról adnak képet az összesített mérlegszámok, bár természetes, hogy ez a javulás még nem volt, nem is lehetett nagyarányú. A készpénztétel az egész hitelszervezetnél az előző évi 166.6 millióról az 1934-ik évben 170.8 millióra emelkedett. A váltótárcaállomány az előző évi 1684 millióról 1729 millióra emelkedett. Csak az ingatlanok értékelésében folytatódott az 1934-ben megindult folyamat, a pénzüintézetek ingatlan vagyona ismét növekedett, ezuttal 135.9 millióról 140.6 millióra.

A gazdasági élet nemcsak Magyarországon lett elevenebb, hanem mindenütt a világon a javulás jelei mutatkoztak. A világkereskedelem forgalma megnőtt, az autarkiára való törekvés átmenetelig gyengült. A javulás nem volt tartós. A fegyverkezés fokozása az egész világon fölidézte a háború fenyegető veszedelmét.

A HITELSZERVEZET A KÜLKERESKEDELEM SZOLGÁLATÁBAN

A hitelszervezet a maga találékonyságával, ötletességével, mozgékonyaságával, külföldi kapcsolatainak felújításával és megerősítésével próbálta szolgálni az ország gazdasági érdekeit és egyben fokozni saját tevékenységét, forgalmát és üzleti eredményeit. Így hitelszervezeti részről indult meg az úgynevezett *kompenzációs tevékenység*, amely ugyan nem volt új keletű, mert már a *világháborús összeomlás követő devizanyomor szülte*, de amelyet az 1931-ben bekövetkezett devizakorlátozások miatt újra meg kellett indítani, meg kellett szervezni és eredményesen kellett lebonyolítani. Ez a tevékenység igen nagy eredményekkel járt és sok hasznot hajtott, amellettt hogy egyrészt a magyar kivitel fokozta, másrészt nyersanyagot szerzett a gyáriparnak és lehetővé tette olyan cikkek behozatalát is, amelyeknek behozatalára a Nemzeti Bank nem kívánt devizákat rendelkezésre bocsátani. A hitelszervezeté az érdem, hogy új kiviteli cikkeknek teremtett új piacokat és *különböző áruforgalmi szervezetek alapításával* föllendítette a külkereskedelmet, amelynek lehetőségeit különféle kormányintézkedések nem nagyon fokozták. Később ugyan a Külkereskedelmi Hivatal, különösen megalakulása és működése kezdeti stádiumában nagy megértéssel és készséggel támogatott minden, a külkereskedelem fokozására irányuló törekvést, de az úttörés érdemét a budapesti vezető intézetektől elvitatni nem lehet.

A Magyar Nemzeti Bank arany- és devizaállománya bizonyos állandóság képét mutatta az 1931-iki megpróbáltatások után. A fedezeti arány, amely sohasem süllyedt a törvényben előírt 24% alá, a bankjegyforgalom alakulása szerint hullámzott 26 és 32% között. A váltótárcaállomány, amely a válság évében és az azt követő években is állandóan emelkedett és 1934 december 31-én még 619 millió volt, 1935 júliusáig 502 millióra csökkent. Ez volt a helyzet 1934 végén és 1935 elején, amikor a javulás folyamata megindult. Kife-

jezésre jutott ez a tény már az 1935-iki félévi mérlegekben is, amelyeknek legfőbb adata, hogy a betétállomány szaporodása, amely 1934-ben megindult, 1935 első felében már számottevő arányokban folytatódott. A magyarországi betétállomány 1934 december 31-től 1935 július 30-ig 1434 millióról 1472 millióra emelkedett.

KAMATLÁBMÉRSEKLÉS, ARANYBESZOLGÁLTATÁS, ÉRTÉKPAPIROK NOSZTRIFIKÁLÁSA

A Magyar Nemzeti Bank kamatlábalakulása is igazolja a javulás folyamatát. Ez a kamatláb, amely 1930 májusában még 5 és $\frac{1}{2}$ % volt, 1931 júniusában 7%-ra emelkedett, majd 1931 július 14-én újabb jelentős emeléssel 9%-ra. Az utolsó tíz esztendőben ez a 9% volt a legmagasabb kamatláb Magyarországon.

Még 1931-ben, ez év szeptemberében 8%-ra mérsékelte a Nemzeti Bank a kamatlábat. 1932 január 20-án történt az újabb mérséklés 7%, majd ez év április 18-án 6%-ra, ugyancsak ez év július 1-től 5%-ra, végül 1932 október 18-ától 4.5%-ra csökkent a kamatláb. A további mérséklés, 4%-ra csak 1935 augusztus 29-én következett be.

A budapesti tőzsde sehogysém tudott magához térni a bankzárlat által felidézett ájultságból. Voltak ugyan átmenetileg egyes részvényekben játékos jellegű üzletek, de sem az üzlet arányai, sem az árfolyamok nem tértek vissza a régi színvonalra, még a javulás lassú éveiben sem. A tőzsde csak a későbbi szigorú forgalmi rendelkezésekre reagált; amikor a legfontosabb magyar értékpapírok nosztrifikálását elrendelték és a tiltó rendelkezések betartását a legszigorúbban ellenőrizték, akkor emelkedtek az árfolyamok. Ez technikai okokból történt, mint egyszerű következménye annak a ténynek, hogy a szállítható értékpapírok száma erősen megfogyatkozott, éppen a legfontosabb értékekben.

A gazdasági életet még állandóan érintették a kor-

látozó rendelkezések a gyógyulás éveiben is. Elfogulatlanul meg lehet állapítani, hogy a kiadott rendeletek túlnyomó többsége szükséges volt és fontos közérdekű célokat szolgált, de ugyanezzel az elfogulatlansággal kell megállapítani, azt is, hogy minden rendelkezés, amely a gazdasági élet bizonyos mértékű szabadságát is korlátozza, nem élénkíti ezt az életet és nem ad alapot a fejlődésre. Ez a tétel természetesen csak akkor érvényes, ha nem helyezkedünk az irányított gazdaság szükségességének és célszerűségének elvi álláspontjára, mert ez utóbbi esetben minden hatalmi intézkedés megokolt és jogosult. De mert egy század eseményei azt igazolják, hogy a jóindulattal ellenőrzött és szabadságjoggal rendelkező gazdasági élet az egészséges és fejlődőképes, szilárd meggyőződésünk, hogy az igazi lendületet csak az hozhatja meg, *ha a magánvállalkozás megint szabadon fejtheti ki tevékenységét az egyéni kezdeményezés alapján*. Természetesen mindig szem előtt tartva a közérdek szolgálatát és a közérdek parancsait.

A lábadozó gazdasági életnek a bankzárlatot követő esztendőik során természetesen fokozottabb mértékben volt szüksége az ellenőrzésre, gyámkodásra és az államhatalom támogatására is. Egyben ez a korszak az, amelyben minden erővel és eszközzel erősíteni kellett a Magyar Nemzeti Bank felkészültségét. Ezért természetes folytatása volt a külföldi fizetési eszközök és külföldi követelések bejelentésének és beszolgáltatásának *az aranykészletek bejelentése* és az arany forgalmának szigorúbb korlátozása. Ez is *elkésett rendelkezés* volt, hiszen a kormányintézkedés csak 1935 márciusában történt, tehát közel negyedfél éven át szabadon folyhatott az arannyal való üzlet, sőt az üzérkedés is. A kormányrendelet, amely a hivatalos lap 1935 március 6-iki számában jelent meg, kötelezővé tette az aranykészletek bejelentését, az aranyból vagy arany felhasználásával készült ékszerek és használati tárgyak kivételével. A rendelet módot adott az aranykészletek birtokosainak *a jelentkezés elkerülésére*, abban az esetben, ha a rendelet megjelenésétől számított két héten belül készletüket a

Pénzüntézeti Központnak eladták. A rendeletnek meglepően nagy hatása volt, a *Pénzüntézeti Központ helyiségeit valósággal elárasztották az aranyaikat eladók*, különösen sok aranypénz került eladásra, de előkerült aránylag *sok rúdarany* is. A rendelkezés, ha elkésetten jelent is meg, célszerűnek és eredményesnek bizonyult. A beváltási árat a Pénzüntézeti Központ a helyzetnek megfelelően előzékenyen állapította meg. Az aranytól való szabadulás vágya, amelyet a büntető rendelkezések idéztek föl, oly erősnek bizonyult, hogy a kitűzött kéthetes határidő lejárta után, amikor a Pénzüntézeti Központ a rendelet alapján az aranyeladók nevét és lakását is följegyezte, az úgynevezett »*zugforgalomban*« az arany ára valamivel *alacsonyabb volt*, mint a Pénzüntézeti Központ által fizetett beváltási árfolyam. Ez is egyik érdekes adaléka e különös időszak különös történetének.

A mérlegkészítést korlátozó rendelkezések 1931 óta évről-évre visszatérően megjelentek. E rendeletek kiadásánál az államhatalom a lehető legnagyobb mértékben figyelembe vette a részvénytársaságok kívánságait. A mérlegkészítés évről-évre szabadabb lett és a mérlegversengés, különösen a hitelszervezetnél minden együttműködés és jól vagy rosszul felfogott közös érdek ellenére is, újból feltámadt. Az osztalékfizető intézetek igyekeztek a dividendákat emelni anélkül, hogy ez a ténykedésük az osztalékokat nem fizető intézetek politikáját befolyásolta volna. A hiúságnak ez a versengése komoly gazdasági és gazdaságpolitikai tényezők szemében nemcsak, hogy tetszéssel nem találkozott, hanem éppen ellenkezőleg, súlyos megítélés alá került, mert az ország gazdasági helyzete nem tette megokolttá azt a látszatot, amelyet az osztalékok állandó és fokozatos emelése keltett.

1936 január 22-én jelent meg a kormányrendelet, amely eltiltotta az értékpapirbehozatalt. A visszaáramlás ugyanis feltűnően nagy méreteket öltött, részvényekben és kötvényekben egyaránt. A kötvények különböző fajtáinak repatriálása ugyan inkább jelentett gazdasági előnyt, mint veszélyt, de ez az üzletág is

olyan méreteket öltött, hogy szükségessé vált az általános tilalom kiadása. A kormányrendelet kimondta:

»1936 évi január hó 22-ik napjától kezdve tilos Magyarország területére behozni *akár belföldi, akár külföldi kibocsátású részvényt, záloglevelet, államadóssági vagy más kötvényt, pénztárjegyet, kincstári váltót vagy kincstári jegyet*. A tilalom kiterjedt az említett értékpapírok le nem járt szelvényeinek és szelvényutalványainak behozatalára is. A rendelet szerint részvények osztalékszelvényére, valamint záloglevelek és kötvények szelvényeire fizetést teljesíteni csak akkor szabad, ha az értékpapír belföldinek tulajdonában van és ezt a szelvény bemutatója a Magyar Nemzeti Bank által előírt módon igazolja.«

A belföldi tulajdon igazolására, a nosztrifikálásra vonatkozólag, a Magyar Nemzeti Bank rendelkezett a hivatalos lap 1936 január 24-iki számában közzétett hirdetményében. Elrendelte minden belföldi, vármegye, város, község, egyházi testület, alapítvány vagy más belföldi jogiszemély által kibocsátott kötvény vagy záloglevél *számjegyzékbe vételét*, amennyiben ezek az értékpapírok a jelzett időpontban igazoltan belföldi tulajdonban voltak. Számjegyzékbe kellett venni továbbá a következő részvénytársaságok részvényeit is:

Angol Magyar Bank részvénytársaság

Bauxit Trust A.-G.

Duna—Száva—Adria Vasúttársaság

Egyesült izzólámpa és villamossági részvénytársaság.

Első Magyar Gyapjúmosó és Finomposztógyár Részvénytársaság

»Hungária« műtrágya, kénsav és vegyipar részvénytársaság

Magyar Általános Hitelbank

Magyar Általános Kőszénbánya részvénytársulat

Magyar cukoripar részvénytársulat

Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank

Magyar Vasúti Forgalmi részvénytársaság

»Ófa« Holzindustrie A.-G.

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank

Részvénytársaság villamos és közlekedési vállala-
tok számára

Rimamurány — salgó-tarjáni vasmű-részvénytár-
saság

Salgó-Tarjáni kőszénbánya részvénytársulat

Szabadalmazott Osztrák Magyar Államvasút Tár-
saság

Union des usines.... de Nasic

Urikány-zsilvölgyi magyar kőszénbánya részvény-
társaság.

Ezek voltak azok a részvények, amelyekből na-
gyobb lételek voltak külföldön. Különösen sok volt a
külföldön kihelyezett hitelszervezeti részvény az inflá-
ciót követő időkből, amikor egyrészt külföldi bank-
házak, másrészt külföldi tőkések fokozott érdeklődést
tanusítottak magyar értékpapírok iránt.

A Magyar Nemzeti Bank a nosztrifikálás keresztül-
vitelét a Pénzügyi Központ és ennek I. kuriájába
tartozó fővárosi pénzügyi intézetek főintézeteire bízta, Részt-
vettek továbbá a nosztrifikálás munkájában a Magyar
Nemzeti Bank székhelyein működő helyi pénzügyi intézetek
és a budapesti pénzügyi intézetek vidéki fiókjai is.

A nosztrifikálás gyorsan és sínán ment. Két ered-
ménye volt: megakadályozta az értékpapírok további
visszaáramlását és elindított egy, ha nem is túl nagy-
arányú, de azért jelentékeny tőzsdei áremelkedést.

Csak természetes, hogy minden rendelkezés akár a
kormány adta ki, akár a Magyar Nemzeti Bank, a
legfontosabb és legkomolyabb célt szolgálta: a pengő
védelmét. Ilyen célzatú rendelkezés volt az is, amely
lehetővé tette az életbiztosítások díjainak pengőben való
fizetését abban az esetben is, ha a biztosítás idegen
valutában történt. A világháború előtt kötött biztosítások
tapasztalatai alapján ugyanis divatosá vált a különösen
dollárba kötött új életbiztosítás. Miután a fennálló ren-
delkezések értelmében a lejárt vagy a haláleset folytán
esedékessé vált életbiztosítások összegét az érdekelt tár-
saságok nem fizethették ki idegen valutában, a helyzet

természetes következménye volt a díjak pengőben való fizetése, majd bekövetkezett az idegen valutákra szóló kötvények pengőre való átírása is. A biztosítási üzletet, a tőkegyűjtésnek ezt a formáját nemcsak a gazdasági válság befolyásolta kedvezőtlenül, ezen a piacon külön súlyos megrázkódtatást okozott a bécsi Phönix biztosítónak az általános magyar gazdasági javulás éveiben bekövetkezett összeomlása is. Igen nagy áldozatkészségre és igen súlyos kormányzati intézkedésekre volt szükség a biztosítási piacon, hogy ennek a bujának messzemenő következményei elháríthatók legyenek.

A FELÁR

Minden pengővédelmi intézkedésnél hathatósbabnak és szerencsésebbnek bizonyult az a megoldás, amelyet a gyógyulási folyamat során vezetett be a Magyar Nemzeti Bank a külföldi valuták és devizák értékelésénél. Ez a megoldás a felárrendszer megteremtése volt. Ez a rendszer rugalmasságával, szabad alakíthatóságával, a merevségtől való függetlenségével, általános tetzésre és rendkívül kedvező fogadtatásra talált az egész gazdasági életben és a külfölddel való minden forgalmunkat és kapcsolatunkat a legegészségesebb alapokra helyezte. Lényege az volt, hogy a pengő és a külföldi valuták viszonylatában a tényleges értékelésnek megfelelő állapotot teremtett az által, hogy megtartván a pengő értékelését, a különböző külföldi valutákat százalékos felárral fölértékelt. Az úgynevezett nemesvalutákat a legmagasabb, 50—53%-os felárral, a kevésbé nemes valutákat pedig ennél alacsonyabb, 20%-ig csökkentő felárral. Ez a módszer azt eredményezte, hogy míg a pengő belső vásárló ereje és értéke a bankzárlat és a devizauralom életbeléptetése óta szinte egyáltalán nem változott, a külföldi valutákéhoz való viszonya viszont aszerint alakult, amint rontott vagy romlott valutákról volt szó és változott a különböző valuták értékelésében beállott külföldi változások szerint. A felárrendszer lehetővé tette, hogy a Magyar Nemzeti Bank

megtartsa az aranyviszonylatot, az aranyalapról bár le-
tért, de még mindig aranyértéket jelentő, úgynevezett
nemesvalutákkal, kiegyenlítve a font, a dollár, a svájci
frank, francia frank, a hollandi forint stb. értékelését
a szükséges felár alkalmazásával. A felár jó volt mosta-
náig minden helyzetben és minden változásban és ter-
mészetes rugalmasságánál fogva tökéletesen alkalmas
marad a jövőben is arra, hogy minden körülmények
között bázist képezzen Magyarország és a külföld gaz-
dasági forgalmában. A felárrendszer bevezetése a leg-
biztosabb alapja volt a pengővédelemnek és az érték-
állandóságnak, mert könnyen tudott igazodni a nem
nemes és a nemes valuták mindenféle romlásához és
rontásához. Akárhogyan alakult is világgazdasági vi-
szonylatban a legfontosabb nemzetközi valuták értéke-
lése, a felárrendszer alkalmazásával mindig megvolt a
mód az áralakuláshoz való alkalmazkodásra. A felár-
rendszer bevezetése adott módot és alapot olyan ex-
porttevékenységek kifejlesztésére is, amelyek rendkívül
nagy hasznára voltak az ország gazdasági életének és
amelyek csupán a különböző felárak megállapítása foly-
tán váltak lehetővé.

A felárrendszer széles skálája hosszú időre meg-
oldotta nemcsak a fölmerült, hanem a később fölme-
rülhető valutaproblémákat is, mert minden esetleg be-
következő értékelésváltozásra alkalmazható lesz. Mind-
addig, amíg az 1939 szeptember 1-én kitört új nagy
háború befejezése után a világ nem rendezti a fölme-
rült és még fölmerülendő valutakérdéseket.

Az a körülmény, hogy a nyugati hadviselő államok,
Anglia és Franciaország, 1939. decemberében szoros
valutáris egyezményt létesítettek, lehetővé teszi a pénz-
ügyi szakértők részére, hogy egy nagy *világvalutaegyez-
mény* lehetőségén és módozatain gondolkozzanak.

Ez az egyezmény most már valóban nem utópia
többé, hanem lehetőség.

A JAVULÁS FOLYTATÓDIK, A HITELSZERVEZET TOVÁBB FEJLŐDIK

A rengeteg korlátozó intézkedés zavarta és gátolta ugyan a hitelszervezeti levékenységet, de pénzüintézetek életereje és életrevalósága az 1934-ben bekövetkezett nyugalmi állapot után, ismét megteremtette az erősebb iramú fejlődést, amely szinte zavartalanul tartott 1935-től 1938-ig, az új politikai és gazdasági világválság kitöréséig.

A magyar hitelszervezet életében 1935-ben már megszűnt az a létszámcsökkenési folyamat, amely 1926-ban megindult és egészen 1934-ig tartott. A pénzüintézetek számának ezt a folyamatos apadását rendkívül helyes és egészséges tünetnek véljük, mert úgy *a békebeli magyarországi pénzüintézeti létszámot*, mint a világháborús összeomlást követő hitelszervezetet *erősen túlméretezettnek* ítéltük úgy a fővárosban, mint a vidéken. A világháború után Angliában és Franciaországban is állandóan csökkent a pénzüintézetek száma. Ezt a csökkenést ott is kisebb intézetek felszámolása és számos kisebb intézet fuziója vagy nagyobb egységekbe való beolvadása idézte elő.

A megcsönkített Magyarország területén 1913-ban 599 pénzüintézet működött, 69 Budapesten, 530 vidéken. Ezen a területen ez a szám 1916-ban 195-re csökkent, 41 budapesti és 454 vidéki intézetre.

1925-ben már 600 volt Csonkamagyarország pénzüintézeteinek száma, 62 volt a budapesti és 538 a vidéki intézet.

Ettől kezdve 1935-ig a pénzüintézetek száma így alakult:

1926	Budapest	64,	vidék	526,	összesen:	590
1927	Budapest	61,	vidék	511,	összesen:	572
1928	Budapest	58,	vidék	492,	összesen:	550
1929	Budapest	57,	vidék	472,	összesen:	529
1930	Budapest	51,	vidék	455,	összesen:	506
1931	Budapest	48,	vidék	426,	összesen:	474
1932	Budapest	47,	vidék	403,	összesen:	450
1933	Budapest	47,	vidék	389,	összesen:	436

1934	Budapest	47,	vidék	379,	összesen:	426
1935	Budapest	48,	vidék	378,	összesen:	426
1936	Budapest	46,	vidék	375,	összesen:	421
1937	Budapest	45,	vidék	363,	összesen:	408
1938	Budapest	13,	vidék	353,	összesen:	396

A gyógyulás éveiben természetsszerűleg megállt a hitelszervezeti létszám csökkenése és azóta is csak kisebb arányokban folytatódott. 600 pénzintézet valóban sok volt a megcsonkított országnak, a 400 körüli hitelszervezeti szám már sokkal egészségesebb állapotot jelentett. Érdeemes a följegyzésre, hogy a gazdasági és gazdaságpolitikai életben állandó és rendkívül divatos jelszó már másfél évtized óta a *hitelszervezeti fuziók* követelése. E jelszó hatása alatt jelent meg az a kormányrendelet, amely igen sok kedvezményt biztosított ilyen fuziók esetére, de még ezek a kedvezmények sem fokozták a fuziók hajlandóságát, bár az elmúlt évek során igen sokszor terjedtek el fuziók híresztelések különböző vezető intézetek között. Időközönként olyan erősnek látszott a fuzióra való törekvés, hogy néhány év előtt a legkomolyabb formában keltek szárnyra híresztelések a két legnagyobb intézet, a Magyar Általános Hitelbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank fuziójáról is. Az elterjedt hírek szerint ezek a fuziók tárgyalások már oly komoly stádiumba jutottak, hogy a legapróbb részletek tekintetében is megvolt a megállapodás, sőt állítólag a rendszerint legfontosabb fuziók akadály, *a személyi kérdések dolgában is* létrejött a megegyezés. A híresztelésből nem lett valóság. Hogy mennyi volt a komoly alap és mennyi volt a kitalálás, nagyon nehéz megállapítani, de a híresztelés érdemes a megőrkítésre, már csak azért is, hogy ennek a kombinációnak a híre egyáltalán fölmerülhetett és hetekig komolyan tarthatta magát. Az említett legfőbb akadály, a személyi kérdések megoldhatatlansága miatt nem tudott megvalósulni egyetlen komolyabb önkéntes fuzió sem a budapesti vezető intézetek között. Csak egyetlen nagyobb szabású *kényszerfuzió* jött létre 1938-ban, amikor is a Magyar Általános Takarékpénztár beolvadt a Magyar Általános Hitelbankba. Ezt a

fuziót ugyan, mint önkéntes cselekedetet határozták el a Magyar Általános Takarékpénztár utolsó közgyűlésén, de a valóságban az volt a helyzet, hogy a pénzügyi kormány, a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyi Központ felkérésére vállalta a Magyar Általános Hitelbank, hogy a Magyar Általános Takarékpénztárt magába olvasztja, tehát ezen az úton sikerült a budapesti piacot egy esetleges meglepetéstől és megrázkódtatástól megóvni. A Magyar Nemzeti Bank gondos és megértő magatartása segítette elő ezt a fuziót, amely a Magyar Általános Hitelbankra nézve rendkívül előnyössé vált, kedvező helyzetet teremtett a Magyar Általános Takarékpénztár belföldi és külföldi hitelezőire nézve is, sőt még az intézet részvényesei sem szenvedtek károsodást. 1924 óta, amikor a Magyar Általános Hitelbank az Első Magyar Iparbankot olvasztotta magába, ez volt az egyetlen komoly fuzió Budapesten. A vidéki fuziók folyamata általában az volt, hogy régibb és tőkében erősebb alakulatok fölszívták az újabb keletű kisebb és nem tulajdonképpen életképesnek bizonyult pénzügyintézeteket.

Azt a fuziót, amelyet törvény mondott ki és amely a három altruista jellegű földhitelszervezt egyesítette, nem lehet a hitelszervezeti létszámcsökkentés nézőpontjából elbírálni. Az adott helyzetben és viszonyok között valóban fölösleges lett volna a Magyar Földhitelintézet, az Altruista Bank és a Kisbirtokosok különállóságának és önállóságának fenntartása, mert a három intézmény szervezete, célkitűzése, jellege egyaránt azonos volt és egy szélesebb körű működés kifejtése pillanatnyilag elképzelhetetlennek látszott akár az egyik, akár a másik intézet részére. Ezért helyes és célszerű volt a három hitelszerv egybeolvasztása és annak alapján az *Országos Földhitelintézet* életrehívása. Ez az új, nagy földhitelszerv hívatott lehet arra, hogy a belföldön elvégezze a ráváró és rábízott feladatokat mindaddig, amíg el nem érkezik az ideje és lehetősége annak, hogy a külföld felé is betöltsé a földhitelszervek egykori szerepét: *hosszúlejáratú, olcsó külföldi hitelt szerezni a magyar gazdaságnak.* A belső helyzet javulása állandóan erősíti az Országos Földhitelintézetet és egy-

re fokozottabb mértékben teszi felkészültté, hogy hivatásának megfelelhessen.

A hitelszervezet méretezésének egészséges folyamataival párhuzamosan haladt a gyógyulás, a javulás és a fejlődés az egész vonalon 1935-től, 1938-ig.

A beszédes mérlegszámok szerint a hitelszervezet készpénztétele, amely 1935-ben 186 millió volt, 1936-ban ugyan 184 millióra csökkent, de 1937-ben már 199 millióra és 1938-ban 224 millióra emelkedett. Az értékpapírok tétele így alakult: 1935-ben 267, 1936-ban 264, 1937-ben 284, 1938-ban 318 millió volt.

A váltótárcaállomány alakulása változatos képet mutat erről a négy esztendőről, a legmagasabb volt 1936-ban: 1756 millió, a legalacsonyabb 1938-ban: 1653 millió.

Az adósok tétele viszont az 1936-ban legalacsonyabb 820 millióról 1937-ben 906 millióra és 1938-ban 956 millióra emelkedett.

A jelzálogos követelések összege szűk keretben nagyjában változatlan maradt, ami természetes következménye volt a gazdavédelmi rendelkezéseknek és annak a ténynek, hogy *a mezőgazdasági világválság magyarországi hatásának leküzdése érdekében a magyar hitelszervezet óriási arányú áldozatokat hozott.*

Az alaptőke tekintetében a következő számok beszélnek: 1935-ben 376 millió, 1936-ban 381 millió, 1937-ben 379 millió, és 1938-ban 367 millió volt a magyar hitelszervezet alaptőkéje. A tartalékalapok 1935-ben 260, 1936-ban 229, 1937-ben 234 és 1938-ban 198 milliót tettek ki.

A betétállomány, amely 1933-ban volt az 1430 milliós mélypontra, 1937-ig örvendetes gyorsasággal emelkedett. 1935-ben 1501, 1936-ban 1524, 1937-ben 1643 millió volt, az irányzatról tehát megállapítható, hogy jelentékeny mértékben megjavult. 1938-ban azután megint visszaesés következett be, a betétállomány 1542 millióra csökkent. Ennek a körülménynek a magyarázatára elég alapot szolgáltatnak az 1938 első és második felében bekövetkezett viágeseemények.

A hitelszervezeti élet fejlődésének legfontosabb ada-

la kétségtelenül az elért és kimutatott *évi tiszta nyereség*, amely *1935 óta állandóan emelkedett*. Éles az ellentét, ha figyelembe vesszük a békebeli beszélő számokat is. Az ország megcsónkított területén 1913-ban 159 millió pengő volt, aranykoronáról átszámítva, a hitelszervezet kimutatott tiszta nyeresége. 1925-ben ez a nyereség alig haladta meg valamivel a 25 millió pengőt, majd 1929-ig erős iramban 63 millió pengő fölé emelkedett, hogy azután 1933-ig 20.7 millióra csökkenjen. 1935-ben azután már 27.2, 1936-ban 29.4, 1937-ben 30.9, és 1938-ban 34.1 millió pengő volt a magyar hitelszervezet kimutatott tiszta nyeresége.

A LÁTHATATLAN EXPORT, AZ IPARI KIVITEL EMELKEDÉSE ÉS A GAZDAVÉDELEM

A javulás folyamata a gazdasági élet minden vonalán éreztette hatását és tartósnak mutatkozott. Az ország gazdasági életében új szint és új lehetőségeket jelentett az egyre nagyobb mértékben fejlődő *»láthatatlan export«*, az idegenforgalom. Különösen a devizaszerzés terén éreztette kedvező hatását az idegenforgalom fokozatos emelkedése. Fokozta a devizaszerzés lehetőségeit és növelte arányait a magyar gyárpar egyre nagyobb mértékű expanzív tevékenysége. Az ipari termelés értéke 1934 óta egyre nőtt, elérte, sőt meghaladta a két milliárdot és *az ipari kivitel fokozódása könnyűvé tette az iparnak nyersanyaggal való ellátását*. A kibontakozás a mezőgazdasági világválságból is teljes sikerrel járt. A védettség megteremtésével az államhatalom kivételes helyzetet teremtett a gazdatársadalom részére, elviselhetőkké tette a terheket és könnyebbé a kötelezettségek teljesítését még azok részére is, *akik nem szorultak a védettségre*. A gazdavédelem terheinek és áldozathozatalának lassú és fokozatos megszüntetését, amely nélkülözhetetlen kelléke volt annak, hogy a mezőgazdasági hitelszolgáltatás terén a normális viszonyok helyreállhassanak, erősen előmozdította az a körülmény, hogy *a mezőgazdasági árszínvonal már 1935 má-*

sodik felében 24%-os javulást mutatott. A gondosan előkészített külkereskedelmi szerződések, a termelés és a forgalom megnövekedése természetesen fokozták a hitelszervezeti tevékenységet, növelték a hitelszervezet forgalmát és gyarapították a hitelszervezet keresetét annál is inkább, mert *a hitelszervezet, alapításai útján, erősen érdekelve volt a külkereskedelmi forgalom fokozásában és lebonyolításában.*

AZ ÚJ JAVULÁS ALAPJA A FEGYVERKEZÉS

A nemes valuták rontási folyamata, amelyben a font és a dollár után a francia frank, a svájci frank, a holland forint és az északi valuták is résztvettek és amelyhez az olasz líra is csatlakozott, lehetővé tette a világforgalom fenntartását, sőt növelését is. Az új konjunktúrát azonban világszerte az általános nagyarányú fegyverkezés jelentette, *a hadiiparok mindenütt hatalmas mértékben fejlődtek*, a munkanélküliség a minimumra csökkent, a keresetek emelkedtek, a fogyasztás nőtt. A legtöbb államban a hadianyagok és hadiszerek mértéktelen termelésén kívül még *az élelmiszerek gyűjtése és halmozása is megkezdődött*, és ez a körülmény megszüntette a mezőgazdasági válságot is. A világ 1935 óta egyre növekvő erővel készült az új nagy háborúra. Ez nem visszatekintő megállapítás. A statisztikai adatok, a különböző konjunkturakutató állomások adatai, a munkanélküliség csökkenéséről szóló jelentések, a nyugati parlamentek nyílt ülésein megszavazott, egyre növekvő, hadihitelek lehetlenné tették, hogy az általános nagy fegyverkezés titok maradjon. Nem is szánták titoknak egyetlen oldalon sem. *A fegyverkezés lendületet adott az egész gazdasági életnek.* Ha a nagy emberi nézőpontok alapján ezt a konjunkturát nem is lehet örvendetesnek tekinteni, a konjunktura adva volt. Hatása alól már 1936-ban sem vonhatta ki magát Magyarország sem, bár *a fegyverkezés nálunk csak 1938-ban kezdődött a milliárdos terv bejelentésével és megvalósításával.* A korszerű és nagyszerű magyar hadsereg megteremtése természetesen áldozatokkal követelt az

egész magyar gazdasági élettől, amely lelkes készséggel vállalta ezeket az áldozatokat, mikor a békeszerződés katonai béklyóit is sikerült magunkról lerázni.

A KÜLFÖLDI ADÓSSÁGOK RENDEZÉSE

A konjunktúra évei először a gazdasági felszabadulást hozták meg az 1931-ben önként kért és vállalt *népszövetségi ellenőrzés alól*. Lassan, de fokozatosan, az egyrészt gondosan keresztülvitt takarékoskodás és a másrészt erősen keresztülvitt állami bevételfokozás révén *sikerült néhány nehéz esztendő után az államháztartás egyensúlyát helyreállítani*. Nemesak a deficit lünt el, hanem olyan bevételi fölöslegek jelentkeztek, amelyek lehetővé tették hasznos állami beruházások keresztülvitelét. A Magyar Nemzeti Bank devizahelyzete is olyan nyugodt és egészséges állapotba jutott, hogy 1937 nyarán a pénzügyminiszter és a Magyar Nemzeti Bank elnöke, *megfelelő megállapodást tudott létesíteni a külföldi hitelezőkkel a külföldi adósságszolgálat rendezésére*. Erről a megállapodásról következőket állapította meg a Pénzügyintézeti Központ 1937 második feléről kiadott jelentése:

Magyarország gazdasági és pénzügyi helyzetének javulása lehetővé tette, hogy külföldi hitelezőivel, külföldi adósságainak rendezése ügyében a tárgyalásokat felvegye. Azok a tárgyalások, amelyeket Magyarország részéről dr. *Fabinyi* Tihamér pénzügyminiszter és dr. *Imrédy* Béla, a Magyar Nemzeti Bank elnöke júniusban és júliusban folytattak, lehetővé tették Magyarország külföldi adósságai legnagyobb részének egységes elveken alapuló szabályozását.

Az adósságtörlesztésre esedékes összegeket eddig általában a hitelezők javára pengőben zárolt számlára fizették be és csak bizonyos adósságkategóriáknál volt a hitelezőnek lehetősége arra, hogy különböző pénzügyi műveletek után, pengőkövetelését *a hivatalos árfolyamnál jóval alacsonyabb árfolyamon deviza ellenében eladja*. A jövőben a hi-

telezők, az adósságtörlesztési terv szerint esedékes valamennyi külföldi tartozást, amely rendezésre került, már előre meghatározott terv szerint és *meghatározott időközökben kapják meg devizában*. Változatlanul megmaradt az az alapelv, mely szerint az adósságtörlesztésre szánt összeg (devizák) *a devizatöbbletforrásokból*, még pedig az exporttöbbletből és az idegenforgalomból eredően, veendő. Az új rendelet szerint azok a devizák, amelyeket a hitelezők tranzakciók útján eddig közvetlenül kaptak, a külföldi hitelek pénztárába fognak befolyjni, amely ezeket az adósok által befizetett pengőösszegekkel fogja megvásárolni. Mivel azonban az addicionális devizák csak a normálisnál magasabb felárral állnak rendelkezésre, az adósok által befizetendő pénzüsszegek magasabbak, mint a hitelezőnek járó és 53%-os felárral számított devizaösszeg.

Az adósságfizetés új rendje *csak oly kötelezettségekre vonatkozik, amelyek szabad devizagazdálkodást űző országokkal szemben állanak fenn*. A kötött devizagazdálkodású országokkal szemben fennálló kötelezettségek teljesítésére — ez talán valamivel több, mint Magyarország külföldi tartozásainak egytizede — az adósságfizetés eddigi módja marad érvényben, amely lényegében abból áll, hogy a fizetés pengőben történik, és a hitelezők javára befizetett összegek az egyes viszonylatokban érvényben levő megállapodások szerint transzferálhatók.

Az 1924 évi államkölsönt, az úgynevezett Népszövetségi kölsönt, különböző külföldi államokban $7\frac{1}{2}\%$ kamatozással bocsátották ki, kivéve az olasz kötvényeket, amelyek 7% kamatozásúak. Az utóbbi években a kormány e kamatok összegének felét valutában utalta át és a további 50%-ot, valamint a tőketörlesztésre eső összegeket pengőben helyezte letétbe, ezeket azonban 2% -os kincstári jegyek ellenében mindjárt kölsönként igénybe is vette.

A magyar pénzügyminiszter júniusban a jövődéli adósságfizetés tekintetében a végleges rendelkezésre azt az ajánlatot tette, hogy a teljes szolgáltatásra eszközlendő kamatfizetés 1938 február elsejétől $4\frac{1}{2}\%$ legyen, azon kötvényeknél pedig, amelyeknek kamatozása kisebb volt, mint a kölcsön általános kamatozása, a kamatozás $4\frac{1}{2}\%$ -nál arányosan kevesebb legyen. Ezt a kamatot teljes egészében eredeti valutában kell fizetni. A kölcsön törlesztése 1940 augusztus 2-án kezdődik, olyan részösszeggel, amely évente a jelenlegi adósság összegének 1% -a. A kamatteher csökkentése céljából a törlesztés üteme meggyorsul, mindenkor a kötvények névértékben való visszaváltása folytán — *kisorsolás útján*. Ezzel szemben a magyar kormány azt kívánta, hogy a korábbi szelvények értéke az eddigi fizetésekkel kiegyenlítettnek tekintessék és azok a pengőösszegek, amelyeket ugyan leltébe helyeztek, de nem transzferáltak adósságtörlesztés céljából és a pengőre szóló kincstári jegyek a magyar kormány tulajdonába menjenek át.

A londoni League Loans Committee, az ajánlattal egyidejűleg kibocsátott kommunikációjában utalt arra, hogy a magyar kormány a Committee-vel szemben vállalt kötelezettségének mindenkor hűségesen és pontosan eleget tett és a kötvénytulajdonosoknak a magyar kormány ajánlatának elfogadását javasolta.

Az 1930 évi, font sterlingről kiállított kincstári váltókölcson, amelyre eredetileg $5\frac{3}{4}\%$ kamat és $\frac{3}{4}\%$ jutalék volt kikötve, 1931 óta rendszerint évről-évre, legutóbb 1936-ban, 1937 augusztus 14-ig évi $2\frac{1}{2}\%$, pengőben fizetendő kamatláb mellett hosszabbították meg. A Londonban 1937 június 28-án aláírt megállapodás nem egy, hanem három évre szól. A kormány azt a kötelezettséget vállalta, hogy a megállapodásban szereplő váltók után 1937 augusztus 15-től 1940 augusztus 14-ig évi $1\frac{1}{2}\%$ kamatot fizet font sterlingben. E három év alatt az adósságra törlesztést is eszközölnek oly módon,

hogy az 1938 január 2-án forgalomban levő font sterling váltók összegének $1\frac{1}{2}\%$ -t a kormány a váltótulajdonosok legkedvezőbb ajánlata alapján, font sterlingben visszavásárolja. A magyar kormány azonban nem kötelezhető arra, hogy a névérték 45% -t meghaladó ajánlatokat elfogadjon.

A transzfermoratorium-rendelet és az azt módosító és kiegészítő rendeletek alapján az adósok az esedékes kamat pengőértékét, azonban legfeljebb évi 5% -t a Külföldi Hitelpénztárnál lefizették. A külföldi tulajdonosok birtokában levő kötvények és záloglevelek szelvényeire teljesített fizetések a jogosítottak zárószámlájára történtek, valamelyik devizaüzletre jogosított pénzügyintézetnél és az így jóváírt követeléseket, azok a külföldi kötvénytulajdonosok, akik ebbeli minőségüket igazolni tudták, a Nemzeti Bank esetről-esetre kikért engedélye alapján, *magyarországi tartózkodásuk költségének fedezésére fordíthatták*. Ezen felül a szelvényösszegek felhasználhatósági lehetősége igen mérsékelt volt. Öt százalékot meghaladó kamatozás esetén a kötvénytulajdonosok szelvényeiket oly perforálással kapták vissza, amely igazolta, hogy csak 5% részfizetés történt.

Az 1937 júniusában folytatott tárgyalások folyamán Magyarország *a kamatfizetésre új ajánlatot tett*. Az ajánlat az 1937 augusztus 1-től 1940 július 31-ig terjedő időre értendő, és a magyar önkormányzati hatóságok, egyházi testületek és bizonyos magánadósok idegen valutában kiállított, hosszú lejáratú címleteire vonatkozik, amelyek nem bélyegeztettek le és külön jegyzékben szerepelnek.

Az ajánlat értelmében a külföldi hitelezők a jövőben esedékes szelvények teljes kiegyenlítésére, azok beszolgáltatása ellenében, évente a következő kamatot fizetik, konvertábilis devizában: a $1\frac{1}{2}\%$, ha a szerződéses kamatláb nem nagyobb 4% -nál, b) $1\frac{5}{8}\%$ ha a szerződéses kamatláb 4 és $4\frac{1}{2}\%$ között van, c) $1\frac{3}{4}\%$, ha a szerződéses kamatláb $4\frac{1}{2}\%$ -nál nagyobb.

Ezek a fizetések csak az esetben teljesítetnek, ha az adós a külföldi hitelek pénztáránál a tranzfermoratóriumrendeletben megállapított összegeket pengőben teljes egészükben lefizeti. Ha kevesebbet fizetne, a kamattfizetés is arányosan csökken.

Az ajánlat lehetővé teszi a hitelezőknek vagy hozzátartozóiknak, hogy a devizában való fizetés helyett, az adós által lefizetett pengőösszegeket igényeljük és ezen összegeket a mindenkori előírásoknak megfelelően magyarországi utazási költségeiknek fedezésére használják fel. Az érvényben levő rendelet szerint személyenként és naponként legfeljebb 100 pengő fordítható e célra. Ezt a jogot csak azok a külföldi hitelezők élvezik, akik *1934 július 15 óta tulajdonosai a kötvényeknek*. Amennyiben az adós által lefizetett pengőösszegeket a hitelező a megszabott időn belül nem igényli, ez összegek a külföldi hitelek pénztáránál zárolva maradnak és az ajánlatban említett három év folyamán a fentemlített pénztár nem kamatozó magyar kincstárjegyekben vagy más, hasonló, nem kamatozó értékben investálhatja. Az ajánlat nem vonatkozik már meglévő hátraléokra.

A londoni Council of Foreign Bondholders, az amerikai Foreign Bondholders Protective Council, az Association Suisse de Banquiers és az Association Belge pour la Défense des Détenteurs de Fonds Publics *a magyar kormány ajánlatát a hitelezőknek elfogadásra ajánlották*, illetve az Association Suisse de Banquiers — a szokásoknak megfelelően — közölte a kötvénytulajdonosokkal, hogy szelvényeiket ezen a módon válthatják be.

A korábbi úgynevezett Stillhalte-megállapodások értelmében a kamattfizetés és tőketörlesztés pengőben történt és csak különböző tranzakciók révén (addicionális export, idegenforgalom) állt a hitelezőnek módjában, hogy követeléseért — jelentékeny veszteségek mellett — devizát kapjon. Az 1937 július 16-án érvénybe lépett új Stillhalte-megállapodás meghosszabbította azokat a hiteleket, amelyek-

re vonatkozik, az eddigi gyakorlattól eltérően, nem egy, hanem három évre oly módon, hogy előbb egy egyéves meghosszabbítás, azután két újabb egyéves meghosszabbítás következik.

A megállapodás értelmében a jövőben a kamatfizetés és tőketörlesztés idegen valutában, a külföldi hitelek pénztárán keresztül történik. A pénztár a külföldi hitelezőknek évente $5\frac{1}{4}\%$ -t fog négy, részletben fizetni az 1937 július 15-én fennállott tényleges tartozás alapján, feltéve, hogy az adósok a megfelelő pénzüsszeget a Pénztárnak befizetik. Az annuitásból a mindenkori tőketartozás 1% -a kamatfizetésre, a többi tőketörlesztésre fordítandó. Ama kölcsönök annuitása, amelyeket magyar ipari és kereskedelmi vállalatok magyar hitelintézet garanciája nélkül kaptak, 5 és fél százalék, amelyből évenként $1\frac{1}{4}\%$ a mindenkori tőketartozás kamata gyanánt számolandó el.

A megállapodás értelmében a magyar hitelezők kötelezve vannak a hivatalos árfolyam alapján kiszámított pengőellenértéket az $5\frac{1}{4}\%$, illetve $5\frac{1}{2}\%$ -os annuitásnak megfelelően a külföldi hitelek pénztáránál befizetni. Befizetni tartoznak továbbá a kamatfizetéshez szükséges összeg fedezetéül szolgáló magyar pengőösszeget és a Pénztár jutalékát. Az adós által fizetendő pengőösszeget a Magyar Nemzeti Bank állapítja meg.

A Nemzeti Bank további intézkedéséig az adósok a bankoknak adott hitelek után évi összesen $8\frac{3}{4}\%$, az ipari és kereskedelmi vállalatoknak adott bank által nem garantált hitelek után évi, összesen $9\frac{1}{6}\%$ fizetendő, pengőben, mindkét esetben az 1937 július 15-i tartozás alapján.

Állami vállalkozásoknak, városoknak és községi üzemeknek bankok által nem garantált kötelezettségeinél, a kötelező törlesztés, amelyet a hitelezők a megállapodáshoz mellékelt külön kísérőlevél alapján igényelhetnek, csak $2\frac{1}{2}\%$. *E kötelezettség vállalásának előfeltétele, hogy a magyar ad-*

dicionális export rendszere továbbra is érvényben maradjon.

A saját elhatározásból történő tőkevisszafizetés lehetősége továbbra is fennáll, azonban a jövőben ez is csupán a Külföldi Hitelek Pénztára útján történhetik. Az adós, mint eddig is, a Magyar Nemzeti Bank engedélyével külön megállapodást (special arrangement) is köthet, amelynek értelmében a birtokában levő vagy tulajdonát képező vagyontárgyakat a hitelezőknek követelésük teljes vagy részleges kiegyenlítésére átengedheti. *A külföldi bankhitelezők bizalmi szerve a Pénzügyi Központ.*

1920-ban a magyar kormány az amerikai kormánytól, lisztvásárlás céljára, úgynevezett nemzetközi hitelsegélyt vett igénybe, amelyet 1923-ban 1,939.000 dolláros adósságra konvertáltak. 1927-ben a két kormány egy, 62 évre terjedő törlesztési terv alapján megállapodott az időközi kamatok tökesítésével 1.952.635 összeg visszafizetésére nézve. 1932 (július) óta a magyar kormány nem teljesített fizetéseket, hanem a külföldi hitelek pénztáránál kincstári jegyeket helyezett e célból letétbe. A tőketartozás jelenlegi összege, hozzáadva az úgynevezett Hoover-moratórium (1931) idején felgyűlt hátralékot: 1,965,632.75 dollár. Most a magyar kormány, az Egyesült Államok kormányának önként felajánlotta, hogy a fennálló tőketartozás után évente 1 %-t, vagyis 19,656.33 dollárt fizet, devizában, amely összegből $\frac{1}{4}$ rész az összes kamatok kiegyenlítésére, $\frac{3}{4}$ rész a tőketörlesztésre fordítandó. Ez az ajánlat egyelőre a legközelebbi három évre szól. A magyar kormány ajánlata az amerikai kormánynál igen jó benyomást tett.

FELSZABADULÁS A KÜLFÖLDI ELLENÖRZÉS
ALÓL, FOLYTATÓDIK A HITELSZERVEZETI
HELYZET JAVULÁSA

Ezzel a megállapodással Magyarország felszabadult a pénzügyi ellenőrzés alól. *Idegen befolyás nem érvényesült többé sem az államháztartás ellenőrzésében, sem devizaügyeink intézésében.* A hitelszervezet is megérezte ezt a felszabadulást. Megérezte és leszámította a tőzsde is, amely jelentékeny mértékben megelevenedett. A tőzsdei árfolyamemelkedést azonban nemcsak ez a körülmény idézte föl, nem is csupán az általános gazdasági javulás. A tőzsdei áremelkedésnek egyik okozója az értékpapírok nosztrifikálása, vagyis *a szállítóképes részvényeknek és kötvényeknek erős korlátozása volt.* A nosztrifikálás során *166.2 millió névértékű részvényt és 421.6 millió névértékű záloglevelet és kötvényt vettek jegyzékbe* és ez a körülmény fokozta tőzsdetechnikai okokból az árfolyamok fokozatos emelkedését.

1936 márciusában kezdődött a tőzsdei árfolyamok egészséges és rendszeres emelkedése és szokatlanul hosszú időn át, majdnem egy évig tartott, 1937 március 31-én jegyezték a legmagasabb árfolyamokat. Az egyes vezető részvények kurzusai 1936 március 31-én és 1937 március 31-én a következők voltak:

A részvény neve:	Árfolyama:	
	1936 márc. 31.	1937 márc. 31.
Magyar Nemzeti Bank	173.50	192.—
Általános Biztosító	460.—	600.—
Budapesti Gőz	17.75	29.—
Bauxil	149.—	352.—
Köszén	366.50	576.—
Salgó	31.90	62.—
Fegyver	73.—	109.25
Ganz	21.70	32.20
Rima	67.70	150.—
Cukor	162.—	208.—
Izzó	190.	253.—
Gumi	68.75	123.50
Goldberger	66.—	84.—
Vasútforgalmi	21.40	37.30

A *hitelszervezeti részvényekben* nem volt hivatalos forgalom, de a tőzsdeteremben lebonyolított magánforgalomban *ezeknél a részvényeknél is jelentékeny árfolyamemelkedés mutatkozott és élénk kereslet nyilvánult meg.*

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részvényei 100 pengő fölé emelkedtek és 60—70 pengő között volt forgalom a Hitelbank részvényeiben. A hausse, amely egy éven át tartott, 1937 tavaszán megtorpant és ez év őszén már jelentős visszaesés mutatkozott. Nemcsak Budapesten volt ez így, hanem Newyorkból kiindulva szinte az egész világon, *az 1937 október 16-iki newyorki tőzsdei összeomlás olyan méretű volt, hogy eltüntette két év árfolyamemelkedésének minden eredményét.* A hitelszervezeti fejlődés különösen az elért tiszta nyereségekben mutatkozott meg 1934-től 1937-ig. Ez a tiszta nyereség a budapesti vezető intézeteknél 14.286.000 pengőről 19,837.000 pengőre emelkedett és az egyes intézetek között így oszlott meg:

Tiszta nyereség	1934-ben	1935-ben	1936-ban	1937-ben
Kereskedelmi Bank	4.640	4.620	5.611	5.723
Hitelbank	2.891	3.406	4.189	5.033
Pesti Hazai Takarékpénztár	1.192	1.220	1.414	1.726
Leszámítoló Bank	1.162	1.172	1.316	1.466
Angol-Magyar Bank	1.292	1.178	1.345	1.438
Magyar-Olasz Bank	1.043	1.003	1.060	1.089
Moktár	786	823	873	939
Községi Takaréék	88	200	339	451
Hazai Bank	378	408	480	631
Magyar Általános Tak.	506	502	524	—
Belvárosi Takaréék	308	315	323	335
	14.286	14.847	17.474	19.837

Ezeket az eredményeket a hitelszervezet rendkívül gondos és szívos munkával tudta csak elérni. A *közéletben az adósvédelem jelszava volt az uralkodó*, a hitelezők helyzete egyre nehezebb lett. A hitelszervezet minden képességének és erejének a végsőig való megfeszítésére volt szükség, hogy élni, megélni és keresni tudjon.

HITELSZERVEZETI MÉRLEGEK, GAZDAADÓSOK ÉS KÜLFÖLDI HITELEZŐK NÉLKÜL

A hitelszervezetre, a létfenntartástól eltekintve két rendkívül fontos feladat nehezült. 1. Leírni minden leírhatót, ami veszteség a gazdavédelem folytán jelentkezett; 2. a külföldi adósságok csökkenése vagy megszűnése folytán a mérleglisztázás folyamatát befejezni. Ez a mérleglisztázás érdekes művelet volt. Kezdődött 1931-ben, nyomban a bankzárlat után, amikor a pénzüintézetek vagy egyáltalán nem fizettek osztalékot, vagy csak kevés osztalékot fizettek. Az erőgyűjtés másik eszköze a veszteségleírás fokozása volt. Ma már nehéz volna felelni arra a kérdésre, miként alakult volna a hitelszervezet helyzete, ha nem fordul meg a világkonjunktura? Vajjon sikerült volna a mérleglisztázás olyan mértékben, mint ahogyan tényleg sikerült, ha a világ fegyverkezéséből kifolyólag nem adódik az ipari érdekeltségek üzletmenetének erős javulása és ha ugyanebből az okból nem emelkedik állandóan a mezőgazdasági termelés értéke? A kivétel úgy ipari, mint mezőgazdasági téren, állandóan emelkedett, a láthatatlan export soha nem képzelt arányokban évről-évre megnövekedett. A Nemzeti Bank devizabevételei erősen gyarapodtak, az államháztartás fölöslegekkel zárult, a bevételek az egész vonalon meghaladták az előirányzatot. Küszöbön volt a deficitmentes költségvetés, annak ellenére, hogy az állam fokozni tudta a hasznos beruházási tevékenységet.

A hitelszervezetre nézve ezek a tények azzal a felbecsülhetetlen előnnyel jártak, hogy minden zavar és fennakadás nélkül eljutott a *mérleglisztázáshoz*. A kétes követelésekből származó veszteségeket leírhatta és tartozásait részben megszüntethette, részben olyan mértékre csökkenthette, hogy az adósságrendezés többé sem nyomasztó gondot, sem súlyosabb terhet nem okozott. A pénzüintézeti mérlegek 1937-ben már újra teljesen tiszta képet mutattak. Az adósok tétele és a hitelezők tétele egyenranguvá vált a lényeges értékelésben, a kimutatott követelések és a kimutatott tartozások meg-

feleltek a mérlegvalódiság elvének. Az adósok tételének tisztázását az évről-évre növekvő leírások és a mezőgazdasági adósok fizetőképességének és készségének javulása tette lehetővé, a külföldi hitelek tisztázását pedig a sok megegyezés, törlesztés és legfőként az az 1937-i hároméves megállapodás, amelyet részletesen ismertettünk.

Hogy a külföld bizalma és megbecsülése az adós magyar állam és az adós magyar hitelszervezet iránt a jóhiszemű és becsületes fizetési készség dokumentálása folytán milyen mértékben emelkedett, azt az új nagy háború folytán csak egy későbbi időpontban láthatjuk és élvezhetjük. De már most nyilvánvaló és kétségtelen, hogy Magyarország magatartása a hitelképesség rendkívüli megnövelése volt, egy olyan alapépítés a távolabbi jövőre, amelynek előnyeit a magyar állam is, a magyar hitelszervezet is igen nagy mértékben fogja élvezni.

A BELFÖLDI BIZALOM

A hitelszervezet mérleglisztázási tevékenységét a külföld megértésén és bizalmán kívül még egy igen fontos tényező tette lehetővé: *a belföldi bizalom*.

Ez viszont annak a körülménynek volt természetes folyománya, hogy a magyar hitelszervezet a betevők nézőpontjából a legnehezebb időkben is föltétlenül megbízhatónak bizonyult. Nemesak a Pénzügyi Központ működése óta, hanem az azt megelőző időkben is. A budapesti piacon a Földhitelbank betevőitől eltekintve, betevők nem szenvedtek veszteséget pénzügyi válságával, felszámolásával vagy beolvastásával kapcsolatban. A Földhitelbank betevői viszont maguk is tudták, hogy *merész játékot* játszanak: *ők 10—11 százalékos betéti kamatot* kaptak akkor, amikor más vezető intézetek csak *5—6 százalékos* térítettek. Ez a nagy kamateltérés kockázattal járt és az összeomlás be is következett. Anélkül azonban, hogy ez a pénzügyi intézetek hitelét akár távolról is érintette volna. A Földhitelbank szereplése

elszigetelt jelenség volt, bukása nem járt komolyabb következményekkel.

A válságos évek során fizetési nehézségekbe jutott egy kisebb takarékpénztár is, ez a tény azonban nem okozott semmiféle zavart. A hitelszervezet egységesen sietett segíteni, a közvélemény szélesebb rétegei nem is szereztek tudomást a dologról. A bécsi sajtó foglalkozott ugyan a zavar és a megsegítés tényével, de ez a körülmény egyáltalán nem zavarta meg a pesti bizalmat. A Pénzügyi Központ megbízottja, aki mint megfigyelő foglalta el helyét az intézetnél, ámulva állapította meg, hogy a rossz hírek ellenére is a betétállomány gyarapodott.

Ez az érdekes és különös pesti bizalom egyébként állandó és visszatérő jelenség és kétségtelen eredménye a magyar hitelszervezet megbecsülésének. Abban az időben, amikor az Egyesült-Fővárosi sorsa bizonytalan volt és még kétes volt, hogy a főváros veszi-e át vagy a vezető intézetek felszámoltatják, az intézet fiókjában a betétállomány napról-napra emelkedett. Hasonló volt a helyzet a Lipótvárosi takaréknál is. Amikor a lapokban már megjelent a közlés, hogy az intézet önként felszámol, a pénztárnál új betevők jelentkeztek.

A belföldi bizalom tehát elpusztíthatatlan a magyar hitelszervezet iránt. Teljes joggal az. Évszázados fennállása alatt ez a hitelszervezet soha egy pillanatra nem szolgáltatott okot semmiféle bizalmatlanságra. Amíg Ausztriában kisebb pénzügyintézeteket pusztulni hagytak és nagyobb pénzügyintézeteket csak állami kezességvállalásokkal tudtak megmenteni, Magyarországon erre nem került sor és nem is volt rá szükség. Voltak viszályok, értelmes és értelmetlen versengések a magyar hitelszervezet életében, de a veszély óráiban ezek mindig elsimultak és a segítségben a legelszántabb ellenfelek is találkoztak. A legfőbb érdeme pedig az volt a hitelszervezetnek, hogy sem közvetlenül nem vett részt merészebb nemzetközi spekulációkban, sem vezetői nem voltak könnyelműek. A bécsi bankbukások tekintélyes részét az infláció után a frankkontremín okozta. Ez a merész spekuláció Bécsben közel 300 millió schilling

veszteséget okozott. Egykorú hiteltérdemlő források szerint a pesti pénzpiac spekulánsainak együttes vesztesége nem érte el a 3 milliót.

A magyar hitelszervezet kétségtelenül a megingathatatlan belföldi bizalom alapján tudott kiheverni minden veszteséget és tudott újászületni minden megpróbáltatás és válság után. A világgazdasági helyzet javulásától eltekintve ez a belföldi bizalom teremtette meg azt a helyzetet, hogy a legnagyobb csapást, a bankzárlatot, a magyar hitelszervezet hat esztendő alatt teljesen kiheverte. A mérlegtisztázási folyamat 1937-ben már befejezettnek volt tekinthető.

A GAZDASÁGI SZABADSÁG CSÖKKENTÉSE

1937. még az állandó javulás esztendeje volt. Az ipari termelés emelkedése folytatódott, az idegenforgalom nőtt, a mezőgazdasági termelés gyarapodott és az árak magasabbak lettek. Ezek a körülmények természetesen fokozott hitelszervezeti tevékenységet eredményeztek és az egész vonalon tovább javuló irányzatot.

Két vidéki pénzintézet ugyan megszűnt beolvadás folytán, kettő pedig felszámolt 1937 első felében, de ennek ellenére is a dolgozó saját hitelszervezeti tőke emelkedést mutatott: 614.7 millió volt az előző évi 610.7 millió után. Ez a gyarapodás pesti volt és magyarázata az a még mindig gondos és óvatos tartalékolás, amely 1931 óta több pesti vezető intézetnél a belső erőgyűjtést tekintette a legfőbb feladatnak.

A betétállomány fejlődése is folytatódott 1937 első felében. Budapesten 25.3, a vidéken 10.2, összesen 35.5 millióval emelkedett a magyar betétállomány 1937 első felében, összege 1559.8 millió volt. 1931 óta először történt meg, hogy *a hitelszervezeti ingatlanvagyon értéke csökkent*. A bankzárlat óta ez a tétel állandó emelkedést mutatott abból a már jelzett okból, hogy a pénzintézetek igen sok házat kénytelenek voltak az árveréseken megvásárolni. Ez az eljárás sokat javított a hitelszervezet nyugdíjintézeteinek helyzetén, mert sok

olcsó ingatlanhoz jutottak, viszont fokozta a pénzintézetek háztulajdonosi szerepét, mert sokkal több ingatlan jutott a hitelszervezet birtokába, mint amennyi kívánatos volt és mint amennyi átvételére a nyugdíjalapok vállalkozhattak. 1937. első felében végre megindulhatott a fölösleges ingatlanok értékesítési folyamata. Az ingatlanpiac is megélnéült, a pénzintézetek fölös ingatlanaira vevők jelentkeztek. Az értékesítés lassan indult. A hitelszervezet ingatlanvagyonra, amely 1931-től 1936-ig 115 millióról 148 millióra emelkedett, 1937 első felében 2.5 millióval csökkent.

A Nemzeti Bank devizabevételei 1937 első felében igen jelentős emelkedést mutattak. Mig 1936 első felében ez a bevétel 187 millió volt, 1937 első felében 267 millióra növekedett. Az év második felében ez a javulás folytatódott: a devizabevétel az 1936-i 410 millió után 541 millióra emelkedett. Ez volt egy év alatt a legnagyobb arányú emelkedés; 1937 volt devizanézópontból a javulási folyamat legjobb esztendeje. Olyan zavartalan és nagyvonalú volt a Nemzeti Bank devizakiutáló tevékenysége, hogy 419 millió jutott a behozatalra és 74 millió az állami adósságszolgálatra, utazási és gyógykezelési célokra, nyugdíjakra és támogatásokra.

A hitelszervezet üzleti arányai és eredményei is jelentős mértékben fejlődtek 1937 második feléről és az egész évről szóló mérlegek és beszámolók, amennyiben 1938 február végéig megjelentek, tele voltak bizakodó hanggal és optimizmust sugárzó számokkal. A tiszta nyereség az első évi 29.4 millióról 30.9 millióra emelkedett, a betétállomány 1524 millióról 1613 millióra, a tartalékalap 229 millióról 234 millióra. A zavartalan javulás és gyarapodás mutatkozott az egész vonalon.

A gazdasági élet ekkor még csupán a megértés, jóindulat és főleg a hozzáértés béklyóit viselte. Ezek is korlátozták a vállalkozási lehetőségeket és főleg csökkentették a vállalkozási kedvet, de korántsem voltak bénító hatással a hitelszervezet működésére. Az állami onnipotencia ugyan már kezdett megmutatkozni egyes kiviteli piacokkal kapcsolatban, de ezek az első

jelek még nem okoztak komolyabb elkedvetlenedést. Talán ellenkezőleg: a jelentkező nehézségek és korlátozások új piacok kutatására és szerzésére utalták azokat, akiknek hivatástudatát nem törte meg az intervencionizmus egyre erőteljesebb jelentkezése. A hitelszervezet természetesen maga is a piackutatók és szerzők sorába tartozott közvetlenül, áruüzletei útján, vagy közvetve, érdekeltiségei révén.

RENDELET AZ ÚJ BANKIGAZGATÓKRÓL

A súlyosabb jellegű megszorítások csak ezután következtek. A devizauralom, a kötelező havi jelentések, a Pénzügyi Központ ellenőrzésének fokozatos kiterjesztése nem érintették komolyabban a hitelszervezeti életet. A devizauralomhoz, különösen a devizaellátás erős javulása után, nem volt nehéz alkalmazkodnia, az ellenőrzéstől nem kellett tartania. Az üzletvitel egyszerű volt és tiszta. Erkölcsileg és lelkileg mélyebben hatott az a rendelkezés, amely megtiltotta a bankoknak és a biztosító intézeteknek, hogy a Nemzeti Bank és a Pénzügyi Központ engedélye nélkül új igazgatókat alkalmazzanak. A célzat pedig nem volt bankellenes, inkább azt kívánta megakadályozni, hogy a törvény parancsolta őrsváltások során nem megfelelő emberek kerüljenek a hitelszervezetbe vagy éppen a legmegfelelőbb embereket vigyék el olyan állásokból, ahol ezekre nagy szükség van. A rendelkezés, amely célzatától függetlenül is egyike a korszak legérdekesebb dokumentumainak, egész terjedelmében így hangzott:

(Közzétételezt a Budapesti Közlöny 1938. évi április hó 10-i számában.)

A m. kir. minisztérium a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról szóló 1931:XXVI. t.-c. 2. §-ában foglalt és legutóbb az 1937:X. törvénycikkkel meghosszabbított felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. §.

A Pénzüntézet i Központnak az 1920: XXXVII. t.-c. 4. §. első bekezdése 1.—3. pontjaiban felsorolt tagjai, ha az 1923:XXXII t.-c. 12. §-a értelmében megállapított saját tőkéjük hárommillió pengőt meghalad, valamint a nyilvános számadásra kötelezett biztosító magánvállalatok, ideértve külföldi biztosító vállalatnak Magyarország területén működő fiókját is, kötelesek azoknak nevét és pontos személyi adatait, akiket elnöki, vezérigazgatói, vezérigazgatóhelyettesi, ügyvezető igazgatói teendőkre, vagy az üzlet vezetésére vagy irányítására irányuló egyéb teendőkre szolgálati viszonyban alkalmazni, vagy megbízni kívánnak, a hatáskörnek tüzetes megjelölésével a Pénzüntézet i Központ elnökének előzetesen bejelenteni.

Ugyanígy előzetesen be kell jelenteni azt, akit az előző bekezdés alá eső vállalat üzletkörében alkalmazni vagy az üzletkörébe eső teendők ellátásával megbízni kíván, ha az alkalmazás vagy megbízás esetében járó évi összes járandóság eléri az előző bekezdésben említett valamelyik alkalmazott vagy megbízott évi összes járandóságát.

A Magyar Nemzeti Bank elnöke és a Pénzüntézet i Központ elnöke a bejelentett személy alkalmazása vagy megbízása ellen egyetértőleg kifogást emelhetnek. A kifogást indokolni nem kell. Ha a Magyar Nemzeti Bank vagy a Pénzüntézet i Központ elnöki állása nincs betöltve, a kifogást a másik elnök egyedül emelheti.

A kifogást a bejelentéstől számított 15 nap alatt postára adott ajánlott levélben a Pénzüntézet i Központ elnöke közli a vállalat igazgatóságával (képviselőjével). Ha a kifogást a megjelölt határidőben nem közlik a vállalat

igazgatóságával (képviselőjével), a vállalat a bejelentett személyt alkalmazhatja, illetőleg megbízhatja.

2. §.

Olyan személyt, akit a vállalat előzetesen be nem jelentett, vagy akivel szemben a Pénzügyintézeti Központ elnöke kifogást közölt, az 1. §. első vagy második bekezdésében meghatározott körben alkalmazni vagy megbízni tilos. A tiltott alkalmazás vagy megbízás alapján az alkalmazott vagy megbízott személy a vállalattal szemben járandóságra, díjra, vagy más ellenszolgáltatásra igényt nem támaszthat.

3. §

Az 1. vagy 2 §-ban meghatározott kötelezettség megszegése vagy kijátszása esetében az illetékes cégbíróság a Pénzügyintézeti Központ elnökének bejelentése alapján nyolcezer-nyolcezer pengőig terjedhető pénzbírsággal súlytja a vállalat igazgatóságának minden egyes tagját, illetőleg a külföldi vállalat minden egyes belföldi képviselőjét.

Az illetékes cégbíróság az előbbi bekezdés alapján hozott határozatát haladéktalanul közli a Pénzügyintézeti Központ elnökével, aki felhívja a vállalat igazgatóságát (képviselőjét), hogy a felhívástól számított 15 nap alatt tegyen eleget az 1. §-ban meghatározott bejelentési kötelezettségnek, illetőleg a 2 §. rendelkezése ellenére létesített alkalmazást, vagy megbízást szüntesse meg. Ha a vállalat a felhívásnak a kitűzött határidő alatt nem tesz eleget, a Pénzügyintézeti Központ elnökének bejelentése alapján a cégbíróság a jelen §. első bekezdésében meghatározott rendelkezés értelmében a rendbírságot újból kiszabja, határozatát közli a Pénzügyintézeti Központ elnökével és a rendbírság kiszabását a Pénzügyintézeti

Központ elnökének bejelentésére mindaddig megismétli, amíg a vállalat nem igazolja, hogy az 1., illetőleg a 2. §-ban meghatározott kötelezettségnek eleget tett.

4. §

Ha a Pénzügyi Központ elnöki állása üresedésben van, az 1. §. negyedik bekezdése és a 3. §. rendelkezése szerint a Pénzügyi Központ elnökére háruló teendőket a Pénzügyi Központ vezérigazgatója végzi.

5. §.

A jelen rendelet kihirdetésének napján lép hatályba.

Budapest, 1938. évi április hó 9-én.

Dr. Darányi Kálmán s. k.
m. kir. miniszterelnök.

Ez volt ítéletünk szerint, ha célzatában és hatásában nem is, de formájában és lényegében mindenesetre *a legsúlyosabb belenyúlás a magángazdaság életébe*. A hitelszervezet tudomásul vette és belenyugodott, nem is cselekedhetett volna másként. A gyakorlatban nem bizonyult olyan jelentősnek a rendelkezés, mint elvben és elméletben. A Nemzeti Bank gondosan őrködött, hogy az úgynevezett őrsváltás keresztülvitele ne úgy történjék, hogy fontosabb intézmények kipróbált és bevált vezetőit vigyék el a magángazdaságba, a pénzügyintézetekhez és a biztosítókhoz.

A MILLIÁRDOS TERV

1937 végén és 1938 elején az általános gazdasági javulás zökkenők nélkül folytatódott. A hitelszervezet és a Postatakarékpénztár betétállománya 1937 december 31-én meghaladta az 1950 milliót, *egy esztendő alatt 150 millió volt az emelkedés*. Gyarapodott a nemzeti vagyon és emelkedett a nemzeti jövedelem. Egy nyugodt konjunktúra előnyeit élvezte a hitelszervezet, amely a bankzárlat okozta kábulatból már teljesen magához tért. A hitelszervezeti tevékenység egymagában nem volt nagyarányú és nem is volt gazdagon jövedelmező, de a hitelszervezeti ipari érdekelttség és a hitelszervezet áruforgalmi tevékenysége igen jó üzletnek bizonyult. A gazdaságérettég fokozatos leépítése és a hivatalosan megállapított magas buzaár lehetővé tették az élénkebb vidéki hitelszervezeti tevékenységet.

A javulás általános volt. Az építkezési kedv már 1936 óta fellángolt. Budapesten új városrészek keletkeztek, kiépült az Új-Lipótváros és a budai hegyvidék. A gyáripar egyre szélesebb körű kiviteli tevékenysége emelte a devizabevételeket és olyan könnyűvé tette a nyersanyagbeszerzést, mint amilyen az a bankzárlat előtt volt. A gazdasági élet nem érezte, hogy a láthatáron új viharfelhők tornyosulnak. A pénz olcsó volt. A pénzintézési verseny, a Bankközi Egyezmény ellenére, egyre élesebbé vált.

Az államhatalom elérkezettnek látta az időt *egy nagyobbarányú belső művelet keresztülvitelére*. A kérdés külpolitikailag tökéletesen megérett: *a pénzügyi gyámság alól felszabadult ország felszabadultnak érezhette magát a hatalmi gyámság alól is*. Elérkezett az ideje a honvédség korszerű kifejlesztésének. Ezt a célt szolgálta az úgynevezett *milliárdos terv*, amely a belső erőkből kívánt előteremteni öt év alatt egy milliárdot, egy igazságos vagyonsváltás és egy nagyobb belső beruházási kölcsön útján.

A milliárdos tervről benyújtott törvényjavaslatban a következő rendelkezések történtek:

»Felhatalmazást tartalmazott a törvény a 400 millió pengő kölcsön felvételére s a munkaterv végrehajtásával kapcsolatos átmeneti jellegű hitelműveletekre.

A továbbiakban a törvény 600 millió pengő egyszeri beruházási hozzájárulásra vonatkozó jogszabályokat tartalmazott. Ezek szerint beruházási hozzájárulást kötelesek fizetni:

1. a vagyonadó fizetésére köteles azok a természetes és jogi személyek, továbbá vagyontömegek, akiknek, illetőleg amelyeknek tiszta vagyona az 1938 február hó 28-án az 50.000 pengőt meghaladta;

2. az államot, törvényhatóságot és községet (városokat), valamint az ezek által kezelt alapokat és alapítványokat, a törvény alapján működő nyugdíj- és más társadalombiztosítási intézményeket, az elismert és el nem ismert vállalati nyugdíjpénztárakat (nyugdíjalapokat) kivéve, minden olyan jogi személy, intézmény és vagyongözösség, amely vagyonadó fizetésére nem köteles ugyan, azonban tiszta vagyonának értéke 1938 február hó 28-án az 50.000 pengőt meghaladta;

3. a társulati adó alá eső vállalatok — saját tőkéjük összegére való tekintet nélkül — még abban az esetben is, ha a társulati adó alól ideiglenesen mentesek.

Tagjainak üzletrész vagy részvény ellenében öröklakást biztosító szövetkezet, illetőleg részvénytársaság ilyen célra szolgáló házának értékét azonban üzletrészeik, illetőleg részvényeik arányában az üzletrész (részvény) tulajdonosok vagyonaként kell figyelembe venni.

A fentebbi 1. és 2. pontban említett természetes és jogi személyek vagyonát általában a jövedelem- és vagyonadóra vonatkozó törvényes rendelkezéseknek megfelelően kell számításba venni. A házbirtok értékelésére nézve a törvényjavaslat azonban különleges rendelkezést tartalmaz s az értékelésnél a közterhek levonása után fennmaradó jövedelemből indulva ki, a tiszta jövedelem 13-szorosát veszi fel értékül, amellett az ideiglenes adómentes házaknál értékemelő tényezőként veszi figyelembe az adómentesség még le nem járt részében rejlő tőkeértéket is.

A társulati adó alá eső vállalatok által fizetendő

hozzájárulás alapjának megállapításánál az 1938. évi január hó 1. napja előtt zárult utolsó üzleti év mérlegében kimutatott saját tőke összegéből kell kiindulni. A saját tőke összegéhez hozzá kell adni az utolsó három üzletév társulati adójának megállapításánál alapul vett nyereség átlagának huszonötszörösét. Az ily módon kiszámított összeg feléből le kell vonni a mérlegben kimutatott veszteséget s a megmaradó összeg a beruházási hozzájárulás alapja. Külön rendelkezik a törvényjavaslat a tárcarészvények, valamint a háramlás alá eső vagyonoknak a hozzájárulás alapjának megállapításánál való mikénti számbavételéről. E vállalatoknál azonban a hozzájárulás alapja nem lehet kevesebb, mint a saját tőke 75%-a, viszont több sem lehet, mint annak 150%-a.

A természetes és jogi személyek által fizetendő beruházási hozzájárulás kulcsait a törvény a következőképpen állapítja meg:

A beruházási hozzájárulás alapja:		A fizetendő beruházási hozzájárulás %-a:	
50.000 pengőn felül	56.250 pengőig	.....	5.—
56.250	62.500	.....	5.25
62.500	68.750	.....	5.50
68.750	75.000	.....	5.75
75.000	81.250	.....	6.—
81.250	87.500	.....	6.25
87.500	93.750	.....	6.50
93.750	100.000	.....	6.75
100.000	112.500	.....	7.—
112.500	125.000	.....	7.25
125.000	137.500	.....	7.50
137.500	150.000	.....	7.75
150.000	162.500	.....	8.—
162.500	175.000	.....	8.25
175.000	187.500	.....	8.50
187.500	200.000	.....	8.75
200.000	225.000	.....	9.—
225.000	250.000	.....	9.25
250.000	275.000	.....	9.50
275.000	300.000	.....	9.75
300.000	325.000	.....	10.—
325.000	350.000	.....	10.25
350.000	375.000	.....	10.50

A beruházási hozzájárulás alapja:		A fizetendő beruházási hozzájárulás %-a:	
375.000	„ „ 400.000	„ „	10.75
400.000	„ „ 450.000	„ „	11.—
450.000	„ „ 500.000	„ „	11.25
500.000	„ „ 550.000	„ „	11.50
550.000	„ „ 600.000	„ „	11.75
600.000	„ „ 650.000	„ „	12.—
700.000	„ „ 750.000	„ „	12.50
750.000	„ „ 800.000	„ „	12.75
800.000	„ „ 850.000	„ „	13.—
850.000	„ „ 900.000	„ „	13.25
900.000	„ „ 950.000	„ „	13.50
950.000	„ „ 1,000.000	„ „	13.75
1,000.000	„ „	„ „	14.—

A kulcs alkalmazása szempontjából nem veszik azonban figyelembe a kötvény és részvény vagyoneértékét, a földadó alá eső ingatlanoknak, valamint a mezőgazdasági és üzemi tőkének tiszta értéke pedig, csak ötnyolcad részben kerül hozzájárulásfizetési kötelezettség alá.

A társulati adó alá eső vállalatok a következő kulcs szerint fizetik a hozzájárulást:

A beruházási hozzájárulás alapja:		A fizetendő beruházási hozzájárulás %-a:	
	100.000 pengőig	„ „	10%
200.000 pengőn felül	250.000 „	„ „	11%
250.000 „	500.000 „	„ „	12%
500.000 „	750.000 „	„ „	14%
750.000 „	1,000.000 „	„ „	16%
1,000.000 „	5,000.000 „	„ „	18%
5,000.000 „	„ „	„ „	20%

Külön rendelkezést tartalmaz a javaslat arra vonatkozólag, hogy e vállalatok által fizetendő hozzájárulás végösszege a 350 millió pengőt feltétlenül elérje.

Lehetőséget biztosít a törvényjavaslat arra, hogy az érdekképviseltek tagjaikat adóközösségbe tömöríthessék.

A beruházási hozzájárulás kivetése céljából a kötelezetteknek külön bevallásokat kell adniok. Elősegíteni kívánja a javaslat annak lehetőségét, hogy az adózók eddig eltitkolt vagyontárgyaikat és értékeiket is be-

vallhassák és ebből a célból adó- és devizaamnesztiát biztosít. Ezzel szemben biztosítja az állam részére azt a jogot, hogy amennyiben az értékek bevallása jogszályellenesen alacsonyabban történik, az ilyen vagyontárgyat vagy értéket a bevallott értékben az elsőfokú kivételtől számított egy éven belül megválthatja. A beruházási hozzájárulást a pénzügyigazgatóságok vetik ki s azok határozatai ellen külön e célból szervezett döntő bizottsághoz van első- és másodfokú felelősségnek helye.

A beruházási hozzájárulás általában 1938. évi október 1-től kezdődően öt éven át egyenlő negyedévi részletekben fizetendő. Aki jövedelmét, tulajdonilag mező-, vagy erdőgazdaságból húzza, $6\frac{1}{4}$, ha pedig az annak idején kivett vagyonváltásot készpénzben rótták le, $7\frac{1}{2}$ év alatt fizetheti negyedévi részletekben a hozzájárulást. Tíz éven át fizetik azok, akik a vagyonváltásot annak idején természetben lerótták. A pénzügyminiszter megengedheti, hogy azok, akiknek évközben rendszeresen visszatérő jövedelmük nincsen, a hozzájárulást félévenként vagy évenként esedékes részletekben fizethessék. Aki előre fizet, annak 6% -os kamattérítés engedélyezhető, késedelmes fizetés esetében pedig évi 6% -os késedelmi kamatot kell fizetni.

A pénzügyminiszter a földművelésügyi miniszterrel egyetértve elrendelheti, hogy a kötelezett a beruházási hozzájárulást telepítésre alkalmas ingatlan átadásával egyenlítsse ki, ha négy negyedévi részlet megfizetésével hátralékban van, vagy ha ingatlanának kataszteri tiszta jövedelme 5000 aranykoronát meghalad.

A hozzájárulásnak az a része, melynek alapjául az ingatlan szolgál, az ingatlant 1938. évi február 28. napjának megfelelő rangsorral jelzálogilag terheli. Elidegenítési és terhelési tilalom nem gátolja, hogy a hozzájárulás behajtása végett az ingatlan állagára végrehajtást vezessenek.

A hozzájárulás összege az általános kereseti adó, a társulati adó, valamint a jövedelemadó alapjaiból nem lesz levonható.

Aki bevallását a megállapítandó határidőben be

nem adja, a hozzájárulás összegének egyszerűsét fizeti birság fejében. A beruházási hozzájárulás megrövidítésére irányuló szándékos cselekedet pedig adócsalás büntettét képezi, amely a szabadságvesztésen felül minden esetben a megrövidített összeg háromszorosától nyolcszorosáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.

A törvényben közölt felhatalmazás alapján felvehető kölcsönből, valamint a beruházási hozzájárulásból befolyó összegeket, úgyszintén az azokból teljesítendő kiadásokat az államháztartás egyéb bevételeitől és kiadásaitól elválasztva, külön alapon kell kezelni és elszámolni.

A hitelszervezet *megértéssel, sőt lelkesen* fogadta a nagyszabású tervet, bár tudta és érezte, hogy közvetlenül és közvetve ráhárulnak a legnagyobb terhek és feladatok. De egyrészt átérezte, hogy *áldozathozatala nemzeti kötelesség*, másrészt megérezte, hogy a föllendülés révén, amely a nagy beruházás közvetlen következménye lesz, *az áldozatvállalás jelentékeny része megtérül.*

VILÁGPOLITIKA ÉS BETÉTHULLÁMZÁS

A világpolitikai események, amelyek 1938. tavasza óta gyorsabb egymásutánban következtek, zavarták ugyan ezt a megsejtett magyarországi konjunkturát, de kialakulását nem tudták megakadályozni. A kölcsön befolyt, a beruházási vagyonváltságot befizették, a beruházási programot gyorsított menetben végrehajtották és ezek a körülmények egyensúlyozták a világpolitikai feszültség okozta izgalmakat és az ezekből eredő gazdasági zavarokat. 1931-ben világgazdasági válságot idézett fel a német-osztrák vámközösség terve. A fegyverek háborúja ekkor elmaradt, de a gazdasági háború kitört és súlyos válságokat idézett fel Közép- és Keleteurópában. 1938. márciusában megtörtént Ausztria tényleges és teljes beolvasztása a német birodalomba. Ez a tény sem vezetett háborúhoz. A párisi környéki békék szerzői tudomásul vették a »befejezett tényeket«, de a viláfgorgalom erősen csökkent és a fegyverkezés az egész vonalon soha nem képzelt arányokban folytatódott.

A reális magyar külpolitika, amely a magyar célkitűzéseket szolgálta, a magyar gazdasági törekvéseket és érdekeket is a leggondosabb figyelemmel mérlegelte. Ez a politika mindenk felett »magyarbarát« volt ezért sikerült megóvnia a legnehezebb körülmények között a magyar gazdasági élet és fejlődés érdekeit. A magyar jelenért és a magyar jövőért dolgozott és ebben a nagyszerű törekvésében lelkesen maga mellett találta az egész magyar gazdasági életet. A geopolitikai adottságok figyelembevételével mellett megőrizte a szükséges és kívánatos gazdasági kapcsolatokat az egész világgal. *A magyar külpolitikai vonalvezetés rendkívül szerencsésnek és tehetségesnek bizonyult és ennek a ténynek a magyar gazdasági élet nagyon sokat köszönhetett.*

A belső demagógia erősebb tökeellenes megmozdulása némileg bénította ugyan a gazdasági tevékenységet, mert a tőke általában nehezen bírja el akár a felülről jövő megszorításokat, akár az alulról jövő gyűlölködést és komolyabb veszélyeztetés nélkül is inkább szeret félni, mint megijedni. De a vállalkozási kedv jelentékeny csökkenése ellenére sem romlott a gazdasági helyzet. A jobb termés, a fokozott ipari termelés és a jobb értékesítési lehetőségek elviselhetőkké tették a fokozott nehézségeket. A hitelszervezet elbirta még a világpolitikai feszültség nyomán támadt nagyobbarányú betételvonásokat is, amelyek az Anschluss nyomán történtek. A betételvonás nem volt alábecsülhető, de mert az összes mértékadó tényezők számoltak vele, nem járt következményekkel és nem befolyásolta a hitelszervezet működését és hasznos tevékenységét. Az első riadalom után csakhamar bekövetkezett a megnyugvás és az elvont betétek jelentékeny része visszatért természetes helyére.

A pénzügyi betétállomány, amely a Póstatakarékpénztár betétállománya nélkül, 1937 december végén 1643 millió volt, 1938 június végére 1579 millióra csökkent, ami közel 4%-os apadást jelentett ugyan, de azért nem járt komolyabb hatással.

A hitelszervezeti létszám 408-ról 403-ra csökkent. A pénzügyi vagyon ebben a félévben 0.9 milliával

emelkedett és 3973.3 millió volt. A vidéki pénzüzeteknél a csökkenés jelentékeny mértékű volt: 11.9 millió, ezzel szemközt részben elhatározott, részben keresztlúvitt tőkeemelésekkel a budapesti pénzüzeteknél 12.8 millió volt az emelkedés.

A váltótárcaállomány 1938 első felében 39.5 millióval 1708 millióra csökkent. Ebből a csökkenésből, amely szoros kapcsolatban volt a betételvonásokkal, 36 millió esett a budapesti intézetekre.

Ezek a számok minden tekintetben alátámasztják megállapításainkat és igazolják, hogy a hitelszervezet a legnehezebb körülmények között is helytállt és a fél-évi mérlegek tanúsága szerint fokozni tudta nyereségeit.

A betéthullámozásról érdekes képet adnak a következő hivatalos adatok: a hitelszervezeti betétállomány volt

1937. decemberében	1643.1 millió
1938. januárjában	1622.3 „
1938. februárjában	1624.6 „
1938. márciusában	1553.7 „
1938. áprilisában	1534.1 „
1938. májusában	1528.3 „
1938. júniusában	1579.3 „
1938. júliusában	1595.6 „
1938. augusztusában	1615.5 „

A mélypont tehát 1938 májusában volt, részben a világpolitikai, részben a belpolitikai helyzet eredményeként. 1938. augusztusában a betétállomány csökkenése, amely a mélyponton még 7 százalékos volt, alig érte el a 2 százalékot.

A tőzsde természetesen szintén érezte és jelezte a gazdasági helyzet bizonytalanságát és rosszabbodását. A Kőszén árfolyama 1938. áprilisában 294-re, a Salgóé 27.50-re, a Rimáé 63.75-re csökkent. Ettől kezdve mérsékelt javulás következett, amely állandó, bár nem jelentékeny árfolyamemelkedésekben jutott kifejezésre 1938. augusztusáig.

A NEMZETI JÖVEDELEM ALAKULÁSA

A gazdasági élet egészségét és erejét mutatja a nemzeti jövedelem fejlődő alakulása is. Erről érdekes képet ad a *Matolcsy-Varga* féle nagyszabású tanulmány, amely a legújabb tudományos eredmények figyelembevételével számította a nemzeti jövedelmet. E számítások szerint a nemzeti jövedelem, amely az 1924-25-i gazdasági évben 4867 millió volt, 1928-29-ig állandóan emelkedett és ez utóbbi évben 5899 millió volt.

1929—30-ban már 5506 millióra csökkent a nemzeti jövedelem, kétségtelenül a mezőgazdasági termelés értékesökkenésének következményeként. Ettől kezdve a nemzeti jövedelem így alakult:

1930—31	4691 millió	—	14.8 %
1931—32	4005	„	— 14.6 %
1932—33	3698	„	— 7.7 %
1933—34	3545	„	— 4.1 %
1934—35	3662	„	+ 3.3 %
1935—36	3987	„	+ 8.9 %
1936—37	4417	„	+ 10.8 %

A javulás tehát *Matolcsy-Varga* szerint is 1934-ben kezdődött és az eredmény 1936—37-ben már jelentékenyen meghaladta az 1933—34-i mélypontot.

Külön följegyzésre érdemes, hogy a részletes kimutatás szerint a mezőgazdálkodásból eredő jövedelem 1494 millió volt, míg az ipari termelés hozama 1365 millió. Ha figyelembe vesszük a bányák 83 milliót meghaladó jövedelmét is, továbbá a kereskedelem 328 millióra értékelt jövedelmét, akkor megállapíthatjuk; hogy Magyarország gazdasági strukturája megváltozott: *az agrárországból agrár és ipari ország lett.*

Ez a megállapítás azonban nem változtathat azon az igazságon, amelyet *Chorin Ferenc* hirdetett meg a Magyar Gyáriparok Országos Szövetségének elnöki székéből, mondván: *»a magyar gazdasági élet a magyar mezőgazdasággal áll vagy bukik.«*

A nemzeti jövedelem tudományos jellegű megál-

lapítása sem egészében, sem a részletekben nem foglalkozik a hitelszervezet fontos és jelentős szerepével. Ez a dolog természetéből folyik. De senki nem tagadhatja, hogy a hitelszervezet döntő befolyással szerepel az egész magyar gazdasági életben. Ez a *döntő* befolyása nem *hatalmi* befolyás. A bankokráciáról való szólam régen elvesztette jelentőségét. A hitelszervezet, amelyet Magyarországon a nemzeti érdekek áldozatos szolgálata hívott életre, sohasem fejtett ki öncélú működést. Hogy a bank általában mégis szinte mindent jelentett, annak az a jogos és természetes magyarázata, hogy a hitelszervezet tevékenysége rendkívül széleskörű volt. Mindent vállalt, mert a magyar tőkeszegénység mellett minden teher és feladat ráhárult. A mezőgazdaság tőkeellátása, a gyáripár fejlesztése, a kereskedelem hitel-igényeinek kielégítése, a kisipar támogatása, az egész szellemi élet anyagi alátámasztása nálunk elsőrendű hitelszervezeti feladat és kötelesség volt.

A nemzeti érdekek szolgálata és a közérdek szolgálata a magyar hitelszervezet életében soha egy pillanatra sem szorult háttérbe a részvényesek és a betevők érdekeinek természetszerű szolgálata mögött.

A MAGYAR NEMZETI BANK ÚJ FELADATAI

1938. júniusában, a milliárdos tervvel és egyéb körülményekkel kapcsolatban szükségessé vált a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény és az intézet alapszabályainak megváltoztatása. Az 1938. évi XXV. törvény-cikk, a Magyar Nemzeti Bank szabadalmát, amely 1943-ban járt volna le, 1963-ig meghosszabbította és meg- szabta az irányelveket, amelyeknek figyelembevételével az alapszabályok módosítandók.

Az alapszabályok módosításának lényege ez volt:

Az eredeti fedezeti előírások megszűntek, a Nemzeti Bank jövődöbeli feladata *a bankjegyek értékállandóságának megőrzése* marad, a módok és eszközök ebben a kérdésben elvesztették merevségüket. Ez az elhatározás természetes folyománya volt a világpolitikai és vi-

lággazdasági helyzetnek. Az aranyalapról való letérés kényszerből, vagy önként bekövetkezett az egész világon. A *valutatormlást* követte a *valutarontás* 1931-ben Angliában, 1933-ban az Unióban és 1936-ban az európai aranyblokk országában. Az alapszabályváltoztatás csak a tényleges helyzet felismerése és elismerése volt, nem gátolta a Nemzeti Bank tevékenységét, ellenkezőleg: megkönnyítette a devizaszerzésre irányuló munkaságot.

Lényegesebb módosítás volt az a jog, amelyet a Nemzeti Bank kapott, hogy résztvegyen a *nyílt piaci politika* irányításában. A jegybankok már régen működnek ebben az irányban és öröködnék az állampapírok árfolyamainak állandósága fölött és közvetve segítik a magángazdaságot, ha a piac a hosszúlejáratú kötvények fölvételére időlegesen képtelennek bizonyul. A Nemzeti Bank új tevékenységének lebonyolítására önálló szervezetet létesített.

Módosították a Bank és az állam viszonyát is. Ez a kérdés már 1933-ban is napirenden volt a gazdaadóságok rendezésével kapcsolatban, ezuttal a viszony szélesebb alpra helyeződött. A Nemzeti Bank külön tíz milliós alapot létesített kishitelek folyósítására.

Volt egy személyi jellegű alapszabálymódosítás is. *a hitelszervezet vezetői kimaradtak a főtanácsból.* Ez megfelelt az angol szellemnek, mert a Bank of England főtanácsában sem foglalnak helyet a big five vezetői.

Általában jelentős *rugalmassági lehetőségek* adódtak a Nemzeti Bankvezetői részére az alapszabálymódosítások révén. Hogy ezekre szükség volt, azt csakhamar beigazolták az országgyarapítással kapcsolatban történt pénzügyi események.

A Nemzeti Bank is megérezte természetesen azt a világgazdasági megrázkódtatást, amelyet az Anschluss idézett fel. Az 1937. első félévi 267 millióról 259 millióra csökkent a devizaszerzés 1938 első két hónapjában. A devizaszolgáltatás az előző év első felével szemközt némi emelkedést mutatott, a Nemzeti Bank 229 millió értékű devizát utalt ki 1938 első felében az 1937-i félév 226 milliója után, a devizapolitika tehát nem vet-

te figyelembe a felmerülhető nehézségeket, amikor a nyersanyagbeszerzés nagy érdekeiről volt szó.

A bankjegyforgalom 1937. december végén 466.2 millió volt. Ez 1937 első felében így alakult:

1938. január	436.9 millió
február	444.5
március	547.0
április	585.4
május	583.6
június	581.1

A váltótárcaállomány, az időközi hullámzástól eltekintve nem változott lényegesen 1938-ban. A januári 385 millióról áprilisban ugyan 471 millióra emelkedett, de júniusban 439 millióra csökkent és júliusban már csak 391 millió volt.

A Nemzeti Bank vezetősége a kamatlábat 1938. első felében a világesemények ellenére sem tartotta szükségesnek megváltoztatni.

A VILÁGPOLITIKA HÁBORURA KÉSZÜL, A GAZDASÁGI ÉLET MEGPRÓBÁL VÉDEKEZNI

Amikor 1931-ben még a második birodalom fölvetette a német-osztrák vámszövetség ötletét, az egész nyugati világ megmozdult ellene és olyan súlyos gazdasági meglámadásban részesítette, amelynek hatása alatt nemcsak Németország és Ausztria, hanem Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia gazdasági élete is alapjában rendült meg és öt évig tartott, amíg végre Kelet Európában a gazdasági nyugalom helyreállt. A harmadik birodalom, a maga célkitűzéseinek végrehajtásánál, nem sokat törődött a nyugati politika és a nyugati gazdaságpolitika véleményével és magatartásával. Inkább kikapcsolódott a gazdasági világforgalomból, de keresztülvitte a német egység megteremtését.

A gazdasági élet a maga finom és érzékeny műszereivel megérezte, hogy a világ feltartózkodhatatlanul sodródik az új nagy háború felé. Megpróbált védekezni ellene, a siker kevés reményével, vagy inkább: minden

reménye nélkül. A londoni gazdasági világkonferencia, a Nemzetközi Fizetések Bankja vezetőségének lizzeletreméltó erőfeszítései, a Nemzetközi Kamarák kongresszusai, az interparlamentáris gyűlékezések és *Van Zeeland* akciói egyértelműen azt a célt kívánták szolgálni, hogy a megértés és együttműködés megteremtésével az ultima ratio elkerülhető legyen.

A világ a békét áhította és minden új mozgalom új reménységet ébresztett az állandó feszültségben élő nemzetközi közvéleményben. De egyetlen mentő gondolat sem bizonyult átütő erejűnek és életképesnek. A bizalmatlanság légkörében vergődött a világ. A fegyverkezés egyre erőteljesebb lett. Azok a gazdaságpolitikusok, akik a tapasztalatok alapján tudták, hogy *rossz üzlet a háború*, aggodva figyelték a dolgok fejlődését. A fegyverkezési konjunktura mindenképpen szerencsétlen konjunktura, mert vagy háborúhoz vezet, vagy gazdasági válsághoz. Már pedig az 1931–34-es gazdasági válságból fegyverkezési konjunktura vezette ki a világot és nem a termelés és fogyasztás természetes egyensúlya és az egészséges viláfgorgalom.

A világ vezető gazdasági körei látták, hogy csak a viláfgorgalom helyreállítása teremthet békét és igyekeztek minden lehetőt elkövetni ebben az irányban. A valutarontások sorozata is ezt a fontosabb célt szolgálta, de eredménytelenül. A valuták értékének csökkentése, az aranyalapról való letérés, csak az aranyblokk országainak iparán és kereskedelmén segített, az általános helyzeten nem változtatott.

Nyilvánvalóvá lett, hogy az 1919–20-i páriszkörnyéki békék, különösen az ötvenmilliós osztrák-magyar birodalom feldarabolásával, új katasztrófa felé vitték Európát, amelynek megbontott és megbomlott egyensúlyát nem lehetett helyreállítani.

A harmadik birodalom a rákényszerített békeparancsot széttépte és gyors iramban megteremtette a német egységet. Ez az iram megmozgatta a magyar revíziós törekvéseket. Addig a »mindig gondolni rá, sohasem beszélni róla« elve alapján élt a magyar revíziós vágyakozás, amely a német cselekedetek nyomán új

életre kelt. Az angol Rothermere cikke adott egykor erősebb lökést a magyar revíziós mozgalomnak, Mussolinótól kapott jelentősebb támaszt és biztatást, de csak a szudétánémetek visszacsatolása a harmadik birodalomhoz jelentette az első megvalósulást. Csehszlovákiának, ennek a keleteurópai »műbirodalomnak« összeomlása jelentette egyben az elkerülhetetlen új nagy háborút is.

1938. őszén egy pillanatra még úgy látszott, hogy a világbékét meg lehet menteni. A müncheni négyes találkozáson, ahol a szudétakérdésben létrejött az angol-francia-német-olasz megegyezés, még külön egyezményeket is aláírtak és ahol egy bajor anya megcsókolta Daldier francia miniszterelnököt, békét látszottak teremteni. Az egyezményeket aláírták és — *folytatták a fegyverkezést.*

A magyar politikai és gazdasági életnek azonban mindennél többet jelentett a müncheni egyezmény: a Felvidék jelentékeny magyarlakta részének, majd a Ruténföld visszacsatolását jelentette. Több, mint 15.000 négyzetkilóméter terület és több, mint másfélmillió lélek került vissza a megcsónkított anyaországához.

A revíziós álmok elindultak a megvalósulás útján. A Felvidék a magyar igazság és erő *erkölcsi nyomása*, a Ruténföld a magyar erő *tényleges nyomása* alatt lett újra részévé a Szent Koronának.

A FELVIDÉK ÉS KÁRPÁTALJA BEKAPCSOLÓDÁSA AZ ANYAORSZÁG GAZDASÁGI ÉLETÉBE

Az országgyarapodás gazdasági értékét és jelentőségét egy év után még nem is lehet a maga teljes valóságában lemérni. A cseh uralom két évtizede igen sok nyomot hagyott a felszabadult és visszatért ország-részek gazdasági berendezkedésén, sőt gazdasági szemléletén is. Ezek a nyomok ugyan mintegy varázsütésre eltűntek és a magyar szellem hódító ereje gyorsan visszaszerezte a legfontosabb állomáshelyeket.

A mi nézőpontunkból természetesen elsősorban a Felvidék és a Kárpátalja hitelszervezetének szerepe,

multja, jelene és jövője a legfontosabb és legérdekesebb. A hitelszervezet magyarsága töretlen maradt a legnagyobb megpróbáltatások ellenére is, azért a csehek ezt igyekeztek elsősorban a maguk céljai érdekében átalakítani: A legnagyobb erőszakkal és a — legkevesebb sikerrel. Hiába pusztítottak vagy sorvasztottak el egy csomó pénzintézetet, hiába olvasztottak be bankokat és takarékpénztárakat politikai célkitűzéseiket is szolgáló prágai intézetekbe, az egykori magyar hitelszervezet híven őrizte a régi magyar tradíciókat és nyomban rendelkezésre tudott állni, amikor az elszakított területek visszatértek az anyaországhoz. Minden fennakadás és minden zökkenő nélkül történt a pénzügyi visszacsatolás is és ez valóban nem utolsó sorban azok érdeme, akik husz esztendőn át az elszakított és üldözött hitelszervek élén szolgálták a magyar gondolatot.

A valutáris eltérés leküzdését a Magyar Nemzeti Bank irányította és intézte gyors és határozott rendelkezésekkel és rendkívüli sikerrel. A katonai igazgatás mintaszerűen dolgozott és minden tekintetben segítségére volt a Nemzeti Banknak, hogy a maga feladatát példás gyorsasággal elvégezhesse. Szinte hetek alatt sikerült a visszacsatolás egész valutaproblémáját megoldani, a hazatért területek lakosságának érdekeit a legmesszebbmenően méltányolva.

A Tébe is nagyszerű és rendkívül gyors munkát végzett, a pesti nagybankok is példás munkával és áldozatvállalással állították helyre a régi kapcsolatokat, illetve alapították meg újra egykori érdekeltsegeiket. Sok kérdést kellett gyorsan és gyökeresen megoldani a lakosság érdekének sérelme nélkül. A cseh uralom alatt drágább volt a pénz, a cseh pénzintézetek kereseti arányai magasabbak voltak, ezeket úgy kellett átállítani, hogy a lakosság élvezhesse az olcsóbb pénz előnyeit, viszont a pénzintézetek kereseti lehetősége se csökkenjen olyan mértékben, hogy fenntartásuk nehézségekbe ütközzön.

Szigeti Gyula dr miniszteri tanácsos a Magyar Statisztikai Szemlébe írt tanulmányában részletes kimuta-

tást között a visszacsatolt Felvidék pénzügyi viszonyairól. Megállapítása szerint a Felvidéken

115 főintézet volt és pedig 23 részvénytársasági alapon működő pénzügyi intézet és 92 hitelszövetkezet. A fiókintézetek száma 243 volt. A mérlegek legfőbb számadatai pengőre átszámítva a következők voltak:

Alaptőke	7.6	millió
Tartalékalapok	6.5	„
Betétállomány	55.3	„
Hitelezők	15.7	„
Készpénz	8.3	„
Váltótárca	28.4	„
Értékpapír	6.3	„
Jelzálogkölcsön	11.5	„
Adósok	27.3	„

A felvidéki hitelszervezet 1938. évi tiszta nyeresége 0.6 millió volt. Ezekből a számadásokról kitűnik, hogy a cseh uralom minden erővel és minden eszközzel sorvasztani igyekezett az elszakított területek hitelszervezetét, mert a mérlegszámok csökkenése a husz év előttiekhez viszonyítva elszomorítóan és megdöbbentően nagy.

A Kárpátalja területén az elszakítás előtt tíz olyan pénzügyi intézet működött, amely a Pénzügyi Központ tagja volt. Ezek közül a cseh uralom alatt négy megszűnt vagy mint valamelyik cseh vagy szlovák pénzügyi intézet fiókja folytatta működését. A megmaradt kárpátaljai hitelszervezet adatai most vannak feldolgozás alatt, de már ezen a területen is megtörtént minden fontos intézkedés az anyaország életébe való bekapcsolásra.

A visszacsatolt pénzügyi intézetek legfőbb öre természetesen a Pénzügyi Központ lett. A visszacsatolt hitelszövetkezeteké pedig az Országos Központi Hitelszövetkezet.

A HITELSZERVEZET HELYZETE

1938 DECEMBER 31-ÉN

1938-ban a megrázkódtatások és megpróbáltatások egész sora érte a magyar gazdasági életet általában és a hitelszervezetet különösen.

Az öléves tervet őszinte öröm fogadta, bár súlyos terheket jelentett, de az egész magyar közélet komolyan megértette és átérezte, hogy a legnagyobb áldozatok és erőfeszítések árán is szükség van azokra a beruházásokra, amelyek a honvédség korszerű fejlesztését szolgálják. A hitelszervezet nemcsak maga hozta meg a kellő áldozatokat, hanem igen előzékenyen vállalta a pénzügyi szolgálatot, amikor érdekeltségeinek vagyonszállítójáról és kölcsönjegyzéséről volt szó:

A megpróbáltatásos napok visszatérően ismétlődtek és mert mindannyiszor elsősorban betételvonásokban jelentkeztek, a hitelszervezetet érintették a legérzékenyebben. Betételvonás volt 1938 márciusában, áprilisában, szeptemberében és decemberében.

Még az a nagy nemzeti öröm is, amelyet az elszakított területek visszacsatolása szerzett, a hitelszervezetnek rendkívüli mértékben felfokozott munkát jelentett, amelyet természetesen lelkes készséggel vállalt és végzett a Nemzeti Bank irányítása mellett.

Hogy egy ilyen izgalmas esztendő után, milyen volt a magyar hitelszervezet helyzete, arról részletes tájékoztatást nyújtott a Pénzügyintézeti Központ 1939. elején megjelent jelentése, amely a következőket állapította meg:

A tagok száma. 1938. év folyamán a Pénzügyintézeti Központnál a tagintézetek száma Budapesten 2-vel, vidéken pedig 10-zel csökkent. Az év végén tehát a tagok száma 396 volt. A tagság 6 esetben fúzió, 4 esetben felszámolás és 2 esetben önkéntes kilépés folytán szűnt meg. A múlt évben végrehajtott fúziók közül nagy jelentőséggel bír a Magyar Általános Takarékpénztár részvénytársaságnak a Magyar Általános Hitelbankba való beolvadása, ami a vidéki hitelszervezetre is kihatással

volt, amennyiben több vidéki fiók megszűnését vonta maga után.

Az intézetek összesített vagyona. Az összes dolgozó tőkék 1938-ban 10.9 millióval emelkedtek, ami a Budapesten jelentkező 23.2 millió pengős emelkedés és a vidéken előállott 12.3 milliós csökkenés eredménye. Végeredményben tehát a vagyontételek főösszege az 1937 december 31-i 3,973.3 millió pengőről 1938 december 31-ig 3,984.2 millióra emelkedett.

Saját tőke. Az 1937 december 31-i 614.2 millió pengő összegű saját tőke 1938 december 31-ig 48.5 millióval 565.7 millióra csökkent, ami egyrészt a Magyar Általános Takarékpénztár részvénytársaságnak a Magyar Általános Hitelbankba történt beolvadásával és 11 kisebb intézet fuziójával, illetve kilépésével, másrészt pedig azzal magyarázható, hogy több intézet 20 millió pengőt meghaladó összeget hasított ki a tartalékokból és külön számlára vezetett át az ötéves terv szerinti beruházási hozzájárulás céljaira. A fenti 48.5 millió pengős csökkenésből 42.4 millió Budapesten, 6.1 millió pengő a vidéken jelentkezik.

Betétek. A takaré- és folyószámlabetétek összege az 1937 december 31-i 1,643.1 millióról 1938 december 31-ig 100.4 millió pengővel 1,542.7 millió pengőre esett, amely csökkenésből 91.2 millió a budapesti, 9.2 millió pedig a vidéki intézeteknél állott elő. *A betétek tehát az 1938 év folyamán több, mint 6%-kal apadtak.*

Viszontleszámítolás. A viszontleszámított váltók tétele 1938-ban 12 millió pengővel 377.3 millióra csökkent. Tekintettel arra, hogy a budapesti nagyobb pénzintézetek nem mutatják ki mérlegeikben a viszontleszámítolási állományt, ezekből az adatokból érdemleges következtetés nem vonható le. A vidéken a viszontleszámítolás 1938-ban 0.8 millió pengővel 324.2 millióra emelkedett s ezek az intézetek a váltóállomány 50%-át adták tovább viszontleszámítolásra az előző évi 49.1%-al szemben.

Hitelezők. A múlt év folyamán ez a tétel 708.6 mil-

lióról 860.3 millióra emelkedett, ami 151.7 milliós szaporulatot jelent. Ez a nagyarányú növekedés a Budapesten jelentkező 155.4 milliós emelkedés és vidéken előállott 3.7 milliós csökkenés egyenlege. Az emelkedés nagyrészt a betételvonásokkal van összefüggésben, amely a budapesti bankokat hitel felvételre készítette.

Saját kibocsátású záloglevelek, kötvények és engedményezett törlesztéses kölcsönök. E tételek összege az 1937 évvégi 386 millió pengőről 1938 december 31-ig 374.4 millióra apadt, úgyhogy 11.6 millió pengő csökkenés állott elő. Ezzel az üzletággal csak a budapesti pénzügyintézetek foglalkoznak.

Értékpapírok. Az értékpapírállomány az elmúlt évben 284.7 millióról 318.2 millióra emelkedett, tehát a szaporulat 33.5 millió pengő, amiből 31.9 millió Budapesten, 1.6 millió pedig a vidéken jelentkezik. Az emelkedés részben a pénzügyintézetek által az ötéves terv alapján átvett beruházási kölcsönrel hozható összefüggésbe.

Váltótárca. A budapesti pénzügyintézetek váltótárcája 1938-ban 85.6 millió pengővel 1,003.7 millióra, a vidéki pénzügyintézeteké pedig 8.5 millió pengővel 649.9 millióra, az egész tárca tehát 94.1 millió pengővel 1,653.6 millióra esett vissza. Ezek a számok csak az évvégi egyenlegekben beállott változásról számolnak be, az évközi forgalomra nézve azonban nem nyújtanak felvilágosítást. A budapesti intézetek váltótárcájának csökkenése azt mutatja, hogy ezek az intézetek 1938-ban fokozott mértékben vették igénybe a Nemzeti Bankot.

Adósok. A folyószámla adósok tétele az 1938 év folyamán 49.6 millió pengővel 956 millióra emelkedett. Ez az emelkedés a budapesti intézeteknél jelentkező 52.5 millió pengős szaporulat és a vidéken előállott 2.9 millió pengős csökkenés eredménye.

Jelzálogos követelések. Az 1937 december 31-i 533 milliós állomány 1938 december 31-ig 17.4 millióval 515.6 millió pengőre csökkent, amely csökkenésből 16.4 millió pengő a budapesti, 1 millió pengő pedig a vidéki intézetekre esik.

Ingatlanok. Az ingatlanok mérleg szerinti értéke a

mult év folyamán kihelyezések biztosítása végett történt vásárlások következtében tovább emelkedett és 1938 december 31-én 153.8 millió pengő volt. A 4.4 millió pengős emelkedés a Budapesten jelentkező 5.4 milliós szaporulat és a vidéki intézeteknél mutatkozó 1 milliós csökkenés egyenlege.

A PÉNZINTÉZETI KÖZPONT HATÁSKÖRÉNEK KITERJESZTÉSE

1939. sem hozta meg az annyira kívánatos és annyira áhílatott nyugalma a világpolitikában, bár az év első hónapjai sok reménységgel biztattak és a világgazdasági életben viszonylagosan némi javulás mutatkozott.

A magyar hitelszervezet életében ez a rövidéletű nyugalmi állapot, megint a betétek visszavándorlását jelentette. Kezdetben még hullámzó képet mutatott a betétalakulás. A márciusi események hatása alatt, amikor Csehország összeomlott, ismét erősebb betételvonások voltak, de 1939. májusában megint emelkedett a betétállomány és az 1938 évvégi 1542 millió után 1939. júniusában 1563 millióig, majd júliusban 1610 millióig emelkedett. Augusztusban, amikor az új háború már elkerülhetetlennek látszott, a betétállomány 1548 millióra csökkent.

A hitelszervezet munkásságát nem lendítette ez a sok betéthullámzás. Nem lendítette természetesen a nagy gazdasági nyomás sem, amelyet minden oldalról a hitelszervezetre gyakoroltak. A kormány a Pénzügyintézeteki Központ ellenőrzési jogát, amely alól már csak a 20 milliónál nagyobb tőkájú intézetek voltak kivételek, valamennyi bankra és takarékpénztárra kiterjesztette. A Pénzügyintézeteki Központ a maga széleskörű ellenőrzési jogával és hatalmi súlyával nem gátolja ugyan a pénzügyintézeteki tevékenységet, de a gazdasági szabadság és függetlenség minden korlátozása komoly akadályt jelent mindenfajta alkotásban és kezdeményezésben.

Ez az elvi jellegű és jelentőségű megállapításunk a hitelszervezet függetlenségének súlyos megszorításával

kapcsolatban. De van ezenfelül egy másik aggodalmunk is. A Pénzügyintézeti Központ mai vezetősége teljes megértéssel és jóakarattal él a maga rendkívüli hatalmával. Nincs azonban semmiféle biztosíték arra nézve, hogy esetleg egy másik vezetőség adandó esetben, miként él azzal a szinte korlátlan hatalommal, amellyel az állam az utolsó két év alatt a Pénzügyintézeti Központot fölruházta.

A magyar hitelszervezet életereje, szívóssága és tehetsége azonban úgylátszik elbirja nemcsak a legnagyobb terheket, hanem a legsúlyosabb béklyókat is. Meg tud alkudni minden helyzettel és le tud győzni minden nehézséget. Ezt a megállapítást igazolják az események és eredmények. Ahányszor egy üzletágban megfosztották a működési és kereseti lehetőségtől a hitelszervezetet, annyiszor talált egy másik üzletágot a kiesett kereset pótlására.

A gazdasági szabadság korlátozásait pedig azért viseli és vállalja hangos zokszó nélkül a hitelszervezet, mert úgy érzi, hogy ezek a korlátozások a megnehezült idők szülöttei. A magyar szellem a szabadság szelleme volt mindenkor. Ez lesz megint, ha béke lesz a világon.

A hitelszervezet érzi és átérzi a maga hivatástudatát. Tudja, hogy terheket kell viselnie és súlyos közérdekű kötelezéseket kell teljesítenie. Nem riad vissza semmiféle áldozatvállalástól, ha nemzeti érdekről van szó.

Ha százados multjára tekint, vannak nemes hagyományai, amelyekből erőt meríthet. A jelen óriási terheit és feladatait készséggel vállalja. És bízik a saját jövőjében is.

A jelszavak orgiája ellenére is bízik. A tőkeellenes és pénzügyintézetellenes jelszavak hamar elbuktak Szovjet-országnak kivételével mindenütt a világon. A Harmadik Birodalomban, ahol a nemzeti szociálisták egyik frakciója a pénzügyintézetek államosítását követelte, ezt az irányzatot teljes mértékben visszautasították. A német hitelszervezet, rövid átmenet után, ismét *jogai teljes birtokába lépett és visszakapta egész működési és tevékenységi területét.*

Hitel nélkül nincs élet. Ezért bízik rendületlenül a magyar hitelszervezet a maga jövőjében.

A magyar közélet komoly tényezői teljes mértékben és teljes értékben méltányolják is a hitelszervezet munkásságát. Ezt igazolja az a lelkes megértés, amellyel a törvényhozás két háza méltatta a Pesti Hazai Első Takarékpénztár szazesztendős fennállásának jelentőségét. *Az országgyűlés külön törvénnyel méltatta ezt a jelentős eseményt és megadta a legrégibb magyar takarékpénztárnak a magyar címer használatának jogát.*

A HITELSZERVEZET 1939-BEN

A magyar hitelszervezetre az 1939 szeptemberében kitört új nagy háborúval megint súlyos gondok nehezdedtek. A gazdasági tényezők már ez év tavaszán érezték és látták, hogy a háború elkerülhetetlen és működésük ehhez a meglátáshoz igazodott.

A háború politikai következményei a gazdasági korlátozások. A gazdasági következmények egyelőre beláthatatlanok. A hitelszervezet ezidőszert még nem érzi súlyosabban a gazdasági következményeket; 1939 első felében, amikor még csak az elkerülhetetlen háború gazdasági nyomása jelentkezett, szinte alig érezte. Ez kitűnik a hitelszervezeti élet 1939 első feléről szóló adatokból és kimutatásokból. A gazdaságtörténelfrő nem tehet mást, mint összegyűjti és szembeállítja az utolsó negyedszázad nevezetesebb éveinek adatait, hozzáadva 1939 első felének adatait és mérlegszámait, amint következik:

A magyar hitelszervezet taglétszáma az utolsó békeévben, *1913-ban* a megcsonkított országterületen 599 volt. Ez a létszám 1926-ban 590-re, 1931-ben 474-re csökkent. 1939 június 30-án már csak 382 pénztintézet működött. Ebben a számban még nincsen benne a 23 felvidéki és 6 kárpátaljai önálló pénztintézet, amelyeknek egyesített adatai a további kimutatásokból is hiányzanak. A hitelszervezeti létszám csökkenése, amely másfél évtized óta állandó és fokozatos, rendkívül egészséges tünet és megfelel a hitelszervezeti élet irányítói

célkitűzéseinek. A létszámcsökkenést elsősorban a hasznos fuziók sorozata okozta. Volt néhány önkéntes felszámolás is. *Bankbukás, a Földhitelbankén kívül, a Pénzintézeti Központ működése óta, Magyarországon nem volt.*

A hitelszervezet készpénzvagyon 1939 június 30-án 235.9 millió pengő volt. Ez a tétel 1933-ban 189.9 millió, 1926-ban 123.2 millió és 1931-ben 234.4 millió volt.

Az értékpapírállomány értéke 372 millió volt 1939 június 30-án, 1913-ban 927.6 millió, 1926-ban 106 millió és 1931-ben 118.2 millió.

Az adósok tétele

1939 jun. 30-án	1913-ban	1926-ban	1931-ben
1026.9	2433.8	860.1	1146.7 millió

A váltótárcaállomány

1637.5	2389.8	919.8	1893.6 „

Jelzálogkölcsonők

517.6	4665.7	95.1	646.4 „

Ingtatlanok

157.2	202.4	11.6	115.7 „

Egyéb vagyontételek

179.2	495.8	34.8	103.7 „

Az egész pénzügyintézeti vagyon volt:

1913-ban 11,305.2 millió, amelyből a budapesti intézetekre 8560.1, a vidéki intézetekre 2745.1 millió pengő esett.

1926-ban 2250.7 millió, 1678.9 millió a budapesti és 571.8 millió a vidéki intézeteké.

1931-ben 4259.3 millió; 3238.6 millió a budapesti és 1020.7 millió a vidéki intézeteké.

1939 június 30-án 4126.8 millió pénzügyintézeti vagyon dolgozott: 3278.8 millió Budapesten és 848 millió vidéken.

A hitelszervezeti mérlegszámok adatai a teheroldalon:

millió pengőekben

1939 jun. 30-án 1913-ban 1926-ban 1931-ben

<i>Alaptőke</i>	363.8	1085.6	254.5	385.7
<i>Tartaléktőke</i>	180.2	659.0	166.1	248.6
<i>Betét</i>	1565.1	3565.9	929.8	1608.5
<i>Visszleszámítolás</i>	365.9	512.2	191.5	621.2
<i>Hitelezők</i>	982.2	1172.9	572.3	804.4
<i>Záloglevelek</i>				
<i>és kötvények</i>	380.3	3996.5	70.3	450.5
<i>Egyéb tehertételek</i>	271.5	153.7	26.3	104.2

A kimutatott tiszta hitelszervezeti nyereség 1913-ban az utolsó békeévben 159.4 millió pengő volt. 1926-ban 33.9 millió, ettől kezdve állandóan emelkedett és 1930-ban meghaladta a 63 milliót. 1931-ben, a bankzárlat évében ez a tiszta nyereség 36.2 millióra csökkent és 1933-ban jutott el a mélypontra, 20.7 millióra. 1937-ben már 30.9, 1938-ban pedig 34.1 millió volt.

Az 1938-i 34.1 milliós nyereségből 27.4 millió esett a budapesti és 6.7 millió a vidéki intézetekre.

1939 első felének tiszta nyeresége 17.8 millió. Ha ezt vesszük alapul, akkor az ezévi nyereség ismét emelkedést mutatna, 35.6 millió lenne. Meglepő eltérés mutatkozik azonban a budapesti és a vidéki nyereség megoszlásában. Az előző év 27.4 milliós budapesti nyereségével szemközt 1939 első felének nyeresége Budapesten csak 12.4 millió, míg az előző év 6.7 milliós vidéki nyereségével ellentétben, az idei félév vidéki tiszta nyeresége 5.4 millió.

A számok kétségtelenül a magyar hitelszervezet életképességét igazolják és azt az igazságot hirdelik, hogy ez a hitelszervezet megrendíthetetlenül akar és tud munkálkodni a magyar jövő érdekében.

A MAGYAR NEMZETI BANK 1939-BEN

A nemzet gazdasági életének, mondhatnók létének nézőpontjából természetesen a Magyar Nemzeti Bank működése a legfontosabb. Különösen megnőtt ennek a tevékenységnek a jelentősége akkor, amikor az új nagy háború veszedelme fenyegetett és még inkább akkor, amikor ez a háború kitört,

A Nemzeti Bank, amely roppant nagy és gyors munkát végzett a Felvidék és Kárpátalja gazdasági életének az anyaországba való teljes bekapcsolásával, a maga devizauralmi terén egyelőre nem rendelt el lényegesebb változtatásokat. A cél a kivitel fokozása vagy legalábbis fenntartása az egyik, a nyersanyagok beszerzése a másik oldalon. Nem könnyű feladatok, amikor a hatalmak egész sora háborúskodik és minden semleges országnak megvannak a maga általános jelgű és egyben különleges nehézségei is.

Az év első felében szerencsére nem voltak nehézségek. A Nemzeti Bank devizabevételei még emelkedtek is 1939 első felében 1938 első feléhez képest 259 millióról 268 millióra. Igaz, hogy hasonló viszonylatban emelkedtek a kiadások is 195 millióról 259 millióra. A devizabevételek a kivitel, a devizakiadások a behozatal növekedése folytán emelkedtek.

A bankjegyforgalom, amely a Felvidék és Kárpátalja visszacsatolása kapcsán átmenetileg a milliárd fölé emelkedett, sőt a legmagasabb pontja 1082 millió volt, az év végére már jelentékenyen csökkent és a normális mederbe terelődött, az utolsó kimutatás szerint 933 millió volt. A bankjegyek fedezetének legmagasabb aránya 26.4, legalacsonyabb aránya 25 százalék volt.

A devizahelyzet nem változott a háború kitörése után sem. A kivitel nehézségei megnövekedtek, a nyersanyagbehozatal lehetőségei csökkentek. A Nemzeti Bankra hárult ennek a sorsdöntő kérdésnek minden feladata és gondja. Az intézet súlya és nemzetközi kapcsolatai bizonytalanná teszik, hogy e súlyos kérdést sikerrel megoldja. Nyersanyag hiányában megállna az ipari ter-

melés és ez ma, amikor a gyáriparban foglalkoztatottak száma a háromnegyedmillióhoz közeledik, nem az ipari tőke problémája többé, hanem súlyos jelentőségű nemzeti kérdés.

A Nemzeti Bank vállalta a kérdés megoldását. Vezetőinek ragyogó képessége és nemzetközi megbecsülése nyújtja a legtöbb bizalmat abban az irányban, hogy le fog küzdeni minden nehézséget.

HITELSZERVEZET ÉS FÖLDREFORM

Nem feladatunk és nem célunk a napi politikai kérdések taglalása. A földreform problémája is csupán magasabb nézőpontokból érdekel és foglalkoztat: a nemzeti termelés nézőpontjából és a hitelszervezet, pontosabban a jövőndő magyar földhitel nézőpontjából.

Bizonyos, hogy a háború után a magyar mezőgazdasági termelés nagyarányú fejlesztésére és átalakítására lesz szükség. Jelentős minőségi és mennyiségi termelésváltoztatás következik az egész vonalon, ez elengedhetetlen előfeltétele egy hasznosabb és jobban értékesíthető mezőgazdasági termelésnek.

Hogy ez miként lesz elérhető a nagybirtok lebontása és a kishaszonbérletek kiterjesztése mellett, nem tudjuk. Nehéz volna megmondani azt is, *miként fejlődhet és alakulhat a földhitel kérdése a tervezett és végrehajtandó földbirtokreformmal kapcsolatban?*

Ezek a kérdések már a béke kérdései lesznek, megoldásuk nem lesz független a világ arculatától. Kapitalizmus, kollektívizmus, autarkiák vagy nagy és általános gazdasági szabadság, olyan kérdések, amelyek megoldódnak vagy — nem oldódnak meg.

A magyar hitelszervezetre mindenesetre egy nagy kötelesség nehezül, fölkészülni igen nagy feladatok megoldására.

Száz esztendő mult el sok jóban, sok rosszban. Egy új század küszöbén ki látja a jövőndőt?

Hol az új Széchenyi, aki megírja az új Hitelt?

TARTALOM:

	Oldal
A hitelszervezet keletkezése és kialakulása	3
Az első osztrák pénzüintézetek	5
Az első magyarországi hiteltörvények	7
A magyar királyi hitelfőpénztár	9
Az első latin szövegű magyarországi betéti kötvény	13
A bankcéduláktól az államcsődig... ..	14
Az 1811-i államcsőd és devalváció	16
Az Osztrák Nemzeti Bank megalakulása	17
A Blocus continental és Pest fejlődése	17
»Mostani fináncmunkálatok fonákja«	18
Fáy András, a takarékoság apostola	21
A bankalapítók megmozdulása	22
Az első magyar takarékpénztár Brassóban	24
Az első magyar pénzüintézeti mérleg	24
A Pesti Hazai Első Takarékpénztár születése	25
»Jótállási bátorság« és más rendelkezések	31
Fáy András »segédigazgató«	34
Kossuth és az osztalék	36
Takarékpénztárak országszerte, altruista elvekkel, osztalékos jelleggel	36
Városi váltótörvények, Városi Bank	38
Fejlődő kereskedelem, fejlődő ipar hitelszervezet nélkül	40
Az első magyar bank megalapításának akadályai	41
Hitelszerv — hitelgénylők nélkül	45
Forradalom, szabadságharc és hitelszervezet	47
Az Első Magyar Jegybank: a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	48
Fedezett bankjegyek, fedezetlen papírpénzek	56
Az első pesti run története	60
A hitelszervezet fejlődése a szabadságharcig	63
A hitelszervezet az elnyomatás korszakában	65
Az Osztrák Nemzeti Bank a leigázott Magyarországon	70
Politikai enyhülés, gazdasági fejlődés, új takarékpénztárak keletkezése	72
»Végleges, megdönthetetlen és örök időkre érvényes«	75
133 takarékpénztár, 52 bank	76
1869: az első tőzsdei válság	77
Nagyobb bankalapítások belföldi és külföldi tőkével	78
A hitelszervezet az 1873-i nagy összeomlás alatt és után	89
A lassú feltámadás adatai és eseményei	100
1878: a fordulat esztendeje	101

	Oldal
Az Osztrák-Magyar Bank	107
Beszédes számok a javulás korszakából	111
Bankjegyek és papírpénzek 1880-ban	114
A hitelszervezeti fejlődés megoszlása országrészek szerint ...	118
Az uzsora a csúcsponton — új uzsoratorvények	120
A gazdasági szabadság törvényes fejlődése	126
A Magyar Földhitelintézet és az altruista földhitel... ..	128
Az államhitel javulása, konverziók és olcsóbb kölcsönök ...	135
A hitelszervezet az alkotások korszakában	137
Ujabb tőzsdei válságok	141
Népvándorlás és pénzvándorlás	152
Belső gazdagodás — terjeszkedés kifelé	154
A hitelszervezet hat, alkot, gyarapít	156
Pénzintézetek a biztosítási piacon	159
Konjunktúra akadályokkal	161
Másfél évtized fejlődése számokban	164
A századforduló eseménye: a magyar hitelszervezet pénzt kínál az európai piacokon	167
Politikai divatok és az Osztrák-Magyar Bank	169
Világ gazdasági válság 1907-ben	173
Kereskedelmi válság Magyarországon, — a hitelszervezet a mentési munka élén	177
A Bosnyák-Agrár alapítása	179
A Balkánon dörögnek az ágyúk	180
A pénz megmozdul, az aranypénz eltűnik	182
Beszédes számok a világháború előtt	184
A világháború és a hitelszervezet	186
A hitelszervezet és a hadikölcsönök	187
A tőzsde a világháború kitörésekor	190
A világháború kezdete a pénzintézeti jelentésekben	191
A háború állandóan sorvasztja a nemzeti vagyont és a hitel- szervezet vagyonát	197
A Pénzintézeti Központ	199
A hitelszervezet az áruüzletben, növekvő nyereségek a romló pénz korszakában	202
Tőzsdei játék a világháború alatt	207
A semlegeseknek nem kell arany, a hadviselők devizája romlik	
Hitelszövetkezet, mint az OKH tagja	213
A hitelszervezet a forradalomban	215
Proletárdiktatúra, fehérpénz, postapénz	217
Csonkamagyarország hitelszervezete	218
A hitelszervezet az inflációban	221
»Szótárbankok« és bankházak	225
A Magyar Nemzeti bank megalapítása és a gazdasági újjászü- letés kezdete	226
Az államháztartás egyensúlya és a kötelező pengőszámítás ...	227
A pengő és a pengőmérlegek	240

	Oldal
1913—1925 beszédes számokban	242
Nyugodt fejlődés 1925-től 1929-ig	244
A hitelszervezet a stabilitástól a bankzárlatig	247
A verseny a hitelszervezetben... ..	255
A hitelszervezet és a harmincötpengős buzaár	256
Pénzszűke mindenütt, pénzbőség Budapesten	258
A külföldi tőke beáramlása	259
A hosszúlejáratú kölcsönök	261
Popovics Sándor óvása	265
A hitelszervezet egy évvel a bankzárlat előtt	273
A Földhitelbank összeomlása	274
A tőzsde jelzi a közeledő válságot, a buza ára zuhan	276
Tőzsdei válsággal kezdődött	278
A bizalmi válság kirobbanása: a Német-Oszipák vámszövetség	281
A Creditanstalt összeomlása	283
A Hoover-terv nem segít, pénzügyi izgalma a Balkánon	285
Magyarország a bankzárlat előtt	286
1931 július 13: a Danat-Bank nem nyitja ki pénztárait	288
A bankzárlat elrendelése Magyarországon	290
Új hitelszervek a konszolidáció szolgálatában	304
Két megbízható adós állam van Európában: Magyarország és Finnország	305
Az aranypengő	306
Külföldi követelések, külföldi tartozások	309
Az Országos Hitelügyi Tanács	314
Az Országos Hitelügyi Tanács határozataiban megállapított maximális kamatoknak táblázatos összeállítása	317
Hitelszervezeti élet a kormányrendeletek korlátai között	318
Jelentéstételi kötelezettség minden hónap 10-ig	321
Új mérlegkészítési lehetőségek, nyereségek osztalék nélkül, igazgatósági tagok jutalék nélkül	324
Hitelszervezeti üzleteredmények a bankzárlat évében és a bankzárlat után	325
1934: a megnyugvás eszendeje	327
A hitelszervezet a külkereskedelem szolgálatában	329
Kamatlábmérséklés, aranybeszolgáltatás, értékpapírok nosztrifikálása	330
A felár	335
A javulás folytatódik, a hitelszervezet tovább fejlődik	337
A láthatatlan export, az ipari kivitel emelkedése és a gazdaság védelem	341
Az új javulás alapja a fegyverkezés	342
A külföldi adósságok rendezése	343
Felszabadulás a külföldi ellenőrzés alól, folytatódik a hitelszervezeti helyzet javulása	350
Hitelszervezeti mérlegek, gazdaadósok és külföldi hitelezők nélkül	352
A belföldi bizalom	353

	Oldal
A gazdasági szabadság csökkentése	355
Rendelet az új bankigazgatókról	357
A milliárdos terv	361
Világpolitika és betéthullámozás	366
A nemzeti jövedelem alakulása	369
A Magyar Nemzeti Bank új feladatai	370
A világpolitika háborúra készül, a gazdasági élet megpróbál védekezni	372
A Felvidék és Kárpátalja bekapcsolódása az anyaország gazdasági életébe	374
A hitelszervezet helyzete 1938-ban	377
A Pénzügyi Központ hatáskörének kiterjesztése	380
A hitelszervezet 1939-ben	382
A Magyar Nemzeti Bank 1939-ben	385
Hitelszervezet és földreform	386

A szerző munkája során minden forrást pontosan megjelölt, ezért a forrásmunkák külön felsorolását nem tartotta szükségesnek.

